

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

The XV International Science Conference
«Modern approaches to the introduction
of science into practice»

May 24 - 26, 2021

San Francisco, USA

MODERN APPROACHES TO THE INTRODUCTION OF SCIENCE INTO PRACTICE

Abstracts of XV International Scientific and Practical Conference

San Francisco, USA
May 24 – 26, 2021

UDC 01.1

ISBN – 978-9-40361-487-8

The XV International Science Conference «Modern approaches to the introduction of science into practice», May 24 – 26, 2021, San Francisco, USA. 272 p.

Text Copyright © 2021 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2021 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Olkova A.S., Sysolyatina M.A. Sensitivity of express biotests to heavy metals and rare earth elements // Modern approaches to the introduction of science into practice. Abstracts of XV International Scientific and Practical Conference. San Francisco, USA 2021. Pp. 33-35.

URL: <https://eu-conf.com>.

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Воропай Г.В., Молеща Н.Б. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВИРОЩУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР НА ОСУШУВАНИХ ЗЕМЛЯХ ПІВНІЧНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ	13
2.	Горбась С.М., Рудченко С.О. ОСОБЛИВОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ЯБЛУНИ ЛІСОВОЇ MALUS SYLVESTRIS	16
3.	Кацуляк Ю.Д., Сіщук М.М. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ПЛОЩ ДУБОВИХ ЛІСІВ У ПЕРЕДКАРПАТТІ	19
4.	Рассадіна І.Ю., Шкода Д.О. ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ НА ВМІСТ БІЛКА В ОСНОВНІЙ ТА ПОБІЧНІЙ ПРОДУКЦІЇ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО	22
5.	Тромсюк В.Д., Лілик Т.В. КОМБІНАЦІЙНА ЗДАТНІСТЬ ВИХІДНОГО МАТЕРІАЛУ ТРИТИКАЛЕ ОЗИМОГО В СИСТЕМІ ДІАЛЕЛЬНИХ СХРЕЩУВАНЬ	24
ART HISTORY		
6.	Shcherbina I.V. ВОКАЛЬНО-ХОРОВЕ МИСТЕЦТВО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ: ПРОБЛЕМАТИКА ДИСТАНЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ	26
7.	Шомаева Д.Е. ARCHITECTURAL GUIDELINES IN A STAGE SPACE ON THE EXAMPLE OF PERFORMANCES OF “ASTANA BALLET” THEATRE	29
BIOLOGICAL SCIENCES		
8.	Olkova A.S., Sysolyatina M.A. SENSITIVITY OF EXPRESS BIOTESTS TO HEAVY METALS AND RARE EARTH ELEMENTS	33

9.	Rysbayeva G.A., Mamytova A.Y. THE ROLE OF INTERSUBJECT RELATIONS IN THE FORMATION OF ACADEMIC MOTIVATION	36
10.	Rysbayeva G.A., Esmahanova J.S. KEY IDEAS AND SUCCESS FACTORS IN BLENDED LEARNING	39
11.	Rysbayeva G.A., Baiseitova N.M. ECOLOGICAL EFFICIENCY OF SOIL PHYTOREMEDIATION	42
12.	Мирошник Н.С. ОСОБЛИВОСТІ ІМУННОГО ТА ГОРМОНАЛЬНОГО СТАТУСУ, МІКРОЦИРКУЛЯЦІЇ КРОВІ СПОРТСМЕНІВ ПРИ ТРЕНУВАННЯХ РІЗНОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ	45
CHEMICAL SCIENCES		
13.	Eminov A.M., Abraev M. DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY FOR PRODUCING POROUS ERAMICS USING WASTE FROM THE COAL INDUSTRY	47
14.	Sayitova N.N. ВЫДЕЛЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ, ПРИРОДНЫХ ПОРФИРИНОВ И ИХ ЗНАЧЕНИЯ	52
15.	Tangarikov N.S., Turabdjanov S.M. СРАВНИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ РАБОТЫ РАЗРАБОТАННЫХ КАТАЛИЗАТОРОВ	55
16.	Акперов Н.А., Новрузова Н.А. СИНТЕЗ И ПРИМЕНЕНИЕ НЕКОТОРЫХ 3-N- АРИЛАМИНОЗАМЕЩЕННЫХ ТИЕТАНОВ	58
17.	Багиев В.Л., Аббаслы Н.А., ОБЗОР КИНЕТИКИ КАТАЛИТИЧЕСКОГО ПИРОЛИЗА МЕТАНА	61
ECONOMIC SCIENCES		
18.	Artemenko A.I. ECONOMIC REGULATION OF SOCIAL PROCESS	64

19.	Асилов Б.У., Аманжолова Г.А. АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ САЛАСЫНДА МАРКЕТИНГТІ ҚОЛДАНУ	67
20.	Ахметжанова А.Х., Смирнов Д.С. ИНФОРМАЦИОННАЯ ОБЕСПЕЧЕННОСТЬ В ТРАНСПОРТНОЙ ОТРАСЛИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	70
21.	Вінницька О.А., Чолинець Я.В. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ПІДПРИЄМСТВА	72
22.	Грецька І.Г. АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	76
23.	Літвінова І.М., Макаренко І.О., Проценко А.В. ПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПРАТ «СТРАХОВА ГРУПА«ТАС»» ТА ВИБІР НАПРЯМКІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ	79
24.	Рондова М.А., Масюк Ю.В. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	82
25.	Меликсетян С.Н., Баштыгова А.Т. СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ	84
26.	Плахотнік О.О., Ковалевська А.О. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ	87
27.	Ротань Н.В., Булахова В.Я. ОЦІНКА ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА ЯК МЕТОД МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА (НА ПРИКЛАДІ ПРАТ «ХЕРСОНСЬКИЙ ХЛІБОКОМБІНАТ»)	90
28.	Цвингер И.Г. К ВОПРОСУ О ФИНАНСОВОЙ ИНКЛЮЗИВНОСТИ	94

29.	Чайка Т.Ю., Понасенкова С.В. ВИВЧЕННЯ ДИНАМІКИ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО НАДАЮТЬ ПОСЛУГИ З ТИМЧАСОВОГО РОЗМІЩЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ХАРЧУВАННЯ	98
30.	Щебликіна І.О., Іпатько М.І. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ- СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	101
HISTORICAL SCIENCES		
31.	Циган Д.В. ПОЛІТИКА ВЕЛИКИХ ДИКТАТОРІВ У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	103
32.	Чернуха О.В., Калашнікова А.М. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ АПАРАТУ ШТУЧНОГО КРОВООБІГУ	106
33.	Чернуха О.В., Кузьміна С.О. УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОДОМОР (1932-1933 РР.)	109
JOURNALISM		
34.	Кандюк-Лебідь С.В. МЕДІАКОМПЕТЕНЦІЇ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА	112
LEGAL SCIENCES		
35.	Guyvan P.D. ANCIENT HOLDERSHIP OF OTHER PEOPLE'S PROPERTY. THE NATURE OF RELATIONS	115
36.	Романенко Р.Р. СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ТА СЛІДИ РОЗКРАДАННЯ ЛІСОДЕРЕВИНИ	119
37.	Самойлович А.А. ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СКОРОЧЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄСПЛ	122

38.	Самойлович А.А. ВРАХУВАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ	125
39.	Шкляр І.В. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ВИДІВ ПРИЖИТТЄВОГО ДОНОРСТВА	128
MANAGEMENT, MARKETING		
40.	Petriashvili L., Kajrishvili I. SMART CONTRACTS BASED ON BLOCKCHAIN FOR LOGISTICS MANAGEMENT	131
41.	Орынбасарова Е.Д., Кайыркен М. УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ ПРЕДПРИЯТИЯ	133
MEDICAL SCIENCES		
42.	Slonetskyi B. I., Tutchenko M. I., Kotsiubenko V.O., Besedinsky M.S., Verbytskyi I. V. THE PLACE OF EMERGENCY LAPAROSCOPY IN THE CHOICE OF SURGICAL MANAGEMENT IN PATIENTS WITH ACUTE DISEASES OF THE ABDOMINAL CAVITY	136
43.	Kozlov V.V., Kvach N.D. REPRODUCTIVE HEALTH, GENDER EQUALITY AND SOLUTIONS IN THE WORLD	139
44.	Kuchuk O.P., Hryhoriak A.M., Khoptii A.Y. CARACTÉRISTIQUES DE L'ÉVOLUTION CLINIQUE DE LA KÉRATITE HERPÉTIQUE EN BUCOVINE	142
45.	Melashchenko S.G., Padhi P. RISK FACTORS AND PREVALENCE OF GERD AND DYSPEPSIA IN YOUNG POPULATION	145
46.	Маринчина І.М., Міськів У.В. МЕТОДИ СКРИНІНГУ ПРЕЕКЛАМПСІЇ В ПЕРШОМУ ТРИМЕСТРІ ВАГІТНОСТІ	149

PEDAGOGICAL SCIENCES		
47.	Козубовська І.В., Іваничко І.І. ПОЛІКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ	152
48.	Najmiddinova D.M., Marufzoda S. COMMUNICATIVE TEXT OF SPEECH, COMMUNICATION QUALITY OF PHYSICIANS AND PATIENT	155
49.	Saduakhassova M.B., Ospanova P.A. FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES ON THE BASIS OF PEDAGOGY	156
50.	Гамза А.В. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ НАД АУДІОТЕКСТАМИ У ПРОЦЕСІ ТЕКСТОТВОРЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	160
51.	Грень Л.М., Чеботарьов М.К. ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ	164
52.	Губарь О., Ельвін К. АРТИКУЛЯЦІЙНА ДИСПРАКСІЯ У ДІТЕЙ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ	166
53.	Жекен Н. ХИМИЯ САБАҒЫНДА ӨМІРМЕН БАЙЛАНЫС ПРИНЦИПІН ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ	169
54.	Корінська О.О., Корінська О.О. ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СПЕЦІАЛІСТА У ГАЛУЗІ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ	173
55.	Левченко Ф.Г. ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТОСТЕЙ УЧНІВ	176

56.	Полонська Т.К. КОМУНІКАТИВНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ НАВЧАННЯ АУДІЮВАННЯ УЧНІВ 5–6 КЛАСІВ ГІМНАЗІЇ	179
57.	Сулаєва Н.В. ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО»	182
58.	Тілеубергенова Ж.О. ОРТА МЕКТЕПТЕ ХИМИЯ САБАҒЫНДА ТӘРБИЕ БЕРУ ПРИНЦИПІН ҚОЛДАНУДЫҢ МОДЕЛІ	185
59.	Черниш В.В., Балаян В.В. ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ КОМБІНОВАНОГО НАВЧАННЯ	189
60.	Шуплат А.І. ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ «ПЕРЕВЕРНУТЕ НАВЧАННЯ» ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ	191
61.	Щерба А.А. МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВВНЗ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ	193
PHILOLOGICAL SCIENCES		
62.	Boiko Y.V. DIACHRONIC PLURALITY OF UKRAINIAN RETRANSLATIONS OF SHAKESPEARE'S TRAGEDIES IN THE LIGHT OF TRANSLATION STYLE	196
63.	Omarov N.K., Акланова А. HISTORICAL SITUATION OF HISTORICAL DOCUMENTS	199
64.	Omarov N.K., Акланова А. TRANSFORMATION OF HISTORICAL DOCUMENTS INTO HISTORICAL WORKS	202

65.	Малдыбаева Б.А. ПУТИ АКТИВИЗАЦИИ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	205
66.	Нестерук С.М., Єленець А.В. ПРОБЛЕМА ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ У РОМАНІ БАРБАРИ КОСМОВСЬКОЇ «УКРАЇНКА»	207
67.	Прокопович Л.С. ОБРАЗНІСТЬ ТА ЕКСПРЕСІЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ОБРАЗНИХ НЕОЛОГІЗМІВ У ПОЕТИЧНОМУ СЛОВНИКУ Б. ОЛІЙНИКА ТА М. ВІНГРАНОВСЬКОГО	211
68.	Павловська А.С. «ДОСВІД ВИЖИВАННЯ В ЛІТЕРАТУРІ УЦІЛІЛИХ»	214
69.	Токтанова А.К., Нусупова А.Ж. ТІЛДІК РЕФЛЕКСИЯНЫҢ ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ БЕЙНЕСІ	217
POLITICAL SCIENCE		
70.	Геодакян С.В. ПРИНЦИП СОПРЯЖЁННЫХ ПОДСИСТЕМ И ПОЛИТИКА	220
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
71.	Ihnatovich A., Hranchyk A. THE INFLUECE OF HUMAN FACTOR ON FLIGHT SAFETY	224
72.	Kolyukh O.A., Abisheva A.A. ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ УСПЕШНОСТЬ И КАРЬЕРНЫЙ РОСТ ЖЕНЩИНЫ	227
73.	Кучинова Н.М., Мазур А.О. ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАСОБІВ АРТ-ТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ЕМОЦІЙНИМ СТАНОМ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ	231
74.	Стахова О.О., Комашевська С.М. СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА	235

SOCIOLOGICAL SCIENCES		
75.	Курбанова А.Н. ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН	237
TECHNICAL SCIENCES		
76.	Mikheyev D.M. CONSTRUCTIONS OF DRUM BRAKES FROM CREATION TO OUR TIME	241
77.	Muhamediyeva D.K. PROBLEMS OF USING THE GENETIC ALGORITHM	244
78.	Muhamediyeva D.T. CONFIGURING FUZZY KNOWLEDGE BASES USING GENETIC OPTIMIZATION ALGORITHMS	246
79.	Muhamediyeva D.T., Kabilova O. ASSESSMENT OF THE LEVEL OF FORMATION OF THE COMPETENCE OF THE UNIVERSITY STUDENT	248
80.	Radchenko V.V., Riabenko O.A. ANALYSIS OF MATERIAL COMPONENT EFFICIENCY OF THE HYDROELECTRIC POWER STATIONS	250
81.	Sevalneva T.G., Kolmakov A.G. MECHANICAL BEHAVIOR OF AUSTENITE-MARTENSITIC STEELS UNDER TRIBO LOADING	253
82.	Архипов И.К., Абрамова В.И. ЭФФЕКТИВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВЯЗКОУПРУГОСТИ МЕТАЛЛИЧЕСКИХ И ПОЛИМЕРНЫХ КОМПОЗИЦИОННЫХ МАТЕРИАЛОВ	255
83.	Данилян А.Г. УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ОКЕАНА – ЗАДАЧА ПЛАНЕТАРНОГО МАСШТАБА	257
84.	Кутепов С.Н., Гвоздев А.Е. ИССЛЕДОВАНИЯ МИКРОСТРУКТУРЫ И МЕХАНИЧЕСКИХ СВОЙСТВ МЕТАЛЛИЧЕСКИХ ПОКРЫТИЙ ХТН-23, ХВС-3 И ХВС-7	259

85.	Сироватка В.Л. ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ НАПЫЛЕНИЯ ПОКРЫТИЙ НА ОСНОВЕ ДИОКСИДА ЦИРКОНИЯ	261
86.	Третяк Т.Є., Мироненко С.О. МЕТОДИКА ОТРИМАННЯ СПОЛУЧЕНИХ ПОВЕРХОНЬ ЗУБІВ НЕЕВОЛЬВЕНТНИХ ЗУБЧАСТИХ КОЛІС	263
87.	Шевченко Т.О., Галкіна О.П. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ НАСОСІВ ЗАНУРЕНОГО ТИПУ НА КАНАЛІЗАЦІЙНІЙ НАСОСНІЙ СТАНЦІЇ	266
VETERINARY SCIENCES		
88.	Гримак Я.І., Гутий Б.В. АКТИВНІСТЬ ГЛУТАТИОНОВОЇ СИСТЕМИ У КРОВІ КОРІВ ІЗ ФІЗІОЛОГІЧНИМ ПЕРЕБІГОМ ТІЛЬНОСТІ ТА У КОРІВ, З РОЗВИТКОМ ЕНДОТОКСИКОЗУ	269

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВИРОЩУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР НА ОСУШУВАНИХ ЗЕМЛЯХ ПІВНІЧНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Воропай Галина Василівна

к.т.н., завідувача відділу дренажу
Інститут водних проблем і меліорації НААН України

Молеца Неля Богданівна

к.т.н., старший науковий співробітник
Інститут водних проблем і меліорації НААН України

На особливості сучасних тенденції вирощування сільськогосподарських культур на осушуваних землях північного Лісостепу України впливають зміни клімату, а саме температурного режиму в бік потепління, тобто зона стає сприятливою для вирощування цілого ряду зернових та зернобобових культур, раніше непритаманних для цього регіону. Проте погіршення умов природного вологозабезпечення зумовлює необхідність в штучному покращенні забезпечення вологою вирощуваних сільськогосподарських культур [1]. Напрямки вирощування сільськогосподарських культур на осушуваних землях північного Лісостепу України основані на пошуках шляхів та методів підвищення ефективності використання природних ресурсів цієї зони. Адже сучасний стан структури посівних площ у зоні не завжди відповідає біологічним особливостям вирощуваних культур, кліматичним та ґрунтовим умовам але він відповідає кон'юнктурі ринку, коли можна одержати високі прибутки.

В умовах стрімких кліматичних змін потрібно впроваджувати науково-обґрунтовані заходи з адаптації сільськогосподарського виробництва до нових умов реформування аграрного сектора. Адже окрім погодних умов, найбільш вагомий впливу на сільськогосподарське виробництво має попит зовнішнього та внутрішнього ринків на окремі види сільськогосподарської продукції, що спричиняє суттєві зміни структури посівних площ та зміщення ареалів вирощування культур як загалом, так і на осушуваних землях. Вирощування сільськогосподарських культур на осушуваних землях в зоні північного Лісостепу потребує докорінного перегляду, тобто не лише збільшувати валове виробництво привабливих видів продукції рослинництва на експорт (соняшник, соя, кукурудза, ріпак), але й забезпечити збереження родючості, недопущення надмірного виснаження ґрунтів регіону, повернення до сівозміни які включають вирощування кормових, зернобобових, овочевих культур, що дасть змогу

забезпечити населення різноманітними цінними продуктами харчування та сировиною для промисловості.

Одержати максимальні врожаї сільськогосподарських культур, в умовах змін клімату, без регулювання водно-повітряного режиму ґрунтів лише застосовуючи обробіток ґрунту, внесення добрив, елітне насіння практично неможливо. Потрібно використовувати, доведену багаторічними дослідженнями, ефективність меліоративних заходів які створюють сприятливі умови для росту та розвитку сільськогосподарських культур та їх водоспоживання, водно-повітряного, поживного та гідрохімічного режимів ґрунтів, залежно від погодних умов року [2].

На сьогодні доведено експериментальними дослідженнями на осушувально-зволожувальній системі «Ромен» (Сумська область). вирощування перспективних та рентабельних сільськогосподарських культур, які в сучасних умовах при відкритих світових ринках збуту сучасні землекористувачі все частіше починають вирощувати. Це нетрадиційні для осушуваних земель північного Лісостепу сільськогосподарські культури. За багаторічний період проведення наукових досліджень розроблено основні агроеліоративні прийоми вирощування ряду сільськогосподарських культур (строки, способи обробітку ґрунту та удобрення, способи сівби, попередники, підібрані сорти, норми висіву) в умовах осушуваних земель зони північного Лісостепу. Важливими науковими напрацюваннями є розробки з вирощування на осушуваних землях малопоширених культур, які є перспективними для вирощування в зоні північного Лісостепу: м'яти перцевої (урожайність 4,2т/га), цикорію (корені 25,0–55,0т/га), коноплі (соломки 12,0–13,0т/га, насіння 0,4–0,6т/га), махорки (2,9–4,3т/га), коріандру (0,6т/га), топінамбуру (корені 8,9т/га); маку олійного (насіння 0,5т/га) та ін. Результати досліджень свідчать, що ці культури мають високу рентабельність [3].

Кормові та овочеві культури перспективні у вирощуванні на осушуваних землях, доведено успішними випробуваннями агротехніки вирощування, експериментальними дослідженнями на осушувально-зволожувальній системі «Ромен». Достатнє забезпечення вологою і азотом сприяє одержанню високих урожаїв наземної маси і коренеплодів. На торфових осушуваних ґрунтах збирають врожаї 50,0–75,0т/га зеленої маси багаторічних трав у різних травосумішках, 60,0-80,0т/га зеленої маси кукурудзи, 80,0-100,0т/га кормових буряків, 45,0–58,0т/га цукрових буряків, 65,5 -83,9т/га капусти, 68,4 -93,7т/га моркви, 60,0-70,0т/га столових буряків та ін.[3]. Отже для одержання високих урожаїв дослідженнями підтверджено потребу оптимального співвідношення основних чинників родючості ґрунту, рівнів ґрунтових вод, кількості добрив, ефективної агротехніки обробітку посівів, оптимальних строків сівби, боротьби з бур'янами та захворюваннями. Рівні ґрунтових вод у весняний період 50-60см, протягом вегетації 60-120 см від поверхні ґрунту. При високих рівнях 45-60 см врожайність зменшується до 40% а в окремих випадках 60%.

Для науково обґрунтованого ведення сільськогосподарського виробництва на осушуваних землях проведені експериментальні дослідження на осушувально-зволожувальній системі «Ромен» щодо технологій вирощування

високопродуктивних кормових культур (пайза, амарант, кормові боби). Обґрунтовано їх види для вирощування на осушуваних землях за критеріями: економічна ефективність, адаптаційна здатність, енергетична та поживна цінність, спектр використання (кормове, продовольче, лікарське). Розроблено також технологічні параметри їх вирощування на різних типах осушуваних ґрунтів.

Загалом в агровиробництві у зоні північного Лісостепу має місце вирощування монокультури (зернової кукурудзи, соняшника, ріпаку, сої) за рахунок зменшення площ кормових культур, недотримання науково обґрунтованих агротехнічних та гідромеліоративних заходів, нехтування сівозмін. Встановлено, що наявний потенціал осушуваних земель використовується неефективно, при цьому водорегулююча здатність меліоративних систем є невикористаним ресурсом для підвищення урожайності та сталого ведення сільськогосподарського виробництва в умовах змін клімату.

Вирощування сільськогосподарських культур на осушуваних землях північного Лісостепу України має орієнтуватися на необхідність розширеного відтворення родючості осушуваних ґрунтів і збільшення обсягів виробництва якісної сільгосппродукції на основі застосування науково обґрунтованих технологій вирощування зернових, технічних, кормових і овочевих культур оптимальних, екологічно і економічно обґрунтованих доз органічних і мінеральних добрив, використання меліорації в підвищенні продуктивності цих земель.

Список літератури

1. Стратегія зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року. Схвалено Кабінетом Міністрів України, 2019. № 688-р.
2. Маслов Б.С, Станкевич В.С., Черненко В.Я. Осушительно-увлажнительные системы. М:Колос.1973. 175с.
3. Воропай Г.В., Молеца Н.Б. Основні напрямки наукових дослідження на осушуваних ґрунтах Лівобережного Лісостепу України: історія та сучасні аспекти.// Sciences of Europe, №60-1. 2020.С.20-27)

ОСОБЛИВОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ЯБЛУНІ ЛІСОВОЇ MALUS SYLVESTRIS

Горбась Сергій Миколайович

к. с-г. н. доцент кафедри
садово-паркового та лісового господарства
Сумського Національного Аграрного Університету
зав. навчальною лабораторією
садівництва та виноградарства
Сумського Національного Аграрного Університету

Рудченко Станіслав Олександрович

Студент 4 курсу
Сумського Національного Аграрного Університету

Яблуня лісова (*Malus sylvestris* Mill., *Malus praecox* Borkh.) — дерево родини розових (*Rosaceae*).

Яблуня лісова або дика вважається родоначальником домашніх дерев. Найчастіше вона зустрічається у вигляді невисокого дерева або розкидистого куща. Яблуня лісова росте практично у будь-яких місцях: хвойних або широколистяних, на узбіччях або в компанії на узліссі. Рослина комфортно себе почуває на сонячному місці, а ось тінь вплине негативно на кількість урожаю. Найбільше яблуня лісова поширена на Україні, у Білорусі і в Європейській частині Російської Федерації. Посухостійкість і здатність витримувати засолені ґрунти ставить яблуню лісову в ряд цінних плодових порід-супутників для полезахисного лісорозведення, залісення ярів і балок, захисних насаджень уздовж доріг і зрошувальних каналів. Не багато хто висаджує її на власній ділянці, тому що економлять дорогоцінне місце. [1]

Яблуня лісова росте на різного типу ґрунтах, але в основному уникає кислих і заболочених. Вона досить швидко росте. Щорічний приріст до 40 сантиметрів у висоту і до 30 - завширшки. Вона також вигідно відрізняється від усіх існуючих сортів яблунь своєю максимальною засухо- і морозостійкістю. Місце посадки має бути захищене від вітрів, при цьому знаходиться на відкритій місцевості, щоб сонячне світло було досить. Місце посадки має бути захищене від вітрів, при цьому знаходиться на відкритій місцевості, щоб сонячне світло було досить. Краще буде вибрати підвищення або місце, де ґрунтові води не наближені. [4]

Кожен з існуючих сортів яблунь з'явився завдяки дикорослим видам. Найбільш поширеним "родоначальником" є яблуня Лісова, або Дика. [2]

Яблуня лісова - цінний весняний медонос і пилконос, що створює підтримувальний узяток. За рахунок яблуні бджоли накопичують великі запаси перги. Медопродуктивність 18- 20 кг з 1 гектара. [5]

Яблуня лісова є довгожителькою, оскільки не культивована вона може подовжувати своє життя аж до п'ятдесяти років. Її можна відрізнити за висоту і ширину. Це велике габаритне дерево має наступні параметри: - ширина - від 6 до 8 метрів; - висота - від 8 до 10 метрів. [3]

У дикої лісової яблуні плоди містять безліч корисних речовин : групу вітамінів, каротин, солі різних мінералів(кальцію, заліза, фосфору та ін.), мікроелементи, цукру(фруктоза, глюкоза, сахароза), органічні кислоти(яблучна, виноградна, лимонна та ін.), пектини, дубильні речовини.

Плоди яблуні лісової широко використовуються не лише в народі, але і в професійній медицині. У будь-якій аптеці можна знайти екстракт яблучно-кислого заліза. Препарат часто виписують лікарі хворим недокрів'ям. [4]

Яблуню лісову можливо виростити з насіння. Вирощування диких культурних рослин реально проводити з насіння, і вони непогано плодоноситимуть у будь-якому саду і виростуть до необхідної висоти. Культивувати їх нескладно - треба лише знати, як правильно це насіння готувати до посадки, висаджувати і згодом доглядати за деревом. Збір насіння проводиться восени з найбільших плодів; їх необхідно висушити і залишити до середини січня; у другій половині місяця можна починати стратифікувати.

Підготовка насіння до пророщування проходить за такою схемою, насіння відділяють від яблука і промивають в проточній воді. Цей процес видаляє речовину, яка перешкодить їм прорости. Наступний крок - просушування насіння і їх замочування у воді упродовж 3 днів, воду необхідно міняти кожні 24 ч. Використання будь-якого стимулятора доречно лише в останній день. Далі необхідно провести стратифікацію. Ця стадія припускає переміщення набряклого насіння у вологий пісок або тирсу, яка залишає в холодильнику на 2 місяці. Іноді трапляється, що на насінні з'являється пліснява. Щоб запобігти цьому, в пісок можна додати активоване вугілля у вигляді порошку. Поки насіння знаходиться в холодильнику, їх треба перевіряти: вони можуть прорости раніше очікуваного терміну або пісок висохне, що теж не принесе ніякої користі. [4]

Після підготовки ґрунту насіння можна посадити в окремі ящики із землею або відразу на грядку. Відстань між ними має бути не менше 20 см, глибина посадки - 2 см.

Використана література.

1. <https://nayablone.ru/sorta-yablon/dikaya-yablonya>

2. В. И. Чопик, Л. Г. Дудченко, А. Н. Краснова. Дикорастущие полезные растения Украины. Справочник. — Київ: Наукова думка, 1983. — 400 с. (рос.)

3. Єлін Ю. Я., Зерова М. Я., Лушпа В. І., Шабарова С. І. Дари лісів. — Київ : Урожай, 1979. — 440 с.

4. Яблуня лісова // Лікарські рослини : енциклопедичний довідник / за ред. А. М. Гродзінського. — Київ : Видавництво «Українська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, Український виробничо-комерційний центр «Олімп», 1992. — С. 486. — ISBN 5-88500-055-7.

5. Яблуня лісова // Дикі їстівні рослини України / Рева М. Л., Рева Н. Н.. — Київ : «Наукова думка», 1976. — С. 114, 128, 136.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ПЛОЩ ДУБОВИХ ЛІСІВ У ПЕРЕДКАРПАТТІ

Кацуляк Юрій Дмитрович

к.с.-г.н., с.н.с., завідувач лабораторії
лісовідновлення і селекції УкрНДГірліс

Сіщук Мар'яна Миколаївна

к.с.-г.н., м.н.с. лабораторії
лісовідновлення і селекції УкрНДГірліс

У Карпатському регіоні в природних лісостанах поширені дуб звичайний (*Quercus robur* L.) і дуб скельний (*Quercus petraea* (Mattushka) Liebl.), які займають нині 12% вкритих лісом площі. Крім того, на Закарпатті зрідка зустрічаються маленькими острівцями за участю дуба бургундського (*Quercus cerris* L.), багатоплідного (*Quercus polycarpa* Schur) і Далешампе (*Quercus Dalechampii* Ten) [1].

Сучасний стан насаджень дубів звичайного і скельного у Передкарпатті далекий від оптимального як з огляду української типології в межах їх формації, так і з точки зору продуктивності, технічної цінності, біологічної стійкості і виконуваних захисних функцій. На сьогоднішній день головним завданням у вирішенні проблеми відтворення карпатських судібров та дібров залишається максимальна орієнтація на поновлення корінних та умовно корінних деревостанів з переважанням дубів звичайного і скельного в типових для них судібровах і дібровах.

Порівнюючи корінний і змінений на протязі століття лісовий покрив Українських Карпат [1, 2] констатували, що дубові ліси у минулому займали майже втричі більшу площу. Однак інтенсивна вирубка карпатських дібров і недостатня увага до їх відновлення в багатьох випадках призвели до заміни корінних дубових лісів на мішані з ясенем звичайним (*Fraxinus excelsior* L.), кленами: несправжньо-платановим (*Acer pseudoplatanus*), гостролистим (*Acer platanoides* L.), липою серцелистою (*Tilia cordata* Mill.), в'язом шорстким (*Ulmus scabra* Mill.), черешною (*Cerasus avium* (L. Моснон) та іншими породами на чисті біологічно стійкі, або ж змінилися на похідні деревостани.

Значні можливості для розширення площі лісів з переважанням або відповідною участю в їх складах дубів звичайного і скельного є в кожній адміністративній області регіону. Реальні шляхи їх реалізації прослідковуються і на прикладі Передкарпаття.

Передкарпаття має сприятливі природні умови для забезпечення належного стану дубових лісів майбутнього, розширення їх площі, підвищення продуктивності, біологічної стійкості та захисних функцій на основі досягнень лісової типології, лісової селекції та насінництва, наукових та виробничих напрацювань, спрямованих на невиснажливе лісокористування, лісовідновлення

і лісорозведення та захист лісу. У регіоні Передкарпаття майже не залишилось корінних дубових деревостанів. Переважна більшість штучних дубових насаджень не високої продуктивності, яка нижча можливої на 50-60%, нестійкі проти біотичних і абіотичних факторів, мають незадовільну вікову структуру з переважанням лабільних молодняків.

Після реорганізації лісового комплексу Карпат, проведеної в 1995 році, і передання значної частини лісів міжгосподарських лісгоспів у лісовий фонд ситуація змінилася на краще. За нашими дослідженнями встановлено, що вже на змінній (збільшеній) площі формація дуба звичайного та скельного сучасного лісфонду Передкарпаття становить 144 тис. га, в т.ч., у Чернівецькій області – 22 тис. га (15,5%), Львівській (передгірна частина) – 47 тис.га (33,0%) та Івано-Франківській – 74 тис.га (51,5%).

Окрім цього, на досліджуваній території нараховується досить багато площ, де дуб входить до складу деревостанів, що ростуть в інших типах лісу: субучинах, бучинах, суяличинах і яличинах, чорновільщинах та сіровільщинах тощо. Вони займають площу близько 91,7 тис.га. За нашими дослідженнями, такі “недубові” типи лісу, як свіжі та вологі дубово-грабові субучини і бучини та вологі дубові суяличини і яличини, займають в Передкарпатті 69,8 тис. га. З них 16,5 тис.га представлені насадженнями, в яких частка дуба 3 одиниці і більше. На частині з них під впливом антропогенних чинників дуб поступився домінантними позиціями буку і ялиці, в зв’язку з чим насадження помилково були виключені з дубової формації. Практика показала, що такі насадження при більш рівномірному розміщенні дуба на площі можливо переформувати доглядовими рубаннями в дубові. Це є резервом для розширення площ дуба в регіоні. В передгір’ї Передкарпаття, де клімат тепліший і опадів менше, трапляються нагірні судіброви і діброви та субори із дубом скельним (дуб скельний на перезволожених ділянках не росте), які в сучасному держлісфонді Передкарпаття займають 2,4 тис. га.

Для розширення площі дубових лісів може бути використаний і меліоративний фонд, особливо при втіленні в життя регіональних обласних програм захисту земель від ерозії і деградації. Враховуючи едафічні властивості ґрунтів та біоекологічні – дубів (звичайного і скельного), ці породи можна використовувати при закладанні стокорегулювальних смуг на еродованій ріллі, вздовж річок і навколо водойм, в коридорах безпеки та на інших землях. У Передкарпатті площа цих категорій земель до 2021 року перевищить 6,0 тис. га.

Слід зауважити про те, що на площі понад 30,4 тис. га із них у Закарпатській області – 1,7 тис. га, Івано-Франківській – 9,3 тис. га, Львівській – 17,3 тис. га та Чернівецькій – 2,1 тис. га, дуб північний (*Quercus borealis* Michx) [3] зростає в дубових типах лісу.

Відтворення дубових лісів регіону також повинно відбуватися шляхом заміни малоцінних і низькопродуктивних насаджень чистих гребняків та березняків площа яких у згаданому регіоні становить біля 5 тис. га.

На часі уточнення можливості підняття верхньої границі культивування дуба, використовуючи для цієї мети сприятливі кліматичні і ґрунтові умови окремих лісових урочищ. Реальність такої можливості підтверджує наявність природної

домішки дуба в ялицевих бучинах на висоті 660 м і в букових суяличинах – на 700 м над рівнем моря в ДП «Надвірнянське ЛГ», спорадичні вкраплення дуба звичайного в ДП «Делятинське ЛГ» відмічені в ялицевих бучинах на висоті 525 – 660 м. Зокрема нами, при маршрутному обстеженні дубових насаджень на Івано-Франківському Передкарпатті виявлено найвище місце розташування дубового насадження в доброму стані. Це 45-річне насадження на площі 3 га зі складом порід 9Дз1Ял од Бк І бонітету, яке росте в Дубівському лісництві ДП «Брошнівське ЛГ» на висоті 700 м н.р.м. у ялиново-ялицевій суббучині. Середні висота і діаметр дуба становлять відповідно 16,1 м і 13,9 см, середній річний приріст – 5,5 м³/га, а запас насадження – 149 м³/га.

Лабораторією лісовідновлення Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва імені П.С. Пастернака (м. Івано-Франківськ) у 1996 році були проведені експериментальні дослідження в лісогосподарському відділі в с. Зелена з метою підняття верхньої межі культивування дуба звичайного на північно-східному мегасхилі Українських Карпат (900 м н.р.м.). Нині культури дуба знаходяться в задовільному стані.

Опираючись на наші дослідження можна зробити висновок, що у Передкарпатських судібровах і дібровах основною лісоутворювальною породою є дуб звичайний, який поширений на площі 141,6 тис. га в передгір'ї, низькогірній зоні і прилеглих районах лісостепу. Дуб скельний трапляється рідше, лише на площі 2,43 тис. га. Його насадження розміщені в передгір'ї Передкарпаття. Найбільшу площу займає дуб скельний у Львівській області – 942 га, на Івано-Франківщині – 795,6 га та Буковині – 699,3 га. Площі дубових лісів регіону різко зменшилися. Переважна більшість сучасних насаджень дуба невисокої продуктивності, їх запаси становлять 200 – 250 м³/га, збіднені за складом порід, не стійкі щодо біотичних і абіотичних чинників. З огляду на те, що корінні лісові угруповання дуба звичайного і дуба скельного сильно денатуралізовані, при значній строкатості ґрунтово-кліматичних умов монопольне застосування в лісовідновленні має українська типологічна школа Алексеєва-Погребняка.

За рахунок малоцінних грабово-березових насаджень, меліоративного фонду, інших типів лісу, площ які займає дуб північний у дубових типах лісу, насадження аборигенних видів дуба звичайного і скельного на Передкарпатті можна поступово збільшити в 1,2 рази.

Список літератури

1. Стойко С.М. Дубові ліси Українських Карпат: екологічні особливості, відтворення, охорона. Львів, 2009. 220 с.
2. Генсірук С.А. Ліси України. Львів: Світ, 2002. 492 с.
3. Лавний В.В., Савчин В.М. Лісівнича оцінка насаджень дуба червоного в регіоні Українських Карпат. Мат. міжн. наук.-практ. конф. «Основні проблеми й тенденції подальшого розвитку лісового господарства в Українських Карпатах. Івано-Франківськ: НАІР. 2018. С. 229-235.

ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ НА ВМІСТ БІЛКА В ОСНОВНІЙ ТА ПОБІЧНІЙ ПРОДУКЦІЇ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО

Рассадіна Ірина Юрївна,

кандидат сільськогосподарських наук, старший викладач,
старший викладач кафедри агрохімії і ґрунтознавства
Уманський національний університет садівництва, Україна

Шкода Дмитро Олегович,

студент 14 м-а групи
Уманський національний університет садівництва, Україна

Головне завдання сільськогосподарських виробників не тільки отримувати високі врожаї вирощуваних культур, а й покращувати його якість, регулюючи вміст у рослинах азоту і зольних елементів за допомогою агротехнічних прийомів. Слід зазначити, що вміст азоту і зольних елементів у рослинах має значні коливання в залежності від їх біологічних особливостей, віку, умов вирощування і неоднаковий в різних органах і тканинах. На частку азоту і зольних елементів у врожаї сільськогосподарських культур у середньому припадає близько 6 % сухої речовини.

Білки або протеїн є головною складовою частиною будь-якого організму і в зв'язку з цим вони грають виняткову роль в їхньому житті. Вміст білків складає: в вегетативних органах сільськогосподарських рослин — 5–20 % сухої маси; в насінні злаків 10–20 %; в насінні бобових і олійних культур – 25–35 %. Таким чином, рослини є основним джерелом отримання білкових речовин для тварин і людини.

Дослідження проводили на дослідному полі Уманського національного університету садівництва, розміщеному в Середньобузькому окрузі Лісостепової Правобережної провінції України. Ґрунт дослідних ділянок – чорнозем опідзолений важкосуглинковий на лесі. Згідно ДСТУ 4362:2004 у шарі 0–20 см він має підвищений вміст гумусу та рухомих сполук фосфору й калію, низький вміст азоту легкогідролізованих сполук і рухомих сполук сірки. Реакція ґрунтового розчину слабокисла. Схема досліду: 1) Без добрив (контроль); 2) $N_{30}P_{30}K_{30}$; 3) $N_{60}P_{60}K_{60}$; 4) $N_{90}P_{90}K_{90}$. Вирощували сорти ячменю ярого Командор і Святогор. Повторність досліду триразова. Площа дослідної ділянки 36 м², облікової – 25 м².

Як було зазначено вище, вміст білкових речовин у рослинах значно залежить від інтенсивності їх росту і розвитку, погодних умов і багатьох інших факторів.

Спостереження за вмістом білка в рослинах ячменю ярого в період колосіння показало, що найменша його кількість зазначалася в 2019 році — 4,67–8,32 % до абсолютно сухої речовини, найбільше в 2020 році — 10,83–16,18 %. Підвищення вмісту білка в рослинах ячменю ярого в 2020 році пов'язане з їх менш

інтенсивним зростанням: в цьому році отримана найменша врожайність ячменю. Стійкої закономірності у вмісті білка в залежності від внесених доз мінеральних добрив нами не виявлено: в одних випадках визначення від внесених добрив вміст білка зменшувався, в інших — збільшувався. В цілому ж внесені добрива на вміст білка в рослинах ячменю ярого незалежно від сортів також істотного впливу не мав. Значної різниці у вмісті білка в рослинах ячменю ярого різних пивоварних сортів також нами не виявлено: коливання в його значеннях перебували в межах помилки визначення.

2020 рік був найменш сприятливим для обробітку ячменю ярого через погодні умови. У зв'язку з цим, у цьому році отримана найменша врожайність ячменю і отримано підтвердження про те, що, чим нижче врожай, тим краще його якість. В цьому році вміст білка в соломі виявився більшим, ніж в 2019: середній його вміст по всіх варіантах досліду склав 7,10 %, а в 2019 році — 4,07% до абсолютно сухої речовини.

Внесені добрива під Командор (у зв'язку з ростом врожайності) сприяли деякому зниженню вмісту білка в соломі, а при внесенні добрив під пивоварні сорти спостерігалось незначне підвищення вмісту білка в соломі. Слід відмітити, що ці відмінності не перевищували помилки визначення.

В цілому ж, добрива, а також сорти на вміст білка в соломі істотного впливу не мали.

Вміст білка в зерні ячменю ярого у роки досліджень є більш стабільним, ніж в соломі: його вміст в середньому у всіх варіантах досліду в 2019 році склав 11,42 %, а в 2020 — 10,59 % до абсолютно сухої речовини. Внесені мінеральні добрива істотного впливу на підвищення або зниження вмісту білка в зерні ячменю не мали. В середньому внесення $N_{90}P_{90}K_{90}$ сприяло незначному підвищенню вмісту білка в зерні ячменю ярого з 10,91 % до 11,26 % до абсолютно сухої речовини. Різниця в показниках склала 0,35 % в абсолютних величинах і не перевищувала $НІР_{0,95}$ рівню 0,83 %. Достовірних відмінностей у вмісті білка в зерні вивчених сортів нами не виявлено: його кількість коливалася від 10,88 % до 11,11 %, при $НІР_{0,95}$ рівній 0,83 % до абсолютно сухої маси.

Таким чином, внесені мінеральні добрива під ячмінь ярий в дозах від 30 до 90 кг/га діючої речовини NPK істотно вміст білка в основній продукції не підвищували: його кількість не перевищувала 12 %.

КОМБІНАЦІЙНА ЗДАТНІСТЬ ВИХІДНОГО МАТЕРІАЛУ ТРИТИКАЛЕ ОЗИМОГО В СИСТЕМІ ДІАЛЕЛЬНИХ СХРЕЩУВАНЬ

Тромсюк Валентина Дмитрівна,

науковий співробітник відділу селекції кормових, зернових колосових та
технічних культур Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН
України

Лілик Тетяна Володимирівна,

старший науковий співробітник відділу селекції кормових, зернових колосових
та технічних культур Інституту кормів та сільського господарства Поділля
НААН України

Дослідження проведено в 2015-2016 рр. у відділі селекції кормових культур та на полях наукової сівозміни Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН України. У якості матеріалу для досліджень використано зразки тритикале озимого (Половецьке (UA0602494, Україна), Амос (UA0602627, Україна), Цекад 90 (UA0602066, Росія), Каприз (UA0601781, Росія), Дубрава (UA0602222, Білорусь), Раво (UA0602555, Польща). Ефекти загальної та специфічної комбінаційної здатності визначали згідно статистичних методів генетичного аналізу за М.А. Федіним за допомогою ППП “ОСГЕ”, розробленого в Інституті рослинництва ім. В. Я. Юр’єва НААН.

Аналіз ефектів загальної комбінаційної здатності колекційних зразків тритикале озимого за кількісними ознаками дозволив виявити сорти з доволі високими показниками: за продуктивною кущистістю – Половецьке (0,80); висотою рослини – Амос (3,61), Цекад 90 (1,61), Дубрава (5,53) та Раво (8,03); довжиною головного колоса – Половецьке (0,93), Цекад 90 (0,12) та Раво (0,34); кількістю зерен з головного колоса – Дубрава (8,42) та Раво (5,47); масою зерна з головного колоса – Цекад 90 (0,23), Дубрава (0,06) та Раво (0,34); масою зерна з рослини – Половецьке (1,12), Цекад 90 (2,43) та Дубрава (1,31); масою 1000 насінин – Амос (0,39) та Цекад 90 (6,14). Дані сорти є цінним вихідним матеріалом для комбінаційної селекції на високий рівень кількісних ознак.

Встановлені сорти з високим рівнем констант специфічної комбінаційної здатності за кількісними ознаками: висотою рослин – Раво (143,55) та Амос (105,2); довжиною головного колоса – Раво (0,28); кількістю зерен з головного колоса – Каприз (31,21) та Раво (22,24); масою зерна з рослини – Каприз (28,66) та Раво (19,02); Масою 1000 насінин – Каприз (12,38) та Цекад 90 (10,32).

Аналіз ефектів специфічної комбінаційної здатності дозволив виявити перспективні комбінації сортів тритикале озимого за основними кількісними ознаками продуктивності: висотою рослин – Амос / Раво (20,89) та Половецьке / Цекад 90 (13,72); довжиною головного колоса – Цекад 90 / Раво (0,74) та Амос / Раво (0,71); кількістю зерен з головного колоса – Половецьке / Каприз (6,28) та

Цекад 90 / Раво (4,78); масою зерна з головного колоса – Амос / Цекад 90 (0,77); масою зерна з рослини – Каприз / Дубраву (7,71) та Цекад 90 / Раво (4,24); масою 1000 насінин – Каприз / Дубраву (5,64) та Амос / Цекад 90 (5,19).

ВОКАЛЬНО-ХОРОВЕ МИСТЕЦТВО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ: ПРОБЛЕМАТИКА ДИСТАНЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ

Shcherbina Inna Vasylivna,

Doctor of Philosophy, Study of Arts, Associate Professor,
associate professor of the Department of Musicology and Vocal and Choral Arts
Pavel Tychna Uman State Pedagogical University

Залучення людини до музичної культури, успішне вирішення завдань музично-естетичного та художньо-творчого розвитку особистості в загальноосвітній школі та культурно-просвітницьких закладах знаходиться в прямій залежності від рівня професійної майстерності, ерудиції, культури носія музичного мистецтва. У сучасному соціокультурному просторі серед дитячого, юнацького та дорослого покоління інтерес до опанування виконавської майстерності сольного та колективного співу непинно продовжує зростати – відповідно, зросла потреба у висококваліфікованих фахівцях в області вокального мистецтва, здатних доцільно використовувати досягнення інформаційно-комунікаційні технології, дистанційного та електронного навчання, тому що для багатьох, нині, вони стали робочими інструментами, оскільки мають ряд переваг над традиційним: свобода доступу до установи і навчального матеріалу незалежно від регіону мешкання у будь-який час і у будь-якому місці; оперативність організації та процесу навчання в психологічно комфортній, звичній обстановці, відповідно потребам, можливостям і індивідуальному темпу опанування компетенцій; модульність, систематизація і своєчасне оновлення навчально-методичного матеріалу; регулярний зв'язок з викладачем/модератором; зниження фінансових витрат на оплату освітніх послуг тощо. Вони дозволяють: глибоко вивчити теоретичні і методичні питання основ гігієни голосу, фоніатрії, будови голосового та диригентського апаратів; ознайомитися з сучасними технологіями діагностики, профілактики та лікування професійних захворювань вокалістів; ретельно проаналізувати світовий досвід виховання професійних співаків та методологію роботи з вокальними колективами; бути обізнаними в традиціях і креативних ідеях інтерпретації вокальних творів; мати інформацію щодо можливостей реалізації науково-методичних, художньо-творчих виконавських та педагогічних завдань [1]. Проте, теоретично-методичні знання вокально-хорового мистецтва дистанційно неможливо повноцінно переосмислити в практичному модусі мислення, вивішивши їх на рівень компетентності, оскільки передання ряду базових вмінь і навичок можливо лише традиційними засобами безпосереднього спілкування.

Наприклад: для того, щоб навчитися правильно визначати акустичні характеристики репетиційного/концертного майданчика та набути позитивного досвіду плідної співпраці з режисером та звукорежисером - практикант і його наставники, мають бути одночасно на території, де заплановано роботу співака/вокального колективу.

Дистанційна передача досвіду має реально непереборні біофізичні й акустичні обмеження, які не дозволяють усебічно оцінити рівень емпіричного сприйняття особою, що навчається, запропонованої викладачем, інформації, оскільки передбачається, перш за все, м'язовий контроль у процесі вокальної/диригентської діяльності. Сучасні технології не можуть дистанційно повністю передати рівень м'язової напруженості при співі та диригуванні, наприклад - проілюструвати правильну роботу м'язів черевного пресу під час виконання вправи «Склади» у моменти нахилу та подальшого інертного повернення, які візуально фіксуються технічно виконаними вірно, але можуть супроводжуватися незадовільними акустичними характеристиками фонаційного звуку та відсутністю імпердансу. Причиною недоліку звукоутворення можуть бути як м'язові затиски в плечовому або поперековому поясі, так і недостатність м'язової активності живота. Тобто, вирішувати складні вокально-методичні завдання щодо візуального і слухового контролю формування регульовальних еталонів звукоутворення, вібраційних і м'язових відчуттів, особливо на початкових етапах навчання, видається можливим лише за присутності безпосереднього зовнішнього фізичного впливу. Це стосується і опанування техніки диригування. Наприклад: диригент візуально правильно відпрацьовує «точку» долі, стукаючи кистю руки по столу, але тембр звуку глухий або має якості дефіциту чіткості, щоб відчувати природню «віддачу»/«політність» – «ніби тенісний м'ячик ледве відбивають ракеткою, або він падає на різні м'які поверхні, що не дозволяє йому скакати». Тобто, первинної вербальної та візуальної інформації від викладача недостатньо для учня, щоб: зрозуміти методи уникнення рухового напруження верхніх кінцівок та недоліків диригентського жесту навіть при вільній роботі м'язів зап'ястя; сформувати еталони роботи диригентського апарату; опанувати засоби свідомого контролю техніки диригування. Однак, викладач, який здатний швидко і точно знайти нейро-фізіологічну перепону для вільного диригентського виконавства та оптимально передати м'язове відчуття пластики руху пальців, кисті, передпліччя та плеча, лише тактильними засобами безпосереднього контакту рук вчителя та учня - вимушений поетапно вишукувати причину виникнення недоліку та методи його подолання.

Дистанційна освіта не може повністю замінити традиційне, оскільки має суттєві недоліки: відсутність колективу та вимушеного безпосереднього спілкування з особами, які викликають симпатії або антипатії - впливає на усвідомлення учня/студента/слухача членом конкретного співтовариства та формування професійних складових комунікативної компетенції, зокрема в області конфліктології та аналітики реального комплексного сприйняття різних рівнів репрезентації вокально-хорової художньо-творчої виконавської, методичної та педагогічної діяльності, як незалежними експертами/публікою так

і зацікавленими особами щодо кінцевого результату отримання освітньої кваліфікації; викладачеві складно визначити наявність або відсутність зовнішнього інструменту підказок та рівень самостійності виконання завдання тим, хто навчається навіть у режимі реального часу контролю знань.

Перевага очного аудиторного навчання вокально-хорових дисциплін полягає в тому, що саме в цей час студенту надаються можливості: закріпити на практиці теоретико-методологічні знання, отримані самостійно та удосконалити власні уміння та навички за допомогою тактильної та чуттєвої фіксації м'язово-рухових і вібраційних еталонів звукоутворення, які передаються викладачем переважно методами показу та аналізу акустичних характеристик живого звуку поточного музикування, наслідування та зовнішнього фізичного впливу на м'язи і тканини, що практично не можливо зробити дистанційно; оволодіти навичками, які можливо опанувати лише в умовах очної взаємодії: учня/асистентів (результати тестування музичних здібностей, яких обумовлюють напрямок та методи виконання окресленого завдання) і особи, яка намагається виправити (співочі, диригентські) недоліки учня/асистентів відповідно індивідуальному підходу подолання виконавських труднощів/перепон під компетентним керівництвом викладача дисципліни/керівника тренінгу/ведучого майстер-класу. При цьому особисте накопичення виконавського, навчально-методичного та педагогічного позитивного досвіду повністю залежить від контингенту, залученого до процесу опанування методики навчання вокально-хорових дисциплін, їх рольової активності (спостерігач, учень, вчитель, співак, диригент, керівник...) в процесі розв'язання поточної проблематики/навчально-методичних завдань вокально-хорової діяльності та скрупульозності порівняльного аналізу ефективності використання методів та засобів розвитку вокальної/диригентської техніки відповідно характерним особливостям, емоційному стану та динаміки самопочуття співака/диригента/вокального колективу. Тому в системі професійної підготовки співаків, вокальних педагогів та керівників вокально-хорових колективів дистанційні форми навчання є складовою традиційної освіти, які виконують важливі допоміжні функції: надання доступу на відстані до навчальних ресурсів дисципліни; наповнення дистанційного курсу навчально-методичним комплексом, за змістом, аналогічно традиційному; використання як традиційних, так і інноваційних методів навчання, які враховують особливості усіх трьох каналів (візуальний, аудіальний, кінестетичний) сприйняття учбової інформації.

Список літератури

1. Shcherbina I. Вокально-виконавська проблематика у сфері методики навчання вокально-хоровому мистецтву // Interaction of society and science: prospects and problems. Abstracts of XXII International Scientific and Practical Conference. London, England. 2021. Pp. 37-41.

ARCHITECTURAL GUIDELINES IN A STAGE SPACE ON THE EXAMPLE OF PERFORMANCES OF “ASTANA BALLET” THEATRE

Дилара Ержановна Шомаева

Докторант

Казахской национальной академии хореографии

Artistic possibilities of various kinds of arts are historically combined in interrelation and interaction of their various kinds and forms. Although practically these processes occur naturally and harmoniously, theoretical coverage has not received sufficient development. The art of ballet in particular has a high value as a synthetic phenomenon, and this fact requires both retrospective and prospective study. The influence, in particular, of the architecture of ancient theatres on the formation of the theatrical ballet is always of interest to researchers in an attempt to abandon accepted stereotypes, as well as the development of the theater in the modern vector.

Architectural language, formed on the background of ideological searches of this or that time, epoch, directly related to the ways of searching for figurative and plastic means. But the purpose of the article is to assert on examples how the architecture of XX-XI centuries influences the evolution of perception of stage design and consequently transforms its space and ways of its use.

The central concept of architecture is the term architectonics, that is, the construction of an artwork. The concept of architectonics unites under itself a parity of parts of work, an arrangement and mutual connection of its components forming art unity. In the ballet performance it includes both an internal component (plot, chronology, author's solutions in the choreographic composition) and an external component (constructive essence of the stage space, its form, massiveness, harmony). In modern architecture there is a tendency of airiness, lightness, connected, first of all, with the use of the newest materials and constructions. The Astana Ballet Theatre (Nur-Sultan, Kazakhstan) which has shown itself to be involved in global trends, is clearly demonstrating its openness to the adaptation of technical innovations in the creation of the author's ballet performances.

Every choreographer is partly an architect. A choreographic image cannot exist without structure, without a well thought out constructive principle that determines the pulse of the entire production. Corps de ballet masses, which are variously formed in the course of the performance, also form a spatial environment and have a kind of tectonics. Specific forms of the classical order system, which play a fundamental role in the structural organization of Greek structures and owes its original formulation of ancient thinking. This is not the use of a standard, it is not once and for all an established model and not a list of long ago found and established features, but each time something found anew, did not exist. This is a world of discoveries, not repetitions. The choreographic form is defined more likely by degree of use of the constructive organization in its expressiveness, instead of expression of work of a

design as in architecture. The architecture of a ballet performance consists of two verbal components. One goes into the image, decoration, organization of space, and the other is preserved in the dance. Remez noted: "Directing is a construction art" [1, p. 171].

We are interested in the first case, when the stage designer and the ballet master together and at the same time determine the spatial and temporal coordinates of the performance, turn the architecture enclosed in the literary material into stage architecture, materialize their author's vision, actively interpreting the work.

The scene, which appeared in Italy in the XVIth century, is a basically a box in the atmosphere of court architectural performances and primitive fairgrounds, where stray actors entertained the crowd gathered in the square, created two systems of theatrical spaces, which can be designated as closed and open. Closed, existing on the stage, inside the interior of the theater building and open, spread to the natural and architectural environment. M. Béjart called architecture an art that seriously influences ballet: "I have worked a lot with architects, maybe not very famous. They created a new stage space for me, which is an important element of the performance. My best performances are on the Italian stage with a canvas rising in the depths. My scenes are differently equipped each time. The Petrarch scene was for Bobola, the Gulistan scene for Persepolis, the Baudelaire scene for the Palace of Sports, and it was undoubtedly one of the best scenes of the time. The auditorium was divided into five parts, and the inclined parts of the scene were curled in a circle. The architecture gave the impression of depth, an extraordinary sense of space". [2, p. 7-8]

Naturally, the history of architecture of one city does not exist without a wider scale of the country and even further. But, in this context, we will proceed from private to larger, so let's touch upon the history of the construction of the city, in which the Astana Ballet Theatre was later founded.

The architectural landscape of the city, which was called Tselinograd in the Soviet era, was formed from the first years of Soviet power in attention to the construction of public buildings and, above all, mass buildings. The city was regarded as a system of ensembles of squares and streets designed to reflect the greatness and beauty of the socialist era. The old part of the city still has bright examples of Soviet constructivism. After Kazakhstan gained independence in 1991, the city was renamed Akmola until 1998, when the decree of the President of the country Nursultan Nazarbayev, the city became the capital of the state, receiving a new name Astana. From this moment on, the architectural appearance of the city changes from functional-rational to emotional-organic. The principal idea of the invited Japanese architect Kisho Kurokawa was the harmony of urban and natural environment. His project of building of Astana was distinguished by the fact that he considered the urbanized city structure as a living organism in harmony with the natural system, which best corresponds to the trends of the XXI century.

The youngest theatre to identify itself as a project of the new time and the new city - "Astana Ballet", founded in 2012. Built in denial of deliberate decoration and classicist forms, it reflects the desire of creators to minimalism. The interior decoration is made in the Art Deco style. Creativity of the theater is the search for individual style on the verge of classicism, modernity and national tradition. Young directors and

choreographers, mostly from Kazakhstan, see their mission in transforming the perception of ballet as an art in a dynamic form, freshly framed, thus reflecting the idea of the new architectonics of the capital.

An example of a bold and original method of interaction between choreography and architecture can be the staging of dances directly in the interiors of buildings, bypassing the traditional stage venue. Within the framework of the stage box, the idea of free movement of a person in space was applied by Mukaram Avakhri in the performance "Salome" (pic.1). The basis of the composition was the open space of the stage, freed from the wings on three sides. The space is not mathematical, but living and active, and it became possible due to the fact that the artists moved out of the ramp into the orchestra pit and moved different levels of the stage floor. Thus, the movement of dance moves from one dimension to another. The choreographer uses a massive moving geometric table and other architectural elements in his design. Graphic and minimalist structure does not appear only in the space of the stage. It is complemented by the "colour-light" tectonics, created by the effects of the light rays of spotlights. Light on the stage has become an artistic tool, which today is characterized by a number of specific artistic techniques. Light coming from synchronous or diachronous flows, parallel, intersecting or diverging rays, concentrated or scattered light is able to create its own philosophy, its own dramaturgical moves, its own symbolic metaphoricality. Light and color can perform miracles: to correct, destroy, enrich, emphasize, shade, turn the fantastic into reality.

In her earlier performance, Avakhri had already resorted to similar experiments with moving beyond stereotypes in the work with architectural space of the stage and its visual filling. The ballet "Language of Love" became a kind of kaleidoscope of miniatures on the theme of poetry of the great national poet of Kazakhs Abai. Cosmic metamorphoses of the video series are complemented by the work of the invisible lightest constructions to lift the artists above the ground, covering and using all the air of the stage box. Like the glossy glass surfaces of the modern architectural face of the city illuminated at night, the canvases fall onto the stage, which have the function of separating the scene and reflecting light and image. The rapidity and airiness of the changes for each picture allowed the choreographer to play with symbols using the form, draw the structure graphically, and "build" each variation of the ballet anew with the same ease as at the same time the area around the theatre building itself was overgrown with the buildings of the futuristic exhibition complex EXPO 2017.

In an unconventional theatrical system, the choreography of the theatre does not only master architecture in their coexistence, it also builds architecture itself within its own spatial structure. Such an attempt was made by the invited choreographer Nikita Dmitrievsky in one of the first full-scale ballets of the company on the national theme "Alem" (pic. 2). Working with the artists against the backdrop of historical monuments and nature, shooting them on video and adding a series of images of Kazakh ancient symbols to the virtual video broadcast on the back, he created unforgettable choreographic images and scenography, as if filled with the atmosphere of the Turkic epos. Thus, the main conceptual framework in the finale of the ballet was the artistic idea of transition to another reality through the effect of filling the stage space with a large canvas sail. Futuristic architectural ideas, filled with national flavor - these are

certainly words that are exactly suitable for describing the modern architecture of the city.

The need for a ballet performance of action requires the director to keep the stage conditions in mind. These conditions are not of formal importance. They are predetermined by the inner nature of dramaturgy. Here the conventional three-dimensional space of the stage box has become less conditional, it has not destroyed the nature of the choreographic image. The uniformity of the image and background has had the strongest impact on the structure of the dance images, and the principle of harmonization has become dominant. Choreographers and artists working in such a theater as Astana Ballet make creative use of their existing experience to form the stage environment and space as a whole, involuntarily responding to the external environment of the city. The requirement of harmonious unity of architecture, space, artist and viewer, in terms of influence on his feelings, becomes the main concept of the formation of this environment.

Bibliography

1. Portnova T.V. Architectonic principles in ballet (dialogue of arts in spatial environment)// Proceedings of the conference "Modern education. Problems and solutions/// Thailand, February 19-27, 2014.
2. "Perspecta". Yale Univers. Press // New Haven. - - 1965. - No 9.

1. *Salome* by Mukaram Avakhri. Photo by A. Nurekin

2. *Alem* by Nikita Dmitriyevsky. Photo by N. Kamashev

SENSITIVITY OF EXPRESS BIOTESTS TO HEAVY METALS AND RARE EARTH ELEMENTS

Olkova Anna Sergeevna

Doctor of Biological Sciences, associate professor
Vyatka State University, Russia

Sysolyatina Maria Alexandrovna

2nd year graduate student
Vyatka State University, Russia

The toxic effects and mechanisms of action of the protection of heavy metals (HM) have been studied. At the same time, despite the widespread use of rare earth elements (REE), there is insufficient information on their toxicity to living organisms.

The aim of this work is to compare the sensitivity of express biotests to the effects of HM and REE containing the same anion (sulfate).

Materials and methods. The following toxicants were used: sulfates of heavy metals and rare earth elements: $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, $\text{ZnSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$, $\text{La}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$, $\text{Ce}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$. The investigation solutions were obtained by successive dilution with water of a saturated solution of a substance prepared using distilled water. Solutions with the investigated concentrations were prepared immediately before the experiment. The experiments were carried out in 3-fold repetition.

The studies were carried out using generally accepted methods [1, 2]. Data were presented as mean values and their standard deviations ($X \pm M$).

Results and its discussion. Based on the results of the series of experiments performed, comparative diagrams were built (Fig. 1-4).

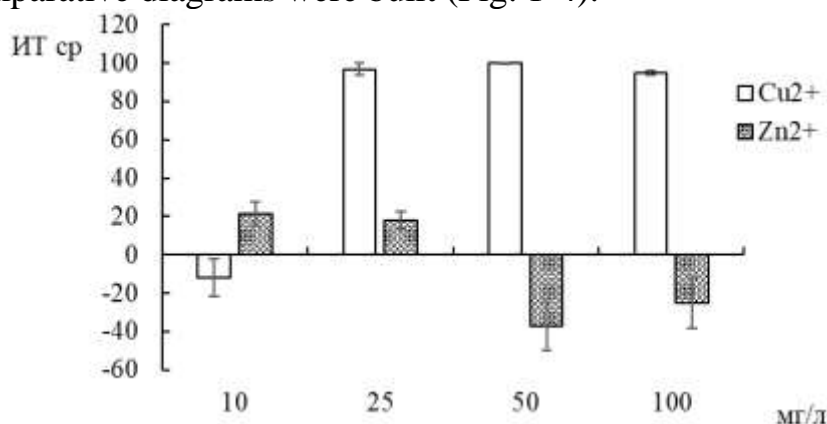

Fig. 1. Comparison of the effect of Cu^{2+} and Zn^{2+} ions on the bioluminescence of bacteria of the test system "Ecolum"

At relatively low concentrations (10 mg/l), copper ions have a slight toxic effect, manifested in the stimulation of bioluminescence. The subsequent increase in doses to

25-100 mg/l led to the achievement of high toxicity indices. The effect of zinc sulfate was not so natural: the effect of inhibition was replaced by stimulation. Note that paradoxical and nonlinear dependences are discussed in the literature [3].

The responses of ciliates to heavy metals were more consistent (Fig. 2).

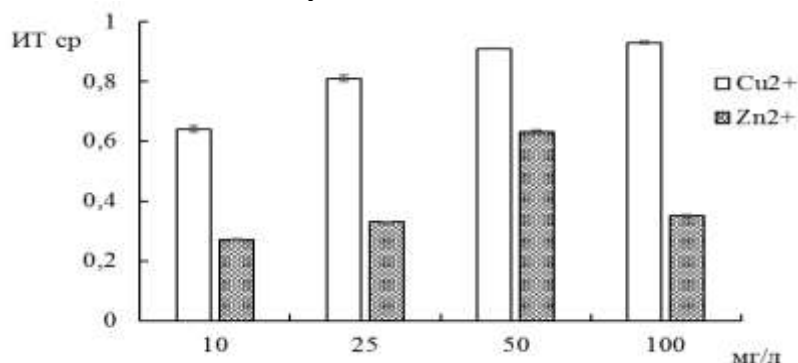

Fig. 2. Comparison of the action of Cu²⁺ and Zn²⁺ on the chemotaxis reaction of *P. caudatum*

The effect of lanthanum and cerium on the bacteria of the Ecolum test system naturally changed from stimulation to inhibition of bioluminescence (Fig. 3).

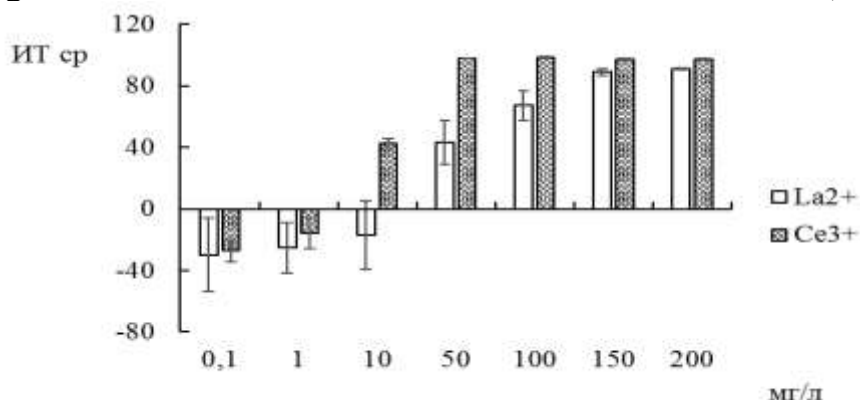

Fig. 3. Comparison of the effect of L^{a2+} and Ce³⁺ on the Ecolum test system

The data obtained indicate the greater toxicity of cerium for the bacterial preparation. For ciliates, this pattern persists, which is clearly pronounced when exposed to solutions with low concentrations of cerium ions (Fig. 4).

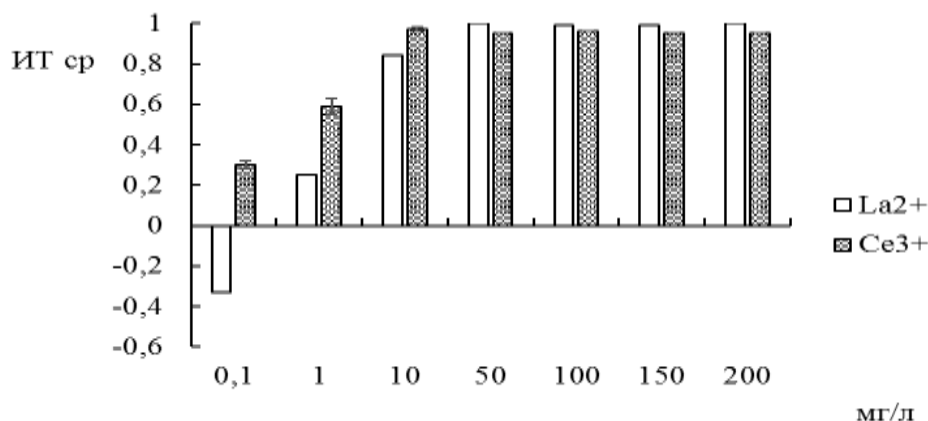

Fig. 4. Comparison of the effects of La²⁺ and Ce³⁺ on the chemotaxis reaction of *P. caudatum*

In the dose range from 50 to 200 mg/l, the differences in the action of lanthanum and cerium on ciliates become similar ($p > 0,05$), since the maximum effects are achieved.

As a result, according to the results of testing the increasing concentrations of the studied HM and REE, the values of the average effective concentrations for *P. caudatum* ciliates and *E. coli* bacteria in the Ecolum preparation were calculated (table 1).

The obtained average effective concentrations indicate that the bacteria of the Ecolum test system are more sensitive to the effects of copper and zinc, while the ciliates *P. caudatum* were more sensitive to lanthanum and cerium. Zinc turned out to be the least toxic among the studied ions.

Table 1

EC50 values of the studied toxicants (mg/l), established by two express biotests

Cation	Ionic radius, nm	EC50	
		Test system «Ecolum»	<i>P. caudatum</i>
Cu ²⁺	0,073	0,0026	2,76
Zn ²⁺	0,074	35,00	151,67
La ²⁺	0,122	22,5	2,09
Ce ³⁺	0,118	2,7	0,15

Thus, the specific sensitivity of two express biotests was revealed in comparative tests with model solutions of HM and REE. To diagnose contamination of aqueous media with copper and zinc, it is recommended to use the Ecolum test system, and in case of contamination with lanthanum and cerium, a biotest for changes in the chemotaxis of *P. caudatum*.

Bibliography

1. Methods for determining the toxicity of samples of drinking, household and drinking, household waste, treated waste, waste water by the express method using the device "Biotester" PND FT 14.1: 3: 4.2-98 (revised 2010).
2. Methods for determining the toxicity of water and water extracts from soils, sewage sludge and waste by changing the intensity of bacterial bioluminescence with the test system "Ecolum" PND FT 14.1: 2: 3: 4.11-04.
3. Erofeeva E.A. Hormesis and paradoxical effect of wheat seedling (*Triticum aestivum* L.) parameters upon exposure to different pollutants in a wide range of doses.

THE ROLE OF INTERSUBJECT RELATIONS IN THE FORMATION OF ACADEMIC MOTIVATION

Rysbayeva Galiya Altynbekovna,

candidate of biological sciences,
associate professor of biology department
of South Kazakhstan State Pedagogical
University, Kazakhstan

Mamytova Asiya Yrsymbekovna,

master of biological sciences,
senior teacher of biology department
of South Kazakhstan State Pedagogical
University, Kazakhstan

Each teacher is focused on himself in order to ensure that his students, receiving new educational material, received new knowledge well, as well as studied in the fields with interest and desire. In addition, in this case, non-permanent participation and parents take part, in particular, in the interests of the full development of their child. But as teachers, as well as parents with regret, it is necessary to confirm the fact that the child "does not want to teach", "it is impossible to do without a desire". In these cases, we are meeting with such a problem that the student has not formed a need in knowledge, there is no interest in the specific school or more specifically in education.

Studying the problem of forming academic motivation, we will work on scientific labor researchers. "Academic motivation is a process that starts, directs and supports the development of educational activities. It is a complex system with motivations, goals, reactions to failure, perseverance and the principles of the Teacher" [1].

Also, we must note that there are different motives and goals. "The goal is a predictable result, represented and identified by a person"." "The motive is to achieve the goal "[2]. There are different motives associated with students and real-life ones that can develop motivation for learning. The student thinks that it is necessary to study, but this does not mean that he will start showing interest in knowledge and will be engaged in educational activities. When creating concrete conditions, common motives are transformed into real ones.

As a result, the first-class citizen tries to compensate for the fulfillment of domestic tasks. But he knows that it is necessary to prepare for the war, in this case he will receive an invalid certificate, he will worry about his parents, he will learn that this is his direct obligation. But this can be frustrating, so that the child has formed the motivation to get ready for the game.

Let's assume that sucking parents says: "while you do not do your homework, you do not play". This arrangement has a place to be, it can serve, and it will fulfill the domestic task. In the consciousness of the child, unconditionally, there are other motives (to get a good note, to fulfill your obligation), but these are only common motives. At the psychological level for them, as well as the current motive is the

opportunity to talk with friends, read and, as a result, to satisfy the current motive (the child received a good grade), parents were trained. Due to some period of time, the child is selflessly sitting at the end of the world, demonstrating his own initiative. In this image, there is a new active motive: he makes a home task to get a good salary, because he is confused about the preparation of tasks.

The effectiveness of the formation of academic motivation reflects the level of real success of schoolchildren. It refers to standard indicators of school success, employment opportunities, showing interest in the studied program and main indicators of formation of school activities.

In the process of training, the types of motivation can be changed. There are several reasons for possible changes in the academic motivation: the choice of a life path, new settings of students (efforts to maintain or overcome employment), long-term successes or failures in the process of academic employment and others.

A number of domestic and foreign teachers and psychologists take great importance in their scientific work not only to study internal motivation, but also to form it, as well as to gain experience, knowledge, knowledge, skills. The interesting interest of schoolchildren in obtaining new knowledge is a strong motive, as it is not in itself a fearless character. The child's full interest is not taken into account in addition to getting rid of parents for an unsatisfactory assessment or to receive from this material output, but because he has an irreplaceable desire to receive new information.

At the modern stage of teacher development, the issue of forming motives for school activities is considered one of the most important. The quality of Secondary Education is very important in addition, it is motivated by the teaching staff.

One of the active ways to increase the academic motivation of schoolchildren is the rational introduction and use of international relations. " International relations – other agreements of the participants of the program, a certain system of science and technology of didactic purposes". The principles of didactics, which are not necessary in their science, relevance and Systematics, require each modern teacher to study individual subjects in such an image, to study one subject may gain knowledge, which is applied in other subjects. International relations are an actual medium for the organization of a comprehensive approach to training and education of students.

The use of international relations in the educational process will make it possible not only to mention the system of consideration, but also to present universal laws, as well as general theories, as well as complex problems in the study of senior classes. It is necessary to use mathematical reasoning, to use language mathematics to solve physical tasks, to use other words to work with previously studied formulas in mathematics.

At the same time, studying molecular physics in a school course, it is necessary to know about the construction of an atom, a molecule and everything that is studied more deeply in the fields of chemistry. International relations increase the level of scientific training, which involves research activities, and its role in the formation of the scientific world at schools.

There are various types of international relations: factual relations – these are links between educational subjects that form at the level of concrete facts; these relations are

intended for the formation of considerations, they are common for related subjects; theoretical relations are the only system of scientific knowledge in the specified area.

The problems of inter-disciplinary relations were dealt with by teachers further past. The implementation of inter-governmental relations contributes to the systematization, depth and accuracy of knowledge received in the world, helps to shape the picture of the world's students.

Thus, one of the ways to increase the academic motivation of schoolchildren is the rational use of international relations. International Relations play a significant role in the training, including to increase the interest of schoolchildren in obtaining new knowledge.

First, international relations represent hope, other words are the foundation for full understanding, understanding and strengthening new knowledge, the formation of skills and the development of poison; second, it allows you to collect and systematize the available language and learning experience, and third, using the scientific approach, as well as studying the subject of the study, provides full knowledge.

List of literature

1. Tormanov N., Ablayhanova N.T. In the innovative method of teaching biology. Educational process.-A LMA you: 2013. -206 P.
2. Zhubakova S. S. The process of education in biology and innovative methods of teaching. Almaty: "Kazakh University", 2016-170 P.

KEY IDEAS AND SUCCESS FACTORS IN BLENDED LEARNING

Rysbayeva Galiya Altynbekovna,
candidate of biological sciences,
associate professor of biology department
of South Kazakhstan State Pedagogical
University, Kazakhstan

Esmahanova Jarqynai Sharabdinovna,
Doctoral student of biology department
of South Kazakhstan State Pedagogical University,
Kazakhstan

In the process of blended learning, both online learning and teacher-led learning are equally important.

The online environment provides students with the opportunity to control the pace, time, place and path of learning themselves. It helps to develop planning skills, self-control and self-regulation, and also gives freedom. Teacher-led learning is an important part of blended learning. The role of the teacher varies depending on the needs of the students.

Elementary school students need an almost constant presence of a teacher in the classroom. The teacher demonstrates models of behavior and thinking, ways of building relationships. Teenagers, students and adults need more of a tutor, adviser, specialist.

Integrating the learning experience online and with the teacher is an active form of working in the classroom. Such activities should be practice-oriented. The most convenient format for conducting them is in small groups (working on projects, board games, etc.). Collective and individual work on projects is also possible.

The Clayton Christensen Institute identifies the following success factors for blended learning:

1. Personalization
2. Skill-based learning
3. An environment of high expectations
4. Personal responsibility

Also important factors are: project work focused on real life and the use of various forms of group interaction.

Mixed learning models

There are more than 40 models of mixed learning, but not all of them are equally effective

Inverted class

The simplest model to implement. It allows you to minimize front-end work (the teacher explains, the children listen) and allows you to implement interactive forms of work in the classroom.

Students work at home in an online learning environment, using their own electronic devices connected to the Internet: they get acquainted with the material or repeat what they have learned. In the classroom, there is a consolidation of the material and work with it, which can take place in the form of project activities, seminars, or in other interactive forms. This model of mixed learning can be applied in school for students starting from grade 3-5[1].

Station rotation

The most effective model of mixed learning in primary and secondary schools. Requires computers or tablets in the classroom and the use of learning management systems (such as Moodle).

All students are divided into groups according to the types of educational activities: work with a teacher, online training and project work. Each group works in a separate part of the class-the station. The stations have different goals: working with a teacher-getting feedback from a teacher; online training-developing skills of independent work, personal responsibility, self-regulation, and the ability to learn; project work - applying knowledge to solving practical problems, developing communication skills, and receiving feedback from classmates.

During the lesson, students move from station to station so that they can visit each of them. The composition of the groups varies from lesson to lesson, depending on the pedagogical task [2].

Instead of three stations, you can organize two: work with a teacher and online work; or four: work with a teacher, online work, work on a collective project, and individual independent work.

Laboratory rotation

The "Laboratory Rotation" model of mixed learning assumes that some of the students' classes take place in a regular classroom, and for one lesson they move to a computer class (laboratory), where they work individually in an online environment. In an online environment, students can learn new material, consolidate what they have learned, train various skills, and work on their own project. If this model is implemented at school, then the most effective training becomes when teachers create a common online space for children in several subjects. This model of mixed learning is suitable for students of any age, provided that the online environment is adequate for their age. Examples of online environments for schoolchildren: the Open School platform and the Khan Academy.

Flexible model

The basis of the flexible model of mixed learning is that students are not limited in time by one or another type of educational activity. Students make their own work schedule, choose the topic and the pace at which they will study the material. This model uses an online environment for the most part. The teacher works with small groups or individually with students who need help[3].

This model is most effective for teaching high school students, students and adults, as it requires a developed self-organization skill.

Advantages and disadvantages of blended learning

Blended learning combines the advantages of distance learning and traditional learning methods and has many advantages:

1. Face-to-face training provides an opportunity for students and the teacher to interact, as well as students to interact with each other. In the process of joint study, a favorable educational environment is created, the mood for achieving results, and motivation to study. Participants in the learning process instantly receive feedback, discuss the material, and ask questions.

2. Collaborative learning and student interaction not only increases cognitive abilities, but also develops students' emotional intelligence.

3. In terms of online learning, the blended model provides more freedom for learners: they can choose their own material, pace, time and place of training.

4. The teacher has more freedom in the presentation of educational materials, control and evaluation. The time for checking progress is reduced, due to the fact that tests can be performed online.

One of the obstacles to the introduction of blended learning may be the low level of knowledge of information and communication technologies (ICT) for students and teachers. In addition, different levels of ICT proficiency can make group work difficult.

Another difficulty may be the technical support of the place where the training takes place.

In addition, blended learning requires constant technical support and certain costs for the creation of video materials, training programs and testing modules.

List of literature

1. Beloglazova E. V. Teacher Training for the Development and Application of Electronic Educational Resources in the Professional Activity [Electronic resource] / Elena V. Beloglazova, Svetlana I. Procenko, Lyudmila A. Safonova, Svetlana I. Vasenina // International Journal of Applied Exercise Physiology. – 2020. – N 9 (2). – P. 149–156.

2. Safonova L. A. The Use of Competence-Based Approach in Future Teacher Training for Educational Content Development in Mathematics and Computer Science Subject Field [Electronic resource] / Lyudmila A. Safonova, Irina V. Voinova, Svetlana I. Procenko // International Journal of Applied Exercise Physiology. – 2020. – N 9 (2). – P. 63–72.

ECOLOGICAL EFFICIENCY OF SOIL PHYTOREMEDIATION

Rysbayeva Galiya Altynbekovna,

candidate of biological sciences,
associate professor of biology department
of South Kazakhstan State Pedagogical
University, Kazakhstan

Baiseitova Nurila Makulbekovna,

candidate of biological sciences,
associate professor, head of biology department
of South Kazakhstan State Pedagogical University,
Kazakhstan

For the first time, the term "phytoremediation" – from the Greek "phyton" (plant) and Latin "remedium" (restore) was used by American scientists V. Dushenkov and I. Raskin from Rutgers University, New Jersey. They noted that some green plants are able to extract toxic elements harmful to health from the soil: cadmium, copper, mercury, selenium, lead, as well as radioactive isotopes of strontium, caesium, uranium and other radioactive nuclides. The plant mass is not difficult to collect and burn, and the resulting ashes are either buried or used as secondary raw materials [1]. Phytoremediation is recognized as an effective and cost-effective method, especially after the discovery of plants-hyperaccumulators of heavy metals, capable of accumulating in their leaves up to 5% of nickel, zinc, copper in terms of dry weight-ten times more than ordinary plants.

Currently, in industrially developed countries, the method of phytoremediation of soils contaminated with inorganic and organic contaminants, which is based on the ability of specially selected species of higher plants to absorb and accumulate heavy metals in their biomass in an amount significantly exceeding their content in the growing medium, is widely used.

Thus, phytoremediation is the cultivation for a certain period of time on a site of specially selected plant species-hyperaccumulators for the extraction of heavy metals by the root system and their concentration in the aboveground biomass.

One of the main tasks in the development of phytoremediation technologies is the search for local plant species that can grow on polluted soils and accumulate significant amounts of pollutants. Most wild hyperaccumulators belong to the cabbage family (Brassicaceae). They are close relatives of cabbage (*Brassica*) and mustard (*Sinápis*). One of the types of mustard, called Indian, or Sarepta (*Brássica júncea*), turned out to be a very effective accumulator of lead, copper, and nickel.

Modern phytoremediation technologies are based on various methodological approaches. Depending on the toxicant, its concentration, the soil, the object in need of remediation (a specific site planned for construction, agricultural use, factory towns, military training grounds, etc.), the form and phytoremediation technology are

determined [2]. Modern phytoremediation technologies are divided as follows: Phytoextraction; Rhizofiltration; Rhizodegradation; Phytodegradation; Phytovolatilization; Hydraulic control; Phytostabilization.

Before using a particular technology, it is necessary to conduct a thorough analysis of the object to be remediated, to determine the type of toxic compound, its concentration, the depth of penetration of the toxicant into the soil, the type of soil, the amount of precipitation, the depth of groundwater, etc. After that, the phytoremediation method is selected, including the selection of the plant and microorganisms required for each specific technology.

Phytoextraction. This phytoremediation technology is commonly used to clean soils and reservoirs contaminated with heavy metals. The technological features of phytoextraction are as follows: the root system of plants, together with nutrients, absorbs both inorganic and organic toxicants and their subsequent translocation to the aboveground organs of plants. At the end of the growth phase and translocation processes, the terrestrial plant organs are removed and subjected to appropriate processing. Plant biomass after burning can be used as a source for the release and recovery of heavy metals.

Rhizofiltration is the adsorption and subsequent transport of toxicants by plant roots. As a technology, rhizofiltration combines biotic and abiotic processes. With the help of organic-rich exudates of the root system of plants, the organic components of the soil are adsorbed and immobilized on the roots, including toxic compounds, the subsequent transport of which is mainly determined by the chemical nature of the toxicants themselves. As a rule, exudates regulate the acidity of the rhizosphere, creating suitable conditions for the adsorption of soil organic matter on the root system of plants.

Rhizodegradation is a technology created by nature itself and implemented by it for the purpose of complete or partial degradation of toxic compounds in the root system of plants before their penetration into plants. As you know, roots actively secrete exudates-cellular compounds containing enzymes, sugars, amino acids, organic acids, fatty acids, growth stimulants, nucleotides, secondary metabolites, etc. These components create a well-defined microenvironment in the root system zone and, if necessary, change the pH of the medium, providing optimal conditions for the reproduction of rhizospheric microflora. In addition, the roots prepare the nutrient components and other substrates, increasing the efficiency of their assimilation and, if possible, with the help of exudate enzymes, degrade the organic substrates in the soil into lower molecular weight and easily digestible compounds by plants. Rhizodegradation technologies are used in cases where the toxicants are hydrocarbons, petroleum products, toluene, benzene, xylene, polyaromatic compounds, herbicides, etc.

Thus, the combined effect of plants and microorganisms, in addition to the symbiotic effect, which significantly enhances the detoxification process, is successfully used in various technological techniques.

Active rhizodegradation plants include: alfalfa (*Medicago sativa*), soy (*Glycine*), legumes (*Fabaceae*), most shrubby plants, spruce (*Picea abies*) and a number of other

annual and perennial plants. It should be noted that this technology is cheap, is absolutely environmentally friendly and can be practically applied in all climatic zones.

Phytodegradation is also called phytotransformation – this is one of the main methods of phytoremediation. Phytodegradation is based on the ability of plants to perform enzymatic (most often oxidative) degradation of organic toxicants by metabolic transformations characteristic of plant cells. At the same time, inorganic toxicants are also removed from the soil. Phytodegradation, carried out by plants in combination with rhizosphere organisms, is often used in practice, forming the main essence of phytoremediation. It is used at higher concentrations of toxicants, but mainly in cases where soil microorganisms are not able to reduce the concentration of organic toxicants in the soil to the level required for plants.

Phytodegradation proved to be an effective method for infecting the soil with high concentrations of aliphatic, aromatic and polycyclic hydrocarbons, phenols, herbicides, etc.

Increased biodegradation of pollution in the rhizosphere occurs in the soil directly adjacent to the plant horses, when a symbiotic relationship is established between the plant root system and the microorganisms inhabiting the root zone. Substances released by the roots of plants (sugars, acids, alcohols) are food elements for microorganisms, which at the same time increase their biological activity. Plant roots also loosen the soil and then die off, leaving channels for water transport and soil aeration.

Poplar is most often used in the technologies of phyto-restoration, primarily because of its rapid growth, as well as because of the ability of these trees to survive in a wide variety of climatic conditions. Besides. Poplar is able to draw a large amount of water. At the same time, more soluble pollutants will be drawn out of the polluted environment.

In recent years, there has been interest in using plants to clean up soils contaminated with radionuclides. These plants should have a high bioaccumulation coefficient. For example, in the phyto-restoration of soils contaminated with radiocesium, Indian mustard (*Brássica júncea*) is used, which is able to capture Cs (the isotope of caesium), accumulate it in its shoots, which are then removed when collecting green mass. The green mass is disposed of as radioactive waste.

List of literature

1. Davydova, S.L. Heavy metals as supertoxicants of the XXI century: a textbook / S. L. Davydova, V. I. Tagasov. - Moscow: RUDN Publishing House, 2012. - 140 p.
2. Kovalsky, V. V. Microelements in plants and feed / V. V. Kovalsky, Yu. I. Raetskaya, T. I Gracheva. - M.: Kolos, 2011. - 236 p.

ОСОБЛИВОСТІ ІМУННОГО ТА ГОРМОНАЛЬНОГО СТАТУСУ, МІКРОЦИРКУЛЯЦІЇ КРОВІ СПОРТСМЕНІВ ПРИ ТРЕНУВАННЯХ РІЗНОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ

Мирошник Наталя Сергіївна

викладач кафедри психології та педагогіки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Мікроциркуляторне русло (МЦР) є високо диференційованою системою, яка відповідає за одну із основних функцій організму – обмін речовин між кров'ю і тканинами. Порушення у цій системі мають вирішальне значення в патогенезі багатьох захворювань і їх ускладнень. Чутливість мікросудин до вазоактивних речовин у 10-100 разів більша, ніж у магістральних судинах, що і обумовлює участь мікроциркуляторного русла практично в усіх патологічних процесах. Дослідження мікроциркуляції дозволяє оцінити біомедичні показники стану судинної системи в цілому і її трофічні можливості зокрема, з інформативністю більшою, ніж при вивченні окремих органів та тканин людини [3].

Мною досліджувався та оцінювався імунний, гормональний статус та функціональні резерви мікроциркуляції крові у спортсменів при тренуваннях різної інтенсивності. Зазначимо, що імунний статус- це структурний і функціональний стан імунної системи, який визначається комплексом клінічних та лабораторних імунологічних показників. Таким чином, імунний статус характеризує анатомо-функціональний стан імунної системи, тобто її здатність до імунної відповіді на певний антиген в даний момент часу.

У дослідженні взяли участь курсанти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (120 осіб), яких було розділено на дві групи за рівнем фізичних навантажень: пікові, середні та контрольна група (40 осіб) зі звичайною програмою фізичного виховання.

Дослідження біохімічних та фізіологічних показників організму проводили за допомогою відомих методик на імуноферментних аналізаторах та лазерної доплеровської флоуметрії. Виявлено різницю у співвідношеннях високих і низьких показників гормонів в залежності від інтенсивності фізичних навантажень та індивідуальних особливостей організму спортсмена. Доведено, що суттєвих змін зазнають концентрації та їх співвідношення рівнів тестостерону, кортизолу, лютеїнізуючого та адренкортикотропного гормонів. У спортсменів, які одержували пікові фізичні навантаження, мало місце зниження індексу анаболізму (менше 3%) та зменшення продукції IgG, IgM, IgA.

Виявлено, що інтенсивні спортивні тренування викликають функціональну перебудову серцево-судинної системи і зміну параметрів мікроциркуляції крові. Адаптаційні особливості мікроциркуляції у спортсменів зумовлені різним рівнем місцевих і центральних механізмів регуляції мікросудин при навантаженнях різної інтенсивності. При пікових фізичних навантаженнях посилюються

нейрогенні вазоконстрикторні впливи симпатичного відділу вегетативної нервової системи та судин артеріальної ланки мікроциркуляторного русла. Порівняльний аналіз реакції мікросудин на дихальну пробу у спортсменів при середніх і пікових фізичних навантаженнях показав збільшення параметра мікроциркуляції, значне збільшення середнього квадратичного відхилення доплерівських сигналів, що пояснюється домінуванням у них вазомоторного ритму і переважанням активних механізмів модуляції тканинного кровотоку [1, 2].

Одержані нами характеристики показників гормонального та імунного статусу дають нам підставу розглядати адаптацію до фізичних навантажень як процес цілеспрямованого підвищення функціональних можливостей організму. Високий рівень здоров'я організму людини можливий тільки у разі високих адаптаційних можливостей функціональних систем. Отже, прогнозування функціональних зрушень і оцінка резервних можливостей вегетативних систем повинна базуватись на визначенні регуляторних механізмів та кількісної індивідуальної характеристики рівнів імунного та гормонального статусу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Апанасенко Г.Л. Здоров'я спортсмена / Г.Л. Апанасенко // Перспективи розвитку спортивної медицини і лікувальної фізкультури XXI століття: матеріали з'їзду. – Одеса, 2002. – С. 12–17.
2. Дорофєєва О.Е. Метаболічні особливості адаптації спортсменів циклічних видів спорту до фізичного навантаження / О.Е. Дорофєєва // Фізіологічний журнал. – 2000. – Т. 46, № 1. – С. 89-93.
3. Салей О. А. Стан мікроциркулярного русла у хворих на оніхомікоз /О.А. Салей // Дерматовенерология. Косметология. Сексопатология. –2015 – № 3-4 – С. 202–208.

DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY FOR PRODUCING POROUS CERAMICS USING WASTE FROM THE COAL INDUSTRY

Eminov Ashrap Mamurovich,

Doctor of technical Sciences, Professor, head laboratory
Sue "Fan VA Taraqqiyot»
Tashkent state technical University

Abraev Mamarasul

Senior lecturer
Jizzakh Polytechnic Institute

Abstract: The article presents an overview and results of complex physical, chemical and technological studies of the composition and properties of pore-forming components in the structure of building ceramics. As a result of research, it was found that the waste of brown coal from the Angren Deposit is a valuable component in the composition of ceramic masses, which can be used to create a porous structure in ceramic products for various purposes.

Keywords: ceramics, brown coal, waste, foaming, burning additives, facing stones.

In the technology of ceramics, almost all methods of creating a porous structure (the introduction of burnout additives, foaming, gas formation, high water absorption, etc.) used in the technology of thermal insulation materials are used to increase the porosity of the shard. However, these methods were not widely used for a wide range of reasons: low level of technical equipment of ceramic plants, unsatisfactory quality of raw materials, technological difficulties of industrial production. In the ceramic industry, these problems are primarily related to the development of production and use of effective wall materials and products. Reducing fuel costs and material consumption in production, increasing the coefficient of structural quality of building materials and products, improving their thermal characteristics – the main prospects for the development of the world construction cluster. These problems are already being solved by expanding the production of wall products with improved performance, as well as replacing small-piece products with large-format ones [1].

Ceramic bricks and facing stones as the main wall materials are used everywhere in private and multi-storey construction. Baked clay products have durability, fire resistance, environmental friendliness, architectural expressiveness and the necessary physical and mechanical characteristics, second only to the wall of wooden beams in terms of comfort [2, 3].

The technology of manufacturing dense and lightweight ceramic products has been known for a long time, but to ensure modern thermal performance of buildings, it is necessary to use effective insulation. To ensure uniformity of heat and mass transfer parameters of the wall, it is optimal to build it from related building materials, i.e. in addition to dense ceramic bricks, use highly porous ceramics [4].

There are the following ways to create a porous structure in the technology of thermal insulation products:

- swelling;
- removing the pore-forming device;
- loose packaging;
- contact grouting;
- volume grouting;
- creating combined structures [5].

For wall ceramics, all the above methods are used, but in the vast majority of cases, two main methods are used in practice: removing the porosity and voiding.

Manufactured high-void ceramic products have certain disadvantages:

- cracks that occur in the plane of vertical seams during the operation of the structure;
- reduced strength of masonry in comparison with masonry from full-bodied products due to the wedging action of masonry mortar, partially flowing into voids and causing tensile stresses in the structure;
- low values of frost resistance (F35 or less), etc.

Also widely used are ceramic products obtained by removing the pore-forming agent introduced into the original ceramic mass. This method allows you to reduce fuel consumption, effectively reduce the density of products, use industrial by-products, and so on. Sawdust, coal, ash, Styrofoam, by-products of the paper and coal industry, etc. are used as burn-out additives [6].

To obtain a cellular structure, a method of gas formation using aluminum powder is used and actively developed. The possibility of using the waste from processing brown coal from the Angren Deposit to produce ceramic products with a porous structure is considered. The optimal amounts of additives of brown coal waste in ceramic masses are established, which allow to ensure the process manufacturability and compliance with the regulated physical and technical parameters of porous materials.

The production of ceramic building materials is still a priority industry, the demand for which is not decreasing. Due to the difficult economic conditions and the tense environmental situation, new requirements have been put forward for the development of their production, in particular, the use of waste from the coal industry is very important. Analysis of literature sources has shown that in the production of ceramic products, ash and slag from thermal power plants, waste from coal mining and coal processing, etc., are increasingly used, the presence of which contributes to the production of high-quality products.

The purpose of this work is to develop a new direction of using the waste from the processing of brown coal from the Angren field - in the production of porous construction ceramics as a burnout additive. The introduction of brown coal waste into the composition of the mass involves improving not only the physical and technical

properties of building materials, but also saving a significant amount of technological fuel for firing these products. It is known that the use of mine rocks as a burnout additive allows for firing due to the heat released during their combustion, and the excess heat is removed for drying.

The waste obtained after processing brown coal without air access (heating up to 500-6000C) of brown coal from the Angren Deposit has the following characteristics (table 1).

Table 1.

Average quality indicators of the waste from brown coal the Angren Deposit

Indicators of the	Content of components, mass. %
Moisture per mass W	4,1
Ash	
- for dry weight Ad	45,7
- for the average mass of Ar	43,8
Sulfur per ordinary mass Sr	2.25
Elementary composition	
C	81,0
H	1,9
N	0,83
S	9,1
O	7,17

However, brown coal waste has a number of disadvantages: high ash content and clay inclusions. Due to the increased amount of ash, we can expect a decrease in the sintering temperature of the material due to the presence of oxides of alkaline and alkaline earth metals (R_2O and RO), which are strong melts. When firing products, sulfur forms SO_2 and SO_3 , which pollute the environment.

The use of brown coal waste in the mass of construction ceramics products makes it necessary to regulate the firing mode. Since the combustion of waste occurs during the firing process, incomplete carbon combustion leads to the formation of a black core of products. Therefore, in order to obtain high-quality products, it is necessary to carry out isothermal aging at temperatures of 850-950⁰C. Despite some complication of the processes occurring during the firing of products with waste, and a number of its disadvantages, it is interesting to investigate the impact of brown coal waste on the properties of construction ceramics. Analysis of the chemical composition of the mineral residue of brown coal waste from the Angren Deposit indicates the presence of aluminum oxides, silicon, alkaline and alkaline-earth and other metals that form the basis of clay materials. The study of the kinetics of mass loss of brown coal waste in the temperature range 40-1000⁰C showed that the non-burning residue at the maximum heating temperature corresponding to the firing temperature is up to 15 %.

The appearance of the calcined residue indicates a small content of iron oxides in the waste, since the residue has a light beige color with a pink tinge. It contains a small amount of oxides of alkaline and alkaline earth metals, since the calcined residue is a loose powder. The basis of the waste consists of oxides of clay materials: SiO_2 and

Al₂O₃-the effect of which is manifested at higher temperatures of 1050-1100⁰C. At these temperatures, the waste turns into a glassy melt at a constant mass.

At the first stage of investigation of the effect of waste additives on the physical and chemical properties of ceramic masses, preliminary experiments were conducted to obtain porous structures based on clay from the Angren Deposit.

all the masses consisted of 95-70% clay, 5-30% semi-coke with a step of 5%. The size of clay and semi-coke particles was less than 0.5 mm. The samples were made by semi-dry pressing (humidity 10%) and fired in an electric muffle furnace at a temperature of 1050⁰C.

The main physical and technical properties of the samples were determined using standard methods. The results are presented in table 2.

Basic physical and technical properties of clay masses, containing brown coal waste

Table 2

Brown coal waste content, %	firing Temperature, 0C	cold water Absorption BX, %	Have Ogopogo-absorption when cepece-NII VC, %	Coefficients the patient morosolonomosti	To Open porosity, Potk,%
0	1050	14,80	14,80	1	27,62
5		13,88	15,06	0,92	27,96
10		16,85	17,11	0,98	29,59
15		19,03	20,56	0,93	33,41
20		28,29	28,86	0,98	41,99
25		33,34	34,55	0,96	46,53
30		41,94	44,52	0,94	52,08

Analysis of the results of preliminary studies showed a very significant increase in water absorption and porosity with an increase in the content of waste in the samples. For example, at 30% of the waste content, the open porosity increases to 52%, and the water absorption increases to 42%.

This fact allowed us to identify areas and prospects for using the product of semi-coking of brown coals as a burnout additive that provides high porosity in the manufacture of lightweight fireclay refractories, porous construction and filter ceramics.

Thus, the results of preliminary studies confirmed the assumption about ways to use the waste of brown coal from the Angren Deposit as a fuel-containing additive in the production of ordinary clay bricks, lightweight fireclay refractories and porous filter ceramics.

From the data table. 2 it can be seen that the requirements for frost resistance imposed on clay bricks are not met. Therefore, the selection of clays from other deposits, whose properties would meet all the requirements, was carried out.

It was found that low – melting clays of the Angren Deposit are suitable for the production of ceramic bricks, and kaolinite clays of the Angren Deposit are suitable for samples of light-weight fireclay.

The main physical and technical properties of ceramic masses containing the optimal amount of semi-coke are shown in table 3.

Table 3

Properties of masses containing the optimal amount of brown coal waste

Name	Components	components of instruments, %	Temperature of firing, In 0C	water Absorption, %	Open. Porosity, %	Seemingly density, g / cm ³	Coef. frost-, K	other- ti when compressed
Clay brick	Clay of the Angren waste	95	1000	7,68	15,56	2,03	0,81	444
	Clay of the Angren waste	90	1025	10,64	20,57	1,88	0,56	335
Chamotte lightweight refractory	Clay of the Angren Shamot waste	43 37 20	1250	32,6	41,75	1,28	-	51
Fireclay-silicate material	Shamot Waste	80 20	1150	40,29	49,12	1,22	-	-
	Over 100% Liquid glass	9						

Thus, it is shown that the waste of brown coal from the Angren Deposit is a valuable component of ceramic masses, which can be used to create a porous structure in ceramic products for various purposes.

List of references

1. Shrinkage deformations during drying of foam-ceramic products [electronic resource] / K. S. Dmitriev // Modern problems of science and education. - 2015. - № 2; URL: <http://www.science-education.ru/122-21031> (accessed: 31.07.2015).
2. Khuzagaripov A. G., Gabidullin M. G. Regulation of raw material structure in the production of foam ceramics with complex stabilizers // Academic readings of the RAASN "Achievements, problems and directions of development of the theory and practice of construction materials science". - Penza; Kazan, 2006. - P. 436-437.
3. Zavadsky V. F., Putro N. B., Maximova Yu. S. Porizovannaya construction ceramics // Construction materials. - 2004. - № 2. - P. 50-51.
4. Dmitriev, K. S. Peptization of clay suspensions in the technology of foam ceramics // Fundamental research. – 2015. – No. 10 (part 2) – p. 249 – 253.
5. Gorlov Yu. P., Merkin A. P., Ustenko A. A. Technology of thermal insulation materials. - Moscow: stroizdat, 1980. - 399 p.
6. Rogovoy M. I. Technology of artificial porous fillers and ceramics. - Moscow: stroizdat, 1974. - 315 p.

ВЫДЕЛЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ, ПРИРОДНЫХ ПОРФИРИНОВ И ИХ ЗНАЧЕНИЯ

Sayitova Nodira Normurod qizi,

Doctoral student

Tashkent state technical university

Tangarikov Normurod Sayitovich,

(DSc) Doctor of technical sciences, professor Dean

Jizzakh Polytechnic Institute

Порфирины и металлопорфирины — соединения, обладающие рядом уникальных свойств. Именно эти свойства обуславливают интерес и интенсивные исследования порфиринов и металлопорфиринов. Исследования включают широкий круг вопросов: выяснение роли порфиринов, входящих в состав сложных белковых комплексов, раскрытие путей биосинтеза хлорофилла и гема, создание на основе порфиринов катализаторов химических и ферментативных процессов, использование порфиринов и металлопорфиринов в качестве лекарственных препаратов, полупроводников и т. д.

Для успешного развития этих и других научных направлений в области изучения и применения порфиринов и металлопорфиринов необходимо большое разнообразие этих соединений с тем или иным набором заместителей. Естественно полагать, что основная задача по решению этого вопроса возлагается на химиков-синтетиков. Разработка новых эффективных и экономичных методов синтеза порфиринов проводится у нас в стране и за рубежом. В настоящее время наиболее доступными из порфиринов и их аналогов являются фталоцианины, тетрафенилпорфины и тетрабензопорфины, которые можно считать важнейшими синтетическими порфиринами. Однако, за исключением фталоцианинов, все перечисленные соединения редко используются более чем в граммовых количествах, так как они сравнительно дороги и дефицитны. Отдельные отрасли техники уже сейчас требуют килограммовых количеств комплексов порфиринов.

Порфирин содержащие объекты широко распространены в природе. Прежде всего это хлорофилл — зеленый пигмент растений, с помощью которого растения улавливают световую энергию и осуществляют фотосинтез; гем — красящее вещество крови, транспортирующее в составе гемоглобина кислород к тканям организма; порфирины нефти и других минеральных пород. Порфирины обнаружены в сланцах, в асфальтенах, в глубинных водах, в углистых хондритах (метеоритах), в образцах лунных почв.

Весьма важно, что структурное многообразие порфиринов, содержащихся в природных источниках, достаточно велико. Выделение ряда порфиринов из природных объектов может быть менее трудоемким и более экономичным, чем прямой синтез (например, порфирины группы хлорофилла, протопорфирин и т.д.). Кроме того, из перечисленных порфиринов путем сравнительно несложных превращений можно получить их структурные аналоги.

В данной научной работе собраны сведения об основных источниках и содержании в них порфиринов, о наиболее общих способах выделения основных порфиринов из природного сырья и о возможностях их структурной модификации.

Выделение биологически активных веществ из природного сырья является одной из древнейших отраслей химической технологии. Как правило, современные процессы переработки растительного сырья направлены на выделение только одного из его компонентов. Эволюция технологии была исторически направлена на углубление переработки, а не на создание безотходной технологии, использующей все составляющие части исходного сырья. Затрачивая огромные средства на разработку процессов использования солнечной энергии, общество крайне не рационально обращается с продукцией естественного процесса ее ассимиляции растениями, допуская существование технологических процессов, в которых 90% растительной биомассы превращается в отходы производства. Необходимо признать тот факт, что повышение эффективности использования любого природного сырья адекватно созданию новых процессов утилизации солнечной энергии, причем в большинстве случаев такое усовершенствование технологии обходится значительно дешевле. Классическим примером узкого использования только одного продукта сложного и трудоемкого технологического процесса является одна из древнейших отраслей на Земле - шелководство. В то время как отходы шелководства на всех его этапах являются ценнейшим сырьем для выделения десятков биологически активных соединений, используется один единственный его конечный продукт - шелк. Уже на самом первом этапе в процессе выкармливания шелкоочных червей огромное количество отходов выделяется в виде экскрементов личинок тутового шелкопряда. По оценке автора общее количество выделений только в Узбекистане составляет 40 - 50 тыс. т в год. Установлено, что из них можно получить целый ряд ценных продуктов: белково-минеральные добавки к кормам сельскохозяйственных животных, хлорофилл, порфирины и их металлокомплексы, полупродукты для синтеза витаминов Е и К, каротины, биофлавоноиды, липиды. Все эти соединения являются дефицитными: либо потребность в них удовлетворяется не в полной мере, либо их получают из сырья, пригодного для других целей. До настоящего времени отходы шелководства практически не исследовались и не использовались.

В данной научной работе посвященной исследованию состава отходов шелководства - выделений личинок тутового шелкопряда (ВТШ), физико-химических свойств составляющих их компонентов, способам выделения из ВТШ биологически и каталитически активных веществ и возможным областям их использования. В данной научной работе суммированы и проанализированы результаты многолетних исследований, проводимых в вузах и научных организациях Самарканда, Иваново, Москвы. Оценивая актуальность проблемы, необходимо подчеркнуть, что использование ВТШ для любых хозяйственных целей повышает эффективность использования растительного сырья, в данном случае листа шелковицы. Выделение ценных продуктов из отходов шелководства является задачей особо актуальной для Среднеазиатского региона, а

также для других шелководческих областей.

Авторы впервые приводят результаты всестороннего исследования состава ВТШ: элементный состав, методы идентификации и физико-химические характеристики большинства составляющих их компонентов, предлагает гибкую схему комплексной переработки отходов шелководства, согласно которой процесс может быть направлен на получение фитола, жирных кислот, витаминов Е и IQ, хлорофилла и его структурных и металлоаналогов. Впервые в мировой практике предложена практически безотходная технологическая схема переработки ВТШ и созданы научные основы комплексного использования отходов шелководства, как источника биологически активных веществ, хлорофилла, порфиринов и их металлокомплексов, витаминов и добавок к корму сельскохозяйственных животных. Обоснованы наиболее эффективные пути многостороннего использования составляющих компонентов ВТШ в науке, технике, медицине и биологии

Одним из наиболее доступных природных источников порфиринов может быть хлорофилл, на основе которого возможно создание промышленного производства ряда очень важных порфиринов и их комплексов. Для лабораторных целей хлорофилл получают в основном из листьев крапивы или шпината.

Таким образом, в природе имеется достаточное количество порфиринсодержащих веществ, выделение порфиринов из которых является не очень сложной задачей. Возможность широкой структурной модификации первично выделяемых порфиринов делает природные источники перспективными для получения порфиринов.

Все полученные экспериментальные данные обсуждаются в научном докладе.

Список литературы

1. Порфирины: структура, свойства, синтез. К.А. Аскарлов, Б.Д. Березин, Р.П. Евстигнеева и др. – Москва Наука 1985- 333с.
2. Порфирины, спектроскопия, электрохимия, применение. К.А. Аскарлов, Б.Д. Березин, Е. В Быстрицкая и др. – Москва Наука 1987- 384с.
3. Отходы шелководства . Пути их переработки перспективы применения. К.А. Аскарлов , Т.А Агеева. С.Т Рашидова. Москва Химия 2008- 220 с.
4. Координационные соединения порфиринов и фталоцианина Б.Д Березин, Москва- Наука, 1978, 280с.

СРАВНИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ РАБОТЫ РАЗРАБОТАННЫХ КАТАЛИЗАТОРОВ

Tangarikov Normurod Sayitovich,
(DSc) Doctor of technical sciences, professor Dean
Jizzakh Polytechnic Institute

Turabdjanoov Sadritdin Mahamatdinovich,
Professor, rector of the
Tashkent State Technical University

Подробно исследован процесс гидратации ацетилена в присутствии многокомпонентного катализатора [1]

Смесь ацетальдегида с ацетоном получают следующим образом. Ацетилен смешивают с водой при температуре 75–90°C и соотношении ацетилен:вода = 1:(5÷10) моль, пропускают через слой катализатора при температуре 360 °С с объемной скоростью 160–200 ч⁻¹. Выходящая из реактора парогазовая смесь охлаждается в холодильнике. При этом образуется 10,0–18,0 %-е водные растворы смеси ацетальдегида и ацетона с примесями кротонового альдегида, паральдегида и др. Ацетальдегид и ацетон из продуктов реакции выделяют ректификацией.

С целью поддержания степени конверсии ацетилена на уровне в среднем 80 %, через каждые 30 ч температуру реакции поднимают на 10°C. Через 150–180 ч работы катализатора конверсия ацетилена снижается до 70 %. В этом случае реакцию останавливают, систему продувают азотом и регенерируют катализатор. Регенерацию осуществляют при температуре 450–500°C в течение 8–12 ч.

Было исследовано влияние температуры, соотношения ацетилен:вода, объемной скорости и высота слоя катализатора на выход целевых продуктов и степень конверсии ацетилена.

Влияние температуры изучали в интервале температур 320–420°C. Полученные результаты приведены в таблице 1.

Таблица 1. Влияние температуры на выход целевых продуктов и конверсию ацетилена (катализатор № 14; C₂H₂:H₂O = 1:5, W_{общ}=180 ч⁻¹.)

№	Температура, °С	Селективность, %		Конверсия ацетилена, %
		По ацетону	По ацетальдегиду	
1	320	2,0	30,0	35,0
2	340	8,0	37,0	50,0
3	360	23,0	67,0	80,0
4	380	72,0	49,0	92,0
5	400	56,0	27,0	94,0
6	420	72,0	8,0	95,0
7	440	83,0	2,0	94,0
8	480	75,0	следы	95,0

Как видно из данных таблицы с повышением температуры от 320 до 440°C наблюдается плавное повышения селективность образования ацетона. Селективность образования ацетальдегида повышается до 360°C, а затем существенно снижается. Это свидетельствует о протекании параллельно последовательных процессов.

С целью подтверждения выше изложенного нами проведен термодинамический расчет брутто процесса образования ацетона.

При этом найдены следующие значения ΔH^0_{298} , ΔS^0_{298} , ΔG^0_{298} :

$$\Delta H^0_{298} = -334,4 \text{ кДж/моль};$$

$$\Delta S^0_{298} = -121,2 \text{ Дж/моль}\cdot\text{град};$$

$$\Delta G^0_{298} = -367,5 \text{ кДж/моль}.$$

Полученные данные показывают, что процесс образования ацетона необратим в широком интервале температуры и протекает с выделением тепла.

Рассчитана зависимость изменения энергии Гиббса от температуры. При этом установлено, что энергия Гиббса уменьшается от 87917 кал/моль до 100967 кал/моль в интервале температур 298К до 723К.

Изучено влияние высота слоя катализатора на изменение степени конверсии ацетилен (рис.1).

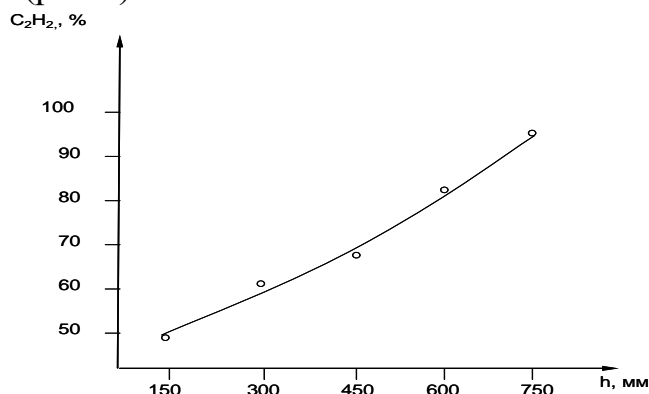

Рисунок 1 Изменение конверсии ацетилен в зависимости от высоты слоя катализатора.

Как видно из рисунка с увеличением высоты слоя катализатора увеличивается степень конверсии ацетилен, что подтверждает протекание процесса во внутренней диффузионной области.

На степень конверсии ацетилен существенное влияние оказывает объемная скорость ацетилен. Установлено, что с увеличением объемной скорости ацетилен от 50 до 300ч⁻¹ конверсия ацетилен плавно снижается, что подтверждает также протекании процесса во внутренней диффузионной области (рис.2).

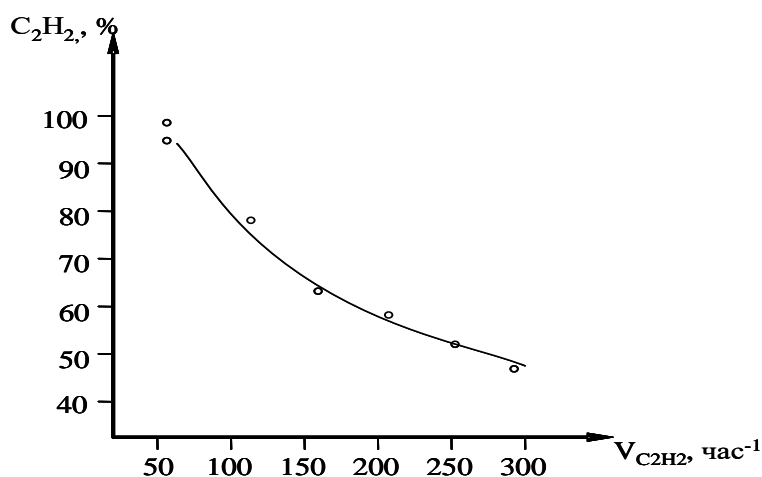

Рисунок 2. Влияние объемной скорости ацетилена на его конверсии.
Катализатор № 14(КФА-3) $T=360^{\circ}\text{C}$, $C_2H_2 : H_2O = 1:7$.

Установлено что немаловажную роль в процессе гидратации ацетилена играет соотношения ацетилен:вода.

Таблица 2 Влияние соотношения вода: ацетилен на конверсии ацетилена и на межрегенерационного периода. $T=360^{\circ}\text{C}$, катализатор №14(КФА-3), $V(C_2H_2)= 200 \text{ час}^{-1}$.

№	Соотношение вода:ацетилен	Конверсия ацетилена, %	Межрегенерационный период, ч
1	1:1	32,0	48,0
2	2:1	41,0	56,0
3	4:1	50,0	74,0
4	6:1	55,0	84,0
5	8:1	70,0	150,0
6	10:1	85,0	180,0
7	12:1	83,0	176,0

Показано, что увеличением соотношении вода:ацетилен от 1,0 моль до 10 моль конверсия ацетилена и межрегенерационный период увеличивается (табл..2).

Список литературы

1. Тангяриков Н.С., Мусулманов Н.Х., Туробжонов С.М., Икрамов А., Прокофьев В.Ю. Каталитическая гидратация ацетилена и его производных. – Москва, Ленанд, 2014. С. 150.
2. Тангяриков Н.С., Юсупов Б.Д. Каталитическая парофазная гидратация ацетилена.// Актуальные проблемы современной техники и технологий: Респ. науч.– техн. конф. Сб. докл. Джизак, 2008. –С.100-102.
- 3.Тангяриков Н.С., Разработка и исследование свойств новых полифункциональных катализаторов гидратации ацетилена.// Научно-технический журнал «Химия и химическая технология» г. Иваново, 2010, стр. 90-94.

СИНТЕЗ И ПРИМЕНЕНИЕ НЕКОТОРЫХ 3-N-АРИЛАМИНОЗАМЕЩЕННЫХ ТИЕТАНОВ

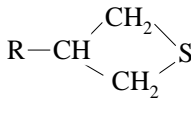
Акперов Низами Алисахиб оглы

доктор философии по химии, доцент кафедры Аналитической и органической химии Азербайджанского Государственного Педагогического Университета (АГПУ) Азербайджанской Республики, Азербайджан

Новрузова Назани Аслан кызы

доктор философии по химии, доцент кафедры Аналитической и органической химии Азербайджанского Государственного Педагогического Университета (АГПУ) Азербайджанской Республики, Азербайджан

Тиетаны - четырехчленные насыщенные серосодержащие

гетероциклические соединения общей формулой , до наших исследований не примененные в качестве присадок к смазочным маслам. Впервые, в результате проведенных нами исследований установлено, что 3-O- и 3-S-замещенные тиетаны и их производные являются новым классом соединений в этой области [1-4].

Поэтому, является целесообразным синтезировать новые производные тиетанов, содержащих различные функциональные группы и выявление закономерности между строением синтезированных соединений и эффективностью их действия как присадок к смазочным маслам.

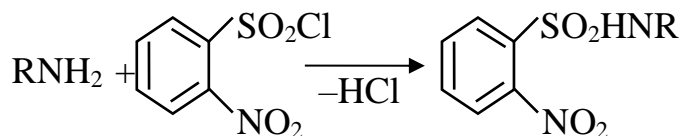
О синтезе тиетанов имеется много литературных данных, одним из удобных способов которых является реакция 1,2-эпителио-3-хлоропропана – эпителиохлоргид-рина (ЭТХГ) с нуклеофильными реагентами. Однако, эта реакция систематически не была изучена до наших исследований. Имеются лишь скудные сведения о реакции ЭТХГ с некоторыми нуклеофильными реагентами в монографии [5].

С целью синтеза функциональнозамещенных тиетанов нами впервые систематически изучены реакции ЭТХГ с различными O-, S-, N- и P-содержащими нуклеофильными реагентами, сопровождающиеся тирантиетановой перегруппировкой [1-4, 6,7].

Нами изучены основные закономерности реакции ЭТХГ с нуклеофильными реагентами различной природы. Установлено влияние строения нуклеофилов и условий проведения процесса на особенности тирантиетановой перегруппировки, использование полученных данных при разработке препаративных методов синтеза малоизученных 3-замещенных тиетанов, выявление взаимосвязи между строением, свойствами и эффективностью функционального действия синтезированных соединений.

3-N-ариламинозамещенные тиетаны можно синтезировать стадийно:

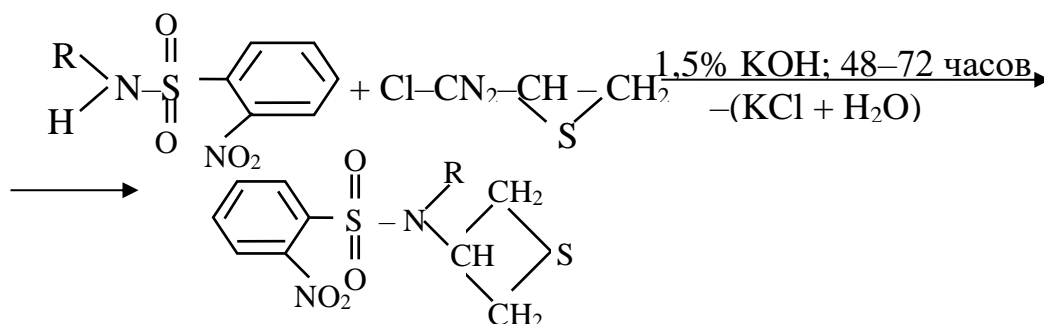
1) Сначала первичные ароматические амины (анилины) активируются при помощи 2-нитробензолсульфохламом и превращаются в сульфамидные препараты:

(Ia-VIIa)

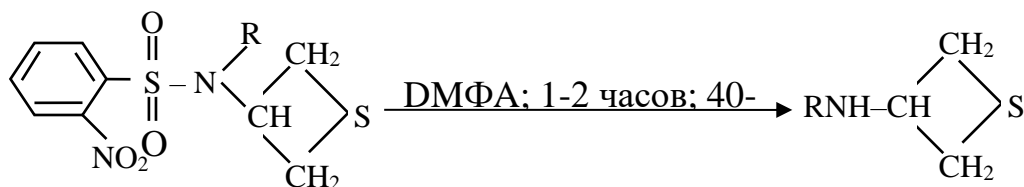
Везде R=C₆H₅-, 2-CH₃-C₆H₄-, 3-CH₃-C₆H₄-, 4-CH₃-C₆H₄-, 2-CH₃O-C₆H₄-, 2-Cl-C₆H₄-, 2-HO-C₆H₄-

2) А потом сульфамидные препараты реагируя с ЭТХГ-ном (в разбавленных растворах щелочей) образуют N-(тиетанил-3) сульфамиды (Iб-VIIб):

(Iб-VIIб)

3) Наконец, под действием тиофенола от полученных продуктов отщепляется защитная 2-нитрофенилсульфониловая группа и синтезируются конечные продукты - 3-N-ариламинотиетаны (Iв-VIIв):

(Iв-VIIв)

Смазывающие свойства некоторых синтезированных нами тиетанов определяли на четырехшариковой машине трения по ГОСТ 9490-75 [8]; шары диаметром 12,7 мм из стали ШХ-15, скорость вращения верхнего шара 1420-1430 об/мин, температура комнатная, продолжительность одного испытания – 10 с.

Эффективность противозадирных свойств присадок оценивали по значениям критической нагрузки (Рк), нагрузки сваривания (Рс), индексу задира (Из); а эффективность противоизносных свойств – по показателю диаметра пятна износа (Ди), который определяли при постоянной осевой нагрузке 392 Н и продолжительности испытания 1ч.

С целью изучения зависимости эффективности функционального действия синтезированных соединений от их структуры, были приготовлены растворы

исследуемых соединений в масле ТБ-20 при одинаковой мольной концентрации (0,025 моль на 100 г масла – 3,5-6 % масс). На основе проведенных нами исследований установлено, что синтезированные нами 3-N-ариламинотиетаны (Iв–VIв) обладают высокими противоизносными и хорошими противозадирными свойствами и могут успешно применяться в практике для улучшения указанных функциональных свойств как трансмиссионных, так и индустриальных масел. Основным «носителем» противозадирных и противоизносных свойств в молекулах тиетанов является четырехчленный тиетановый цикл, точнее двухвалентный атом серы, находящийся в тиетановом цикле и атом азота аминной группы.

Список литературы

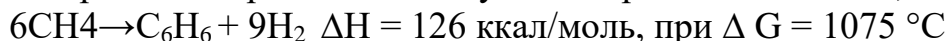
1. Аллахвердиев М.А., Акперов Н.А, Фарзалиев В.М., 3-Ариллокситиетаны в качестве присадок к смазочным маслам. **Нефтехимия**, г.Москва, «Наука», 1988, т.27, №2, с.251-256
2. Фарзалиев В.М., Аллахвердиев М. А., Акперов Н.А. Антиокислительные свойства некоторых производных тиетанов и тиранов. **Нефтехимия**, г. Москва, «Наука», 1990, т.30, № 5, с.706-711
3. Фарзалиев В.М., Акперов Н.А., Аллахвердиев М.А., 3-Арилкарбониллоксизамещенные тиетаны в качестве присадок к трансмиссионным маслам. **Нефтехимия**, г.Москва, «Наука», 1995, т.35, №1, С.67-71
4. Акперов Н.А. Синтез и исследование смазывающих свойств различных функциональнозамещенных тиетанов **Процессы нефтехимии и нефтепереработки**, г. Москва-2007, № 2, с. 69-75
5. Фокин А.В., Коломец А.Ф. Химия тиранов. М.: Химия .1978. С.343
6. Акперов Н.А. / Химические проблемы. г. Баку, 2005. №3. С.47
7. Акперов Н.А. /Азерб. Хим. Журн. г. Баку, 2005. №4. С.55
8. ГОСТ 9490-75. Нефтепродукты, масла, смазки, нефтепродукты промышленного и бытового потребления. Методы испытания:М.:Стандарты. 1987. Ч. 3. С.5

ОБЗОР КИНЕТИКИ КАТАЛИТИЧЕСКОГО ПИРОЛИЗА МЕТАНА

**Багиев В. Л.,
Аббаслы Н.А.**

Профессор, Докторант

При пиролизе метана образуются и жидкие углеводороды с высоким содержанием ароматических углеводородов — бензола, толуола и др.:

Оптимальная температура для этого типа реакций 1000—1100 °С. Продукты пиролиза метана (например, ацетилен) могут разлагаться до углерода и водорода, поэтому применяют небольшое время контакта и быстрое охлаждение (закалку) реакционной смеси.

Безусловно, есть и другие возможные реакции (например, $\text{C}_2\text{H}_6 \rightarrow \text{CH}_4 + \text{C} + \text{H}_2$, для которой $\Delta G^\circ = 0$ при 79 °С, или $\text{C}_2\text{H}_2 \rightarrow 2\text{C} + 3\text{H}_2$, для которой $\Delta G^\circ = 0$ при 221 °С), но они недостаточно характерны.

Кинетика пиролиза метана долгое время являлась предметом многочисленных исследований. Большая часть результатов не совпадает, так как применялись различные методы экспериментов (в динамической или статической системах, аналитические и т. д.) и рабочие условия: различные материалы и соотношения поверхности и объема реакторов. При изучении опубликованных данных по кинетике пиролиза необходимо учитывать все эти факторы.

Эксперименты (в статической или динамической системах) показали, что превращение метана в продукты реакции описывается кинетическим уравнением первого порядка

$$-\frac{dC}{dt} = k \cdot c$$

или в интегральной форме:

$$\ln \frac{c_1}{c_2} = k (t_2 - t_1)$$

где c_1 и c_2 —соответственно исходная и конечная концентрации метана (моль/л) (в динамической системе — концентрации на входе и выходе);

$t_2 - t_1$ —время контакта, сек.

В динамической системе время контакта для этого уравнения определяется выражением:

$$t_k = \frac{V_R}{\left(\frac{V_0 + V_1}{2}\right) \left(\frac{T_R}{T_A}\right) \left(\frac{\pi_A}{\pi_R}\right)}$$

где V_R —эффективный объем реактора;

$V_0 + V_1$ —расход (объем в секунду) при входе и на выходе;

π_A —давление, при котором измерялись V_0 и V_1

T_A —температура, при которой измерялись V_0 и V_x ;

T_R —температура в реакторе;

π_R —давление в реакторе.

Результаты, полученные в статической системе, позволили установить зависимость

$$\lg k = 11,230 - \frac{15\,700}{T}$$

а в динамической

$$\lg k = 11,864 - \frac{17\,352}{T}$$

Значения k , рассчитанные по этим соотношениям, характеризуют общую скорость разложения метана в широком интервале температур (900—1600 °С) и при различной степени конверсии.

Энергии активации для этой реакции при 800—1200 °С в статической и динамической системах по некоторым данным составляют 73 300 — 87 250 кал/моль.

В ходе исследований было установлено, что водород служит ингибитором разложения метана. Влияние индукционного периода следующее: длительность его возрастает с уменьшением соотношения поверхности и объема реактора. Этот факт вероятнее всего связан с зависимостью скорости передачи тепла от соотношения поверхности и объема реактора.

При термическом разложении метана образуются, с одной стороны, промежуточные продукты (C_2H_6 , C_2H_4 , C_2H_2 , C_6H_6) с малым временем существования и, с другой стороны, углерод и водород. Образование углерода и водорода — результат преимущественно последовательных реакций (разложения промежуточных продуктов) и, в меньшей степени, параллельных реакций разложения метана на элементы.

Недавно это было подтверждено экспериментально при использовании аналитического, а не традиционного —манометрического метода. Измеряли количество метана, превращенного в продукты реакции, при различных температурах в статической и динамической системах.

При изучении этих данных становится очевидным, что для производства ацетилена очень важным фактором является оптимальное соотношение между временем контакта и температурой.

О кинетике образования жидких (главным образом, ароматических) углеводородов из метана известны лишь немногие данные. По некоторым сведениям, в ряде случаев образуется до 13% жидких углеводородов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Суrowикин Ю.В. Кинетика уплотнения гранул технического углерода пироуглеродом в движущемся слое. 3-й Всесоюзн. семинар "Адсорбция и жидкостная хроматография эластомеров". М.: ЦНИИТЭнергохимии, 2002, 217. С.

2. Теснер ПЛ. Образование углерода из углеводов в газовой фазе. М.: Химия, 2002., 218 С.
3. Сторожу к Я.П. Камеры сгорания стационарных газотурбинных и парогазовых установок. Л.: Машиностроение, 2008 , 124 С.
4. Lee K., Thring M., Beer J. On the Rate of Combustion of Soot in Laminar Soot Flame // Combustion and Flame. 1962. №6. P. 137.
5. Бакиров Ф.Г., Захаров В.М., Полищук И.З., Шайхутдинов З.С. Образование и выгорание сажи при сжигании углеводородных топлив. М.: Машиностроение, 2006, 411 с.
6. Франк-Каменецкий ДА. Диффузия и теплопередача в химической кинетике. М.: Наука, 2007 , 311 С.
7. Сурувикин В.Ф. Аналитическое описание процессов зародышеобразования и роста частиц сажи при термическом разложении ароматических углеводородов в газовой фазе // Химия твердого топлива. 1976. № 1.С.111.
8. Шика В.И., Рябин В.В. Численное моделирование процессов теплообмена, сопровождающих получение композиционных материалов на основе пироуглерода // ТВТ. 1995. Т. 33. № 6. С. 922.
9. ХейфецЛ.И., Неймарк А.В. Многофазные процессы в пористых средах. М.: Химия, 2002. , 198 с
10. ХитринЛ.Н. Физика горения и взрыва. М.: Изд-во МГУ, 1957.
11. Ярин Л.П., Сухое Г.С. Основы теории горения двухфазных сред. Л.: Энергоатомиздат, 2007, .112 с
12. Крылов В.И., Бобков В.В., Монастырный П.И. Вычислительные методы высшей математики. Т. 2. Минск: Высшейш. школа, 1972.
13. Патанкар С. Численные методы решения задач теплообмена и динамики жидкости. М.: Энергоатомиздат, 2004, 156 с.
14. Geer C.W. DIFSUB for Solution of Ordinary Differential Equation // Communication ACM. 1971. V. 14. № 3

ECONOMIC REGULATION OF SOCIAL PROCESS

Artemenko A.I.

senior lecturer
Kyiv National Economic
University
named after V. Hetman
Kyiv, Ukraine

Abstract. The article deals with analyzing of the economic regulation of social processes. It is a theoretical concept which takes into account the importance of the state in the regulation of economy. The mechanism of the economic regulation of social processes should be unique and change directions of the state policy in this sphere. The article reveals the essence of the state economic regulation of social processes and the structure of it.

Key words: economic regulation, social processes, market mechanism, economic system, management.

Introduction. This research should be devoted to analyzing of state functions in the economic regulation of social processes and fully meet the requirements and clearly formulate the theoretical foundations of economic regulation of social processes .

The theoretical and methodological basis of the article is the development of the scientists in the field of the economic regulation of social processes .

Main part. The economic regulation of social processes is a purposeful and active influence of the state on the functioning and development of the economic system using economic laws and the resolution of economic contradictions. Taking into account economic problems the state must decide the social problems that couldn't be solved automatically on a private basis ownership and self-regulatory market mechanism. [1]

Deterioration of the macroeconomic situation at the current stage of the development of the world economic system is reducing the standard of living of the people. Today's global economic crisis began as a financial crisis, further went into crisis of the industrial production , currency and crisis of social processes.[2]

In the conditions of transformation economy state regulation of social processes need the regulation that needs to be corrected and completed. [3]

The economic regulation is implemented through the functions of planning , organization, motivation and control of social processes. These functions are to some extent implemented in the management of the economy. We can admit that the considerable self-regulatory potential of the functioning economic system is confirmed by their laws.

To fulfill the functions of the economic regulation of the social processes need to anticipate the consequences of many economic phenomena to solve the present problem of the society.

The economic regulation of the social processes are the management of the social system at a particular territory by means and methods of the state influence using the mechanism of the power for the benefit of the society .

The most important thing for the society is the formation of integrated thinking in the study of the state economic regulation of the social processes of emerging new economy determiner the need to update the existing research methodology for the development of human capital. Changes in nature of developing of economy moving employment from manufacturing industry to sphere of services , active creation of artificial intelligence change the meaning of the development of the human capital,[4]

The means of the state economic regulation of social processes are normative legal regulation aimed at providing social guarantees and social protection of the society .The economic regulation of social processes is the creation of the same starting conditions for the formation and development of individual regardless of the social background and wealth.[5]

At present stage the role of the state as an economic regulator of social processes are determined by its capability to take into account needs of the society.

We can admit that the characteristics of the state economic regulation of social processes combined with the level of effectiveness of social governance processes doesn't give possibilities for positive evaluations of its quality. In this regard it would make some sense to have an introduction in the processes of preparing of economic regulation of social processes at all levels.

According to the world experience the most effective model is an economical model that allows to realize the principles of the welfare society. The market mechanism provides the economic efficiency of people.

.In all developed countries the basic element of the mechanism of coordination of the economic system are market and state which depends on many conditions, such as the level of economic development of the society , specification of the production and social mentality.[5]

The most important thing for the research is the fact of existing of connection between the state power and the state management which gives the opportunity to emphasize commonality of their value characteristics and attributes. It is concluded that the modern theory state economic regulation of the social processes includes the new scientific synthesis that has the necessary relevance to all fields of knowledge and all issues that are the part of the policy.[6]

It is worth emphasizing that the main direction of the economic regulation of social processes needs creation of high technological information and telecommunication infrastructure and making it widely available to consumers for obtaining telecommunication services including network access services. [7]

Conclusions. The economic regulation of the social processes is a purposeful and active influence of the state on the social processes for functioning and regulating of the economic system using economic laws and the resolution of economic

contradictions. With the development of the market the economy emerged the economic and social problems that could not be solved automatically without the state.

References

1. Степаненко С.В. Еволюція наукових поглядів і вибір концепцій підвищення ефективності державного регулювання процесів економічного розвитку./Теорія та практика державного управління.-2013.-№2(41).-С.
2. Wallerstein, I.(2010)Structural Crises. Newleft Rewiew, 62 p.
3. Чечель О.М. Принципи та механізми державного регулювання економіки /Науковий вісник.-2014.-Вип.13.-С.103-111
4. Коломієць В.М. Методологічне обґрунтування досліджень з розвитку людського капіталу в контексті конституційної теорії/ Проблеми економіки.-2019.-№1.-С.128-133
5. Третяк Г.С., Поліщук К.М. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб.- Львів: ЛРІДУ НАДУ,-2011.-128 с.
6. Marshal Dimock. Philosophy of administration .-N.Y.:Prentic Hall Inc.,1978.-21 p.
7. Бурило Ю.П. Сутність державного регулювання в інформаційній сфері господарювання/Вісник Вищої ради юстиції.-2013ю-№3(15).-С.111-122

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ САЛАСЫНДА МАРКЕТИНГТІ ҚОЛДАНУ

Асилов Бахыт Умирзакович,

кандидат экономических наук,
и.о. ассоциированный профессор,
кафедры «Маркетинг и сервис»
Казахский агротехнический университет
им С.Сейфуллина, Казахстан

Аманжолова Гаухар Аскарровна

Магистрант I курса
Казахский агротехнический университет
им С.Сейфуллина, Казахстан

Ауыл шаруашылығы Қазақстан экономикасының негізгі салаларының бірі болып табылады. Аграрлық сектордың даму деңгейі қашан да қазақстандық қоғамның экономикалық және қоғамдық-саяси тұрақтылығын анықтайтын факторы болып келді және әлі де болып келеді. Республика экономикасы дамуының басым бағыттарының бірі бола отырып, ауыл шаруашылығы аса зор әлеует пен үлкен қорға ие.

Өндірістің тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды ұйымдастырушылық тетігі маркетинг болып табылады. Өндіріс процесінде жасалған өнім, демек, оның нәтижесін қоғам (сатып алушылар) мойындауы керек. Қарастырылып отырған міндеттерге байланысты ғалымдар оны жекелеген фирма деңгейінде белгілі бір нарық жағдайына жетудің құралы немесе сауда қызметін басқару құралы, өткізу қызметін басқару әдісі, нарықтық жағдайда экономикалық шешімдерді әзірлеу әдісі, нарықтық сұраныс пен тұтынушылық талғамдардың заңдылықтарын зерттеу ретінде анықтайды.

Ірі кәсіпорындардың қызметіндегі маркетингтің үлкен рөлін мойындай отырып, әдетте, бизнестің кішігірім нысандары үшін оның маңызын жете бағаламайды, сонымен бірге маркетингтік мәселелер олардың өндірушілерінің көлеміне және мамандануына қарамастан барлық өндірушілерге әсер етеді. Дегенмен, әр жағдайда, маркетингтік іс-әрекет механизмінің өзіндік айырмашылықтары болады.[1]

Ауыл шаруашылығы саласын маркетингтік қолдау тауарларды өндіруге және жылжытуға қолданылады. Сонымен қатар, қазіргі кезеңде өнімді нарыққа жылжыту мәселелері анағұрлым маңызды болып көрінеді, себебі өнімді жылжыту мәселелеріне қарағанда өндіріске әрдайым басты назар аударылған.

Ауыл шаруашылық тауарларын нарыққа жылжыту ауыл шаруашылық өнімдерін қажетті көлемде, қажетті уақытта және қажетті жерге тасымалдау, сақтау және орналастыру арқылы ауыл шаруашылық өнімдерін түпкілікті немесе аралық тұтынушыға жіберуге дайындауды, оны толтыруды, тиеуді, сақтауды,

сондай-ақ белгілі бір мөлшерде жинақтауды қамтамасыз ететін үздіксіз және ырғақты іске асыру процесі болып табылады.

Маркетингтік қолдауды мәжбүрлі түрде енгізу мүмкін емес, өндірушілер мен делдалдардың өз қызметіне маркетингтік инновацияларды енгізу қажеттілігі туралы хабардар болуына қол жеткізу керек, бұл олардың маркетингтік қолдауды қабылдауға және қабылдауға дайындығын анықтауға бағытталған тиісті маркетингтік зерттеулер жүргізуді жандандырады. Осы іс-шараларды іске асыру ауыл шаруашылығы саласын қолдауда маркетингтің барабар рөлі мен орнын табуға ықпал ететінін көрсетеді.[2]

Маркетинг сату стратегиясын жасауда, сатуды және жарнамалық қызметті ынталандыруда ең белсенді болып табылады. Агроөнеркәсіптік кешеннің өнімдері оны өндірудің алуан түрлілігін қарастырады, бұл сауда мен салалардағы маркетингпен салыстырғанда өндіріс пен бөлуде көптеген маркетингтік тәсілдерді қолдануды анықтайды.

Өткізудің белгілі бір арналарына назар аудара отырып және аграрлық нарыққа тән ерекшеліктерді ескере отырып, біз өнімді немесе қызметті жылжытудың тиімді құралдарын таңдаймыз. Нәтижесінде жарнама, сатылымды жылжыту, қоғаммен байланыс және жеке сату өзіндік ерекшеліктерге ие болады.

Зерттеу нәтижелері бойынша агроөнеркәсіптік кешендегі жарнама — бұл өнімді тұтынушыларға, делдалдарға, кәсіпқойларға, түпкілікті тұтынушыларға бағытталған, ауылшаруашылық өнімдеріне немесе қызметтеріне қызығушылықты оятуға және олардың сату айналымының өсуіне бағытталған кез-келген ақпаратты тарату құралдарын қолдана отырып, өнім немесе қызмет туралы ақпаратты жеке емес жеткізудің ақылы нысаны деп саналады.

Агроөнеркәсіптік кешендегі жарнаманың негізгі ерекшелігі, ең алдымен, жарнамалық өтініштердің маусымдылығы мен іскерлік сипаты болып табылады. Сонымен қатар, ауылшаруашылық өнімдері мен қызметтерінің жарнамасы көбінесе "жасырын", өйткені ол әдетте теледидардың орталық арналарында немесе қарапайым тұтынушы үшін танымал БАҚ-та емес, мамандандырылған баспа басылымдарында орналасады. Агроөнеркәсіптік кешендегі жарнаманың рөлі мақсатты аудиториямен бір байланыс шығындарының өсуіне байланысты тұтынушылық маркетингке қарағанда едәуір төмен екендігі атап өтіледі.[3]

Агроөнеркәсіптік кешендегі қоғаммен байланыс — бұл қызмет туралы түсінік пен кәсіпорынмен ынтымақтастыққа оң көзқарас қалыптастыру мақсатында компанияның осы аудиториямен қолайлы қарым-қатынас орнатуға бағытталған байланыс аудиториясына жеке қарым-қатынас жасау тәсілі.

Өткізуді ынталандыруды қолдану ауылшаруашылық өнімдеріне тұрақты сұранысты қамтамасыз етуі және ұзақ мерзімді қарым-қатынас орнатуға жаңа сатып алушыларды тартуы мүмкін. Сонымен қатар, сатуды ынталандыру іс-шараларының тиімділігі жылжыту кешенінің басқа элементтерін қолдану нәтижесінен гөрі тезірек қол жеткізіледі.

Алайда, тұтынушылық маркетингте қолданылатын сатуды ынталандыру жөніндегі әрбір іс-шара аграрлық нарыққа келе бермейді. Әр түрлі купондар, жеңілдіктер, сатып алу сыйлықтары, лотереялар және т.б. белсенді қолданылатын жаппай маркетингтен айырмашылығы, АӨК маркетингінде

көбінесе келесі құралдар қолданылады: көрмелерге, жәрмеңкелерге қатысу, мақсатты аудитория арасында имидждік буклеттерді тарату, сатып алу көлеміне тікелей байланысты сатып алушыларға арналған әр түрлі бонустық бағдарламалар ұсыну. Сонымен, жәрмеңкелерге немесе көрмелерге қатыса отырып, ауылшаруашылық тауар өндірушісі, әдетте, өзінің тұтынушысына, делдалына, жеткізушісіне, тиімді келісімшарт жасасуға қол жеткізе алады. Экономикалық тұрғыдан жақсы ойластырылған бонустық жүйе көп жағдайда делдалды немесе сатып алушыны ұстап қалуға септігін тигізеді.

Бірақ ауылшаруашылық тауар өндірушісі маркетингтік шығындарды үнемдейтіндіктен, агроөнеркәсіптік кешенде кеңінен таралған және тиімді жылжыту құралдарының бірі жеке сату болып келеді.

Жеке сату дегеніміз-белгілі бір өнімді немесе қызметті сатып алуды сендіру мақсатында тауарды немесе қызметті әлеуетті сатып алушыға жеке ұсыну.

Агроөнеркәсіптік кешендегі жеке сатылымдардың бір ерекшелігі және де жарнамадан айырмашылығы, маусымдық сипаттағы болмауы, өйткені өндірушілермен, қайта өңдеуші кәсіпорындарымен, делдалдармен тікелей келісім-шарттар жасасу жыл бойы байланыс орнатуға мүмкіндік беріп, оны тікелей сату кезінде өнім сапасының жоғалуына жол бермейді. Ауылшаруашылық өнімдерін немесе қызметтерді жылжыту кезінде жеке сату ауылшаруашылық өнімдерін немесе қызметтерді жылжытудың тиімділігін арттыра отырып, әлеуетті контрагентпен бір байланыс шығындарын едәуір азайтады.[4]

АӨК-дегі аграрлық нарықтың ерекшелігіне байланысты маркетингтік өткізу кешені классикалық тәсілінен едәуір ерекшеленеді. Өнімді өткізу кешенін әзірлеу кезінде ауылшаруашылық өнімдерін сату арналарын таңдау басымдыққа ие, бұл өз кезегінде белгілі бір өткізу құралдарын одан әрі қолдануды анықтайды. Дегенмен, өнімді өткізу кешенінің барлық компоненттері өндірушінің алдына қойылған міндеттерді тиімді шешуге мүмкіндік беретін бір жүйеде функционалды түрде өзара байланысты.

Список литературы

1. Алексунин В.А. Маркетинг в отраслях и сферах деятельности // 2012. - 614 с.
2. Журнал «АПК: Экономика, управление» // Автономная некоммерческая организация Редакция журнала "АПК: экономика, управление" – № 36 – 41-44с.
3. Брянская О. Л. К вопросу о современных концепциях маркетинга // Наука без границ. 2017. № 10 (15). С. 5-11.
4. Омарова С.К. Маркетинг в агропромышленном производстве: Учебное пособие. - Алматы: Экономика, 2013. - 75с.

ИНФОРМАЦИОННАЯ ОБЕСПЕЧЕННОСТЬ В ТРАНСПОРТНОЙ ОТРАСЛИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Ахметжанова Айкун Хайруллаевна,
к.э.н., ассистент профессора АЛит, Академия логистики и транспорта

Смирнов Дмитрий Сергеевич,
магистрант, Алматинский технологический университет

Информация в любой период развития общества играла достаточно важную роль. Хотя многие экономисты выделяют только четыре фактора производства, такие как труд, земля, капитал и предпринимательство, информация на современный этап развития является пятым и достаточно важным фактором.

Информация как экономическое благо обращается в предпринимательской деятельности как товар (информационный продукт, услуга), а также как ресурс, используемый в процессе хозяйственной деятельности. Информационные продукты и услуги обмениваются на информационном рынке и имеют большое количество особенностей, как на стадиях разработки, производства, так и на этапе обращения [1].

Экономический анализ основывается на информационных показателях, которые лежат в основе управления, как компанией, так и страной.

Изучая взгляды разных ученых, можно сделать обобщенный вывод о том, что и анализировать данную категорию к потребителям информации, то здесь можно также рассматривать с разных сторон.

Во-первых, обеспечение информацией управленческих структур (государства, корпораций, организаций) производится, прежде всего за счет организаций, которые специально занимаются сбором данных (государственные органы статистики, научные центры различного типа).

Во-вторых, одним из важных направлений информационного обеспечения является формирование информационных данных для автоматической системы управления, без которой невозможно математическое, техническое, организационно-правовое ее функционирование.

В-третьих, это связано с удовлетворением информационных запросов потребителей самого разнообразного типа: как организаций, учреждений, так и отдельных лиц. В этом случае в качестве информационного обеспечения выступают не только статистические данные, данные социологических опросов, данные архивов и пр. официальных учреждений, но и такие типы информации, как книжные и журнальные публикации, научные отчеты, диссертации и пр. Наиболее распространенной формой этого типа информационного обеспечения являются библиотеки, а в современных условиях все большее значение приобретают службы и центры анализа информации [2].

В этой связи, можно сделать вывод, что любому экономическому агенту на рынке необходима информация во всех ее проявлениях. Но сама информация, также формируется за счет экономических агентов, следовательно, она выступает в качестве ресурса в экономической деятельности – ее проявление не только в определенных формах и при наличии определенного содержания, но и необходимость ее использования чаще всего в определенное конкретное время.

Учитывая, что вся экономика развивается в условиях пандемии, то вопрос оперативности информации является одним из существенных условий в деятельности всех экономических агентов.

Отсюда можно сделать вывод о том, что перед транспортными компаниями, занимающимися пассажирскими перевозками стоит важная задача, которая представляет собой обеспечение безопасности перевозок пассажиров с целью предотвращения распространения вируса COVID-19. При этом данная сфера терпит достаточно серьезные убытки в связи с сокращением числа пассажиров (таблица 1).

Таблица 1 – Анализ перевозки пассажиров всеми видами транспорта

Наименование	2016	2017	2018	2019	2020
Перевезено пассажиров, тыс.чел.	506780,2	501625,7	507398,3	507154,6	157081,9
Пассажирооборот, млн.пкм	3917,0	3925,0	3951,6	3949,7	1067,7
Примечание – составлено на основе источника [3]					

Из данной таблицы видно, что в период с 2016 по 2019 год наблюдалась стабильная тенденция в перевозках пассажиров, однако в 2020 году количество перевезенных пассажиров уменьшилось на 70%. Результатом влияния на снижение является ввод в стране ограничительных мер в связи с COVID-19. Во всех городах страны был введен запрет на передвижение людей, что и повлияло на резкое снижение данного показателя.

Если рассмотреть пассажирооборот, то также видно снижение на 72%. Дальность перевозки пассажиров уменьшилась на 10%.

Рассмотрим вопросы информационной обеспеченности железнодорожной отрасли в современных условиях.

В условиях пандемии, железнодорожный пассажирский транспорт ввел ограничения при продаже билетов, которые касались населенности вагонов. Из-за введения жёстких ограничений в виде санкций, на всех маршрутах следования были закрыты вагоны-рестораны. В этой связи, АО «Пассажирские перевозки» и другие частные перевозчики Республики Казахстан понесли огромный ущерб. В начале пандемии остановились практически все пассажирские поезда, 18% железнодорожников находились на вынужденном простое.

Если рассматривать влияние пандемии на рынок грузовых перевозок, то в отличие от пассажирских перевозок у Deutsche Bahn растет спрос на

транспортировку грузов. Дополнительные заказы у DB Cargo появились и из-за длительных простоев грузовиков на перекрытых границах стран Евросоюза. Экспедиционные компании теперь все чаще склоняются к перевозкам по железной дороге [4]. Из-за закрытия авто и авиа грузовых сообщений, многие грузоотправители переориентируют грузы с авто и авиатранспорта на железнодорожный транспорт. Показатели рынка транспортных услуг характеризуются следующей динамикой (таблица 2).

Таблица 2 – Анализ перевозки грузов, багажа, грузобагажа всеми видами транспорта

Наименование	2016	2017	2018	2019	2020
Всего перевезено грузов, багажа, грузобагажа, тыс.тонн	48178,6	51321,7	51463,9	52319,8	60992,6
Грузооборот, млн, ткм	3438,3	3704,0	3757,6	3761,6	5030,8
<i>Примечание – составлено на основе источника [3]</i>					

Как видно из таблицы, в 2020 году, несмотря на введенную в стране чрезвычайную ситуацию в связи с COVID-19 показатель перевезено грузов, багажа и грузобагажа увеличился на 16%. Наибольший удельный вес приходится на перевозки грузов посредством автомобильного транспорта. Это связано с реализацией программы «Нұрлы жол», которая повлияла на улучшение качества автодорог республиканского значения. По железнодорожному транспорту количество перевезенных грузов в 2020 году сократилось на 3%. Такой показатель как грузооборот, также имеет тенденцию к увеличению и в 2020 году по отношению к 2019 году увеличился на 33,7%. Данный показатель отражает количество перевезенных грузов на расстояние.

Таким образом, можно сделать следующий вывод, информация и доступ к ней, является тем фундаментом, на основе которого принимаются управленческие решения о текущих перспективных тенденциях развития компании. Поэтому информационная обеспеченность компании имеет на рынке ценность, которая может быть полезной и использоваться эффективно.

Список литературы:

1. Шуть О. Н. Информация как экономический ресурс. URL: <http://www.cfin.ru> ;
2. Интернет ресурс: <http://abc.informbureau.com>;
3. Транспорт Казахстана. Статистический обзор за 2020 год. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан;
4. Интернет ресурс: <https://translogistica.kz/ru/media-tsentr>.

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Вінницька Оксана Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку
та економічної безпеки
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини, Україна

Чолинець Яна Володимирівна

Студентка IV курсу
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини, Україна

Сьогодні перед кожною компанією стоїть питання оцінки рівня конкурентоспроможності з метою підвищення конкурентної позиції та пропонування ефективних способів підвищення.

В сучасних умовах оцінка конкурентоспроможності є відправною точкою для розробки стратегічних альтернатив щодо зміцнення та посилення позицій компанії. Для ефективної та успішної роботи підприємства на ринку оцінка його конкурентоспроможності є об'єктивною необхідністю. Як процес виявлення слабких і сильних сторін (переваг та недоліків) підприємства, він дає максимальне вдосконалення його діяльності та виявлення його прихованих потенційних можливостей.

Основними стратегічними цілями підприємств в ринкових умовах стають задоволення потреб покупців, як за кількістю, так і за якістю; підвищення конкурентоспроможності за рахунок зростання ефективності виробництва, максимізації прибутку, завоювання нових ринків. Головним завданням управління в сучасних умовах стає адаптація конкретних господарюючих суб'єктів до постійно мінливих умов. Вирішити це завдання можливо при побудові на підприємстві діяльності по самоорганізації, вдосконаленню, раціоналізації.

Сучасні кризові тенденції у світовій та національній економіці негативно впливають на конкурентоспроможність підприємств.

Конкурентоспроможність підприємств – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які спрямовані на підтримку та розвиток як існуючих, так і на створення нових конкурентних переваг. Конкурентоспроможність підприємств – це здатність виробляти та продавати свою продукцію швидко, дешево, ефективно та продавати її у достатній кількості при високому технологічному рівні обслуговування.

Існують основні етапи оцінки та підвищення конкурентоспроможності підприємств. Для оцінки конкурентоспроможності підприємств, що виробляють

широкий асортимент продукції, можна використовувати модель Десегрега, використовуючи деталізовані показники кожної конкретної групи товарів. Це необхідно для визначення місця, яке займає дана товарна група (або окремі товари) у ряді представлених на ринку подібних товарів. Використовуючи етапи реалізації оцінки та підвищення конкурентоспроможності підприємства, можна проаналізувати та виявити основні проблеми та недоліки підприємства.

Отримана інформація формує інформаційне поле і дозволяє:

- по-перше, передбачити для певного періоду оцінку конкурентного середовища досліджуваних суб'єктів на ринку;
- по-друге, виявити динаміку ринку та його сегментів;
- по-третє, порівняння конкретних показників із подібними (однаковими) характеристиками конкурентів і перехід до необхідних розрахунків та прийняття управлінських рішень.

Основними показниками для промислових підприємств є: якість продукції, широта асортименту, собівартість одиниці продукції, ціна виробленої продукції, норма прибутку, прибутковість, власний капітал, ліквідність активів, кредитоспроможність та платоспроможність; рівень використання виробничих потужностей, людських ресурсів, заробітної плати тощо.

Отже, згідно з теорією конкуренції, М. Портер, існує 5 проблем, що рухають сили конкуренції:

- не переробка ринку проникнення і нові конкуренти галузі;
- кінцеві покупці нерухомості;
- загроза появи на ринку товарообмінників, зроблених за іншими технологіями;
- безмежні можливості для виробників;
- постійна конкуренція між створеними та новими підприємствами.

Основними проблемами низької конкурентоспроможності підприємств є:

- відсутність досвіду конкуренції; ігнорування іноземного права; двосторонні та багатосторонні міждержавні угоди;
- наявність перешкод у вигляді відповідних умов стандартизації та сертифікації; невідповідність систем управління підприємством міжнародним вимогам;
- відсутність національних фундаментальних наукових досліджень у цій галузі;
- діяльність західних підприємств, яка існувала десятиліттями в умовах жорсткої конкуренції.

Комплексний підхід до вирішення цих проблем вимагає забезпечення взаємодії між владою та підприємствами на всіх рівнях конкурентоспроможності. Для вирішення цих проблем існують шляхи підвищення конкурентоспроможності (перспективи удосконалення системи управління) підприємств, а саме:

- створення іміджу компанії «справедливої» ціни шляхом узгодження ціни та якості;
- розширення та вдосконалення асортименту продукції;

-найкраще використання матеріальних фондів та поліпшення ефективності виробництва;

- удосконалення спроможності людських ресурсів та структур управління;
- ретельне вивчення потреб ринку;
- наявність конкурентоспроможності вітчизняних постачальників;
- стимулювання збуту шляхом проведення різних акцій та інших компаній.

Таким чином компанія підвищує якість продукції та привертає увагу нових покупців, а отже, збільшує власний прибуток. Для ефективного функціонування на ринку недостатньо лише оцінити конкурентоспроможність підприємства, потрібно бути готовим до різних ситуацій на ринку, лише тоді керівництво допоможе конкурентоспроможності підприємства постійно вносити зміни (вдосконалювати) і керувати всіма процесами на підприємстві, яке саме раніше забезпечувало свою конкурентну перевагу з усіма наслідками для успіху підприємства.

Список літератури:

1. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: [монографія / за заг. ред. О.Г. Янкового]. Одеса: Атлант, 2013. 470 с.
2. Портер М. Международная конкуренция; пер. с англ. / под ред. В.Д. Щетинина. М.: Международные отношения, 1993. 896 с.
3. Буркинский Б.В., Лазарева Е.В., Агеева И.Н. Конкурентоспособность продукции и предприятия. Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2002. 131 с.

АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Грецька Інна Григорівна

старший викладач кафедри економі та менеджменту
Західнодонбаського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

За останні роки в Україні формується інтелектуальна економіка, яка направлена на державоутворення та розвиток промисловості. Це підтверджується рядом законів та наказів, котрі були прийняті Верховною Радою за останні роки.

Впровадження інновацій повинно відбуватися на досягненнях науки та світового розвитку технологій. Підвищення конкурентоспроможності за рахунок впровадження інновацій на підприємстві досліджується наступними українськими вченими Ю.Бажал, В.В. Стадник, В.О.Василенко та інш. Вони розглядають проблеми машинобудівної галузі та низький темп впровадження інновацій на підприємствах.

Значне зниження виробництва та інноваційної непривабливості спричинено передусім довгостроковими загальноекономічними проблемами, політичним станом та військовими діями які відбуваються на Україні. Всі реформи які відбуваються на Україні не враховують науково-технічного чинника та його вплив на конкурентоспроможність підприємства[1]. На сьогоднішній час на Україні дуже низький інноваційний розвиток особливо в промисловості. За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства у 2019 р. 782 підприємства здійснювали інноваційну діяльність у промисловості. При цьому частка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), у загальній кількості промислових підприємств становила 13,8 %.

Із загальної кількості інноваційно активних підприємств здійснювали: внутрішні та зовнішні НДР – 24,4%; придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 64,7%; придбання зовнішніх знань – 4,5%; інші роботи – 20,6% підприємств. За видами економічної діяльності найбільші частки інноваційно активних підприємств припадають на виробництво харчових продуктів – 16,8 %, виробництво машин і устаткування, н.в.і.у. (не введені в інші угруповання) – 10,2% [2]. В таблиці 1 відображено витрати на інноваційну діяльність за 2016-2018 роки.

Таблиця 1
Витрати на інновації за джерелами фінансування[3]

	2016		2017		2018	
	млн.грн.	у % до загального обсягу	млн.грн.	у % до загального обсягу	млн.грн.	у % до загального обсягу
1	2	3	4	6	7	8
Усього	13813,7	100,0	9117,5	100,0	12180,1	100,0
За рахунок власних коштів	13427,0	97,2	7704,1	84,5	10742,0	88,2
Державного бюджету	55,1	0,4	227,3	2,5	639,1	5,2
Місцевих бюджетів	38,4	0,3	95,6	1,0	13,4	0,1
Інвесторів резидентів	74,3	0,5	273,1	3,0	109,7	0,9
Інвесторів нерезидентів	58,6	0,4	107,8	1,2	107,0	0,9
Кредитів	113,7	0,8	594,4	6,5	473,9	3,9
Інших джерел	46,6	0,4	115,2	1,3	95,0	0,8

*Складено на основі Державного комітету статистики

Статистичні дані свідчать про значне зниження темпів інноваційної діяльності промислових підприємств, тому можна стверджувати, що на Україні відбувається процес імпортої залежності. Важливим чинником є питання недостатньої фінансової підтримки інноваційних процесів та впровадження інноваційних розробок, залучення інвесторів до перспективних розробок галузі.

В свою чергу підприємства машинобудування мають дуже високий конструкторсько-технологічний, науково-технічний потенціал, які дозволяють створювати унікальні продукти забезпечувати як внутрішній так і зовнішній ринок високоякісною продукцією. Але низька оплата праці та умови праці не спричиняють залученню інтелектуальної молоді до праці на підприємствах.

Здійснення модернізації, та створення єдиного реєстру інноваційних технологій, котрі базуються на інноваційних технологіях може підвищити інноваційну привабливість машинобудівної галузі та створити сприятливі умови для залучення коштів в науково-технічну сферу.

Список літератури

1. Прогноз можливих варіантів соціально-економічного розвитку України на найближчі роки та впливу на нього інноваційних факторів: Матеріали експертної групи тематичного напрямку “Прогнозування макроекономічних показників соціально-економічного розвитку, демографії та людського потенціалу” Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України // www.foresight.nas.gov.ua.

2. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Доступний з <https://www.me.gov.ua/>

3. Державна служба статистики : Изд-во "Наука" та інновації. [Електронний ресурс]. – Доступний <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : матеріали XI Міжнародного бізнесфоруму (Київ, 22 березня 2018 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – 200 с. – Укр., рос. та англ. мовами.

ПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПРАТ «СТРАХОВА ГРУПА «ТАС»» ТА ВИБІР НАПРЯМКІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Літвінова Ірина Михайлівна

доцент, к.х.н., к.е.н., доцент
кафедри технологій і безпеки життєдіяльності
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця
Харків, Україна

Макаренко І.О.

студентка групи 6.06.073.100.20.1

Проценко А.В.

студентка групи 6.05.281.030.20.1

Дослідження сутності поняття «інноваційний розвиток підприємств», дуже актуальні в сучасних умовах [1].

Напрямок інноваційного розвитку підприємства – це визначений шлях або рух, що базується на впровадженні і реалізації інновацій, які спричиняють поліпшення кількісних та якісних характеристик діяльності підприємства, забезпечують зміцнення його ринкових позицій та створюють умови для прогресивного розвитку [2].

Приватне акціонерне товариство «Страхова група «ТАС» (скорочене найменування ПрАТ «СГ «ТАС»)) – Національний лідер України на ринку страхування. Запорукою успішного розвитку ПрАТ «СГ «ТАС» є постійне удосконалення діяльності компанії, її орієнтація та провідні технології і методи управління, а також залучення висококваліфікованих спеціалістів і професійних консультантів з різноманітним досвідом роботи та глибокими знаннями.

Сьогодні компанія є однією з провідних та найбільш авторитетних страхових компаній в Україні, яка пропонує своїм Клієнтам широкий спектр сучасних та інноваційних програм індивідуального та корпоративного убезпечення життя разом з якісним професійним обслуговуванням. Страхова компанія «ТАС» входить до складу однієї з найбільших в Україні фінансово-інвестиційної групи «TAS GROUP», до якої також належить ряд фінансових, торгівельних і промислових структур. ПрАТ «Страхова група «ТАС» – універсальний страховик, який пропонує споживачам більше 29 страхових продуктів по різних видах добровільного та обов'язкового страхування. Продукти сформовані в комплексні страхові програми, відповідно до яких кожен клієнт – юридична або фізична особа – може застрахувати свої ризики як окремо, так і в комплексі. Страхова компанія постійно працює над поліпшенням якості наданих послуг.

Позиції на ринку страхових компаній формуються у вигляді рейтингу, який засновано на багатофакторному аналізі, який враховує вплив таких параметрів, як активи, страхові резерви, рівень відшкодувань, рівень зборів страхових премій по видах страхування, а також оцінку таких параметрів, як доступність/відвертість інформації про діяльність компанії, включаючи корпоративні сайти і роботу з відгуками клієнтів.

Завдяки використовуваній методиці формується рейтинг кращих страхових компаній (таблиця 1) [3].

Таблиця 1.
Рейтинг страхових компаній по видах страхових продуктів

Рей- тинг	ОСАГО	КАСКО	Туризм	Зелена карта	Медицина
	Найменування страхової компанії				
1	СК «ТАС»	ARX	PZU Україна	СК «ТАС»	УНІКА
2	Оранта	АРСЕНАЛ Страхування	ERV	Перша	ПРОВІДНА
3	UPSK	УНІКА (UNIQA)	Княжа	ІНГО Україна	ІНГО Україна
4	ТДВ СК «USI»	ІНГО Україна	СК «GURDIAN»	Княжа	ARX
5	Княжа	PZU Україна	VUSO	Оранта	АЛЬФА страхування
6	PZU Україна	Універсальна	СК «ТАС»	PZU Україна	НЕФТЕГАЗСТ РАХ
7	VUSO	СК «ТАС»	Укрфінстрах	АСКО	Країна
8	АЛЬФА- ГАРАНТ	Експрес страхування	ПРОВІДНА	UTICO	PZU Україна
9	ARX	VUSO	ARX	-	СК «ТАС»
10	АРСЕНАЛ Страхування	ВІДІ Страхування	Універсальна	-	Універсальна

З таблиці 1 бачимо, що ПрАТ «Страхова група «ТАС» займає лідируюче місце в рейтингу десяти найбільших страхових компаній України.

З рейтингу можливо зробити висновки, що страхова група надає високі гарантії збереження, накопичення та своєчасних виплат коштів.

Зараз страхова компанія займає передові позиції на страховому ринку України по рівню страхових виплат. Основні зусилля страхової групи зосереджені на створенні якісних страхових продуктів із цікавими для клієнта конкурентними перевагами.

Позиція на ринку страхової групи «ТАС» представимо в таблиці 2 [3].

Таблиці 2.
Позиція на ринку страхової групи «ТАС», млн.грн.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
1 Страхові премії	607,4	763,2	1023,9	1 387, 8	1 815,1
позиція на ринку	11	9	7	5	3
2 Чисті страхові премії	541,2	666,6	912,1	1 247, 7	1 649,6
позиція на ринку	7	6	3	3	3
3 Страхові виплати	212,4	262,2	371,3	545,5	727,0
позиція на ринку	11	9	7	4	3
4 Страхові резерви	328,7	446,9	661,8	1078,7	1 380,6
позиція на ринку	7	6	6	4	3

З даних, приведених в таблиці 2, бачимо, що компанія впевнено займає лідируюче місце в продовж п'яти років. Так страхові премії займають на ринку в звітному році третє місце. Страхові премії за аналізуємий період збільшились майже в три рази. Чисті страхові премії в звітному році також закріпили свої позиції на третьому місці, що вивело компанію на одно з перших місць в Україні. Позиція на ринку по страховим виплатам та страховим резервам також поліпшилась на ринку.

З допомогою коефіцієнтів рентабельності розраховується ефективність управління ресурсами і доходами компанії, виявляється її здатність підтримувати фінансову стабільність в довгостроковій перспективі [4].

Страхова група має відмінні перспективи розвитку. Вона продовжує впроваджувати нові проекти, фахівці компанії постійно оптимізують роботу. Напрямок діяльності пов'язань з черговими перспективними проектами.

Страхова група «ТАС» і на далі будить постійно вивчати нові можливості у нові сфери діяльності для інвестування. ПрАТ «Страхова група «ТАС», як інноваційна компанія, буде забезпечувати високі норми прибутковості капіталу та будувати свій бізнес у відповідності до сучасних світових стандартів, сприяючи розвитку ринків, на яких вона присутня, та відповідаючи на потреби та запити всіх клієнтів.

Список літератури

1. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств: [монографія] / С.М. Ілляшенко, О.А. Біловодська. – Суми: Університетська книга, 2016. – 281 с.
2. Біловодська О.А. Організаційно-економічні основи управління вибором напрямків інноваційного розвитку промислових підприємств: Дис... канд. екон. наук: 08.02.02. – Суми, 2004. – 186 с.
3. Електронний ресурс: <https://forinsurer.com/ratings/nonlife>.
4. Романовська Ю.А., Покиньюборода А.О. Аналіз рентабельності страхових продуктів страхування життя на прикладі страхової компанії «ТАС» / Романовська Ю.А. // Економіка і суспільство. – 2018. – №16. – С. 777-782.

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

М.А. Рондова

Ю.В. Масюк

студентка групи МгФБС-1-20;

к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Фінансова безпека – це одна з найбільш важливих елементів економічної безпеки всієї фінансової системи країни. Вона має такі складові: банківська безпека, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека та безпека небанківського фінансового сектору. Її зміст полягає у захищеності фінансових інтересів суб'єктів, їх забезпеченості фінансовими ресурсами, підвищенню якості фінансових інструментів і послуг тощо.

Фінансову безпеку будь-якої держави визначають такі фактори [2]:

- рівень фінансової незалежності;
- характер фінансово-кредитної політики (як внутрішньої, так і зовнішньої), яку проводить держава;
- політичний клімат в країні;
- рівень законодавчого забезпечення функціонування фінансової сфери.

В сучасних умовах неможливо вирішити будь-які економічні проблеми, що стоять перед країною, не забезпечивши їй фінансову безпеку. Надзвичайно важливим є формування внутрішнього імунітету країни та її зовнішньої захищеності. Це завдання стає особливо пріоритетним в умовах нестабільності та фінансової кризи.

Створення дієвої системи фінансової безпеки передбачає чітке визначення джерел потенційної загрози у тій чи іншій сфері, а також наявних і необхідних ресурсів для їх нейтралізації.

Виділяють такі основні загрози фінансовій безпеці держави:

- незавершеність та недосконалість законодавства у фінансовій сфері;
- недосконалість бюджетної політики та нецільове використання бюджетних коштів;
- неефективність податкової системи, ухилення від сплати податків та зростання “тіньової економіки”;
- зниження інвестиційної привабливості;
- слаба нормативно-правова база;
- значні обсяги державного боргу та проблеми з його обслуговуванням тощо.

Усі перераховані загрози дуже негативно впливають на стан захищеності економіки України і в сучасних умовах вимагають внесення серйозних корективів. Проведений аналіз показав, що необхідно провести реформи в структурній, промисловій, валютній політиці та у використанні

зовнішньоекономічних зв'язків. Насамперед необхідно переглянути та удосконалити діючу нормативно – правову базу в галузі фінансово – економічної безпеки. На її основі розробити відповідну концепцію фінансової безпеки України, яка б враховувала специфіку кожного регіону, що в результаті посилить фінансову безпеку країни в цілому. По-друге, своєчасно забезпечувати без дефіцитний Державний бюджет. По-третє, переглянути податкову політику. В-четверте: забезпечити країну дієвою комісією з контролю за використанням бюджетних коштів [1].

Отже, створення масштабного механізму забезпечення фінансової безпеки держави передбачає, перш за все, вирішення широкого кола питань, які стосуються саме формулювання критеріїв та принципів забезпечення фінансової безпеки, визначення пріоритетних інтересів, вживання заходів щодо попередження та подолання факторів, які загрожують фінансовій безпеці держави.

Список використаної літератури:

1. Вернер І. Є. Статистичний щорічник України: статистичний збірник / І. Є. Вернер. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Міжнародна економічна діяльність України : навч. посібник / О.Б. Чернега, В.С. Білозубенко, І.А. Іваненко [та ін.]. – Львів : Магнолія, 2017.-135 с.

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Меликсетян Светлана Николаевна

Кандидат экономических наук, доцент

доцент кафедры финансов

Ростовский государственный экономический университет (РИНХ), Россия

Баштыгова Амина Тимирболатовна

студент

Ростовский государственный экономический университет (РИНХ), Россия

В современных условиях динамичное и успешное социально-экономическое развитие Российской Федерации связано с процессами цифровизации всех сфер общественной жизни. Сфера образования также переходит на новый этап развития: главными задачами на пути модернизации системы образования обозначены инновационный путь развития, тесное сотрудничество образовательных организаций с предприятиями – работодателями, повышение цифровой грамотности населения, развитие непрерывного образования посредством обучения на платформах массовых открытых онлайн-курсов.

Развитие новых технологий, особенно искусственного интеллекта, детерминирует значительные изменения на рынке труда, включая сокращение рабочих мест в одних секторах и создание новых в других в массовых масштабах. Значительную роль в цифровой трансформации отечественного образования имело принятие программы Российской Федерации «Цифровая экономика» с 2019-2024 гг. Данная программа обозначила целью необходимость подготовки соответствующих новым тенденциям квалифицированных кадров, владеющих базовыми компетенциями цифровой экономики; устранение разрыва между инициаторами цифровой трансформации экономики и теми, кто отрицает необходимость ее осуществления [1].

В современный образовательный процесс планируется внедрение технологий цифровой трансформации, которые позволят использовать такие инструменты как виртуальная дополненная реальность, симуляции для приобретения различных профессиональных навыков, развития on-line образования и создания качественного контента.

Основным источником финансирования системы образования выступают средства бюджета различных уровней: федерального, субъекта РФ, муниципального образования. Бюджеты всех уровней бюджетной системы принимают участие в финансовом обеспечении различных образовательных организаций.

Анализ расходов федерального бюджета в 2021-2023 гг. позволяет сделать выводы:

- по сравнению с 2020 годом, в 2021-2023 гг. расходы на сферу образования существенно возрастают: 927,7 млрд. рублей и 1 057,7 млрд. руб. соответственно, или 5,8% от общего объема планируемых расходов бюджета Российской Федерации;

- в 2021 г. наибольший удельный вес по разделу «образование» федерального бюджета РФ приходится на подраздел «высшее образование» 603,9 млрд. рублей, или 57,1% от общих расходов на образование. Данная тенденция сохраняется и в плановом периоде 2022-2023 гг.;

- значительная доля расходов федерального бюджета в абсолютном выражении приходится на «общее образование» (253,9 млрд. рублей или 24,1% общих расходов федерального бюджета) и «дошкольное образование» (43,2 млрд. руб., или 4,0% от общих расходов федерального бюджета). С 2020 годом, в 2021-2023 гг. доля расходов на «дополнительное образование детей» и «среднее профессиональное образование» имеет тенденции к сокращению: 2,4,0% общих расходов федерального бюджета и 3,5% общих расходов федерального бюджета соответственно.

- расходы федерального бюджета Российской Федерации по подразделам «профессиональное обучение, переподготовка и повышение квалификации», «молодежная политика», «прикладные исследования в образовании» и «другие вопросы образования» в общей сложности составляют менее 11% от всего объема расходов по разделу «образование» в 2021-2023 гг.

Анализ развития процессов информатизации мировых систем образования определяет основные цели, задачи и комплекс программных мероприятий, необходимых для достижения прорывных результатов не только в цифровизации экономики России, а и в информатизации образовательной системы, в том числе высшего образования [2].

Очевидно, что в настоящее время происходит трансформация системы образования. В процессе цифровизации и активном задействовании дистанционной формы обучения кардинально изменяется сама структура обучения и организация образовательного процесса.

Сегодня студентам предлагается широкий спектр средств обучения: от индивидуального ознакомления с текстами с помощью электронной почты, в электронной библиотеке на веб-сайте до педагогических инновационных методик мультимедийного интегрированного on-line- и off-line-обучения, учебно-методическое обеспечение образовательного процесса на электронных носителях информации [3].

Все больше образовательных инноваций связывают с edutainment – использованием игровых (кейс-заданий, ситуационных симуляций и др.) технологий в образовательном процессе. Применяется так же электронное формирование индивидуальных траекторий обучения студентов, есть возможности использовать массовые открытые онлайн-курсы (МООС).

В ходе анализа рынка MOOC было выявлено, что зарубежные вузы значительно опережают отечественные учреждения по уровню развития онлайн образования. В частности, присутствует гораздо более разнообразный выбор по массовым открытым онлайн-курсам в области финансов, которые можно

условно разделить на подгруппы:

- основы финансов: фундаментальные основы финансов, финансового учёта, необходимые для понимания функционирования публичных финансов и финансовых моделей;

- финансовые рынки: устройство финансовых рынков.

- технологичные курсы: блокчейн, смарт контракты, криптовалюта, а также их влияние на финансовую сферу [4].

Следовательно, можно заключить, что Россия отстает от общемировых тенденций: он-лайн-образование развивается, но число МООК, например, в сфере финансов очень невелико. Однако российский рынок онлайн-образования активно растет, наполняется новыми курсами и привлекает все больше слушателей. Не исключено, что в ближайшем будущем данные пробелы будут заполнены, а число курсов в рассматриваемой сфере существенно возрастет.

Таким образом, объективные процессы цифровой трансформации экономики России детерминируют трансформацию полномочий и ролей основных социальных институтов российского общества. В тоже время ограниченный объем финансовых ресурсов значительно сокращает возможности государства в удовлетворении социальных потребностей, таких как наука, образование, культура, здравоохранение. Сложившиеся условия обуславливают необходимость решения указанных проблем за счет привлечения дополнительных финансовых ресурсов, например, посредством стимулирования инновационной деятельности высших учебных заведений.

Список литературы:

1. Вагаева О.А., Ликсина Е.В., Люсев В.Н. Дистанционное образование - современные реалии и перспективы развития // Alma mater (Вестник высшей школы). 2021. № 1. С. 65-70.
2. Ларина Е.Д. Предпосылки и социальные последствия цифровизации системы образования в России и Китае // Вестник Санкт-Петербургского университета. Социология. 2020. Т. 13. № 1. С. 102-112.
3. Новикова Е.С., Сигарев А.В. Образование в цифровую эпоху: возможности и угрозы для экономики // Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2019. Т. 9. № 6-1. С. 171-179.
4. Саралинова Д.С., Атуева А.Х. Реализация государственной политики в сфере образования в субъекте РФ // ФГУ Science. 2019. № 1 (13). С. 107-113.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ

Плахотнік Олена Олександрівна

д. е. н., професор,
завідувач кафедри економіки та організації виробництва

Ковалевська Аліна Олександрівна

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
зі спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
м. Кам'янське, Україна

Особливої актуальності питання методологічного і методичного розвитку стратегічного фінансового планування діяльності підприємств набувають в умовах різкої зміни пріоритетів економічної політики в зв'язку з інтеграцією до світового економічного простору, пріоритетністю активізації інвестиційної діяльності тощо. При цьому на перший план виходять питання адаптивності загальної стратегії підприємства і його відносної фінансової автономності та стійкості щодо відношення до зовнішніх впливів.

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю створення концептуальних основ стратегічного фінансового планування діяльності підприємства, здатного адаптуватися до змін напрямів державного регулювання інвестиційної діяльності.

Процеси фінансового планування на підприємствах мають низьку ефективність в силу недостатньо опрацьованих концептуальних основ організації стратегічного управління, обмежених інформаційних можливостей планування, неефективного використання сучасних економічних інструментів для розробки і реалізації фінансових планів.

На сьогодні питання методичного забезпечення стратегічного фінансового планування, його функціональної єдності з системою фінансового менеджменту не знайшли достатнього відображення - відсутня необхідна системність і цілісність дослідження даних питань. Це викликає необхідність розвитку концептуальних основ і методичних рекомендацій щодо впровадження стратегічного фінансового планування на підприємствах, особливо, з урахуванням умов здатності до адаптації при зміні умов здійснення інвестиційної діяльності.

Метою дослідження є розробка на основі системного підходу методичних та практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму стратегічного фінансового планування на підприємстві, реалізація яких забезпечить досягнення прогнозованих фінансових результатів підприємства, і буде сприяти підвищенню його фінансової стійкості.

Різноманіття різних форм власності суб'єктів господарської діяльності, складність і динамізм їх відносин, висока ступінь невизначеності сучасного зовнішнього соціально - економічного простору роблять проблему вивчення стратегічного фінансового планування надзвичайно складною, багатоплановою і важкою в реалізації. Все це обумовлює необхідність використання при проведенні наукового дослідження спеціального методичного інструментарію.

Найбільш продуктивною є системна методологія, особливість якої полягає в тому, що вона вимагає створення єдиної концептуальної моделі об'єкта, що досліджується. Відповідно до даної методології основою концептуальної моделі об'єкта служить його змістовний опис з виділенням структури та функціональних властивостей, показників функціонування і розвитку, факторів і умов існування.

Стратегічне планування займає центральне місце в теорії систем і являє собою орієнтований в майбутнє регулярно повторюваний процес прийняття рішень, в якому поєднуються разом всі різні види управлінської діяльності. Стратегічне планування має бути чітко інтегровано в загальну систему управління підприємством.

Особливої актуальності набуває завдання розробки концептуальних основ стратегічного фінансового планування діяльності підприємств в умовах інвестиційної активності. Для вирішення поставленого завдання, перш за все, необхідно сформулювати концептуальне визначення стратегічного фінансового планування, яке слід розглядати як відносно відокремлену частину фінансового менеджменту, що представляє собою керуючу підсистему, метою функціонування якої є забезпечення сталого економічного зростання підприємства в процесі його розвитку. Розробка концепції стратегічного фінансового планування об'єднує принципи управління, мету і завдання, які трансформуються у функції та інструменти реалізації, забезпечуючи інформаційну підтримку прийняття рішень щодо стратегії фінансово-господарської діяльності підприємства в умовах сприятливого режиму сприяння інвестиційній активності (рис. 1).

Запропонована концепція дозволить здійснити всі етапи фінансового планування, починаючи з постановки стратегічних цілей у загальному вигляді та закінчуючи прийняттям фінансових планів на всіх рівнях в рамках інтегрованої системи планування фінансово - господарської діяльності підприємства. Виділення вищевказаних блоків фінансового планування в рамках даної концепції дозволить знизити невизначеність зовнішнього середовища за допомогою спеціалізованого механізму управління, який може бути охарактеризований як адаптивний.

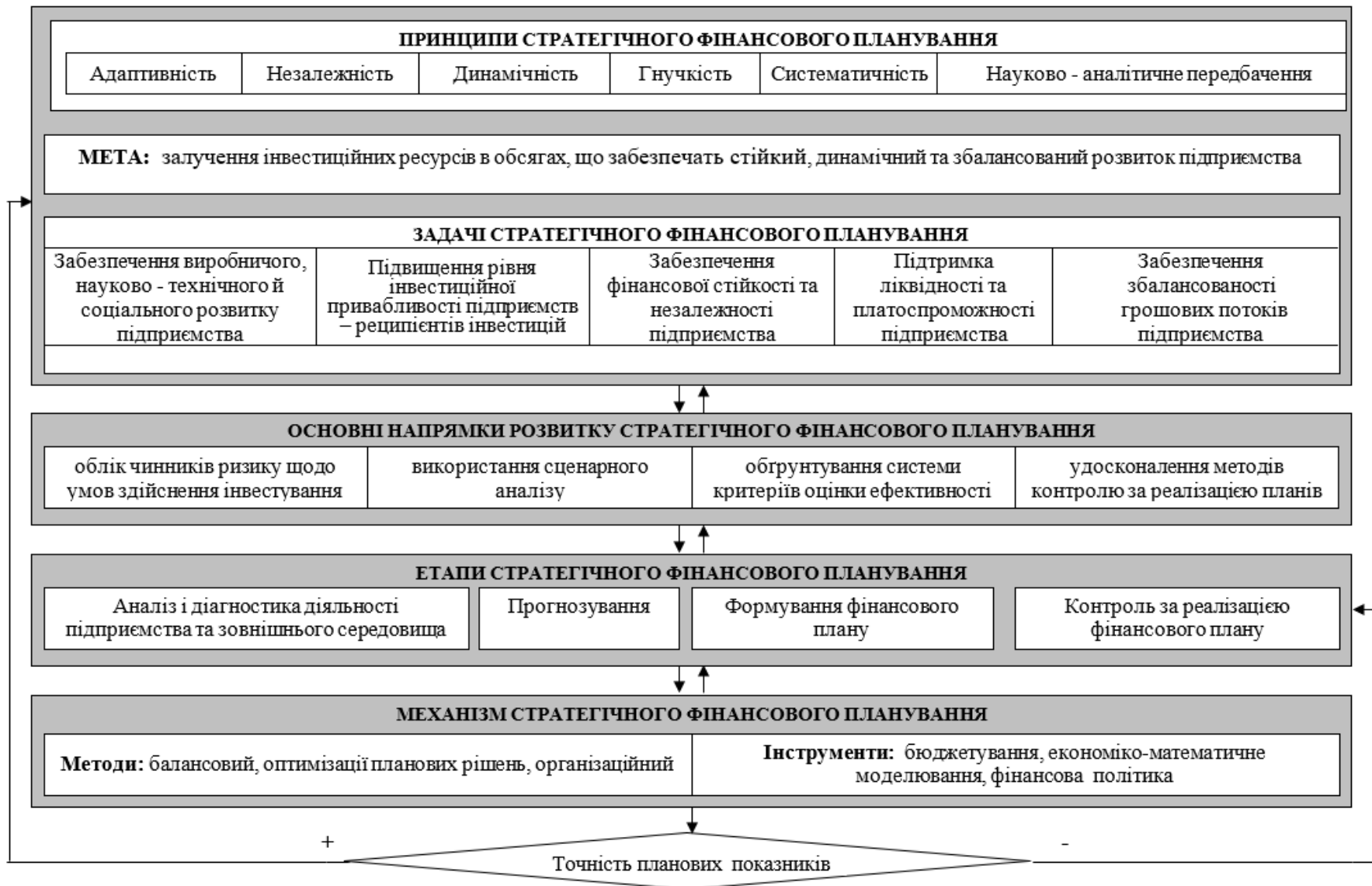

Рис. 1. Концепція стратегічного фінансового планування на підприємстві.

ОЦІНКА ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА ЯК МЕТОД МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА (НА ПРИКЛАДІ ПРАТ «ХЕРСОНСЬКИЙ ХЛІБОКОМБІНАТ»)

Ротань Наталя Вікторівна,

кандидат економічних наук,
викладач кафедри економіки,
управління та адміністрування
Відокремлений структурний підрозділ
«Херсонський політехнічний фаховий коледж
Державного університету «Одеська політехніка»,
Україна

Булахова Валерія Ярославівна

Студентка IV курсу
Відокремлений структурний підрозділ
«Херсонський політехнічний фаховий коледж
Державного університету «Одеська політехніка»,
Україна

Фінансовий стан є результатом взаємодії кожного елемента системи фінансових відносин на підприємстві. Достовірна визначеність негативних факторів впливу на фінансово-господарську діяльність дає можливість швидко реагувати на виклики та розробити заходи, що будуть направлені на підвищення ефективності використання фінансових ресурсів суб'єкта господарювання.

Актуальність дослідження полягає в тому, що сьогодні важливим завданням для всіх підприємств є забезпечення у довгостроковому періоді конкурентоспроможності та попередження ризиків банкрутства.

Аналіз зарубіжних та вітчизняних досліджень методів моніторингу фінансового стану підприємств, дає підстави стверджувати, що сьогодні попередження банкрутства привертає увагу багатьох науковців. У зарубіжній практиці питаннями розроблення методів і моделей оцінки вірогідності банкрутства підприємства займалися такі вчені, як: Г. Спрінгейт, Е. Альтман, У. Бівер та Дж. Таффлер, М. Беніш, Г. Тішоу, Р. Ліс, Ж. Конан і М. Гольдер та ін. В Україні дослідженнями методів аналізу ймовірності банкрутства підприємства займалися такі вчені: О.О. Терещенко, А.М. Поддєрьогін, О.М. Барановська, О.І. Продіус, С.О. Черкасова, В.В. Вітлінський, Т.І Єфименко, О.П. Савчук, В.М. Федосов та ін. [6].

Метою статті є аналіз існуючих методичних підходів оцінки ймовірності банкрутства, як методу моніторингу фінансового стану підприємства та розробка напрямів досягнення стабільного фінансового стану на тривалу перспективу.

На, нашу думку, за настанням змін у економічному середовищі держави на території якої знаходиться підприємство, потрібно постійно вдосконалювати механізми моніторингу його фінансового стану. Найбільш відомими економіко-математичними методами, які сьогодні використовують для прогнозування ймовірності банкрутства підприємств, заснованими на побудові дискримінантної функції є: моделі оцінки ймовірності банкрутства на основі Z-критерію Е. Альтмана; модель оцінки фінансового стану Р. Ліса; R-модель прогнозування ризику банкрутства; прогнозна модель Дж. Таффлера; модель Фулмера і тд.

Обираючи механізм моніторингу, необхідно визначити доцільність застосування комплексу аналітичних процедур. Виходячи із цього, виникає об'єктивна необхідність дослідження узагальнених методик оцінки ймовірності банкрутства підприємств, що запропоновані вітчизняними науковцями на прикладі конкретного підприємства.

Вважаємо, що для моніторингу фінансового стану підприємства за моделями оцінки ймовірності банкрутства краще скористатися декількома моделями, щоб отриманий результат був якісним та точним.

Тому, для проведення оцінки ймовірності банкрутства на ПрАТ «Херсонський Хлібокомбінат» нами було обрано R-модель прогнозування ризику банкрутства, модель Таффлера та дискримінантна модель О.О. Терещенка.

Для складання моделі прогнозування ступеня ризику банкрутства на підприємстві було сформовано три незалежних бази фінансових звітів. У кожній базі було розраховано значення тринадцяти показників для складання моделі прогнозування ступеня ризику банкрутства підприємства і був проведений вертикальний та горизонтальний аналіз балансів.

Значення ймовірності банкрутства за моделлю R прогнозування ризику банкрутства визначається за допомогою розробленої шкали граничних значень (табл..1)

Таблиця 1

Значення ймовірності банкрутства за R-моделлю прогнозування ризику банкрутства

$R < 0$	$0 < R$	$0,18 < R < 0,32$	$0,32 < R < 0,42$	$R > 0,42$
Ймовірність банкрутства максимальна (90-100%)	Ймовірність банкрутства висока (60-80%)	Ймовірність банкрутства середня (35-60%)	Ймовірність банкрутства низька (15-20%)	Ймовірність банкрутства мінімальна (до 10%)

За моделлю Таффлера на першій стадії обчислюється 80 відношень за даними підприємства. Використовуючи статистичний метод побудовано модель платоспроможності, яка дає точну картину фінансового стану підприємства. У корені підходу Таффлера є Z-рахунок, форма аналізу розробленого у США 1960-х років.

Якщо Z більше ніж 0,3, то у підприємства хороші довгострокові перспективи, а якщо Z менше ніж 0,2, то банкрутство більш ніж імовірне.

Модель Таффлера показує реальні результати в умовах, для яких вони були розроблені, Щоб використати таку модель в нашій країні потрібно, щоб бухгалтерський облік, фінансовий звіт відповідали показникам міжнародній практиці. Недоліком моделі є, те що її можна застосовувати лише відносно підприємств, які котирують свої акції на фондових біржах, тому в Україні така модель майже не використовується. Ця модель широко використовується у міжнародній практиці, це обумовлюється наступними перевагами: аналітична інформація для розрахунків показників є доступною і відображена у формах фінансової звітності; можливістю прогнозувати банкрутство, визначати зони ризику у якій перебуває підприємство; модель має невелику кількість показників, які забезпечують високу точність результату[3].

Головними перевагами дискримінантної моделі О.О. Терещенка є зручність у застосуванні та розробка та вітчизняних статистичних даних, ураховується міжнародна сучасна практика, вирішуються проблеми критичних значень показників завдяки використанню різноманітних модифікацій базової моделі для підприємств різних видів галузі та ураховуються галузеві особливості підприємств. Проте, навіть дана методика, яка є легкою у розрахунках, має свої недоліки: інтервал невизначеності є широким, відсутність поглибленого аналізу стійкості фінансового стану [4].

За результатами використання вищенаведених моделей маємо такі показники ймовірності банкрутства ПрАТ «Херсонський Хлібокомбінат» (табл..2)[5].

Таблиця 2

Показники ймовірності банкрутства ПрАТ «Херсонський Хлібокомбінат»

№з/п	Модель	2018 рік	2019 рік
1	R-модель	0,5	0,66
2	Модель Таффлера	0,865	0,920
3	Дискримінантна модель О. Терещенка	1,024	1,14

За результатами дослідження можна стверджувати, що ймовірність банкрутства підприємства ПрАТ «Херсонський Хлібокомбінат» є низькою, що вказує на його стабільний фінансовий стан.

Отже, кожен із наведених методів оцінки ймовірності банкрутства має свої переваги та недоліки, тому під час здійснення аналізу доцільно обирати такий підхід, який дасть змогу з мінімальними витратами ресурсів та часу отримати найбільш зважену та точну оцінку фінансового стану. Методику моніторингу фінансового стану потрібно постійно вдосконалювати, відповідно до змін в економічному середовищі держави на території якої знаходиться підприємство.

Список літератури

1. Лепейко Т.І. Аналіз сучасних методик прогнозування ймовірності банкрутства підприємства / Т.І. Лепейко, Т.О. Доценко //Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць, № 1(10)2011.

2. Прохорова В., Крупчатніков О. Прогнозування банкрутства як складова антикризового фінансового управління / В. Прохорова, О. Крупчатніков // Економічний простір. - 2009. - №23/2. - С. 103-109.

3. Рязяєва Т.Г. Зарубіжні методики визначення ймовірності банкрутства підприємства / Т.Г. Рязяєва, І.В. Стасюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. - №3. Т.1. – С.177 – 181.

4. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навч. посібник.- К.: КНЕУ, 2000. – 567 с.

5. Фінансова звітність підприємства ПрАТ «Херсонський Хлібокомбінат» за 2017 - 2019 роки:URL: <http://hleb.ks.ua/ru/dlja-akcionerov/>

6. Власюк В. Є. Оцінка ймовірності банкрутства вітчизняних підприємств / В. Є. Власюк // Економіка і суспільство № 12/2017. С. 68-72

К ВОПРОСУ О ФИНАНСОВОЙ ИНКЛЮЗИВНОСТИ

Цвингер Ирина Геннадьевна,

старший преподаватель

кафедры «Финансы и менеджмент»

НАО «СКУ им. М.Козыбаева», Казахстан

В современном мире развитие экономики невозможно без широкого внедрения цифровых технологий на рынке финансовых продуктов и услуг. Пандемия коронавируса, охватившая все страны, спровоцировала скачок развития цифровых технологий финансового рынка не зависимо от уровня развития экономики страны или уровня благосостояния ее граждан. Однако бурное развитие цифровизации в области финансовых технологий не позволяет говорить об уровне их доступности. Для пользователей финансовых услуг важны вопросы качества, глубины пользования и благосостояния –представляющие собой области финансовой инклюзивности.

На международном уровне уже сложилось широкое понимание финансовой доступности как необходимого условия устойчивого сокращения бедности и обеспечения экономического роста. Повышение уровня финансовой доступности входит в повестку дня центральных банков с 2010 года в связи с тем, что ее уровень может явиться значительным фактором в укреплении устойчивости финансового сектора и повышении производительности предприятий. Доступной финансовой системой считается та, в которой большинство людей имеют доступ к финансовым услугам и пользуются ими [1]. С учетом международного опыта и специфики финансовых рынков финансовая доступность определяется как состояние финансового рынка, при котором все дееспособное население страны, а также субъекты малого и среднего предпринимательства имеют полноценную возможность получения базового набора финансовых услуг. Данный показатель включен в Отчет по Глобальному индексу конкурентоспособности Всемирного Экономического Форума (ГИК ВЭФ), целью которого является определить ключевые аспекты экономического роста и возможности государства обеспечивать стабильный рост экономики [2].

Наиболее эффективные экономики поддерживают направление повышения финансовой инклюзивности на государственном уровне, с целью обеспечения своим гражданам вне зависимости о дохода и социального статуса эффективный и непрерывный доступ к финансовым услугам. По оценкам Всемирного банка вовлечение людей с ограниченными возможностями на финансовый рынок, позволит увеличить на макроэкономическом уровне внутренний валовый продукт (ВВП) от 5 до 7%.

В связи с растущим пониманием роли финансовой инклюзивности появляется все больше исследований на данную тему, которые доказывают что финансовую инклюзивность можно рассматривать как ключевой фактор, влияющий на снижение уровня бедности, улучшение макроэкономических показателей, включающих экономическое развитие и стабильность.

Инклюзивные компании в целом получают на 28% больше доходов, а их рентабельность в среднем на 30% выше, чем у неинклюзивных конкурентов. В связи с этим, все больше стран официально принимают стратегию развития финансовой инклюзивности.

Казахстан находится в самом начале формирования инклюзивного общества. По исследованиям, проведенным в 2019 году, от 400 до 700 тысяч казахстанских граждан имеют инвалидность. Кроме этого, существует определенный процент людей, не имеющих статуса инвалида, но имеющих ограничения в получении финансовых услуг. Именно поэтому вопросы повышения финансовой инклюзии включены в Концепцию повышения финансовой грамотности на 2020-2024 года, утвержденной постановлением Правительства Республики Казахстан 30 мая 2020 года. В документе предусматривается ряд мероприятий по улучшению финансовой доступности для лиц с ограниченными возможностями.

На сегодняшний день существует ряд определенных барьеров для финансовой инклюзии, основными из которых являются: физические, коммуникационные, поведенческие и институциональные барьеры. Внедрение международных стандартов финансовой инклюзии позволит решить основные проблемы, связанные с физическим доступом и имеющимися барьерами в получении финансовых услуг, в том числе документальными процедурами и оценкой рисков, предъявляющие завышенные требования по отношению к уязвимым категориям граждан. Если проблемы с физическими барьерами финансовые институты решают путем установки пандусов, разметкой тактильной лентой или контрастными цветами, то для решения проблем с коммуникационными барьерами принятие мер на местном уровне недостаточно. Внутренние документы, регулирующие банковскую и страховую деятельность не учитывают особых потребностей наиболее уязвимых слоев населения. Финансовые институты не имеют в своем штате специалистов и не готовят персонал к работе с людьми с инвалидностью.

Первым шагом в решении данного вопроса явился документ рекомендательного характера, разосланный Агентством Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка банкам второго уровня. Основная задача «Памятки для сотрудников банка по работе с клиентами, имеющими инвалидность» - научить банковских работников корректной терминологии в отношении лиц с различными нарушениями, а также показать примеры поведения, не дискриминирующего по признаку инвалидности. Главная мысль рекомендованного документа – видеть сначала человека, клиента и, лишь при необходимости, – его особые потребности.

Самым эффективным способом расширения доступа к финансовым услугам является внедрение финансовыми институтами технологических инноваций, позволяющих снизить затраты на обслуживание клиентов, увеличивает скорость, прозрачность и безопасность осуществляемых транзакций. По результатам проведенных исследований стоимость предоставления цифровых услуг на 80-90% ниже стоимость операций проводимых традиционным способом в отделениях банка. В связи с тем, что распространение мобильных

телефонов значительно превышает распространение банковской сети, повсеместность и широкий охват пользователей стало основой для развития систем мобильных платежей. Немаловажным фактором развития таких платежей является более глубокое покрытие удаленных территорий сотовой связью, позволяющей обеспечить более надёжную связь при передвижении устройства между базовыми станциями и использовать скорость передачи до 2048 кбит/с. Строительство проводных сетей для операторов связи является экономически неэффективным в связи с территориальными особенностями Казахстана — большой территорией и низкой плотностью населения. Поэтому в Казахстане повышение финансовой инклюзивности в большей мере связана с системой мобильных платежей.

Первопроходцем в этой области явился Kaspi bank запустив еще в 2012 году услугу «Бесплатные платежи». В 2014 году банком запущен «Kaspi Магазин» — онлайн-агрегатор для сравнения цен и покупки товаров в кредит, в 2016 году презентована программа Kaspi Red, предоставляющая рассрочку для потребительских покупок. Несколько позже начали действовать Kaspi Gold и приложение Kaspi.kz, которые изменили рынок безналичных платежей для пользователей. На начало 2020 года число активных пользователей Kaspi.kz составило более 6 млн, Kaspi Gold — более 4,5 млн.

Пандемия COVID-19 внесла свои коррективы в привычки населения и привела к росту безналичных операций и покупок в онлайн-среде. В 2020 году общее количество и объем безналичных операций с использованием платежных карточек выросли на 2,4 и 2,5 раза соответственно и составили 2,9 млрд. транзакций на сумму 35,3 трлн. тенге. С начала 2020 года зафиксирован рост активности использования онлайнканалов банков на 46%, в данных системах было зарегистрировано 28,7 млн. пользователей. Основная доля безналичных операций в Казахстане совершена посредством интернет/мобильного банкинга (65,8% от общего количестве операций и 81,9% от общего объема безналичных платежей и переводов денег) и POS-терминалов (34,1% и 17,7% от общего количества и объема безналичных платежей и переводов денег).

Текущими приоритетами развития финансового сектора является наряду с развитием цифровых технологий и повышение доступности банковских услуг, за счет вовлечения всех слоев населения. В то же время, государственная политика финансовой инклюзивности зачастую не может достичь своих целей из-за низкой финансовой грамотности населения. Финансовая инклюзивность является комплексным и объёмным феноменом: доступ к финансовым услугам, их качество и использование этих услуг населением, и финансовая осознанность и благосостояние — все это является составными частями финансовой инклюзивности.

Список литературы

1. Игенбекова С.Ш. Финансовая инклюзивность и цифровизация// Экономическое обозрение Национального Банка Республики Казахстан. – 2020. – №2

2. «Основные реформы Национального Банка, направленные на улучшение позиции Казахстана в рейтинге ГИК ВЭФ», [Электронный ресурс] . –2018. – Режим доступа: https://nationalbank.kz/cont/%D0%93%D0%98%D0%9A%20%3D0%92%D0%AD%D0%A4_14.08.2018.pptx
3. «The Global Competitiveness Report», [Электронный ресурс]. –2020. – Режим доступа:[http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobal Competitiveness Report2019.pdf](http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf)
5. «Обеспечение всеобщего доступа к финансам к 2020 году.», [Электронный ресурс]. –2020. – Режим доступа: World Bank Global Findex Database, 2020;
6. «Финансовая доступность», [Электронный ресурс]. –2020. – Режим доступа: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview>
7. «Цифровое финансирование для всех: содействие инклюзивному росту в развивающихся экономиках», [Электронный ресурс]. –2018. – Режим доступа: <https://www.mckinsey.com/>

ВИВЧЕННЯ ДИНАМІКИ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО НАДАЮТЬ ПОСЛУГИ З ТИМЧАСОВОГО РОЗМІЩЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ХАРЧУВАННЯ

Чайка Тетяна Юріївна,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економічного аналізу та обліку

Харківський національний технічний університет «ХПТ», Україна

Понасенкова Світлана Валентинівна,

студентка IV курсу

Харківський національний технічний університет «ХПТ», Україна

Аналіз динаміки необоротних активів – необхідна компонента комплексного аналізу стану та ефективності використання необоротних активів. У послідовному логічно ранжированому ланцюжку напрямків проведення аналізу необоротних активів аналіз їх динаміки, як правило, стоїть на першому місці [1]. Аналіз ряду динаміки дозволяє виявити тенденції та закономірності розвитку досліджуваного явища або процесу, в результаті чого забезпечується його прогнозованість. У свою чергу, прогнозованість є однією з необхідних компонент сталого розвитку [2]. У таблиці 1 і на рисунку 1 представлена динаміка вартості необоротних активів українських підприємств, що надають послуги з тимчасового розміщення й організація харчування (КВЕД I) [3].

Таблиця 1.

Ряд динаміки необоротних активів українських підприємств, що надають послуги з тимчасового розміщення та організації харчування (КВЕД I)

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Необоротні активи українських підприємств КВЕД I, млн. грн.	19958,6	21995,9	24601,9	29521,5	30444,7

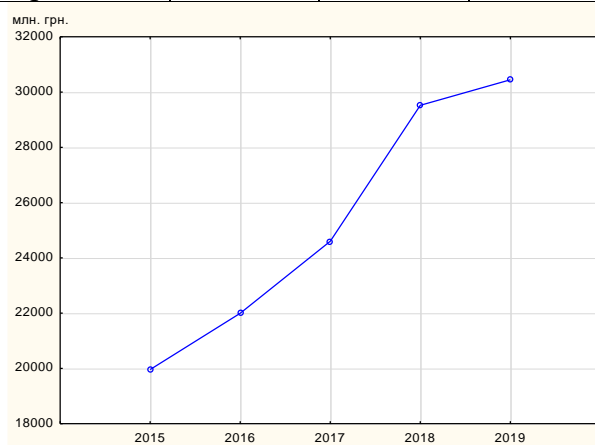

Рисунок 1. Графічне представлення динаміки необоротних активів українських підприємств, що надають послуги з тимчасового розміщення та організації харчування (КВЕД I)

Як бачимо, в 2015-2019 роках має місце безперервне зростання даного показника, однак швидкість росту в різні періоди різна. Так, наприклад, період 2017-2018 роки характеризується прискореним зростанням вартості необоротних активів, однак слідом за цим (2018-2019 роки) настав період істотного уповільнення.

Поряд з графічним розвідувальним аналізом, розрахунок абсолютних і відносних показників порівняння рівнів динамічного ряду дозволяє сформулювати попередні судження про тенденції та закономірності розвитку досліджуваного явища. При вивченні динамічних рядів будемо використовувати такі позначення:

y_0 – початковий рівень динамічного ряду;

y_i – i -й рівень динамічного ряду;

y_n – завершальний рівень ряду;

n – кількість рівнів ряду.

Основними показниками, що описують порівняння рівнів ряду динаміки, є: абсолютний приріст; темп зростання; темп приросту; коефіцієнт зростання; коефіцієнт випередження. У таблиці 2 наведені показники абсолютного приросту і темпів зростання необоротних активів українських підприємств, що надають послуги з тимчасового розміщення та організації харчування (КВЕД І).

Таблиця 2.

Показники абсолютного приросту і темпів зростання необоротних активів українських підприємств, що надають послуги з тимчасового розміщення та організації харчування (КВЕД І).

Роки	Необоротні активи українських підприємств КВЕД І, млн. грн.	Абсолютний приріст базисний $\Delta y^{\bar{b}} = y_i - y_0$	Абсолютний приріст ланцюговий $\Delta y^{\bar{l}} = y_i - y_{i-1}$	Темп зростання базисний, % $T_{зр}^{\bar{b}} = \frac{y_i}{y_0} \cdot 100\%$	Темп зростання ланцюговий, % $T_{зр}^{\bar{l}} = \frac{y_i}{y_{i-1}} \cdot 100\%$
2015	19958,6	—	—	—	—
2016	21995,9	2037,3	2037,3	110,208	110,208
2017	24601,9	4643,3	2606,0	123,265	111,848
2018	29521,5	9562,9	4919,6	147,914	119,997
2019	30444,7	10486,1	923,2	152,539	103,127

Як видно з таблиці 2, ланцюговий темп зростання в період 2015-2018 роки демонструє зростання, проте в період 2018-2019 роки ми бачимо найнижче зі всіх розглянутих нами значення ланцюгового темпу зростання необоротних активів українських підприємств, що надають послуги з тимчасового розміщення та організації харчування (КВЕД І). Уповільнення швидкості росту можна розглядати як випереджаючий індикатор можливого падіння в наступні періоди абсолютних значень вартості необоротних активів української індустрії гостинності.

Таким чином, аналіз тенденцій надає менеджменту підприємств можливість своєчасно внести корективи в стратегію управління необоротними активами.

Список літератури

1. Савченко А. М., Олянецька М. С. Особливості аналізу необоротних активів на прикладі підприємства ПАТ «Харківська бісквітна фабрика» А. М. Савченко, М. С. Олянецька // Ефективна економіка. 2019. – № 11. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7457>. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.11.88
2. Чайка Т. Ю. Фазочастотный критерий Валлиса-Мура в статистическом анализе наличия трендов рентабельности производства продукции растениеводства / Т. Ю. Чайка // Trajectoriâ Nauki = Path of Science : intern. electronic sci. j. – 2018. – Vol. 5, No 5. – P. 2001-2008. – URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/611/625>.
3. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання» Державної Служби Статистики України. 2019. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/DSG_2019.pdf.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Щебликіна І.О.

к.е.н., доцент

Іпатько М.І.

студент

Запорізький національний університет

Internet-страхування – це комплекс взаємин страхової компанії і клієнта, що виникають у процесі продажу продукту страхування, його обслуговування і виплати страхового відшкодування при використанні технологій мережі Internet як найбільш зручних, швидких і дешевих засобів обміну інформацією [1].

Зростання із року в рік користувачів віртуальних мереж та розвиток електронної комерції неминує веде до поширення діяльності більшості суб'єктів бізнесу в мережі інтернет. Для багатьох виробників створення власного віртуального збутового каналу стає необхідною умовою успішного функціонування на ринку та досягнення максимальної ефективності у задоволенні потреб споживачів. Саме такий напрям діяльності набуває своєї популярності і в страховому бізнесі.

На даний час страхова діяльність у мережі Інтернет являє собою укладання страхової угоди через сайт страхової компанії або страхового посередника, вибір страхового продукту, розрахунок тарифу і страхової суми, підписання поліса та оплату. Продаж страхових продуктів через інтернет є вигідним як для страхувальника, так і страховика. Для страхувальника: основною перевагою є скорочення часу на укладання договору, доступність інформації про компанії на страховому ринку, можливість отримати знижки. Перевагами для страхової компанії: менші витрати на обслуговування договору; розширення території надання просування послуг; обслуговування клієнтів 24/7 [2].

Найбільш розповсюдженими в Україні такі страхові продукти, як страхування подорожуючих за кордон, медичне страхування, КАСКО, обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, страхування майна фізичних осіб тощо. Найбільш просту процедуру придбання полісу серед усіх перелічених має автострахування. Для розвитку інтернет-страхування на перспективу потрібно, щоб сайт страхової компанії містив достатнє інформаційне наповнення і для клієнтів надавався ряд можливостей: отримання інформації про діяльність страхової компанії та її послуги; он-лайн калькулятор вартості страхового полісу; можливість заповнення заяви на страхування; в разі страхового випадку - дистанційна оплата страхового поліса та страхових виплат; надання страхувальнику страхового

полісу, який був би підтверджений електронним підписом; он-лайн консультації клієнтів з будь-якого питання стосовно послуг компанії та допомоги в оформленні договору [3].

На сьогодні страхові компанії України використовують різні інтернет ресурси, зокрема соціальні мережі та контекстна реклама, для інформування потенційних споживачів про свої страхові продукти.

Негативно впливають на інтернет страхування такі фактори, як: низька страхова культура; громадяни не забезпечені інформацією щодо страхових послуг про всі можливості страхування; звичка купувати такі послуги у відділеннях банків чи в самих СК; недовіра до системи електронних платежів.

Також є проблема в розробці закону про інтернет-страхування. Такий закон забезпечив би більш чітке правове регулювання електронного документообігу договорів страхування; уточнення статусу паперових копій електронних документів; використання та рівень безпеки електронного цифрового підпису; приведення законодавства про захист прав споживачів, захист їх персональних даних у відповідність до актів європейського законодавства та інші.

Подальші перспективи розвитку страхової системи в Україні залежать від того, наскільки швидко будуть введені перелічені вище пропозиції в існуючу сферу страхування, від перейняття якісного і ефективного досвіду з зарубіжних країн, нових способів організації страхової діяльності та охоплення нових видів ризиків страховим захистом.

Список літератури

1. Навчально-методичний комплекс з курсу «Електронна комерція» (для студ. напряму підготовки 6.030601 «Менеджмент» IV курсу денної та заочної форми навч.) / Укл.: О.В. Новак. – Алчевськ: ДонДТУ, 2010. – 120 с.
2. Михайловська І.М. Основні підходи до визначення сутності, структури та принципів інтернет-страхування / І.М. Михайловська // Вісник Хмельницького національного університету - № 3, Т.3. - 2019. - С.157-160.
3. Полчанов А.Ю. Особливості розвитку страхування в умовах поширення інтернету / А.Ю. Полчанов // Вісник ЖДТУ. - № 1 (71). - 2020. - С.256-260.

ПОЛІТИКА ВЕЛИКИХ ДИКТАТОРІВ У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Циган Дарія Валеріївна

Студентка I курсу

Харківський національний медичний університет, Україна

Цього року 22 червня минає 80 років як німецькі війська здійснили напад на радянський союз. Сталін до кінця свого життя намагався виставити СРСР жертвою політики Адольфа Гітлера. Історикам було заборонено досліджувати тему війни, документи та постанови занесли в секретний архів, а населення тривалий час було дезінформовано. Порівнювати тоталітарні режими за період правління Гітлера та Сталіна, наважилися лише після смерті вождя.

Більшість людей помилково вважають, що ідеологією СРСР був комунізм, а Німецької імперії — фашизм. Дана інформація є не зовсім вірною. Офіційною ідеологією радянського союзу був марксизм-ленінізм, але при владі Йосипа Віссаріоновича в політиці з'явився такий новий термін як “сталінізм”, який і надалі залишився в основі політичного устрою [1, с. 9].

Ідеологією Адольфа Гітлера був націонал-соціалізм або більш відомий як нацизм, що був однією з формою фашизму. Подібність політичного устрою країн полягала в їхній однопартійності, культурі особи, пошук ворогів, бажання світового господарства. Почнемо з першого пункту. Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини на чолі з Адольфом Гітлером представила 25 пунктів своєї партійної програми, яка кардинально не мала різниці з попередньою, але водночас знайшла багато прихильників.

Розглянемо основні моменти, які привабили населення. Перший пункт говорив про об'єднання всіх німців в єдину державу Велику Німеччину. Анулювання Версальського договору, який протягом всього свого існування створив шовінізм та реваншизм серед німецького населення. Громадянами країни мають право бути лише корінні німці та ті хто до них належать, а визначалось це кровною спорідненістю. Повернення земель та колоній для утримання населення. Заміна римського права на німецьке народне право. Скасування контрактної армії та створення народної, що у свою чергу дає Німеччині військове возвеличення. Заборона газетного видання противників партії [2]. Можна зробити висновок, що партійна програма Гітлера побудована на мілітаризмі, націоналізмі та шовінізмі.

У чому полягала суть політики Сталіна? Так само як і в Німеччині повна заборона й покарання противників партії незважаючи на конституцію 1936 року, яка говорила про свободу слова, друку. Введення насильницької колективізації, яка в результаті є однією з причин голоду. Курс форсованої індустріалізації, який повинен був покращити економічне становище СРСР, а підвищився лише серед партійного й робочого класу. Сільське населення не дуже відчуло зміни у своєму

положенні. Була проголошена недоторканість особи та загальне виборче право, але незважаючи на це багато противників партії було репресовано, вбито або заслано в ГУЛАГ, а їх родини ставали ворогами народу й надалі зазнавали утисків. Рівність населення шляхом знищення буржуазії. Конституція Сталіна пропагувала рівноправ'я та демократію, які в реаліях радянського життя не були дотримані [3].

Культ особи мав великий масштаб в обох країнах. У одній із книг про Адольфа Гітлера його порівнюють з Ісусом. Нацисти пропагували вождя за допомогою масової психології. Таким прикладом є псевдорелігії та молодіжні угруповання такі як НІ чи ВДМ. Маніпуляція коштами збільшили возвеличення вождя, але фінансування здійснювалося за рахунок пограбованих євреїв, тому економіка країни не страждала.

Гітлер був природженим психологом: "Чим жахливіша брехня тим краще натопи в неї вірити" - говорив диктатор. Неприязнь до євреїв на публічних виступах він викликав за допомогою порівнювання з тваринами, знелюднення та знецінювання людей. Так само й знищення народу здійснювалися за допомогою цих самих асоціацій. Психологічні маніпуляції нацистів можна вважати вдалим адже німці почали боготворити вождя. Про це говорить багато випадків. Наприклад, німецька лавка зачинилася на одну годину, щоб покупці послухали промову Гітлера. Парад перед Бранденбурзькими воротами в честь 50-річчя вождя в 1939 році тощо [4].

Якщо в Німеччині культ особи був побудований більше на психології, то Сталін утримував своє возвеличення шляхом масового терору та залякуванням. Початок іде від смерті Леніна, коли Йосип Віссаріонович позбавився від конкурентів, щоб керувати самостійно. Для укріплення влади та "знищення старих більшовиків" відбулося перейменування багатьох міст (одним із прикладів є місто Царицин, який став Сталінградом); боротьба з релігією її символікою та ритуалами, а натомість створення нових. Введення п'ятирічки з метою закріплення свого керування, що в результаті викликала кризу в транспорті, паливі, металі та Голодомор 1932-1933 рр. Незважаючи на це на XVII з'їзді КПРС, що всі газети прозвали "з'їздом переможців", Сталін розповів про успіхи та оголосив другу п'ятирічку.

Після цього етапу розпочався період "сталініади", який був характерний виданням літератури та фільмографії про особистість диктатора і його возвеличення. ("Живи же вечно среди нас, наш брат, Учитель, друг, бесценный вождь наш Сталин!" - слова ашуга Мірзи з Тауза "Пісня про Сталіна"). Люди, які не погоджувалися з політикою були репресовані. Для свого возвеличення він ввів поняття "ворог народу", якими були троцькісти, заможні селяни (куркулі), праві комуністи, петлюрівці та інші. Взагалі, щоб стати ворогом непотрібно було докласти великих зусиль [5].

Отже, обидва режими є злочинні стосовно свого народу. Масові репресії, депортації, економічна експлуатація та окупаційна політика. Зважаючи на всі ці обставини існування держави є неможливим, що показує й практика. Третій рейх проіснував всього лише 12 років, а СРСР 69, що для історичного проміжку є невеликим періодом.

Список літератури

1. Шейла Ф. Повсякденний сталінізм / Фіцпатрік Шейла. – Москва: Російська політична енциклопедія, 2008. – 326 с.
2. Програма NSDAP «25 пунктів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1920.Hitler.php>
3. Конституція (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (утверждена постановлением Чрезвычайного VIII Съезда Советов Союза Советских Социалистических Республик от 5 декабря 1936 г.). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1936/red_1936/3958676/chapter/7ccf1f5439bb68fc593de20e309a7853/ (дата звернення: 22.03.2021)
4. Альтюсер, Луї. Ідеологія та ідеологічний державний апарат. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://web.archive.org/web/20070929102715/www.marxistischebibliothek.de/louis_althusser.pdf
5. Микита Хрущов. Про культ особистості і його наслідки. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/213/2/hruchev.pdf>

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ АПАРАТУ ШТУЧНОГО КРОВООБІГУ

Чернуха Олександр Васильович

к.і.н., доцент кафедри суспільних наук
Харківський національний медичний університет, Україна

Калашнікова Анастасія Миколаївна

Студентка II курсу
Харківський національний медичний університет, Україна

Медицина—це багатогалузева та прогресивна наука, що ніколи не стоїть на місці. Кожного року її скарбниця поповнюється новими винаходами, які об'єднані однією великою метою—зберегти людське життя та покращити його якість. Соди відноситься всесвітньо відомий апарат штучного кровообігу, скорочено АШК, - механічний пристрій для тимчасового заміщення функцій серця і легень при їх недостатності. Він вже врятував мільйони людей і продовжує допомагати медикам боротися за життя тяжко-хворих пацієнтів.

Близько 70 років минуло з того дня, коли серцево-легеневі машини були вперше успішно застосовані у клінічній практиці. 6 травня 1953 року була проведена операція закриття дефекту міжпередсердної перегородки з використанням АШК. Цю дату вчені іменують початком ери «відкритого серця». Штучний кровообіг тривав 26 хвилин, а результатом операції стало повне одужання пацієнтки [1].

Історія розробки методів екстракорпорального кровообігу почалася у ще 19 столітті [1]. У 1813 році була запропонована теорія, яка стверджувала, що функції частин тіла, відокремлених від організму, здатні відновлюватися після проведення штучної перфузії – підведення і пропускання крові, кровозамінних розчинів і біологічно активних речовин через судинну систему органів і тканин організму [2]. Перший апарат штучного кровообігу був розроблений у 1885 році австрійським лікарем Максиміліаном фон Фреєм. Основну частину винаходу складав скляний циліндр, в якому відбувалося збагачення крові киснем. Однак застосування такого обладнання на практиці було неможливим через те, що кров згорталася. Подальший прогрес у розвитку апарату штучного кровообігу спостерігався лише після відкриття в 1916 році антикоагулянту гепарину [3].

У 1925 році, відомим український вченим-патофізіологом С.С. Брюхоненком, був створений перший у світі апарат штучного кровообігу, що отримав назву «автожектор». За для доведення його ефективності проводилися досліди з ізольованою перфузією голови собаки відокремленої від тулуба [1].

Автожектор являв собою скляний резервуар, в який наливалася кров з антикоагулянтом. За допомогою насосів вона відсмоктувалася з венозної

частини русла голови і надходила в легеневу артерію ізольованих легень собаки, які механічно роздувалися і виконували функцію оксигенатора. Після цього кров поверталася назад до резервуару, а звідти - до великих кровоносних судини голови. Пристрій також забезпечував автоматичне регулювання подачі і відсмоктування крові, її зігрівання [4].

Вперше «автожектор» був продемонстрований у 1925 р на II Всеросійському з'їзді патологів. Ізольована голова протягом 3-х годин і 24 хвилин проявляла ряд реакцій і функцій ЦНС - блимала повіками при невеликих подразненнях (дотиках, вмиканні світла); при більш сильних – здійснювала енергійні рухи; спостерігалось регулярне слиновиділення. Помітною також була реакція на недолік кисню і різні порушення штучного кровообігу, що зовні нагадувало агонію і смерть [5, с 78].

Не зважаючи на успішні експерименти на тваринах, використовувати АШК на практиці вчені не наважувалися. Тому у Радянському союзі перша операція на відкритому серці за штучного кровообігу була здійснена лише в 1957 році відомим хірургом А.А. Вишневський [5, с 78].

Справжнім проривом у розвитку АШК стала операція, проведена в США 6 травня 1953 року. Використовуючи повноцінну систему, що виконувала функції серця і легень, американський хірург Джек Гібон, провів операцію 18-річній пацієнтці із серцевою недостатністю, в результаті якої дівчина вижила [3].

Гібон йшов до успіху багато років. У 1930-му році він лікував пацієнтку, яка страждала від тромбоемолії (закупорювання тромбами) легеневої артерії. Операція з видалення ділянки артерії в той час майже завжди вважалася летальною. Випадок пацієнтки Гібона не став винятком. Тому він поставив собі мету - навчитися покращувати стан пацієнтів з такими патологіями [3].

Вчений вважав, що можливо перенаправляти венозну кров з розширених вен в апарат, де б вона насичуючись киснем, позбавлялася від вуглекислого газу, а потім поверталася назад в артерії хворого [3].

У 1931 році Гібон разом із дружиною почав проводити дослідження зі створення апарату штучного кровообігу. Через три роки їм вдалося досягти успіху: кішки з повністю закупореними легневими артеріями залишалися живими протягом майже трьох годин [3].

Першим пацієнтом Гібона став 15-місячний малюк, який загинув на операційному столі через невірний поставлений діагноз. Згодом хірург провів успішну операцію, яку нині іменують початком ери «відкритого серця». Наступні операції були менш вдалим - четверо пацієнтів загинули від ускладнень. Це спустошило Гібона і він припинив практику на відкритому серці [3].

Проте через інтерес фахівців усього світу, розвиток технології АШК не зупинився. Апарат штучного кровообігу вдосконалювалася та набував все більшої популярності. Сьогодні обладнання, що забезпечує життєдіяльність

людини при неможливості виконання функцій серцем і легенями, широко використовується у клінічній практиці як метод серцево-легеневої підтримки не тільки в кардіохірургічних, але і в багатопрофільних стаціонарах [3].

Висновки. Технологія апарату штучного кровообігу пройшла довгий та складний шлях. Багато великих вчених зробили свій внесок у розробку та розвиток АШК. Результатом їх сумлінної праці стало створення унікального медичного пристрою, що здатен тимчасово замінювати функції серця і легень при їх недостатності. Апарат штучного кровообігу дав можливість проводити операції на відкритому серці, що стало проривом у кардіохірургії. Сьогодні він продовжує служити на благо людства, допомагаючи лікарям рятувати все більше життів.

Список літератури

1. Історія розвитку апарату штучного кровообігу URL: <https://tghealth.com.ua/ekmo/1/> (дата звернення: 24.04.2021)
2. Апарат штучного кровообігу. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BF%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82_%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%81%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F (дата звернення: 24.04.2021)
3. А. Салькова, Штучне серце: качати – не перекачати URL: https://www.gazeta.ru/science/2018/05/06_a_11741593.shtml (дата звернення: 24.04.2021)
4. Царьов А.В., Усенко Л.В., Кафедра анестезіології та інтенсивної терапії, Дніпропетровської державної медичної академії «Брюхоненко і С.І. Чечулин - народження штучного кровообігу» // Журнал «Медицина невідкладних станів» - 2010 р., URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/13565> (дата звернення: 24.04.2021)
5. Брюхоненко С.С. Демонстрація приладу для переживають органів на II Всеросійському з'їзді патологів // Клінічна медицина. - 1926. - № 2 (42). - С. 78 - 80.

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОДОМОР (1932-1933 РР.)

Чернуха Олександр Васильович,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук

Харківський національний медичний університет, Україна

Кузьміна Софія Олександрівна

Студентка I курсу

Харківський національний медичний університет, Україна

21 рік ми живемо у XXI столітті. Це часи, коли стрімко зростають темпи розвитку культури, науки, соціуму та стрімголов змінюється все, що нас оточує. На жаль, навіть у таку епоху існують проблеми, а саме – голод. У Сомалі понад 6 мільйонів осіб, з яких 1,5 мільйона – діти, перебувають на межі смерті через гостре недоїдання [1]. Однак, це не є новою проблемою для суспільства, оскільки майже 90 років тому український народ страждав від голоду.

Український Голодомор – акт знищення українського народу радянським керівництвом на чолі з Йосифом Сталіним шляхом штучного масового голоду. Він був другим за хронологією та став найжорстокішим і найтрагічнішим в історії України [2].

Голодомор 1932-1933 років був своєрідним покаранням українців за їх незгоду із особливостями політики СРСР, а саме із колективізацією українського села та в цілому вимушеність існувати під владою Росії [2].

Україна була дуже розвиненою республікою СРСР за часів форсованої індустріалізації, тому коли почались масштабні протести серед робітників, радянська влада занепокоїлася, оскільки не хотіла втратити таку прибуткову землю. Саме тому за наказом Йосифа Сталіна для вирішення «української проблеми» були виконані ряд запланованих заходів [2].

7 серпня 1932 року у світ вийшла спільна постанова Центрального виконавчого комітету і Раднаркому СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації за зміцнення суспільної (соціалістичної) власності», яка відома в народі як «закон про 5 колосків». Постанова передбачала розстріл на місці й конфіскацію пожитків через розкрадання майна колгоспа. У той час колгоспним майном вважалося навіть декілька колосків пшениці. Понад 150 000 осіб було засуджено за «законом про 5 колосків» лише за перший рік його дії [3].

Саме цей закон був передвісником Голодомору, оскільки в той час він фактично забороняв людям мати право на розпорядження власними продуктами харчування [3].

6 грудня 1932 року у дію вступив один із головних елементів механізму Голодомору - режим «чорних дошок». В офіційних документах найвищого партійного та радянського керівництва режим був описаний як основний та дуже серйозний захід, метою якого було подолання так званого куркульського

супротиву. Однак, якщо дивитися правді в очі, режим «чорних дошок» є найжахливішим заходом в історії репресивної політики ВКП(б) проти українського селянства [4].

Спеціальні уповноважені члени партій усіх рівнів мали право на занесення колгоспів на «чорну дошку». Було декілька критеріїв, за якими укладалися списки колгоспів, що потрапляли на «чорну дошку». До уваги брали, по-перше, процент виконання плану здачі зерна, а по-друге, політичне минуле села чи району, де розташувався колгосп, починаючи з 1919 року. Наприклад, село Мазурівка Хмельницького району повинно було потрапити до списків через те, що у цьому селі народився «петлюрівський отаман Хмара» [4].

Якщо колгосп потрапляв на «чорну дошку», то його повністю позбавляли зерна, проводячи ретельну «чистку» складів. Також влада припиняла колгоспну торгівлю. Згодом у мешканців села відбирали особисті запаси зерна чи інших продуктів, наприклад, м'яса чи картоплі. Однак, радянська влада пішла далі – члени партій мали право конфіскувати майно в якості штрафу за невчасно виконаного робітничого плану. Також села, колгоспи яких були занесені на «чорну дошку», були ізольовані, оскільки навколо села знаходилась варта, що забороняла в'їзд та виїзд. Перелік репресивних заходів, що були пов'язані з перебуванням колгоспів на «чорній дошці», постійно доповнювався, а репресивна складова режиму «чорної дошки» була застосована до 1934 року [4].

Посилаючись на довідку Наркомзезу УСССР від 2 грудня 1932 року, можна стверджувати, що на «чорну дошку» було занесено 383 колгоспа та понад 1600 одноосібника [4]. Села, що не були занесені до списку на «чорну дошку» пережили більш м'який варіант цього режиму – «товарна блокада».

Мешканці селищ, які перебували у стані блокади чи були занесені на «чорну дошку», були приречені на тортури голодної смерті. Голод змусив селян їсти котів, собак, лелек, журавлів та чапель. Були випадки, коли селяни їли кінський гній, тому що він містив декілька зерен пшениці. Відчайдушні жертви Голодомору були вимушені їсти своїх чи сусідніх померлих дітей. У радянських газетах того часу публікувалися відповідні картинки із підписом «Їсти власних дітей – це варварство». За канібалізм у ті часи засудили понад 2500 людей [5].

Ще однією складовою геноциду було повне блокування інформації про голод, тому радянський режим відмовився від зовнішньої допомоги [2].

Якщо задатися питанням «Куди відправляли відібрані запаси зерна та інші продукти харчування?», то відповідь можна знайти в документах Політбюро ЦК КП(б)У. В офіційних паперах збереглися свідчення про те, що восени 1932 року з України прямували так звані «зелені ешелони» з їжею для того, щоб забезпечити промислові центри Росії достатньою кількістю продуктів харчування до жовтневих свят [6].

Реальні цифри жертв замовчувалися, проте наразі налічують понад 7 мільйонів смертей через Голодомор 1932-1933 років на території України. В Україні від голоду щохвилини вмирало 17 людей, 1400 – щогодини, понад 30 тисяч – щодня [6]. Підрахунки кількості вбитих геноцидом людей досі тривають.

28 листопада 2006 року Верховна Рада України визнала Голодомор 1932-1933 років геноцидом у законі «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», публічне

заперечення цьому факту є незаконним [7]. Проте, серед істориків та політиків ще не з'явилася спільна думка щодо того, чи можна на юридичному рівні називати Голодомор 1932-1933 років геноцидом. Голодомор визнали геноцидом українського народу 16 держав, включно із Візантією, як окремою державною, ще 8 держав засудити Голодомор як акт винищення людства, тоді, як Росія зазначила, що його причиною була суспільна насильницька колективізація [6].

Голодомор 1932-1933 років є найбільш жорстоким винищенням українського народу за усі часи, більш того, він став соціально-гуманітарною катастрофою глобального масштабу. Наразі кожну четверту суботу листопада українці вшановують пам'ять загиблих та запалюють свічки на підвіконні. Сподіваюсь, що історичне минуле нашого народу зможе змінити життя всіх народів світу в сьогоденні.

Список літератури

1. Голод в Африці: у чому причини? [Електронний ресурс] URL: <https://www.mfa.ua.org/uk/publications/holod-v-afrytsi-u-chomu-prychyny>
2. Голодомор в Україні 1932-1933 років. [Електронний ресурс] URL: <https://austria.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/golodomor-v-ukrayini-1932-1933-rokiv>
3. Закон «про п'ять колосків». [Електронний ресурс] URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0807Q/>
4. "Чорні дошки" Голодомору - економічний метод знищення громадян УРСР. [Електронний ресурс] URL: <https://www.istpravda.com.ua/research/2010/11/27/6591/>
5. Голодомор в Україні. 10 головних фактів. [Електронний ресурс] URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55061222>
6. Голодомор 1932-1933 років - геноцид українського народу. [Електронний ресурс] URL: <https://iraq.mfa.gov.ua/news/66534-golodomor-1932-1933-rokivgenocid-ukrajinskykogo-narodu>
7. Закон України про Голодомор 1932-1933 років в Україні. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>

МЕДІАКОМПЕТЕНЦІЇ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Кандюк-Лебідь Світлана Володимирівна,

старший викладач циклової комісії із права
та соціально-інформаційних технологій,
Миколаївський фаховий коледж ЗВО
«Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна», Україна

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зумовлює становлення такого інформаційного суспільства, де вагоме місце займають безпосередньо медіатехнології. Телебачення, комп'ютерні ігри, стільниковий зв'язок, всевітня електронна мережа поступово проникають в щоденне життя звичайної людини.

У контексті медіаосвіти найбільше значення мають різноманітні взаємопов'язані компетенції, необхідні для того, щоб поліпшити взаємодію людей з інформацією і медіа. Саме інтеграція нових технологій в уже сформовані навчальні практики стає запорукою успіху в цифровому освітньому світі.

Як зазначає Голубєва О.Є. інтенсивне зростання масової медійної комунікації вимагає розгляду медіакомпетентності. «На сьогоднішній день медіакомпетентність є частиною професійної субкультури фахівців усіх галузей і безпосередньо пов'язана з успіхом людини у надзвичайно мінливому світі. Проте, беручи до уваги соціально-психологічні перетворення, характерні для сучасного стану розвитку інформаційного суспільства, розуміння медіакомпетентності має лежати у соціально-психологічному полі» [1, с. 321].

На сучасному етапі розвитку науки теоретичні аспекти формування медіакомпетентності досліджували В. Іванов, А. Єрмоленко, Л. Найдьонова, Г. Онкович, В. Вебер, Р. Кубей, В. Дж. Поттер; дослідженням мас-медіа в цілому, моделей і методів медіаосвіти займалися Д. Бекінгем, Л. Зазнобіна, Г. Лассуел, М. Маклуен, Л. Мастерман, С. Пензін, Ю.Усов, О. Федоров, О. Шариков тощо.

Як вважає Доброносова Ю. «найважливішими складовими медіакомпетентності, яка є передумовою самоактуалізації в сучасній медіакультурі як культурі медіарозмаїття, є критична автономія особистості та медіакреативність, причому друга (як важлива складова медіаінформаційної грамотності) дозволяє особі не лише самореалізовуватися в просторі медіарозмаїття, але й самоактуалізовуватись, конструюючи персональні виміри медіадосвіду» [2, с. 13].

До популярних на ринку праці навичок зазвичай відносять *hard* і *soft skills*. Часто можна чути від стейкхолдерів про важливість «м'яких» навичок. Але з розвитком технічних засобів і введенням їх в професійне і особисте життя, на перший план виходить необхідність володінням *digital skills*.

Під цифровими навичками (digital skills) розуміємо усталену, доведену до автоматизму поведінку і реакцію, засновану на знаннях і вміннях використання цифрових пристроїв, комунікаційних додатків і мереж для доступу до інформації та управління нею. Цифрові навички дозволяють людям створювати і обмінюватися цифровим контентом, комунікувати і вирішувати проблеми для ефективної самореалізації в навчанні, роботі та соціальної діяльності в цілому.

Цифрові навички, що лежать в основі цифрових компетенцій, можна умовно поділити на призначені для простого користувача і професійні. Ці навички необхідні для того, щоб жити в цифровому світі.

Для простого користувача цифрові навички пов'язані з використанням електронних пристроїв і додатків. Вони необхідні для отримання доступу і використання цифрових пристроїв і онлайн-сервісів – критично важливі для кожної людини. До них можна віднести вміння працювати з різними технічними пристроями, файлами, інтернетом, онлайн-сервісами, додатками. Сюди ж можна включити психомоторні навички, наприклад, вміння друкувати на клавіатурі (розвиток дрібної моторики) або роботу з сенсорними екранами (розвиток жестикуляції). Тут важливою є здатність створювати цифровий контент і в цілому вміння працювати з інформацією – збирати, структурувати, перевіряти на достовірність, зберігати і захищати дані.

Спеціалізовані професійні цифрові навички, пов'язані з регулярним вирішенням складних професійних завдань в цифровому середовищі – навички, що лежать в основі високотехнологічних професій (програмісти, розробники, web-дизайнери, аналітики великих даних). Для їх освоєння необхідно отримати спеціальну освіту. Сюди можна включити також вміння працювати в команді, креативність, критичне мислення.

Становлення і розвиток медіакомпетенцій майбутніх фахівців відбувається ще під час навчання у закладі освіти. Показниками розвитку медіакомпетентності здобувачів вищої освіти є:

- знання про медіа, що охоплює класичну інформаційну та інноваційну складову уявлень про медіа;
- медіаспоживання, що виражається у рецептивному використанні медіа;
- медіакритиці, що охоплює володіння аналітичними, рефлексивними вміннями, здатність до оціночної аргументації
- медіаконструювання, яке визначається вмінням студентів враховувати змінність і нововведення сучасної медіасреди;
- креативним вмінням конструювання медіатекстів в освітньому і професіональному контекстах.

Структура медіакомпетентності досить складна і складається із психічних складників особистості, що описують її медіапотреби, медіавподобання, ступінь орієнтації в медіа-світі, а також ступінь сформованості медіазнань і медіаумінь.

Наочно структурна модель медіакомпетентності представлена на рис. 1.

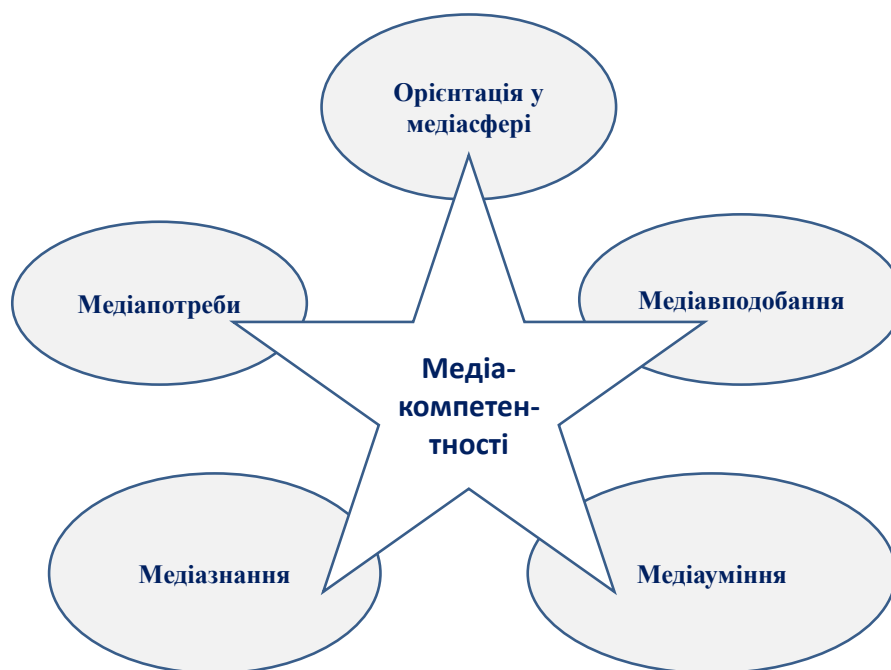

Рисунок 1. Структура медіакомпетенції

Значимість цифрових навичок для роботи і соціальної інтеграції зростає. У майбутньому ж вони будуть життєво необхідні. Уже зараз зрозуміло, що високий рівень співробітників з цифровими компетенціями на різних рівнях у компанії забезпечить їй конкурентну перевагу. Можна стверджувати, що людство вийшло на якісно новий етап свого розвитку, пов'язаний з побудовою глобального інформаційного суспільства, заснованого на знаннях.

Список літератури

1. Голубєва О.Є. Соціально-психологічне поле медіакомпетентності: спитай у Google. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 29. С. 319-332. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nssp_2011_29_31

2. Доброносова Юлія Медіакомпетентність як передумова самоактуалізації особистості в культурі медіарозмаїття. *Збірник статей Шостої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи»*. Київ: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2018. С. 6-15.

ANCIENT HOLDERSHIP OF OTHER PEOPLE'S PROPERTY. THE NATURE OF RELATIONS

Guyvan Petro Dmytrovych,

Professor of Poltava Institute of Business,
Cand. jurid. Sciences, Honored Lawyer of Ukraine

In civil studies, the issue of untitled property holdership and the possibility of protecting such property retention has received considerable attention from many researchers. The range of scientific views varied quite widely, from the postulation of the subjective right to untitled possession of another's property, to the defense of the thesis of constructing the actual state of such relations and its settlement in a certain legal way. At the same time, there was no scientific coverage of the issue of developing the concept of holdership protection regardless of the legal title and finding the appropriate balance with property rights in order to achieve better dynamics of material turnover. The need for legal regulation of relations regarding possession of a thing without a proper right is explained by the fact that, although such property continues to belong to the owner, the latter is virtually deprived of the possibility of exercising the powers under this right, while the actual owner performs the functions inherent in this right. If you do not carry out appropriate mediation, it often causes very contradictory situations in practice. Thus, in the event of a dispute in court, the grounds for the transfer of the thing by its previous holder should be investigated, and therefore - from the previous and so on until the time of manufacture of the property.

Medieval lawyers called such red tape "devil's proof" - *probatio diabolica* [1, p. 199], and this situation is clearly inconvenient, both for the participants in civil relations and for the community. In order to eliminate such uncertainty of civil law, when the holder of the property does not have any title and legal means to protect it, it was proposed to introduce (or rather - revive) the institution of statute of limitations for the acquisition of property [2, p. 120-125], which was done in the new version of the Ukrainian Civil Code. Indeed, the acquisitive prescription was now seen as the basis for the emergence of property rights, even sometimes regardless of the good faith possession of property and other factors. Of course, it would be wrong to reduce the issue of titleless possession exclusively to the long-standing occupation of someone else's property, because, in fact, there are other situations of this kind. Nevertheless, illegal possession of someone else's property has long been the most socially and economically acceptable, given the obvious positive result for the dynamics of turnover.

The institute of acquisitive prescription is not new, it has been known for a long time. Historically, it was characterized by independent and autonomous possession "as the right of full ownership", which excludes not only the possibility of rewarding the "documentary" owner, but also the right of the latter to seize property after the

expiration of the statute of limitations [3, p. 2]. After all, under any circumstances, in the case of the beginning of the acquisition period, the long-time holder does not just physically hold the thing. Since the civil law term is an integral part of the content of subjective law, a person during the acquisition of the statute of limitations exercises his right to titleless possession. Such a process cannot be considered a factual situation, it is a subjective substantive law that has a specific scope, limited in time and capable of protection [4, p. 274]. In particular, the legislator has established opportunities for judicial protection of a bona fide purchaser in the event that he loses the thing against his will during the acquisition period. The list of such cases is not provided, but applying the rule of Part 1 of Art. 388 of the CCU, which also refers to a defect of will (although the owner), we must be inclined to believe that they include the loss of property, theft and other seizure of property from a bona fide illegal holder against his will. For example, the seizure of a thing using deception, violence, etc. by a third party or even the owner. All these actions, according to the literal prescription of the law, are the basis for legal protection.

Thus the infringer of the specified real right to ancient possession will be not the one who stole or took away a thing, and the person who keeps a thing. The method of such protection is also defined by law - it is the recovery of property. Is such protection identical to vindication? After all, the latter is a claim by the owner of the property from the illegal holder, so, according to some authors, only such requirements can be called vindication, otherwise it will be necessary to allow a collision or competition of two vindication claims [5, p. 7]. When protecting a non-title holder, the opposite happens. However, despite the fact that the law does not call this method of protection vindication, we believe that it has the same legal regulations. However, such an opinion in our practice is not indisputable. Therefore, we must return to the need to introduce special possessional protection [6, p. 88-90]. Only when the society, and after it the law, come to the firm conclusion that not only property but also possession against property can and must be protected, will the above-mentioned declarative rule acquire real content. In addition, the commented provision of the second paragraph of Part 3 of Article 344 of the CCU should be extended to cases of bona fide possession (we consider the current design of this rule, when the relevant claim does not apply to bona fide purchasers, an annoying technical error of the legislator). And it is with this approach that even the owner (and third parties in particular), who received the thing against his will of the ancient holder (found, seized by force, stole, etc.) will be considered an "illegal" purchaser, moreover - unscrupulous. And his thing must always be taken away.

According to the content of the above rule, Part 3 of Art. 344 of the CCU, when the property left the ancient holder against his will (stolen, forcibly taken, etc.), including the owner, the acquisition period continues if the thing was returned or a lawsuit was filed within one year from the date its removal. In the latter case, it is logical to assume that the acquisitive statute of limitations continues not only for a year, but throughout the process. This rule is contained in the current legislation of Ukraine. But, as already mentioned, it has a significant defect, because it does not apply to all ancient holders, in particular to bona fide purchasers. It is quite easy to correct such annoying inaccuracy. Only the second paragraph of part 3 of Art. 344 of the CCU to

call part four, and the existing part four - part five of this article, and everything will fall into place.

Commented rule of the second paragraph of the current Part 3 of Art. 344 of the CCU also contains a provision according to which the statute of limitations does not change if the holder within a year files a lawsuit to recover the thing illegally seized from him. This, at first glance, a completely trivial phrase, in fact, is of great importance for understanding the legal nature of the entire ancient acquired property institution. According to a number of modern researchers, this norm actually introduces the subjective right to own someone else's thing. Thus, G.A. Hajiyeu proves this position, based on the fact that the actual state of affairs can not be protected by state coercion, but the right to protection is an element of authority that is part of any subjective right [4, p . 273]. Other researchers are less categorical. Recognizing the existence of proprietary protection, they still characterize the subjective right of the ancient owner as limited, not real (transferred not with property, but by personal succession) and not absolute (it is not able to oppose the right of owner or other titular holder) [7 , c. 292].

We would assess the legal situation in this area of regulation a little more carefully: the rule of para. 2 part 3 of Art. 344 of the CCU is not introduced, but declares the subjective right of ancient possession of another's thing, the protection of which is also declared. Unfortunately, this mechanism is still not adapted to the general legal tools of property law, neither theoretically nor normatively. Solving this problem requires a serious breakdown of public consciousness and further significant adjustment of civil law. And all this is possible only after a radical change in the material relations of property, ie the socio-economic basis. Thus, the need for legislative consolidation of the civil principle of possessory protection in Ukraine is obvious now. Possession protection of holdership is not based on title, so it guarantees a simplified protection mechanism. This process fully meets the task of prompt recovery of jurisdictional methods of violated subjective law, which is characterized by such essential features as inadmissibility of a dispute over the law, promptness of the protective reaction, preliminary and temporary nature of the protected position and the possibility of violence by exercising protective powers. For the effectiveness of the possessory mechanism, the plaintiff only states that he was deprived of actual possession of the thing or has obstacles in its maintenance. Of course, these circumstances are subject to proof. But it does not matter to the court who sought protection, the holder or the owner, or a bona fide purchaser. The paper argues for the need for such protection, at least for those types of titleless ownership that society determines to be desirable (for example, bona fide illegal acquisition of property that caused possession).

List of sources used:

1. Roman private law: Textbook / Ed. I.B. Novitsky and I.S. Peretersky. Moscow: Norma; Infra-M, 1996. 704 p.
2. Venediktov A.V. The problem of protection of actual possession in Soviet law. Советское государство и право. 1941. №4. pp. 120-125.
3. Butovsky A.N. Prescription and legal entities. Вестник права и нотариата. 1909. №2. Pp. 1-2.

4. Gadzhiev G.A. About the subjective property right of a bona fide owner. Current problems of science and practice of commercial law. Collection of scientific articles. Moscow: Walters Clover, 2005, Vol. 5. pp. 269-278.

5. Bratus M.B. Property and legal ways to protect the right of ownership and possession: Abstract. dis. cand. jurid. science. Moscow, 2005. 25 p.

6. Sklovsky K.I. Application of good conscience norms in Russian civil law. Хоз-во и право. 2002. № 9. P. 79–94.

7. Sklovsky KI Property in civil law. - 5th ed., Reworked. - Moscow: Статут, 2010. 893 p.

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ТА СЛІДИ РОЗКРАДАННЯ ЛІСОДЕРЕВИНИ

Романенко Роман Романович

Головний судовий експерт відділу комп'ютерно-технічних досліджень, лабораторії комп'ютерно-технічних досліджень Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Спосіб кримінального правопорушення – це характер дій злочинця, що виражається у певній системі операцій і прийомів. До структури способу кримінального правопорушення можна віднести: способи готування до злочинного діяння; способи його вчинення; способи приховування (маскування).

Спосіб вчинення кримінального правопорушення вказує на те, яким чином особа здійснює суспільно-небезпечне діяння, які методи, прийоми і засоби вона застосовує для цього. Дані про спосіб вчинення кримінального правопорушення дозволять більш повно встановити сліди, їх локалізацію, особливості механізму слідоутворення [1, с. 183–184].

У ст. 14 Кримінального кодексу України зазначено, що готування до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину [2, с. 15].

Підготовка до вчинення розкрадання лісодеревини виявляється у:

- підборі співучасників кримінального правопорушення (критеріями такого підбору є: близьке проживання від місця здійснення розкрадання; працьовитість; знання навколишньої місцевості та доріг; надійність; знайомство з працівниками лісового господарства, митниці та правоохоронних органів; володіння налагодженими каналами збуту незаконно добутої деревини тощо.);

- підшукуванні та підготовці знарядь та засобів кримінального правопорушення (сокир, автотранспорту для трелювання та перевезення співучасників кримінального правопорушення, ручних та бензомоторних пил);

- виборі місця та часу розкрадання лісодеревини;

- підшукуванні місця реалізації незаконно здобутої лісодеревини (використання для цього посередників; самостійний збут на внутрішньому або закордонному ринку)

- отримання або підроблення документів на перевезення чи легалізацію незаконно вирубанної чи викраденої лісодеревини.

Способами вчинення розкрадання лісодеревини можна назвати:

- при незаконній порубці – звалювання (здійснюється шляхом відокремлення стовбурної частини дерева від кореневої системи), зрубування, спилування, викопування, корчування, поперечне розпилювання тощо;

- у інших випадках – проникнення в виробниче приміщення, склад, де зберігається лісодеревина; трелювання деревини до місця завантаження;

підроблення документів, з подальшим їх пред'явленням для безперешкодного транспортування викраденої лісодеревини.

Вчинення багатьох кримінальних правопорушень пов'язано з діями злочинця по приховуванню їх результату. Приховування кримінальних правопорушень є однією з форм протидії розслідуванню [3, с. 142].

Однією з форм протидії розслідуванню є приховування злочинів. За змістовною стороною приховування злочинів можна розділити на такі групи:

- приховування злочинів шляхом утаювання інформації;
- приховування інформації шляхом знищення інформації;
- приховування злочинів шляхом маскування інформації з метою змінення уявлення про спосіб вчинення злочину, особи злочинця;
- приховування злочинів шляхом фальсифікації інформації

Способами приховування розкрадання лісодеревини можуть бути:

- підкуп працівників правоохоронних та інших органів;
- залякування працівників лісництва або їх підкуп (з метою недопущення перешкоджання злочинній діяльності, задля складання останніми фіктивних документів про нібито легальне походження незаконно добутої деревини, дозволів на проведення порубки, що забезпечать можливість її вивезення за кордон, а також з метою використання майданчиків, розміщених біля під'їзних залізничних колій задля перевантаження лісу на залізничний транспорт);
- підкуп працівників митних органів (задля безпечного транспортування деревини та її вивезення за кордон);
- при проведенні завантаження, перевезення незаконно отриманої лісодеревини незалучення осіб, які брали участь у незаконній порубці або розкраданні;
- підпал приміщення, з якого було викрадено лісодеревину;
- підпал ділянки, де проводилась незаконна порубка;
- швидка реалізація добутої деревини (найшвидше незаконно добута деревина збувається приватним особам, легальним та нелегальним пилорамам. Швидке видозмінення деревини пов'язано з її розпилом на будівельні матеріали або порубкою на дрова);
- виготовлення несправжніх документів для проведення порубки, транспортування та легалізації незаконно добутої деревини.

Типовими слідами кримінального правопорушення називають будь-які зміни середовища, які виникають в результаті вчинення в такому середовищі кримінального правопорушення.

Сліди кримінального правопорушення охоплюють: а) зміни в речовій обстановці; б) сліди-відображення або матеріально фіксовані сліди (сліди рук, ніг, транспорту, знарядь та інструментів тощо); в) предмети – речові докази; г) документи – письмові докази, інші документи (наприклад, електронні документи); ґ) ідеальні сліди (сліди пам'яті людини); д) запахові сліди і сліди мікрочастинки; е) звукові сліди [4, с. 19].

Проаналізувавши способи вчинення досліджуваного нами кримінального правопорушення, можна назвати сліди, які можна виявити під час розслідування

розкрадання лісодеревини:

- зміни, які відбулися на земельній ділянці після незаконної порубки;
- зміни, які відбулися у приміщенні, звідки здійснювалось розкрадання лісодеревини;
- сліди, які залишені сільськогосподарською технікою;
- сліди рук;
- сліди взуття;
- біологічні сліди людини (сеча, піт, слина, кров тощо)
- сліди шин транспортного засобу (-ів), гусениць трактора;
- сліди, які залишені від огорожувальних предметів;
- сліди, залишені різноманітними інструментами;
- неналежно оформлені або підроблені правовстановлюючі документи (ордери, лісорубні квитки тощо)
- сліди-предмети побуту (недопалки, одяг, їжа)
- сліди лако-фарбового покриття та паливно-мастильних матеріалів;
- сліди механізмів розпилу та рубки деревини;
- ідеальні сліди (показання підозрюваного, свідків);

Використана література:

1. Настільна книга слідчого [наук.-практ. видання для слідчих та дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. 2-ге видання, переробл. і доп. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (зі змінами та доповненнями) / Відомості Верховної Ради, 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами: Монографія / За ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Гриф, 2005. 176 с.
4. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: Монографія / Кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; За ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2006. 624 с.

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СКОРОЧЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄСПЛ

Самойлович Артур Андрійович

Старший викладач кафедри публічно-правових дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

Саме поняття «права людини» є складне, а як явище, то про нього існує чимало наукових стверджень, дискусій, публікацій тощо. Якщо такі права існують в об'єктивній реальності, виникає гіпотеза, що порушення прав людини існує з початку створення держави. Відповідно людство проходить важкий шлях, долаючи існуючі випадки свавілля держави чи її посадових осіб. Відомо, що боротьба за дотримання прав людини мала наслідками в державі суспільно-політичної кризи (наприклад, Україна у 2014 р.), де відбувалися переусвідомлення громадянами взаємовідносин влади та людини. Питання прав людини, запобігання їх порушенням являється пріоритетним у міжнародних відносинах, про що свідчить низька нормативно-правових актів, а саме:

- Загальна декларація прав людини, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 року;
- Міжнародні пакти про громадянські і політичні права та про економічні, соціальні і культурні права, прийняті резолюціями Генеральної Асамблеї ООН 16 грудня 1966 року;
- Права людини при здійсненні правосуддя, прийняті резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 20 грудня 1971 року;
- Декларація про право на розвиток, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 4 грудня 1986 року;
- Конвенція про права дитини, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року.

В останні часи порушення прав людини на Європейському континенті відчутні в Криму, наслідком чого явилася анексія півострова Російською Федерацією.

Серед існуючих засобів впливу, стосовно дотримання прав і свобод людини на окупованих територіях України є політичний, економічний тиски на агресора через міжнародні спільноти, створення посередницьких місій для впливу на РФ.

Так, відповідно до «Огляду ситуації з дотриманням прав людини й норм міжнародного гуманітарного права у Криму за 2020 рік» серед фактів вкрай необхідно відзначити тортури Сервера Расільчака. 28 січня 2020 року співробітники МВС РФ зупинили вночі дорогою до м. Саки автомобіль, в якому перебували 17-річний Сервер Расільчак і його батько. Сервер повідомив, що співробітники МВС РФ під час затримання його побили, забрали до відділку МВС РФ, де протягом кількох годин застосовували до нього тортури струмом, били й погрожували сексуальним насильством. У травні його мати оповістила, що справу про застосування тортур було порушено, але співробітникам МВС не було пред'явлено обвинувачення. Особи, котрі перебувають під вартою у СІЗО, повідомляють про вогкість, холоднечу, відсутність найменших санітарно-

гігієнічних умов і достатньої кількості ліжок через переповнення СІЗО, про відмови у наданні медичної допомоги чи видачі необхідних ліків. Жертв політично умотивованого й релігійного переслідувань з Криму, котрі перебувають у колоніях на території РФ, найчастіше відправляють до штрафних ізоляторів (ШІЗО) з надуманих приводів. Приміром, фігурант «справи кримських мусульман» Теймур Абдуллаєв з березня 2020 року, після етапування його до ВК-2 м. Салават (РФ), до кінця року практично беззмінно перебував у ШІЗО [2].

Серед існуючих порушень прав людини РФ навіть допускає порушення релігійних прав, на нашу думку через політичний утиск.

Так, громадянам України було заборонено задовольняти власні релігійні потреби, зокрема не дозволялись побачення зі священнослужителями, мати і користуватися релігійною літературою, проводити релігійні обряди, властиві віросповіданню особи. Приклад, до громадян України С. і П., які незаконно утримувались в місцях несвободи в Російській Федерації, не допускали священнослужителів, причому громадянин України С. був позбавлений права на отримання консульської допомоги. Інший приклад, Громадянам України – кримським татарам, яких було затримано під час обшуків 27 березня 2019 року та в подальшому ув'язнено на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим, не надається можливість задоволення їх релігійних потреб. Зокрема, заборонено зберігати та читати Коран, мати молитовні килими, не забезпечено можливості своєчасного проведення молитов через відсутність годинників і труднощі у встановленні поточного часу доби. Також до раціону харчування осіб додається свинина, вживання якої забороняється представникам ісламу [4].

Важливим інструментом контролю Ради Європи щодо захисту прав людини являється Європейський суд з прав людини, але він має свої недоліки.

Згідно з ч. 1 ст. 35 ЄКПЛ – суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні [1].

ЄСПЛ неодноразово підкреслював у своїх постановках, що необхідно надати Договірним державам можливість запобігти або виправити порушення, в зв'язку з якими їм пред'являються скарги, перш ніж ці скарги будуть подані до Суду. Отже, держави звільняються від відповідальності за свої дії перед міжнародним органом доти, поки не отримають можливість виправити стан справ, використовуючи власні правові системи. Внутрішньодержавні засоби правового захисту включають судові та адміністративні органи держави, компетентні розглянути справу заявника і винести рішення по суті цієї справи. Компетентність відповідних органів встановлюється відповідно до національного законодавства держави, яке визначає, зокрема, підвідомчість, підсудність, ієрархічну послідовність, терміни і порядок звернення тощо. Виконуючи умову про вичерпання всіх національних засобів правового захисту, заявник зобов'язаний дотримуватися всіх вимог національного законодавства. Якщо заявник з власної вини пропустить, наприклад, термін обігу в касаційну інстанцію, скарга, подана ним до ЄСПЛ, буде визнана неприйнятною, оскільки

заявник міг скористатися своїм правом звернутися до відповідних судових або адміністративних органах, але не зробив цього [3, с. 57].

Таким чином потребує подальшого удосконалення національне та міжнародне законодавство з дотримання прав людини, яке би дозволяло звертатися в ЄСПЛ не очікуючи проходження всіх процедур національного законодавства, зокрема це встановлення певних процедур та строків. Це обґрунтовується переважанням встановлення справедливості у національних судових процесах.

Список літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. – Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Огляд ситуації з дотриманням прав людини й норм міжнародного гуманітарного права у Криму за 2020 рік. Кримська правозахисна група. – Електронний ресурс: <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2021/01/kpg-richnij-oglyad-2020.pdf>.
3. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: Навчальний посібник. – МОН. – Київ. – 2018. – 168 с.
4. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2019 рік. – Електронний ресурс: https://dpsu.gov.ua/upload/zvit_za_2019.pdf.

ВРАХУВАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Самойлович Артур Андрійович

Старший викладач кафедри публічно-правових дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

Зарубіжний досвід протидії корупції переконує нас, що боротьбі з цим явищем завжди, на різних історичних етапах застосовувалися правові механізми протидії їй, а також те що проявляється інтерес до держав, які дійсно мають позитивні результати у протидії корупції. Чимало держав з метою ефективної протидії корупції розробляли законодавчі акти, вказуючи які діяння є корупційними, їх кваліфікацію, шляхи профілактики тощо.

Корупція не є сучасним феноменом, а існує з початку створення першопочаткових ознак суспільства, коли почалося виникнення управління суспільством. Барон Шарль Монтеск'є зазначав, що усяка людина, що володіє владою, схильна зловживати нею, і вона йде в цьому напрямі, поки не досягне покладеної їй межі [2, с. 280].

Історія людської цивілізації має безліч прикладів та фактів корупції в будь-які часи існування держави у світі. Корупція «функціонує», «розвивається» в менш чи більш розвинутій формі, потім їй здійснюється протидія з боку тієї ж держави, маючи своє існування в усіх суспільствах. Так як і інші аморальні дії, руйнівні дії корупції спрацьовують з давніх часів і завжди засуджуються державними і недержавними інституціями, але не подолана в повному обсязі [3, с. 81].

Шляхи протидії корупції в зарубіжних країнах носили як ліберальний так і жорсткий характер. Одночасно зауважимо, що найменший рівень корупції складають скандинавські держави.

Для фінського законодавства не є характерним використання терміну «боротьба» щодо вчинення певного виду злочину. В основному такі злочини попереджуються та застерігаються у відповідному правовому акті. У Фінляндії дії кваліфіковані як «корупція» караються або штрафом, або ув'язненням строком до чотирьох років, в залежності від ступеня громадської небезпеки злочину. Очевидна річ, що фінська система боротьби з корупцією не зараховує корупційні діяння до злочинів, а переважно кваліфікує як адміністративні правопорушення, за здійснення яких можна понести кримінальну відповідальність тільки у разі їхньої особливої тяжкості [5]. Крім того в Фінляндії відсутній спеціальний закон щодо протидії корупції.

У Швеції проблема корупції не розглядається як така, що становить значну небезпеку для суспільства, відповідно, у країні не існує будь-яких спеціальних урядових програм чи спеціалізованих державних органів боротьби з корупцією. Питання корупції та хабарництва виписані у загальному шведському законодавстві, зокрема Кримінальному кодексі, Кодексі про судочинство, Акті про аудит та інших законодавчих і підзаконних актах. Особливу роль у протидії

корупції у Швеції відіграє Омбудсмен, який реалізує свої повноваження в таких сферах: нагляд за судами, прокуратура й поліція; соціальні питання – освіта, охорона здоров'я, податки, транспорт, Омбудсмен у справах споживачів і окремо у справах економічної свободи [4, с. 202].

У Японії заходами запобігання корупції є: 1) заходи політичної економії (підзвітність політичного керівництва, реформа фінансування політичних партій і кампаній); 2) реформа державної служби (гідна оплата праці, система стимулів, принцип меритократії – керівні пости повинні займати кращі й талановиті люди незалежно від їх соціального чи економічного походження); 3) забезпечення громадянських свобод (система соціально-правового контролю та морального впливу на політиків із боку громадянського суспільства) [1, с. 7].

Заслугує на увагу, що у Японії здійснюється регламентована законом реєстрація осіб, проти яких висунуто обвинувачення в причетності до організованої злочинності та корупції. Факт такої реєстрації зазвичай доводиться до відома громадськості через засоби масової інформації. Це є правовою підставою для встановлення контролю над поведінкою конкретної особи, джерелами її доходів, а також може спричинити застосування до неї ряду обмежень для запобігання скоєнню правопорушень, легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом (зокрема, отриманих у вигляді хабарів) [1, с. 9].

Серед більш твердих заходів протидії корупції можна віднести Сінгапур.

Для ефективного правозастосування слідчих Бюро наділено надзвичайними повноваженнями. Вони мають виключне право без рішення суду затримувати і обшукувати осіб, підозрюваних у корупційних діяннях, до яких є претензії на підставі інформації з достовірних джерел, можуть вести розслідування стосовно їхніх дружин, дітей, родичів і поручителів. Законною практикою стало надання громадянами на вимогу слідчих потрібної їм конфіденційної інформації. Відмова від співпраці зі слідством і приховування інформації розглядаються як правопорушення і караються штрафом до 10 тис. доларів США або взяттям під варту на термін до року. До суду можна притягнути будь-якого громадянина незалежно від його статусу і рангу. Під особливим контролем перебувають вищі посадові особи та працівники правозастосовних органів, які займають потенційно корупціогенні посади. Напевне, основним нововведенням було те, що слідчі Бюро не мають потреби доводити, що хабарник дійсно мав можливість надати необхідну послугу. Всі закінчені розслідування справи передаються прокурору з пропозицією вжити щодо конкретних осіб передбачені законом дії [5, с. 113].

Таким чином, Україні необхідно реформування антикорупційного законодавства, у зв'язку з його розгалуженістю, потребує окремого дослідження роль громадськості у запобіганні корупції та кадрова політика при прийнятті на посади осіб, які уповноважені протидіяти корупції.

Список літератури

1. Басанцов І.В. Корупція в Україні: сучасні реалії та ефективні засоби протидії : монографія / І. В. Басанцов, О. О. Зубарева. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – 113 с. с. 7 Шмаль Л. Сінгапурська модель протидії корупції:

досвід для України / Л. Шмаль // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. - № 2. – 2015. – с. 110-118 с.

2. Монтеск'є Ш. О духе Законов // Избранные произведения / Общ. ред. і вступ. М.Н. Баскина. М., 1955. 478 с.

3. Самойлович А. Загальна характеристика історичного стану запобігання та протидії корупції / А. Самойлович // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2019. – № 5(39). – С. 77-81.

4. Супрун Т.М. Зарубіжний досвід запобігання та протидії корупції / Т. М. Супрун // Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). - 2017. - Вип. 2-3. - С. 199-204.

5. Швидкий Я.Ю. Зарубіжний досвід протидії корупції та можливості його імплементації в Україні / Я.Ю. Швидкий // Електроний ресурс: <http://maup.com.ua/assets/files/expert/7/17.pdf>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ВИДІВ ПРИЖИТТЄВОГО ДОНОРСТВА

Шкляр Іванна Володимирівна

аспірант кафедри конституційного
права та прав людини Національної
академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

Пріоритет сфери охорони здоров'я та медичного забезпечення населення серед інших сфер суспільства є безумовним та визначеним у вітчизняному законодавстві. Дотримання прав людини є ключовою національною ідеєю усіх демократичних країн світу, а першочерговим завданням держави є створення належних умов для реалізації можливостей встановлених правами та свободами людини.

Реалізація права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації передбачає собою можливість перетворити нормативно закріплене благо у дійсність, а саме отримати медичні послуги, що включають у себе оперативне втручання із застосуванням трансплантації, тобто пересадку органів та тканин або клітин. Неможливо забезпечити реалізацію права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації без донорства, адже це невідємна складова забезпечення реалізації зазначеного права.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17 травня 2018 року донорство анатомічних матеріалів визначається як надання донором анатомічних матеріалів іншій людині за життя або вилучення анатомічних матеріалів людини у донора-трупа для трансплантацій або виготовлення біоімплантів[1]. Отже, в нашій державі донорство поділяється на прижиттєве донорство та посмертне донорство.

За законодавством України прижиттєве донорство передбачає, що живим донором виступає повнолітня дієздатна фізична особа, яка добровільно надала згоду на вилучення у неї анатомічних матеріалів для трансплантації. Але передбачені і виключення в залежності від виду прижиттєвого донорства.

Законодавство більшості країн категорично забороняє органне донорство неповнолітніх. Серед них Алжир, практично всі штати Австралії, Білорусь, Болівія, Фінляндія, Німеччина, Греція, Ісландія, Мексика, Нідерланди, Польща, Португалія, Словенія, Іспанія, тощо [2].

Американська Медична Асоціація вважає обов'язковим у випадках органного донорства неповнолітніх наявність згоди батьків донора. Аналогічне положення закріплено в законодавстві Данії та Бельгії. В Швеції та Норвегії додатково вимагається дозвіл Міністерства охорони здоров'я. В Люксембурзі таку згоду надає спеціальний Комітет, що складається з трьох експертів, які затверджуються Міністерством охорони здоров'я [2].

До видів прижиттєвого донорства можна віднести: родинне донорство та неродинне донорство, а також донорство стовбурових клітин та інших здатних до регенерації анатомічних матеріалів.

Родинне донорство передбачає наявність живого донора, що є близьким родичом або членом сім'ї реципієнта. Чинне законодавство не дає визначення поняття «родинне донорство», проте аналізуючи зміст першого речення ч.8 ст.13 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» можна дійти висновку, що при родинному донорстві донором виступає близький родич або член сім'ї, а ст.1 Закону закріплює визначення терміну близький родич та член сім'ї та встановлює перелік осіб, що відноситься до цієї категорії, а саме: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, двоюрідний брат, двоюрідна сестра, рідна тітка, рідний дядько, рідний племінник, рідна племінниця, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Неродинне донорство передбачає живого донора, який не має генетичного або родинного зв'язку із реципієнтом. В свою чергу воно може бути поділене на два підвиди: перехресне донорство та емоційне донорство.

В Україні неродинне донорство дозволяється лише у випадку перехресного донорства. Ст.1 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» закріплює визначення поняття перехресного донорства, як обмін живими імунологічно сумісними донорами між реципієнтами.

В деяких зарубіжних країнах передбачена можливість так званого емоційного донорства, тобто застосування практики неродинного донорства, коли донор не є родичом реципієнта, тобто донором може стати навіть начальник чи сусід, що означає відсутність будь-яких заборон на здійснення трансплантації. Таке донорство передбачене законодавством деяких європейських держав, наприклад, Бельгії [3].

Ще одним видом прижиттєвого донорства виступає донорство гемопоетичних стовбурових клітин та інших анатомічних матеріалів здатних до регенерації (самовідтворення). Особливістю цього виду прижиттєвого донорства є те, що донором може виступати особа, яка є близьким родичом або членом сім'ї реципієнта або не має будь якого родинного чи генетичного зв'язку із реципієнтом. Також цей вид передбачає можливість ставати донором особі віком молодше 18 років, у визначених законодавством випадках, якщо згоду на вилучення гемопоетичних стовбурових клітин надано особисто або батьками чи законними представниками.

Даний вид донорства може проводитися повторно окрім вилучення такого анатомічного матеріалу як печінка. За бажанням повнолітньої особи у неї може бути взято на зберігання гемопоетичні стовбурові клітини з метою використання у разі потреби для ауто трансплантації в майбутньому. Також даний вид

характеризується відсутністю принципу безоплатності, на відміну від усіх інших.

Отже, в залежності від виду прижиттєвого донорства змінюється суб'єктний склад правовідносин, а тому прямо впливає на можливість реалізації реципієнтом свого права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17 травня 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19/print>
2. Price D. Legal and Ethical Aspects of Organ transplantation/ D. Price // Cambridge. Cambridge University Press. - 2000. – с.338 – 351.
3. В.І. Шумакова: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://transpl.ru/about_center/news/generic/otdamprodam_pochku/

SMART CONTRACTS BASED ON BLOCKCHAIN FOR LOGISTICS MANAGEMENT

Petriashvili Lily

Candidate of Technical Sciences, Professor,
Professor of Software Engineering
Georgian Technical University, Tbilisi

Kajrishvili Iia

Student VIII Semester
TH Wildau, Germany

In the process of globalization, a consumer has the priority due to which quality of service and timely delivery of the required products determine the competition among the companies. All participants of the supply process, including logistics service providers, have traditionally focused on optimizing process management and minimizing supply chain costs. The determining factor of supply efficiency from the perspective of procurement and logistics is the uninterrupted supply of raw materials and semi-finished goods that depends on the selection of a reliable supplier, as well as the continuous improvement of the quality of materials and the reliability of the customer-supplier relationship. The purpose of this article is to analyze use of blockchain technology to improve reliability of supply chains, whereas the rationale behind the management of business processes and the contractual obligation between the parties are verified cryptographically, using a smart contract [1]. On the top of the blockchain technology are smart contracts scripts. Accordingly blockchain smart contracting systems decrease transaction and enforcement costs as well as process time. The supplier sells goods and services to the retailer and sets strategy efforts. The supply chain can be managed through either a traditional online platform or a blockchain transaction. In the company, face business risks due to delivery and service and also pay high transaction costs. However, the blockchain requires initial implementation investments as well as variable costs. Furthermore, the company gain in terms of visibility, transparency, and security, which are summarized in tokens. Blockchain and smart contracts can facilitate cross-organisational collaboration and their underlying business processes. Hence, they are able to support the integration of entrepreneurs and SMEs into trans-national supply chains by reducing high entry barriers and weakening the dominating position of big players. The results showcase the potentials of using blockchain smart contracting in the environment of trans-national and multimodal supply chains [2].

This paper presents the results of a study where using Ethereum blockchain and smart contracts to manage configuration and build a key management system a smart

contract in to manage the supply chain reduces financial risks and increases delivery efficiency.

Bibliography

1. Giorgi Doborjginidze, Lily Petriashvili and Mariam Inaishvili 2020. IMPROVE EFFICIENCY AND RELIABILITY OF SUPPLY CHAINS USING SMART CONTRACTS. *International Academy Journal Web of Scholar*. 8(50) (Dec. 2020), 1-6. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/30122020/7261
2. Prasang Aggarwal. 2016. The Importance of Management Information System (MIS) and Decision Support System (DSS) in Decision-Making Process. *Imperial Journal of Interdisciplinary Research* 2, 12 (2016).
3. Néstor Álvarez-Díaz, Pino Caballero-Gil, and Mike Burmester. 2017. A Luggage Control System Based on NFC and Homomorphic Cryptography. *Mobile Information Systems 2017* (2017).
4. Shireesh Apte and Nikolai Petrovsky. 2016. Will blockchain technology revolutionize excipient supply chain management? *Journal of Excipients and Food*

УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Орынбасарова Еркеназым Дулатовна
PhD, доцент кафедры менеджмента и инновации
Карагандинский университет Казпотребсоюза, Казахстан

Кайыркен Мади
магистрант 1 курса ОП 7М04105 «Менеджмент»
Карагандинский университет Казпотребсоюза, Казахстан

Разработка и внедрение инноваций есть непрерывный процесс реализации изменений, являющийся одним из основных стратегически важных процессов протекающих в любой современной организации. Процесс инновационного развития - это сложный процесс, охватывающий все организационные уровни управления экономической системой. Каждый процесс, отличается собственной целевой установкой, длительностью и способом реализации. Одним из основных аспектов при управлении процессом инновационного развития является необходимость системного комплексного подхода к их решению.

Активизация инновационной деятельности предприятий Республики Казахстан на основе развития крупных наукоемких предприятий — необходимое условие роста эффективности и конкурентоспособности экономики в условиях глобализации и перехода к новому технологическому укладу, формирующемуся на базе знаний, прорывных информационно-аналитических технологий и креативных управленческих решений, поскольку этот сектор формирует финансовую основу бюджета Республики Казахстан.

Практикуемые в настоящее время инвестиции в воспроизводство и рост выпуска устаревшей продукции отбрасывают предприятия республики с позиций лидеров отраслей, способствуют росту изношенности основных фондов, снижению оборотности средств, спаду спроса на продукцию и необратимости отставания от высокотехнологичных международных корпораций.

Актуальность повышения конкурентоспособности РК на основе развития технологий и активизации инновационной деятельности, роста компетенций кадров на всех уровнях производственной иерархии, способствующая трансформации экономических структур в соответствии с глобальными трендами индустриального развития подчеркивается и в Национальном плане развития Республики Казахстан до 2025 года, который был утвержден Указом Президента Республики Казахстан № 636 от 15 февраля 2018 года.

В настоящее время производственные компании РК уступают зарубежным конкурентам по многим экономическим и организационно-управленческим показателям, что существенно затрудняет их выход на глобальный рынок, несмотря на имеющиеся предпосылки роста эффективности функционирования предприятий, наличие уникальной производственной и научной базы,

господдержки и собственных средств для инвестиций в создание креативных секторов отрасли.

Современная позиция Казахстана по уровню глобального инновационного индекса пока не отвечает задачам, поставленным правительством и ГПИИР.

Согласно статистическим данным IMD World Competitiveness Center (Швейцария) рейтинг РК среди 63 стран с наиболее развитой экономикой за период 2013 г.-2019 г. по основным показателям: конкурентоспособность, цифровая конкурентоспособность, знания, технологии, готовность к будущему и общему рейтингу имеет недостаточно высокий уровень для лидерства.

За исследуемый период наблюдается также стабильное снижение рейтинга знаний, что значительно сокращает конкурентоспособность персонала и результативность НИОКР и R&G-секторов предприятий.

Специфической особенностью реструктуризации экономики Республики Казахстан сегодня, при превалировании в мировой системе производства высоких технологий и роста объёма информации, является генерирование идей, знаний и компетенций с целью их эффективного использования в оптимизации организационно-управленческой и хозяйственной деятельности предприятий, стимулирования активности инновационной деятельности при переходе от стадии воспроизведения традиционных видов продукции к инновационной стадии — модификации и рационализации инновационной деятельности, обуславливающих увеличение рыночного сегмента и рост конкурентоспособности. Ситуация с наращиванием инновационных преобразований в предприятиях РК характеризуется сегодня неготовностью многих предприятий к решительным действиям в этом отношении.

Очевидно, что полный переход на передовые информационные технологии не планируется на многих предприятиях. Организационно-управленческие проблемы решаются в основном привычными, традиционными способами. Цифровая структуризация управления инновационной деятельностью даже не планируется на 74% компаний, облачные технологии и программы Big data внедрены соответственно на 22% и 33% предприятий, полная автоматизация всех бизнес-процессов внедрена на 22% предприятий, на 52% — планируется, и на 26% отвергается вообще. Программы Big data позволяющие оперативно обрабатывать большие массивы данных и осуществляющие поддержку управленческих решений на основе объективных оценок параметров функционирования предприятий, планируется использовать на 26% из них и на 41% отвергаются.

Рост инновационного и цифрового потенциала обеспечивается, в первую очередь, за счет рационального использования собственных ресурсов, внутренних резервов и возможностей предприятий, эффективности топ-менеджмента, обоснованности и актуальности принимаемых управленческих решений. Однако в настоящее время появление новых моделей бизнес-процессов и сетевых структур ориентировано, в основном, на традиционные технико-технологические решения. Институциональные аспекты цифровой экономики, проблемы развития цифрового потенциала и проблемы развития бизнес-процессов в условиях формирования цифровой экономики остаются пока вне

поля зрения управленческих структур компаний, несмотря на задачи, определенные в целевой правительственной Программе «Цифровой Казахстан», утвержденной Постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года.

Совершенствование управления инновационной деятельностью предприятий РК в настоящее время сопряжено с преодолением ряда проблем, обусловленных отсутствием заинтересованности руководства компаний в инновациях, в том числе и организационно-управленческих; недостатком системности в мониторинге и комплексном анализе конъюнктуры рынка и позиции предприятия на нем; отсутствием четко отлаженного механизма управления инновационной деятельностью.

Рассматривая проблему управления инновационной деятельностью предприятий РК, следует учитывать современные методологические тренды, гарантирующие системность и объективность в обосновании принимаемых управленческих решений, а также эффективность экономической деятельности компаний в условиях сложившейся рыночной конъюнктуры.

Таким образом, среди приоритетных направлений индустриально-инновационного развития предприятий — совершенствование управления на основе современных информационно-аналитических методологий. Основой управления любым процессом в экономике является решение, а качество и эффективность управленческого решения во многом определяется применяемой технологией его разработки и обоснования. Схема совершенствования процесса управления инновационной деятельностью в этом аспекте может быть представлена в следующем виде.

Формализация и структурирование направлены на создание гибкой системы управления процессом развития ИД, ориентированной на оценку положения компании в отрасли, её экономические и ресурсные возможности.

Список литературы

1. Незнахин М.Е. Классификация ситуаций инновационной деятельности предприятия / Незнахин М.Е., Незнахина Е.Л., Корнилов Д.А., Веретенова М.С. // Журнал "Научное обозрение", №2. -2012г.

2. Сулейменова М.Ж., Панкина К., Куанышева А. Казахстанская экономическая модель развития // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. — 2016. — № 7–3. — С. 461–464.

THE PLACE OF EMERGENCY LAPAROSCOPY IN THE CHOICE OF SURGICAL MANAGEMENT IN PATIENTS WITH ACUTE DISEASES OF THE ABDOMINAL CAVITY

B. I. Slonetskyi

Doctor of Sci(Med), Professor
Department of surgery of dentistry faculty
BOGOMOLET'S NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY
Kiev, Ukraine

M. I. Tutchenko

Doctor of Sci(Med), Professor
Department of surgery of dentistry faculty
BOGOMOLET'S NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY
Kiev, Ukraine

V.O. Kotsiubenko

Surgeon
Surgical department №1
Kiev City Emergency Hospital
Kiev, Ukraine

M.S. Besedinsky

Assistant
Department of surgery of dentistry faculty
BOGOMOLET'S NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY
Kiev, Ukraine

I. V. Verbytskyi,

PhD(Med), Assistant of Professor of Department of emergency
Shupyk National Healthcare University of Ukraine
Kiev, Ukraine

The problem of diagnostic and treatment tactics in patients with acute diseases of the abdominal cavity is still far from a final solution. And this is due to both anatomical and physiological features and therapeutic interventions (previously undergone surgery on the abdomen; elderly patients; the use of NSAID, alcohol, drugs; post-stroke disability; obesity III-IV degree and etc.) [1,2,3]. The expansion of

indications for the use of emergency laparoscopy in the choice of treatment tactics in patients with acute diseases of the abdominal cavity continues to be discussed [4, 5].

The aim of the study was to investigate the effectiveness and feasibility of using emergency laparoscopy in the choice of treatment management in patients with acute diseases of the abdominal cavity.

Materials and methods of research. The results of diagnosis and treatment of 478 patients with acute diseases of the abdominal cavity, which were divided into two groups, were analyzed. The first group (231 patients), who underwent the complex of the diagnostic algorithm. In contrast to the first group, in patients of the second group (247 patients) the complex of the diagnostic algorithm was expanded by emergency laparoscopy. Among the indications for use in emergency abdominal surgery of laparoscopy are the following: 1) the absence or no more than several surgical interventions on the abdominal cavity without a complicated (peritonitis, fistula, abscess, etc.) course of the postoperative period; 2) sonographic preoperative and intraoperative assessment on the background of carboxyperitoneum of the adhesive process in the abdominal cavity; 3) peritonitis at $MPI \leq 21$ points; 4) ICP less than 12 mm Hg. st.; 5) the severity of multiple organ failure on a scale $MODS \leq 5$ points; 6) sufficient experience of laparoscopic interventions on the abdominal organs in all members of the operating team. The clinical diagnostic algorithm included laboratory, instrumental and biochemical research methods, as well as statistical research methods.

Results of the study. Depending on the acute disease of the abdominal cavity, laparoscopic interventions in patients of the first group were performed in 80 (86.02%) patients with acute appendicitis, in 5 (12.19%) patients with perforated duodenal ulcer, in 2 (16.67%)) patients with acute adhesive intestinal obstruction, in 16 (57.14%) patients with acute gynecological diseases. In 11 (28.95%) patients with acute vascular insufficiency of the intestine, an exploratory laparotomy was performed, and in all 19 patients with incarcerated inguinal hernias, Liechtenstein hernioplasty was performed. That is, laparoscopy were used in 103 (43.59%) patients.

The introduction of emergency laparoscopy into the diagnostic complex in patients of the second group with acute diseases of the abdomen allowed to significantly change the consequences of diagnostic and treatment tactics. Laparoscopic interventions were performed in 83 (95.4%) patients with acute appendicitis, in 36 (83.72%) patients with perforated duodenal ulcer, in 8 (38.09%) patients with acute intestinal obstruction, in 25 (86, 21%) patients with acute gynecological diseases, 12 (60%) patients with incarcerated inguinal hernias. In 8 (17.02%) patients with acute vascular diseases of the intestine due to its total lesion, only laparoscopy was performed. That is, laparoscopy were used in 172 (69.62%) patients.

Conclusion. 1. The introduction of emergency laparoscopy, as one of the mandatory valid components of the complex algorithm in patients with acute diseases of the abdominal cavity, has increased the number of laparoscopic interventions by 25.03%.

2. Expansion of indications for the use of emergency laparoscopy in the diagnostic complex in patients with acute diseases of the abdominal cavity has reduced the number of exploratory laparotomies by 4.76%.

References

1. V T Samsonov, A S Ermolov, A A Gulyaev, P A Yatsev , M M Rogal. [Laparoscopy in emergency surgery of rare atypical diseases]. *Khirurgiia (Mosk)*.2020;(11):25-31.doi:10.17116/hirurgia202011125.
2. Angela Giordano, P Prosperi, G Alemanno, C Bergamini, A Brusino, A Valeri. Diagnostic and therapeutic role of laparoscopy in perforated peptic ulcer in the elderly patients. *G Chir*.2020 Jan-Feb;41(1):40-45.
3. A I Khripun, A N Alimiv ,S A Asratyan, I V Sazhin, A A Churkin. [Fast-track recovery for perforated duodenal ulcer]. *Khirurgiia (Mosk)*.2020;(12):22-26.doi:10.17116/hirurgia202012122.
4. Richa Patel, Krishan S Patel, Melissa M Alvarez-Downing, Aziz Merchant. Laparoscopy improves failure to rescue compared to open surgery for emergent colectomy. *Updates Surg*.2020 Sep;72(30):835-844. Doi:10.1007/s13304-020-00803-9. Epub 2020 Jun 9.
5. V T Samsonov, A S Gulyaev, P A Yartsev , V D Levitsky, M M Rogal [Laparoscopy in emergency abdominal surgery]. *Khirurgiia (Mosk)*.2019;(9):32-37. Dji:10.17116/hirurgia201909132.

REPRODUCTIVE HEALTH, GENDER EQUALITY AND SOLUTIONS IN THE WORLD

Kozlov Vadim Vladislavovich,

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor Chief Medical Officer of Health
Harmony Clinic

Kvach Nikolai Dmitrievich,

Candidate of Medical Sciences, Head of the Urology Department of the Health
Harmony Clinic

Reproductive health issues are also presented by target 5.6. The United Nations Sustainable Development Goals 2030, which identified the need to ensure access to sexual and reproductive health and reproductive rights services in line with the Programmers of Action of the International Conference on Population and Development, the Beijing Platform for Action and the outcome of the review conferences.

As part of the implementation of the Sustainable Development Goals 2030, the WHO Regional Office for Europe (at the 66th session, 2016) adopted an Action Plan for Sexual and Reproductive Health, which, for the first time, separately paid attention to the problems of preserving male reproductive health. It is worth mentioning that in the field of reproductive health, this was not the first WHO document in the 21st century, it was preceded by: A regional strategy for sexual and reproductive health for the countries of the WHO European region (2001); Global Reproductive Health Strategy (2004). However, the content of these documents, as in the previous century, was more concerned with measures to preserve the health of mothers, children and adolescents, the implementation of which led to significant positive changes with a decrease in the infant mortality rate (Goal 4) and improved maternal health (Goal 5) in the WHO European region. A continuation of efforts in this direction was the adoption in 2016 of the Global Strategy for the Health of Women, Children and Adolescents for 2016-2030, the recommendations of which call on the countries of the European region to step up in the direction of protecting the health of women, children and adolescents in the framework of achieving the Sustainable Development Goals. At the same time, in the Global Strategy for the Protection of Health of Women, Children and Adolescents for 2016-2030, there is practically no information on the formation of male reproductive health, male infertility and the prevalence of the latter in European countries [5].

Strategy for the Health and Well-being of Women in the WHO European Region (2016, EUR/RC66/14 document adopted by resolution EUR/RC66/R8) and the "Action Plan for Sexual and Reproductive Health in Support of the Sustainable Development Agenda 2030." in Europe - not to ignore anyone "(2016, document EUR/RC66/13 adopted by resolution EUR/RC66/R7) emphasizes the need to take into account the impact on health of gender and socio-economic determinants, given the

equally important roles of men and women in achieving gender equality in maintaining reproductive health. Regarding male sexual and reproductive health, the recommendations of WHO experts, when justifying the concept of its preservation, should take into account: gender characteristics of socialization; employment conditions; men's propensity for risky behavior; stressful behavioral factors; men's attitude to their own health; trust in health services; willingness to participate in promoting healthy lifestyles; possibility of social support. Within the framework of the global programmers for the preservation of reproductive health of men of the European region, the timely identification of gender-related risks of loss of sexual and reproductive health of men, combined with the search for the health resources of each country to prevent and overcome them, becomes important. [1-4].

Gender characteristics of men's sexual and reproductive health in different countries of the world are associated with their tendency to risky behavior, bad habits (smoking, alcohol), irrational and irregular diet. The problems of homeless people, temporarily deprived of liberty, most of whom have insurmountable difficulties in socialization, are predominantly male. Especially among low-income young men and members of sexual minorities, there is a high rate of sexually transmitted infections, which are an additional factor in the spread of HIV/AIDS, require modern approaches to diagnosis and treatment, provoking irreversible changes in men's reproductive health report of the WHO commission found that existing gender-sensitive health prevention programs in the EU were mainly targeted at women. In prevention programs that target both sexes, men were much less likely to take in.

Most family planning services are not targeted at men, and health professionals do not have the necessary qualifications to counsel men, including contraception and reproductive health. It is necessary to train PMD physicians in the specifics of providing medical care to men and adolescent boys, which requires medical staff to avoid gender stereotypes that negatively affect the ability of physicians to level emotional problems in recent years.

International studies on the study of regional features of the organization of medical care in the field of reproductive health, including young people and adolescents, separated by the approach to the organization of their provision, do not have a system and do not study gender aspects from the standpoint of equality, accessibility of such services for the population of reproductive age.

Thus, more and more scientists are confirming the feasibility of developing gender-oriented health programs, given the many specifics of men's health in different countries around the world. The development of national programs for the protection of men's sexual and reproductive health, should take place within the framework of the Strategy for the Health and Well-being of Men in the European Region, Health Policy 2020 and Sustainable Development Goals European region for the period up to 2030.

According to international research, the provision of medical services in the field of sexual and reproductive health for men, taking into account their gender characteristics in the world and the European region, is under development, revealing numerous regional and national characteristics. The above confirms the relevance of scientific research in the chosen direction.

List of literature:

1. A scoping literature review of service-level barriers for access and engagement with mental health services for children and young people / Joanna K. Anderson, Emma Howarth, Maris Vainre, Peter B. Jones, Ayla Humphrey // *Children and Youth Services Review*. – 2017. – V. 77. – P. 164-176. doi: 10.1016/j.chidyouth.2017.04.017.
2. Del Mauro J. M. Children and Adolescents' Attitudes Toward Seeking Help From Professional Mental Health Providers / Jennifer M. Del Mauro, Dahra Jackson Williams // *International Journal for the Advancement of Counselling*. – 2012. – V.35(2). – P. 120-138. doi:10.1007/s10447-012-9172-6.
3. Healthy minds for country youth: Help seeking for depression among rural adolescents / A. Hernan, B. Philpot, A. Edmonds, P. Reddy // *The Australian Journal of Rural Health*. – 2010. – V.18, Issue3. – P. 118-124.
4. Quon, E. C. Subjective socioeconomic status and adolescent health: A meta-analysis / E.C. Quon, J. J. McGrath // *Health Psychology*. – 2014. – V. 33(5). – P. 433–447.
5. The global strategy for women's, children's and adolescents' health (2016–2030): survive, thrive, transform. Geneva: World Health Organization; 2015 (<http://www.who.int/life-course/partners/global-strategy/globalstrategy-2016-2030/en/>).

CARACTÉRISTIQUES DE L'ÉVOLUTION CLINIQUE DE LA KÉRATITE HERPÉTIQUE EN BUCOVINE

Kuchuk O.P.

Ph.D, professeur associé

Département d'ophtalmologie de B.L. Radzikhovskiy
Établissement d'enseignement supérieur d'État d'Ukraine
“Université de médecine d'État de Bucovine”, Tchernivtsi

Hryhoriak A.M.

Interne en médecine

Département d'ophtalmologie de B.L. Radzikhovskiy
Établissement d'enseignement supérieur d'État d'Ukraine
“Université de médecine d'État de Bucovine”, Tchernivtsi

Khoptii A.Y.

Interne en médecine

Département d'ophtalmologie de B.L. Radzikhovskiy
Établissement d'enseignement supérieur d'État d'Ukraine
“Université de médecine d'État de Bucovine”, Tchernivtsi

Une atteinte des yeux par le virus de l'herpès simplex et ainsi que les complications oculaires et les conséquences qui sont causées par ce virus, réduisent la qualité de vie des patients et sont une cause de la déficience visuelle. La connaissance des caractéristiques cliniques de l'évolution de la kératite herpétique et la reconnaissance de la nécessité du traitement d'entretien antirechute à long terme constituent la base du traitement efficace [1].

Objectif: réaliser une analyse statistique de l'incidence de la kératite herpétique, étudier les caractéristiques de son évolution clinique et ses complications, discuter les stratégies du traitement.

Matériel et méthodes: l'analyse effectuée de 17 dossiers médicaux de patients hospitalisés et examinés dans le service d'ophtalmologie de l'Hôpital clinique régional de Tchernivtsi en 2019 — 2020 au sujet de la kératite herpétique. Les critères de la différenciation ont été — l'âge des patients, le sexe, la latéralisation (uni-, bilatérale), l'acuité visuelle à l'admission et à la sortie, le stade du processus infectieux (la primo-infection ou la récurrence), les formes cliniques, les symptômes cliniques, les complications reçues et le traitement.

Résultats: au cours de cette période, 17 patients ont été hospitalisés et examinés dans le service d'ophtalmologie de l'Hôpital clinique régional de Tchernivtsi avec diagnostic de kératite herpétique. Selon le groupe d'âge, les patients âgés de 20 à 30 ans représentaient 23,53%, 31 - 40 ans — 11,76%, 41 - 50 ans — 17,65%, 51 - 60 ans — 11,76%, mais la plupart des patients ont été hospitalisés dans la catégorie d'âge 61 - 70 ans - 35,29%. On peut expliquer ce phénomène de cette manière, parmi la population générale à l'âge de 20 ans n'est que 18% des personnes séropositives pour

le virus Herpès simplex de type 1 (HSV-1), alors qu'à l'âge de 60 ans — presque 100% des personnes [2].

Le diagnostic de kératite herpétique unilatérale a été posé à l'ensemble des patients. À partir des données de la littérature, parmi les adultes la kératite herpétique unilatérale est observée chez plus de 95% des malades, bilatérale chez 3 — 5%. Alors qu'en comparaison, chez les enfants, il s'agit d'une lésion herpétique bilatérale 61 à 86% des cas [2].

La distribution de l'incidence de la kératite herpétique par sexe a montré que 12 patients (70,6%) étaient de sexe masculin et 5 (29,4%) de sexe féminin. En revanche, les études épidémiologiques publiées dans la littérature n'ont pas mis en évidence de déséquilibre de fréquence entre les deux sexes [2]. Chez 47,06% des malades a été diagnostiqué la primo-infection oculaire, chez 52,94% — la récurrence. Ces chiffres indiquent une forte probabilité de récurrence de cette maladie.

D'après la littérature et les données de notre étude, la forme clinique la plus courante est la kératite herpétique dendritique [2], [3]. En évaluant les symptômes cliniques, on a recensé une baisse de l'acuité visuelle dans la totalité des patients, l'œil rouge — 94,12%, la douleur et le syndrome cornéen (larmoiement, blépharospasme et photophobie) — 70,59%.

Après le traitement, chez 47,06% des patients l'acuité visuelle était 6/10ème — 10/10ème, 35,29% - 1/10ème — 5/10ème et 17,65% - 0,1/10ème — 0,9/10ème. Chaque récurrence suivante de kératite herpétique entraîne la diminution des fonctions visuelles.

En ce qui concerne les complications de kératite herpétique, l'opacité cornéenne avec néovascularisation — 3 cas sur 17, l'opacité cornéenne sans néovascularisation — 12 sur 17, l'uvéite antérieure — 3 sur 17, sans complications — 1 sur 17. D'ailleurs, chez 26,67% des patients, on a constaté l'opacité cornéenne légère comme la nébuleuse (nubecula), chez 40% des patients l'opacité plus intense en forme de taches (macula) et chez 33,33% des patients — leucome. La totalité des patients avec opacité cornéenne — 88,24%, toutefois chez un tiers d'entre eux, l'acuité visuelle a été restaurée à 10/10ème, car la partie centrale de la cornée n'était pas affectée par le processus pathologique.

Tous les patients ont reçu un traitement conservateur, qui comprenait des antiviraux antiherpétiques, des immunostimulateurs, des kératoprotecteurs, des substituts artificiels de larmes, des anti-inflammatoires non stéroïdiens, des antibactériens, des antihistaminiques, des corticoïdes et des vitamines, ainsi qu'un traitement de pathologie concomitante (somatique et ophtalmique).

Le meilleur effet thérapeutique a été obtenu à condition de la prescription simultanée des médicaments antiviraux en forme orale (Acyclovir, Valavir®, Herpevir®) et topique (Virgan®, Zovirax®).

Conclusion:

- En tenant compte que, la forme clinique typique (kératite herpétique dendritique) n'a été observée que chez 41,18% des patients en 2019 — 2020, il est nécessaire d'améliorer le niveau du diagnostic laboratoire de kératite herpétique afin de faire le diagnostic différentiel avec kératites d'autre étiologie;

- Étant donné que, chaque récurrence suivante de kératite herpétique entraîne la diminution des fonctions visuelles (à cause d'une augmentation de l'intensité de l'opacité cornéenne), il est nécessaire de reconsidérer les approches de prévention des récurrences de cette maladie;
- La thérapie antivirale a le meilleur effet en cas de l'utilisation simultanée de médicaments antiviraux topiques et systémiques;
- Le traitement d'entretien préventif à long terme par les médicaments de l'acyclovir doit être utilisé, afin de réduire les récurrences des atteintes oculaires par le virus de l'herpès simplex.

Référence bibliographique:

1. Valerio GS, Lin CC. Ocular manifestations of herpes simplex virus. *Curr Opin Ophthalmol.* 2019 Nov; 30(6): 525-531. doi: 10.1097/ICU.0000000000000618. PMID: 31567695. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31567695/>
2. Pierre-Jean Pisella, Christophe Baudouin, Thanh Hoang-Xuan et collaborateurs. Rapports présentés à la Société Française d'ophtalmologie: Surface oculaire 2015, P. 291 – 298.
3. Institut national d'excellence en santé et en services sociaux (INESSS). Atteintes oculaires à herpès simplex : rapport en soutien au guide d'usage optimal. Rapport rédigé par Alain Prémont. Québec, Qc: INESSS; 2018. 53 p.

RISK FACTORS AND PREVALENCE OF GERD AND DYSPEPSIA IN YOUNG POPULATION

Melashchenko Sergii Grygorovych,

Candidate of Medical Sciences, Associate professor,
Department of family and internal medicine
Vinnytsia national medical university, Ukraine

Padhi Priyasee

Student 4th year
Vinnytsia national medical university, Ukraine

Background: A recent systematic reviews showed that the prevalence of gastroesophageal reflux disease (GERD) is 8.8–25.9% in Europe, 2.5–7.8% in East Asia, 8.7–33.1% in the Middle East Asia [1]. The prevalence of functional dyspepsia (FD) has been noted to vary between 11% - 29.2% in Europe and 4.2- 9% in Asia [2]. Both diseases are multifactorial, but the strength of the influence of various risk factors remains unclear. This topic is especially interesting among young adults, since these diseases are the most frequent chronic diseases in this age group.

Aims: To study the frequency of prevalence of GERD and subtypes of FD and their overlaps in people 20-25 years old. To assess the influence of such risk factors as overweight, infection with *Helicobacter pylori* (HP), eating spicy food, chewing gum, squatting position during defecation. To estimate the intensity of the use of antacids, antisecretory drugs and other health-seeking behaviors in this context.

Methods and materials: Based on the results of the questionnaire, which included questions about the frequency of corresponding complaints and a quantitative assessment of the factors mentioned above, the survey was carried out using the Microsoft Forms software. Body weight, height, and waist circumference were also measured. Forty percent of the survey participants were previously tested for infection with HP. The study group consisted of 70 men and 116 women with an average age of 21.21 ± 0.12 years, who were medical students. Most of them were Ukrainians (69.9%), the rest were a mixed sub-group of Hindus, Arabs and blacks. The criteria for the diagnosis of GERD and FD were the statements of the Montreal and Rome IV Consensus respectively. Statistical analysis of the data obtained to identify the association between various factors was carried out by calculating the correlation coefficients using the Pearson parametric method and Spearman's nonparametric/rank method.

Results: 46 out of 186 surveyed persons had complaints corresponding to either GERD, or postprandial distress syndrome (FD-PDS), or epigastric pain syndrome (FD-EPS). 25 (13.5%) students suffer from GERD; 34 (18.2%) – from FD (Fig.1). The overlap between diagnoses was very common. The respective complaints were associated with each other (Table 1). This confirms the statement of common pathophysiological mechanisms underlying these diseases. Hypersensitivity and

increased production of hydrochloric acid are important factors in GERD and FD-EPS. Gastric motility disorders with delayed emptying provoke postprandial fullness and increase the risk of gastroesophageal reflux

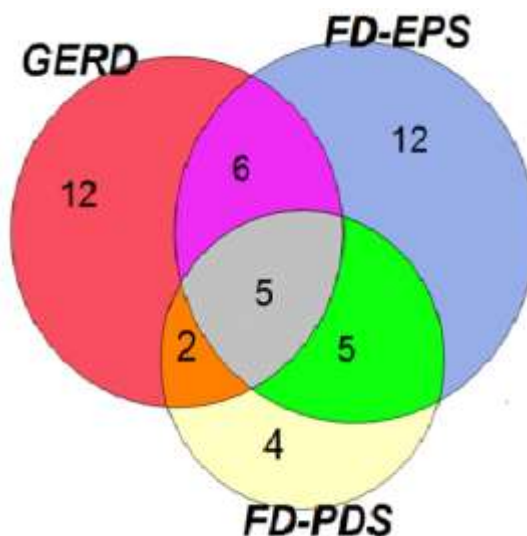

Fig 1. The number of persons diagnosed with GERD, FD and their overlaps. The total number of those who completed the questionnaire was 186

Persons who have ever had HP infection (20,8%) are more likely to have PD-specific complaints, but less often to have heartburn/regurgitation (Fig. 2). The data was not statistically significant, but showed a general trend. Perhaps surveying more people could have made these data more convincing.

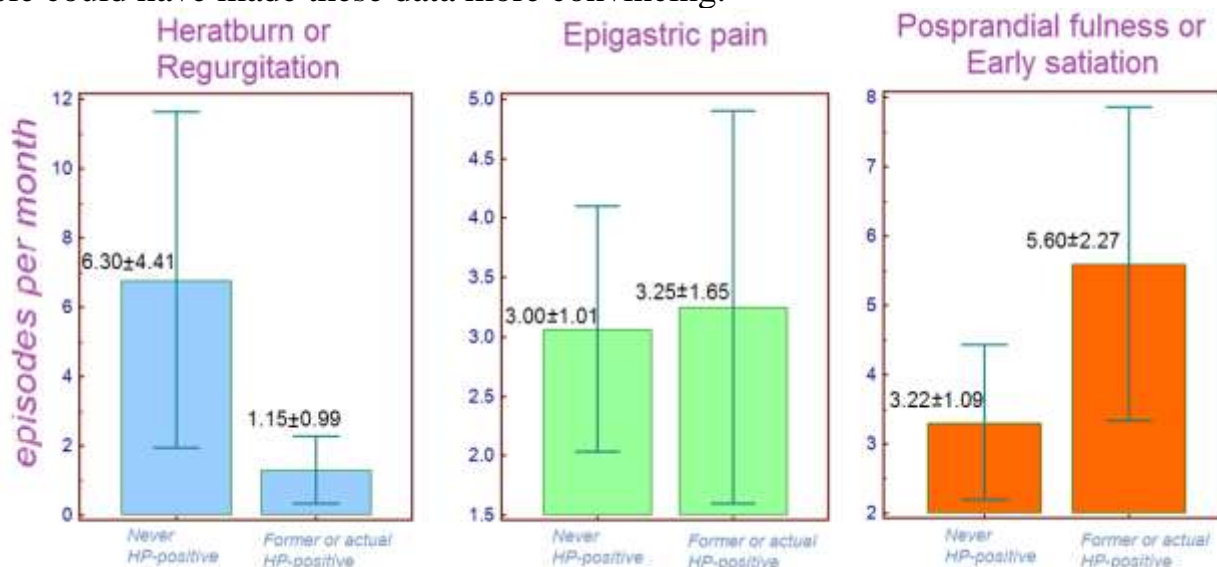

Fig 2. Relationship of HP with dyspeptic syndromes

Table 1
Association between different dyspeptic complaints and risk factors

1 st variable	2 nd variable	R	p<	Correlation analysis option
Regurgitation	Heartburn	0.679	0.0001	Pearson
Epigastric pain	Heartburn	0.313	0.0001	Spearman
Postprandial fullness	Heartburn	0.339	0.0001	Pearson
Nausea	Heartburn	0.163	0.027	Pearson
Nausea	Epigastric pain	0.289	0.0001	Spearman
Postprandial fullness	Epigastric pain	0.464	0.0001	Spearman
Regurgitation	Epigastric pain	0.329	0.0001	Spearman
Nausea	Postprandial fullness	0.605	0.0001	Pearson
Regurgitation	Postprandial fullness	0.566	0.0024	Pearson
Regurgitation	Nausea	0.228	0.0018	Pearson
BMI	Heartburn	0.127	0.05	Pearson
BMI	Regurgitation	0.142	0.05	Pearson
BMI	Spicy food	0.193	0.009	Spearman
BMI	Chewing gum	0.217	0.004	Pearson
Spicy food	Postprandial al fullness	0.155	0.0036	Pearson
Antacid	Postprandial fullness	0.235	0.0013	Pearson
Antacid	Epigastric pain	0.153	0.0387	Spearman
Antacid	Nausea	0.306	0.0001	Pearson
Antacid	Spicy food	-0.248	0.0007	Spearman

Table 1 presents only statistically significant correlation deficiencies ($p < 0.05$). We excluded the rest from the analysis.

The importance of overweight as a risk factor for GERD has been confirmed. The association between body mass index (BMI) and the main manifestations of the disease was less pronounced than in similar surveys involving young and older patients [3], which indirectly indicates that other risk factors are more important in young people.

When planning the survey, we wanted to find confirmation of the hypothesis about the protective role of the squatting position during defecation in the onset of GERD [4]. This fact is speculation in the context of a lower incidence of GERD in Asian populations in comparison with European and North American populations. Unfortunately, such an association was not found, possibly due to a survey of young people only.

Another explanation for the lower prevalence of GERD in Asia is the predominance of spicy foods. We analyzed these preferences among our group of

survey. Among those who have experienced fewer heartburn, we did not find more frequent use of spicy food. However, this reduced the need for symptomatic antacids and alkaline mineral waters during episodes of dyspepsia. This fact can be explained by the direct effect of capsaicin on Transient receptor potential vanilloid 1 (TRPV1) [5]. This nociceptive receptor is responsible for the sensation of heartburn and burning pain in the stomach.

Conclusion: GERD and dyspeptic complaints like heartburn, epigastric pain are common among the young adults (supporting the prevalence in the background). GERD and all sub-types of FD are related medical conditions because there is a significant correlation of their main manifestations and considerable overlaps in prevalence. Overweight and obesity are significant risk factors for GERD, even in young adults

References:

1. El-Serag H.B. et al. Update on the epidemiology of gastro-oesophageal reflux disease: a systematic review //Gut 2014 Jun;63(6):871-80.
2. Miwa H, Kusano M, et al. Evidence-based clinical practice guidelines for functional dyspepsia.// J Gastroenterol. 2015 Feb;50(2):125-39.
3. El-Serag H. The Association Between Obesity and GERD: A Review of the Epidemiological Evidence //Dig Dis Sci. 2008 Sep; 53(9): 2307–2312.
4. Fedail S., Harvey R., Burns-Cox C. Abdominal and thoracic pressures during defaecation // Br Med J. 1979 Jan 13; 1(6156): 91.
5. Miwa H, Kondo T, Oshima T, Fukui H, Tomita T, Watari J. Esophageal sensation and esophageal hypersensitivity - overview from bench to bedside.// J Neurogastroenterol Motil. 2010 Oct;16(4):353-62. doi: 10.5056/jnm.2010.16.4.353.

МЕТОДИ СКРИНІНГУ ПРЕЕКЛАМПСІЇ В ПЕРШОМУ ТРИМЕСТРІ ВАГІТНОСТІ

Маринчина Ірина Миколаївна,

к. мед. наук, асистент кафедри акушерства та гінекології №2
ВДНЗ України Буковинський державний медичний університет, Україна

Міськів Уляна Володимирівна,

студентка V курсу
ВДНЗ України Буковинський державний медичний університет, Україна

Актуальність:

Прееклампсія трапляється в 2-8% всіх вагітностей. За відсутності лікування у матері розвиваються: печінкова та ниркова недостатність, порушення коагуляції, набряк легень, еклампсія, гіпертонія, кардіоваскулярні захворювання, інсульт, метаболічний синдром, когнітивні порушення та смерть. Ускладнення з боку плода: ЗВУР, низька вага при народженні, передчасні пологи, відшарування плаценти, перинатальна смерть[1].

У зв'язку із тим, що єдиним методом лікування прееклампсії є розродження, раннє виявлення даної патології дозволяє провести вчасну профілактику за допомогою призначення аспірину.

Мета:

Пошук інформації про скринінгові системи прееклампсії в першому триместрі вагітності.

Методи:

Проводився пошук рандомізованих контрольованих досліджень за 2016-2021 рр., пов'язаних із лабораторними маркерами прееклампсії та її предикторами в базі даних PubMed та Cochrane Database of Systematic Reviews .

Результати дослідження:

Скринінг прееклампсії за критеріями NICE та ACOG виявляє лише 41% та 5% жінок, в яких розвинеться прееклампсія на 34-37 тижні гестації (95% CI, 62–85) відповідно [1][2]. Дані рекомендації включали збір анамнезу життя та акушерського анамнезу з фізикальним обстеженням, а саме: прееклампсія в анамнезі (RR, 8.4; 95% CI, 7.1–9.9) [1][2][3], гіпертонічна хвороба (RR, 5.1; 95% CI, 4.0–6.5)[3][4], перші пологи (RR, 2.1; 95% CI, 1.9–2.4), вік матері старше 35 років (RR, 1.2; 95% CI, 1.1–1.3)[3], хронічне захворювання нирок (RR, 1.8; 95% CI, 1.5–2.1), запліднення за допомогою сучасних технологій (RR, 1.8; 95% CI: 1.6–2.1), допологовий ІМТ >30 кг/м² (RR, 2.8; 95% CI 2.6–3.1)[3] та ЦД (RR, 3.7; 95% CI, 3.1–4.3).

Розроблений Fetal Medicine Foundation (FMF), так званий потрійний тест[1][2][5][6], що включав встановлення факторів ризику, пов'язаних з організмом матері (SAT), лабораторну та інструментальну діагностику: визначення концентрації плацентарного фактору росту (PIGF), протеїну плазми, асоційованого з вагітністю (PAPP-A), вимірювання пульсаційного індексу маткової артерії [1][6], дозволяє виявити 90% випадків прееклампсії, що маніфестує до 34-о тижня, та 75% випадків прееклампсії з маніфестацією на 34-37 тижні [1][2][4][6][7].

Згідно з даними досліджень, самостійне визначення кожного з факторів не несе достовірного діагностичного значення та не є специфічним для встановлення високого ризику розвитку преєклампсії у вагітних. В той же час, комбінація: анамнестичні дані, САТ, пульсаційний індекс маткової артерії, PIGF, є ефективнішою, ніж комбінація: анамнестичні дані, САТ, пульсаційний індекс маткової артерії, PAPP-A [1][2][3][7][8].

Висновки:

Потрійний тест, розроблений FMF має найвищу специфічність та достовірність щодо передбачення преєклампсії. Разом з тим, його проведення в якості скринінгу може потребувати додаткових людських та матеріальних ресурсів. Зокрема: визначення пульсаційного індексу в матковій артерії повинне проводитися тренуваним персоналом та вимагає збільшення тривалості рутинного УЗД-обстеження у першому триместрі. Визначення сироваткової концентрації PAPP-A проводиться в рамках скринінгової програми трисомії 21, тому забір крові для визначення концентрації PIGF можна проводити тим самим матеріальним забезпеченням за додаткову плату [2][8].

Профілактичне вживання аспірину знижує рівень преєклампсії, що розвивається до 34 тижня гестації (рання), на 80%, та преєклампсії, що розвивається між 34-37 тижнем гестації, – на 60% [3][5][9] в дозуванні 150 мг/д за умови початку терапії до 16 тижня гестації [10], але не має впливу на виникнення преєклампсії в терміні 37+1 тижнів гестації [11][12].

Необхідні подальші дослідження для встановлення достовірних лабораторних та інструментальних маркерів, що мають високу специфічність щодо виявлення групи високого ризику розвитку преєклампсії на 37-40 тижні гестації та пошук шляхів профілактики преєклампсії в кінці третього триместру вагітності.

Список літератури:

1. Piya Chaemsathong, Daljit Singh Sahota, Liona C. Poon, First trimester preeclampsia screening and prediction, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 2020, ISSN 0002-9378, <https://doi.org/10.1016/j.ajog.2020.07.020>
2. Tan MY, Wright D, Syngelaki A, Akolekar R, Cicero S, Janga D, Singh M, Greco E, Wright A, Maclagan K, Poon LC, Nicolaides KH. Comparison of diagnostic accuracy of early screening for pre-eclampsia by NICE guidelines and a method combining maternal factors and biomarkers: results of SPREE. *Ultrasound Obstet Gynecol*. 2018 Jun;51(6):743-750. doi: 10.1002/uog.19039. Epub 2018 Mar 14. PMID: 29536574
3. Keikkala E, Koskinen S, Vuorela P, et al. First trimester serum placental growth factor and hyperglycosylated human chorionic gonadotropin are associated with pre-eclampsia: a case control study. *BMC Pregnancy Childbirth*. 2016;16(1):378. Published 2016 Nov 25. doi:10.1186/s12884-016-1169-4
4. Murtoniemi K, Villa PM, Matomäki J, et al. Prediction of pre-eclampsia and its subtypes in high-risk cohort: hyperglycosylated human chorionic gonadotropin in multivariate models. *BMC Pregnancy Childbirth*. 2018;18(1):279. Published 2018 Jul 3. doi:10.1186/s12884-018-1908-9
5. Poon LC, Wright D, Thornton S, et al. Mini-combined test compared with NICE guidelines for early risk-assessment for pre-eclampsia: the SPREE diagnostic accuracy study. Southampton (UK): NIHR Journals Library; 2020 Nov. (Efficacy and Mechanism Evaluation, No. 7.8.) Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK564204/> doi: 10.3310/eme07080
6. Tsiakkas A, Saiid Y, Wright A, et al. Competing risks model in screening for preeclampsia by maternal factors and biomarkers at 30–34 weeks' gestation. *Am J Obstet Gynecol* 2016; 215: 87.e1-17

7. Litwińska E, Litwińska M, Oszukowski P, Szaflik K, Kaczmarek P. Combined screening for early and late pre-eclampsia and intrauterine growth restriction by maternal history, uterine artery Doppler, mean arterial pressure and biochemical markers. *Adv Clin Exp Med.* 2017 May-Jun;26(3):439-448. doi: 10.17219/acem/62214. PMID: 28791818
8. Tan MY, Syngelaki A, Poon LC, Rolnik DL, O'Gorman N, Delgado JL, Akolekar R, Konstantinidou L, Tsavdaridou M, Galeva S, Ajdacka U, Molina FS, Persico N, Jani JC, Plasencia W, Greco E, Papaioannou G, Wright A, Wright D, Nicolaides KH. Screening for pre-eclampsia by maternal factors and biomarkers at 11-13 weeks' gestation. *Ultrasound Obstet Gynecol.* 2018 Aug;52(2):186-195. doi: 10.1002/uog.19112. Epub 2018 Jul 11. PMID: 29896812
9. Mazer Zumaeta, A., Wright, A., Syngelaki, A., Maritsa, V.A., Da Silva, A.B. and Nicolaides, K.H. (2020), Screening for pre-eclampsia at 11–13 weeks' gestation: use of pregnancy-associated plasma protein-A, placental growth factor or both. *Ultrasound Obstet Gynecol*, 56: 400-407. <https://doi.org/10.1002/uog.22093>
10. Roberge S, Bujold E, Nicolaides KH. Aspirin for the prevention of preterm and term preeclampsia: systematic review and metaanalysis. *Am J Obstet Gynecol* 2017; 218: 287-293.e1
11. Rolnik DL, Wright D, Poon LC, O'Gorman N, Syngelaki A, de Paco Matallana C, Akolekar R, Cicero S, Janga D, Singh M, Molina FS, Persico N, Jani JC, Plasencia W, Papaioannou G, Tenenbaum-Gavish K, Meiri H, Gizurason S, Maclagan K, Nicolaides KH. Aspirin versus placebo in pregnancies at high risk for preterm preeclampsia. *N Engl J Med* 2017; 377: 613-622
12. Wright D, Rolnik DL, Syngelaki A, de Paco Matallana C, Machuca M, de Alvarado M, Mastrodima S, Yi Tan M, Shearing S, Persico N, Jani JC, Plasencia W, Papaioannou G, Molina FS, Poon LC, Nikolaidis KH. Aspirin for Evidence-Based Preeclampsia Prevention trial: effect of aspirin on length of stay in the neonatal intensive care unit. *Am J Obstet Gynecol* 2018; 218: 612. E1 – 6

ПОЛКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Козубовська Ірина Василівна

доктор педагогічних наук, професор
Ужгородський національний університет

Іваничко Інна Іванівна

аспірант
Ужгородський національний університет

Сучасний світ сповнений протиріч, конфліктів, суперечностей, і людство все більше приходять до розуміння того, що безкомпромісність і непримиренність у боротьбі за ідеали повинна поступитися місцем більш високим цінностям – умінню знаходити взаємоприйнятні рішення, запобігати ворожнечі, агресії, насильству. Тому посилення уваги до проблем толерантності є однією з найважливіших передумов зниження напруженості в соціумі. Уміння прийняти іншу точку зору стає необхідним для сучасної людини, яка володіє стійкими соціальними й моральними переконаннями, може засвоювати й переробляти нову інформацію, здатна до соціальної адаптації й соціальної творчості. Виходячи із цього, формування толерантності виступає і як умова успішного розвитку сучасного суспільства, і як соціальне замовлення системі освіти.

Толерантність є базовою цінністю відкритого суспільства. Відкритість суспільства своїм власним змінам та інноваціям означає одночасно і відкритість його назовні, іншим культурним нормам і принципам. Тому толерантність, критичне мислення, свобода і відповідальність особистості у відкритому суспільстві пов'язані один з одним, становлять фундамент демократії і створюють умови розвитку, руху суспільства вперед.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» трактує толерантність як поблажливе, терпиме ставлення до чийось думок, поглядів, вірувань тощо [1, с. 436].

Дослідження науковців засвідчують, що проблема толерантності охоплює усі сфери суспільного життя нації: соціальну, релігійно-конфесійну, політичну, особистісну, міжетнічну. Відповідно, відомі різні види толерантності: гендерна, вікова, освітня, міжнаціональна(міжетнічна), расова, релігійна, географічна, міжкласова, фізична і фізіологічна, політична, сексуальна, маргінальна та ін.

Сьогодні, як відзначалося вище, особливого значення набуває міжетнічна або міжкультурна толерантність, якою повинен володіти сучасний фахівець будь-якого профілю.

Міжкультурну толерантність розуміємо комплекс якостей особистості, які дозволяють їй виявляти терпимість, повагу і доброзичливе ставлення до представників інших етнокультурних спільнот і феноменів інших етнічних культур. Даний комплекс виражається в розумінні значущості культурного «іншого», сприйнятті його як рівноправного суб'єкта взаємодії, у визнанні його права на несхожість і своєрідність, у здатності захистити себе від негативного впливу з боку «іншого» на основі терпимості.

Формування толерантності майбутніх фахівців передбачає наступні аспекти: розуміння кожною людиною унікальності інших народів, різноманіття їх культур та історичних особливостей; цілеспрямоване й планомірне, систематичне навчання відмові від насильства, використанню мирних засобів для вирішення розбіжностей і конфліктів; виховання поваги до інших, солідарності й причетності, які базуються на усвідомленні й прийнятті власної самобутності, здатності до визнання множинності людського існування в різних культурних і соціальних контекстах.

Формування толерантності – спільна справа багатьох державних і суспільних інститутів, але головне навантаження й відповідальність за цю роботу лягає на освітні установи, їх полікультурне середовище. Очевидно, що в умовах багатокультурного світу й поліетнічного суспільства полікультурне середовище стає невід'ємною частиною освітнього простору. Воно містить у собі культурологічні, етноісторичні знання, розуміння важливості культурного плюралізму, уміння виділяти й вносити в зміст загальної освіти ідеї, що відображають культурне різноманіття світу, а також уміння організувати педагогічний процес як діалог носіїв різних культур у часі і просторі.

Полікультурне середовище сприяє процесу освоєння підростаючим поколінням етнічної, загальнонаціональної й світової культури з метою духовного збагачення, розвитку планетарної свідомості, формування готовності й уміння жити в багатокультурному полі етнічному суспільстві. Воно дає можливість глибше вивчити й усвідомити різноманіття народів, що населяють світ, орієнтувати студентів - майбутніх фахівців на цінності культури, діалогу, світорозуміння. Полікультурне середовище також спрямоване на вивчення формальної й неформальної системи освіти й передачі національних цінностей, традицій, ритуалів, що виражають погляди й вірування різних народів.

На думку С.Міллер, полікультурне середовище – це середовище, яке сприяє процесу освоєння людиною різноманіття типів культур (расових, етнічних, соціальних, гендерних, релігійних) з метою духовного збагачення, формування готовності і вміння жити в середовищі, представленому системою загальнолюдських і культурних цінностей, де кожний учасник у діалоговому спілкуванні зберігає й утворює культурну ідентичність і проявляє готовність здійснити «обмін» культурами, цінностями, творчістю [2].

Ми розглядаємо полікультурне середовище вищого навчального закладу як духовно насичену атмосферу ділових і міжособистісних контактів, що обумовлює світогляд, стиль мислення й поведінки включених у неї суб'єктів потреби, що стимулює в них прилучення до загальнонаціональних і загальнолюдських духовних цінностей; простір позитивної взаємодії індивідів,

груп, культур, що представляють різні етноси, культури, релігії й т.п.; установу з багатокультурним контингентом, що включає різновіковий, багатонаціональний і різноконфесійний професорсько-викладацький і студентський склад, яка покликана задовольнити освітні, соціокультурні й адаптивні потреби молоді, яка навчається.

На основі вивчення проблеми дослідження виявлено ознаки впливу полікультурного середовища вишу на особистість студента, які полягають у наступному: прийняття студентом вищої освітньої установи як суб'єктивно значимого простору з його множинними характеристиками (функціональними, предметними, естетичними та ін.), що надають можливості спілкування й переживання свого перебування в ньому (почуття комфортності, належності до студентського співтовариства); відкриття для себе можливостей самореалізації в навчальній, інформаційній, позааудиторній сферах навчального закладу, сфері міжособистісного й міжетнічного спілкування, партнерства; вибір особисто для себе сфери взаємодії (клуб, центр, науковий гурток, творче об'єднання, спортивна секція й т.п.), що забезпечує повноцінне, неформальне, творче спілкування й взаємодію; сприймання полікультурного середовища навчального закладу як джерела додаткового особистісного досвіду.

Отже, полікультурне середовище вищої школи є необхідною умовою формування полікультурного фахівця. Воно активізує процеси самопізнання, саморозвитку студентів, які сприяють розвитку рефлексії; спрямовує діяльність викладачів на виявлення найважливіших потреб суб'єктів освіти і проблем організації процесу педагогічної взаємодії, у якому кожний має можливість виявити особистісно значиму мету життєдіяльності (індивідуальної сфери самореалізації); актуалізує пошук засобів і форм адаптації, захисту й підтримки особистості, розвитку толерантних якостей студентів, надання допомоги консультативного, інформаційного й практичного характеру в організації ефективної міжкультурної взаємодії.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с
2. Миллер Л.С. Развитие гуманистического мировоззрения в процессе поликультурного образования: автореф. дисс. канд. пед. наук. М. – 2008. – 23 с.

COMMUNICATIVE TEXT OF SPEECH, COMMUNICATION QUALITY OF PHYSICIANS AND PATIENT

D.M. Najmiddinova,
Scientific director

Marufzoda S.
the second -year student Department of Foreign languages SEI «ATSMU.»
Tajikistan

Purpose of study. To study Communicative speech, quality of communication between doctors and patients.

Material and research methods. A test tasks consisting of ten tests. We examined 100, from the second to the fifth academic year, “Avicenna Tajik State Medical University” students.

The middle age of examined medical students were 21.7 years old. They had 20 minutes to answer to the 10 test tasks.

Results: Out of 100% of the students who participated in our research: 33% gave 10 correct answers, 29% gave 8-9 correct answers, 24% gave 5-7 correct answers, 14% less than 5 correct answers. For the convenience of results analyzing, we divided the participating students into 3 conditional groups:

1-students who gave 8-10 correct answers out of 10

3-students who answered correctly 5-7 questions out of 10

4-students who answered correctly to less than 5 questions out of 10.

Conclusion: 62% of students were included into the 1st group, which indicates their high level of knowledge about of medical communication and realizing of the importance of the quality of communication with patients. The 2nd group was about 24%. Students included in this group have a mediocre knowledge of the rules of medical communication. 14% of students included into the 3rd group. They answering correctly to less than 5 questions. This says about a lack of knowledge and a lack of understanding of the importance of communication with patients in medical practice.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES ON THE BASIS OF PEDAGOGY

Saduakhassova Manshuk Bakhitovna,
Master of pedagogical sciences, Senior teacher
M.Kh.Dulaty Taraz Regional University

Ospanova Perizat Abylovna,
Master of pedagogical sciences, Senior teacher
M.Kh.Dulaty Taraz Regional University

The formation of the humanitarian culture of a natural scientist within the framework of his professional training is becoming increasingly relevant as the crisis of the scientific system develops, which many researchers talk about. Some researchers, however, disagree with the characterization of the current state of science as a crisis. Some argue that the crisis in modern science is associated with a deep systemic crisis of culture as a whole. Others look for the sources of the crisis state in the contradictions characteristic of the scientific system itself and individual scientific disciplines [1; 2]. It is generally recognized that the current state of science is characterized by a constantly deepening division, first, between the humanities and natural sciences, and, secondly, within each of the sciences, i.e., within scientific disciplines.

The differences between natural science and humanities exist objectively and are related to the object, subject, and methods of research. In natural science, the object of research is nature and man as a part of it, i.e. its biological side. For the humanities, the object of research is the subject of knowledge itself, the person, his social, spiritual side. The truth of the laws of nature can be proved through experiment, the task of the scientist is to identify cause-and-effect relationships in order to repeat the specified conditions and obtain the desired result. Phenomena related to the humanities are given to us in the form of experiences, the truth of knowledge is largely subjective and is the result of interpretation, logical constructions, and not experimental evidence. This implies the ideal nature of the humanities, the rapid variability, the instability of the objects of research.

Cognition is always a special kind of spiritual activity of a person, aimed at obtaining true, reliable knowledge about natural and social phenomena and about the person himself as a special reality, which is somehow included in the existence of the world as such. In any kind of scientific knowledge, a person as a subject of knowledge is a social being included in the life of a certain society. The cognizing subject is always influenced by the atmosphere of society, culture, the system of values and value orientations that are common in a particular society. But, if in natural science knowledge they are not a party to the studied object, then in social and humanitarian

knowledge they are directly included in the life of society, which becomes the object of knowledge, for example, in social knowledge.

In addition, it is necessary to take into account the fact that the very social processes in society, culture, value system are the result, the product of the activities of the people themselves, who become the object of social and humanitarian knowledge. Therefore, the subject of knowledge in social and humanitarian knowledge becomes an integral part of the object of knowledge. In this regard, the subject of cognition itself becomes the object of cognition in the social and humanitarian sciences, which affects the specifics of the cognitive process in social and humanitarian cognition. Therefore, there is a need to analyze and identify the structure of the subject of knowledge, which is also the object of knowledge. When analyzing and characterizing the specifics of the subject of knowledge, it is necessary to take into account its personal aspect, since it is involved in the system of connections and relations in society, in various cultural and ethnic relations. In addition, the cognizing subject is somehow forced to enter into complex relationships with various social groups that have their own needs and interests, their own values, worldview attitudes that affect the cognizing subject, since in real life it is included in a single process of spatial and temporal existence of society as a certain integral system.

The humanities are significantly influenced by the systems of human values, the ideology of a particular cultural system. Natural sciences are also subject to the influence of the cultural system, the authority of a particular scientist, the author of the concept, but to an immeasurably lesser extent. Here, rather, there is a specific interpretation and practice of using the knowledge obtained by natural scientists, as well as a certain social order that is presented to the natural sciences by society.

All of us purposefully or unconsciously educate or teach someone: our relatives, work colleagues, at least ourselves. In life, you can meet people who feel the need and have the habit of constantly teaching. In this case, the person is said to "love to educate". Such people can rightly believe that they are the real teachers and educators. Hence, the upbringing and education of a person is one of the types of human activity. However, is such a person always aware of the essence of the process and at the end of the training of the other? Why is this happening? When does this activity become conscious? When does the work of educating and educating a person turn into art? "Pedagogy "is a word of Greek origin, literally translated as" childbearing"," child-rearing " or the art of education. Pedagogy is a set of knowledge and skills for teaching and upbringing, effective ways to transfer the accumulated experience and optimal preparation of the younger generation for the life of activity. Pedagogy is the science of the purposeful process of transferring human experience and preparing the younger generation for life and activity. The need to pass on experience from generation to generation appeared, along with other human needs, at the earliest stage of the emergence of society.

The integration of the sciences is possible if we turn to a space that is outside the scientific disciplines. In the report "Towards a methodological justification of the dialogue between Technoscientific and Spiritual cultures" at the Sixth International Philosophical and Cultural Congress "Differentiation and Integration of Worldviews:

the dynamics of value orientations in modern culture", B. Nicolescu defines this space as a certain environment in which scientific disciplines exist [3].

Transdisciplinarity develops on the basis of multi-or pluridisciplinarity (pluridisciplinarity) and interdisciplinarity or interdisciplinarity (interdisciplinarity), which appeared in the middle of the XX century.

Multidisciplinarity is defined as a method of studying a subject by different scientific disciplines at the same time. This approach allows you to cross the boundaries of the scientific discipline, while the purpose of the study remains within the framework of the disciplinary approach. Interdisciplinarity is associated with the transfer of research methods from one scientific discipline to another. For example, the use of the method of interpretation in natural sciences or mathematical methods in the humanities [13].

Transdisciplinarity is a new methodology that allows you to conduct scientific research in the field of what is simultaneously "between" (between) disciplines, "beyond" (beyond) and "intersects" (across) them. The goal of transdisciplinarity is to understand the modern world as a whole, one of the imperatives of which is the unity of knowledge. This methodology allows you to conduct research simultaneously in the scope of several levels of reality, in a complex way.

It should be noted that, despite the rather detailed theoretical development of the methodology of transdisciplinarity, the convincing justification for the need to move to a new stage of development of science, to a new scientific paradigm, the awareness of a significant part of the scientific community of the importance of integrating individual scientific disciplines, the process of integration based on the methodology of transdisciplinarity is still difficult to imagine in practice.

In the social sciences and humanities, the principle of objectivity of knowledge, as a sign of the truth of scientific knowledge, has its own specifics. In natural – scientific knowledge, objectivity consists in revealing the existence of the essence of things as they actually exist, and the reasons for their existence without preferences and value attitudes. In social and humanitarian knowledge, there is also the principle of objectivity, which consists in identifying the real motives and motives of people's activities, which lead to certain consequences and results. To those events that are the result of activity and in which they are now forced to act. The motivating motives of activity also act as the reason for the formation of social and humanitarian, and historical reality. People become the cause of themselves and the cause of historical events, which acquire spatio-temporal dimensions and characteristics and which are already carried out according to their own laws, which the creators of events themselves have to take into account, since they acquire an irreversible character and can no longer be canceled, They acquire the character of objective conditions and circumstances in which people are forced to act and assert themselves as a concrete reality.

Literature

1. Bashlyar, G. Scientific vocation and the soul of man / G. Bashlyar // [Electronic resource]: <http://filosof.historic.ru>

2. Kasavin, I. T. Kontury zamysla / I. T. Kasavin // Epistemology and pedagogy of science. 2004. Vol. I, no. 1.

3. Leskov, L. V. Predictive potential of fundamental science. Sustainable development / L. V. Leskov // Nauka i praktika. 2003. №1.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ НАД АУДИОТЕКСТАМИ У ПРОЦЕСІ ТЕКСТОТВОРЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Гамза Анна Володимирівна

кандидат педагогічних наук (доктор філософії), доцент
кафедри теорії і методик початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету

Ключові слова: аспект, засіб, текстотворення, аудіотекст, текст.

Важливими завданням вчителя початкових класів є підготовка здобувача освіти, який не лише набуває визначених програмою компетенцій, а й уміло реалізує їх у повсякденному житті, формування особистісного потенціалу свідомого громадянина своєї держави, побудованого на засадах вивчення норм української літературної мови.

Важливою особливістю оновленого процесу навчання є формування компетентностей в учнів початкової школи, які допоможуть сформувати власне сприйняття світу та набутти вмінь логічно й чітко висловлювати власні думки у процесі оволодіння основними етапами процесу творення тексту.

Законом України «Про освіту» визначено, що «метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності» [1, с. 11].

Досягнення цієї мети реалізовано шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожному школяру для успішної життєдіяльності, серед яких *компетентність вільного володіння державною мовою* та здатність спілкуватися рідною [1, с. 11].

Державний стандарт початкової освіти *метою «Мовно-літературної освітньої галузі»* визначає: формування комунікативної компетентності; розвиток особистості здобувачів освіти засобами різних видів мовленнєвої діяльності; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей [2, с. 24].

Значний інтерес науковців до проблеми текстотворення ілюструє її актуальність та важливість. У психолого-педагогічній літературі обґрунтовано питання породження й розуміння тексту (Н. Болотнова, Н. Валгіна, І. Гальперін, М. Доблаєв, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, І. Синиця та ін.); лінгвістичної природи тексту (І. Арнольд, Н. Арутюнова, Ш. Баллі, Ф. Бацевич, М. Бахтін, А. Загнітко, І. Ковалик, І. Кочан, Л. Мацько, О. Москальська, О. Селіванова та ін.). Проблему текстотворення в контексті мовленнєвого розвитку розглянуто в працях дослідників початкової та середньої освіти (В. Бадер, З. Бакум, Н. Бібік,

Л. Варзацька, М. Вашуленко, О. Глазова, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Грона, С. Дубовик, В. Каліш, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, К. Климова, О. Кучерук, Т. Ладиженська, М. Львов, Т. Маркотенко, С. Омельчук, М. Пентилюк, Н. Сіранчук, Н. Скрипченко, В. Собко, С. Соловейчик, В. Статівка, І. Хом'як, О. Хорошковська, С. Яворська та ін.).

У лінгводидактиці описано варіативні методики формування усного й писемного мовлення, діалогічного і монологічного висловлення, прийоми роботи з текстом на уроках української мови в початкових класах. Упродовж останнього двадцятиріччя з'явилася низка дисертаційних праць, присвячених розвитку мовленнєво-творчої діяльності (Н. Гавриш); основним аспектам наступності та перспективності у формуванні текстотворчих умінь учнів початкових і 5-х класів у загальноосвітніх школах (О. Глазова); проблемі формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів (Н. Грона); збагаченню словникового запасу учнів початкових класів в умовах формування лексичної компетентності на уроках української мови (Н. Сіранчук); розвитку в учнів початкових класів навичок складання текстів-описів (В. Собко); збагаченню словникового запасу учнів початкових класів дієслівними формами (Н. Чепелюк).

Аналіз навчальних програм щодо обов'язкових результатів навчання учнів початкових класів уможливило виділення основних змістових напрямів, серед яких важливе значення має «*Мовно-літературна освітня галузь*»: сприйняття, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення свого досвіду; взаємодія з іншими особами усно, сприйняття і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях; дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними явищами, їхній аналіз; висловлювання думок, почуттів та ставлення, взаємодія з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримання норм літературної мови.

Важливим завданням сучасної початкової ланки освіти є формування мовної особистості, здатної до її світосприйняття та розвитку когнітивної здатності [1, 11]. Аналіз «*Мовно-літературної галузі*» у типовій освітній програмі уможливив визначення змістової лінії «*Досліджуємо медіа*», яка передбачає роботу над усним чи писемним мовленням, з метою впливу на переконання слухача. Формування комплексу текстотворчих умінь: інформаційно-змістових, структурно-композиційних, граматико-стилістичних та поведінково рефлексійних під час вивчення дієслова можливе за допомогою виконання навчальних вправ у межах означеної змістової лінії. У процесі роботи над медіатекстами, учні початкових класів зможуть обговорювати зміст і форму простого медіатексту (світлина, фотоколаж), виявляти очевидні дії у простих медіатекстах; визначати тему й основну думку; висловлювати власні думки і почуття з приводу простих медіатекстів.

Окрему групу для формування текстотворчих умінь в учнів у процесі вивчення дієслова становлять *аудіовізуальні засоби навчання*, мета застосування яких полягає в підвищенні ефективності процесу засвоєння знань із розділів «Слово», «Речення», «Текст», «Дієслово»; активізації усного й писемного

текстотворення, збагачення лексичного запасу учнів дієсловами; забезпеченні реалізації принципу розвитку мовного чуття; формування умінь чітко й правильно висловлювати власні думки. Досліджуючи методичний аспект важливості використання аудіовізуальних засобів навчання, було виявлено що вони сприяють формуванню умінь усного текстотворення в учнів за допомогою застосування комп'ютерних мультимедійних дошок, а також посиленню мотивації навчальної діяльності учнів.

Важливим для формування текстотворчих умінь у нашому дослідженні ми виділяємо використання медіатекстів та медіапрезентацій, за допомогою яких учні відчують зміст тексту через засоби зовнішньої виразності, налаштовуємо візуальний контакт учня із прослуханим та побаченим, відбувається швидке орієнтування в умовах спілкування та виокремлення головного для усного текстотворення чи з'ясування протиріч у творі-есе.

Ефективними прийомами експериментального навчання визначено граматики-стилістичний аналіз усних і письмових текстів, вправи на відтворення словосполучень, речень, текстів у вільних диктантах, переказах, близьких до тексту, під час читання, заучування напам'ять, а також виконання вправ за зразком. Усі ці прийоми спрямовані на збагачення мовлення учнів дієсловами-синонімами, дієсловами-антонімами, багатозначними дієсловами, дієсловами, вжитими у переносному значенні, типовими граматичними моделями, найпоширенішими інтонаційними структурами.

У процесі такої роботи не всім учням вдається 100% сформувати комплекс умінь, спрямованих на реалізацію процесу текстотворення, проте значно збільшується відсотковий показник під час виконання вправ над інформаційно-змістовим та граматики-стилістичним умінь. Вчитель має прагнути сформувати вміння, вдало виділяти структурні частини тексту, виписувати ключові дієслова, які описують перебіг подій у відповідній послідовності, пов'язувати речення між собою, так аби створити мікротеми висловлювання, навчилися чітко витримувати етапи граматичного розбору дієслова як частини мови, добирати дієслова, що найкраще відображають зміст висловлювання.

Мовно-мовленнєві вправи у поєднанні із мультимедійними чи ілюстративними засобами навчання допомагають створити необхідну емоційну атмосферу для продукування власних висловлювань. Наприклад, фронтальна бесіда вчителя готує учнів до написання твору-опису *«Прийшла весна»*, орієнтує у правильному доборі дієслівного матеріалу з використанням вивчених граматичних правил та формує практичні навички творення тексту. Тема висловлювання повинна передбачати мотивацію, викликати яскраві емоції, створювати всі передумови для використання описової функції дієслова в процесі текстотворення.

Отже, використання аудіовізуальних засобів навчання, зокрема аудіотекстів у процесі текстотворення допомагає: з'ясувати чіткий мотив створення висловлювання, набути комплекс умінь, необхідних для продукування висловлювань усного й писемного текстотворення, удосконалити знання учнів 3-4 класів про дієслово, як лексичну одиницю мовлення, які необхідні для опису процесів предметів та явищ, висловити власні міркування, які уможливають

вдосконалення знань про дієслово як частину мови, яка виконує предикативну функцію в усному й писемному мовленні. Мовно-мовленнєві завдання дозволяють сформувати вміння орієнтуватись у мовленнєвій ситуації, а також виявити рівень набуття учнями початкових класів інформаційно-змістових, структурно-композиційних, граматико-стилістичних та поведінково-рефлексійних умінь у текстотворчому процесі.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту». К.: Міленіум, 2001. – С. 11-35.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Поч. шк.*. К., 2016.

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Грень Лариса Миколаївна,

доктор наук з державного управління,
професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Чеботарьов Микола Корнійович,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології управління
соціальними системами
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Управління навчальним закладом, передусім, спрямовується на створення і забезпечення ефективної діяльності керованої і керівної систем, а також її розвиток. Основні зусилля органів управління освітою та організацій громадянського суспільства в галузі реформування освіти мають бути спрямовані на підвищення якості української освіти.

Принципи управління навчальним закладом – це основні положення, що впливають із закономірностей управлінської діяльності у школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах. До найголовніших із них належать:

Принцип державотворення. Згідно з ним школа вважається важливою державною інституцією, від характеру функціонування якої залежить майбутнє суспільства і держави. З огляду на це, виховна та освітня діяльність спрямовується на утвердження та зміцнення державності України.

Принцип науковості. Передбачає здійснення управління на основі сучасних досягнень його теорії та практики, врахування під час організації навчально-виховного процесу новітніх досягнень педагогіки та суміжних з нею наук.

Принцип демократизації. Полягає у використанні адміністрацією освітнього закладу під час вирішення важливих питань його життя принципу доповнюваності Нільса Бора. Це означає, що керівники педагогічного колективу, з одного боку, намагаються визначити межі істинності позицій та суджень учнівського і вчительського колективів, а з іншого боку, в міру доцільності враховують їх під час вироблення важливих управлінських рішень.

Принцип гуманізації. Потребує спрямування педагогічного процесу на розвиток вихованців та творче самовираження педагогів відповідно до внутрішньо закладених їхніх потенціалів, що зумовлює конгруентний характер взаємостосунків за схемами педагог – учень, адміністрація – педагог, педагог – педагог.

Принцип перспективи. Спрямовує діяльність педагогічного колективу на досягнення близьких, середніх і далеких перспектив.

Принцип поєднання колегіальності з персональною відповідальністю. Згідно з ним повнота відповідальності за навчально-виховний процес покладена на директора загальноосвітнього закладу. Однак найповніше реалізується вона в умовах демократичного стилю управління.

Принцип системності. Передбачає розуміння системного характеру об'єктів управління, системна властивість яких не зводиться до суми властивостей складників. А також врахування того, що будь-яка система може включати в себе інші, нижчого порядку. Так, у системі будь-якого освітнього закладу, за умови застосування компонентно-структурного аналізу, можна виділити три підсистеми, які тісно пов'язані між собою і безпосередньо впливають на загальносистемну властивість. Це такі підсистеми: а) адміністративно-господарська; б) організаційно-управлінська; в) психолого-педагогічна. Зважаючи на це адміністрації навчального закладу слід пам'ятати, що стійкість інтегративної властивості залежить не лише від цілісності загальної системи освітнього закладу, а й від цілісності всіх її підсистем [1, с. 6].

Отже, впровадження в освітньо-виховний процес закладу вищої освіти принципів управління – державотворення, науковості, демократизації, гуманізації, перспективи, системності, поєднання колегіальності з персональною відповідальністю – можливе лише за умов демократизації суспільства та використанням кращого досвіду провідних європейських країн.

Список літератури:

1. Литвиненко Т. А., Гапотій В. Д., Грень Л.М. Управління навчальним закладом: правові аспекти: навч. посіб.: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, Харків, 2019. – 248 с.

АРТИКУЛЯЦІЙНА ДИСПРАКСІЯ У ДІТЕЙ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Губарь Ольга

старший викладач Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Україна

Ельвін Катерина

студентка IV курсу, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Україна

В умовах сучасного світового простору, значна увага приділяється проблемам вивченням та корекції порушень у дітей з ДЦП. За офіційними даними станом на 2006 рік було зареєстровано 18130 дітей, хворих на ДЦП. Зараз в Україні нараховується більше 30 тисяч хворих на ДЦП. Протягом останніх 40 років у всьому світі збільшується чисельність дітей, що народилися з діагнозом ДЦП (в Росії 6-8 випадків, в Казахстані 5-9 випадків, в США 3-4 випадки, в Білорусі 2-3 випадки, в Україні 3-5 випадків на 1000 новонароджених). Поряд з руховими недоліками у дітей з ДЦП спостерігаються порушення мовлення, що зумовлені порушенням мовнорухових аналізаторів. Порушення вимови відзначені у 2/3 хворих на ДЦП. На даний момент сучасна логопедична наука забезпечена достатньою кількістю літератури з питань корекції звуковимови, складової структури слова, просодики тощо. Однак, значна кількість питань потребує сучасного підходу корекції, зокрема, проблема подолання порушень звукової сторони мовлення у дітей з ДЦП, які зумовлені анатомічними недоліками або міотонічними дисфункціями органів артикуляції, що є причиною ускладнень артикуляційної моторики та мовленнєвого дихання. Основним мовленнєвим порушенням у дітей з ДЦП є артикуляційна диспраксія. Артикуляційна диспраксія- це недорозвинення мови, яке виникає в результаті порушення тонуру артикуляційних м'язів, що приводить до проблем з засвоєнням і відтворенням звуків. Для дітей з подібними порушеннями притаманне: порушення тонуру артикуляційної мускулатури; недостатня рухливість артикуляційних м'язів язика і губ, що обумовлює порушення звуковим; порушення дихання; порушення координації довільних артикуляційних рухів; порушення акту прийому їжі та гіперсалівація [1]; Основними проявами диспраксії є заміна складних фонем простими; пропуски окремих звуків в словах; змішування фонем в слові; проблеми в складанні фрази та порушення в лексиці різного ступеня вираженості тощо.

Система корекції мовлення дітей з церебральними порушеннями достатньо розгалужена і до даного часу перебуває в постійному розвитку, зазнає змін у зв'язку з збільшенням контингенту дітей і постійного розвитку науково-технічного прогресу. Не зважаючи на значну кількість уваги і зусиль з боку

корекційних педагогів, лікарів та психологів значна кількість дітей потребує допомоги. Одним серед новітніх методів корекції мовлення, а саме подолання артикуляційної диспраксії, є міогімнастика. Її доцільно використовувати з першого етапу роботи й продовжувати протягом усього реабілітаційного періоду. Розвиток носового дихання, м'яко-артикуляційних м'язів, рухомості м'язів язика, щік полегшує роботу з корекції звуковимовної сторони мовлення.

Підтвердження цьому ми знаходимо в працях дослідників: К. Беккер, Б. Гріншпун, С. Коноплястої, О. Правдіної, Ф. Рау, М. Совак, В. Тарасун, Т. Фідічевої, Г. Чіркиної, М. Хватцева, М. Шеремет та ін. Дослідженням мовленнєвих порушень дітей з ДЦП присвячені роботи О. Архипової, О. Мастюкової, Л. Данилової, М. Іполітової, К. Семенової та ін. Використання інноваційних методів корекційної роботи при церебральних порушеннях знаходимо в роботах українських науковців, а саме: В. Ковальова, Т. Ліва, К. Семенова, В. Берснева та ін. Однак розкриття особливостей використання міогімнастичної техніки при корекції артикуляційної диспраксії у дітей з церебральними порушеннями було вивчено недостатньо, що потребує подальшого вивчення та розробки. Таким чином, метою дослідження було подолання артикуляційної диспраксії засобами міогімнастики.

Використання традиційного комплексу артикуляційної гімнастики не достатньо ефективно для цілеспрямованого формування або відновлення функції окремих м'язів, що страждають при патології прикусу або вкороченні зв'язок язика і губ. Комплексний підхід сприятиме швидшому формуванню артикуляційних навичок у дітей, що страждають на артикуляційну диспраксію. В роботі ортодонтів, як потужний біологічний стимулятор росту кісток зубо-щелепної системи використовується лікувальна гімнастика. Лікувальний ефект досягається внаслідок м'язового навантаження організованого у вигляді фізичних вправ і застосовується цілеспрямовано для кожної групи м'язів відповідно терапевтичним завданням [2]. Міогімнастика- це гімнастика, що використовується для формування та нормалізації функцій м'язів щелепно-лицевої ділянки та ротової порожнини. Вона включає в себе комплекс вправ, які спрямовані на виправлення порушень прикусу, розвиток жувальних м'язів, тренування правильного положення язика, відновлення функцій носового дихання і мовлення [3]. Ця терапія спрямована на перебудову спотворених м'язових стандартів та установку нових, які також усувають при цьому шкідливі звички, якщо такі є. До основних порушень при яких використовується міогімнастика відносяться: порушення зубо-щелепної системи; проблеми прикусу; недоліки функціонування нижньощелепного суглобу; наявність атипового ковтання, смоктання та жування; недоліки носового дихання; проблеми сну; порушення постави тощо

В логопедичній роботі з корекції звуковимови у дітей з артикуляційною диспраксією доцільно використовувати елементи міогімнастики, розроблені в ортодонтії Л. Зубковою, до міогімнастичних вправ при зубощелепних аномаліях вона відносить ряд вправ, серед яких: змикання губ, надування щік, притискання до щік кулаків та повільне видихання повітря через стиснуті губи; прикусування верхньої губи при дистальному прикусі та нижньої (при мезіальному);

втягування нижньої губи і захоплення нею верхньої, і навпаки; утримування між губами смужки паперу протягом 3-5 хвилин; набирання в рот води і утримування її; притискання пальців до кутиків рота і спроби розтягнути, долаючи опір при напруженні [4].

Використання міогімнастики при подоланні артикуляційної диспраксії у дітей з церебральними порушеннями сприяє: нормалізації й розвитку миміки, розвитку жувальної функції і артикуляції, формування правильного дихання; активізації щічних м'язів; формування правильного процесу ковтання та смоктання; формування правильного положення язика в роті та збільшення ефективності корекції мовленнєвих порушень [5]. Міогімнастика включає вправи, які спрямовані на розвиток кінетичної організації артикуляційної моторики (загальні вправи, що спрямовані на формування статичної координації артикуляційних рухів, динамічної координації артикуляційних рухів; специфічні вправи, які спрямовані на формування окремих елементів артикуляційних укладів різних звуків мовлення) і вправи, які націлені на вдосконалення кінестетичної організації артикуляційної моторики.

Таким чином, дослідивши міогімнастику як один з інноваційних методів корекції артикуляційної диспраксії у дітей з церебральними порушеннями, ми можемо зробити висновок, що її вплив є позитивним як на особистість дитини, так й на її мовлення. А саме завдяки міогімнастики у дітей поліпшується моторика м'язів артикуляційного апарату, розвиваються кругові м'язи рота і нормалізується змикання губ; поетапно моделюється правильна артикуляційна поза язика; нормалізується процес дихання, ковтання та жування. На жаль, міогімнастика в процесі подолання артикуляційної диспраксії у дітей з церебральними порушеннями залишається поза зоною уваги дослідників і потребує подальшого вивчення з метою поліпшення корекційного процесу.

Список літератури

1. Гуровец Г., Маєвська С. До питання діагностики стертих форм псевдобульбарної дизартрії // Питання логопедії. - М.: Педагогіка, 1978. - С. 27-37.
2. Данилова Л. Методи корекції мовного і психічного розвитку у дітей з церебральним паралічем. - М.: Медицина, 1977. - С. 3-45.
3. Зубкова Л. Лечебно-профилактические мероприятия в ортодонтии / Л. Зубкова, Ф. Хорошилкина. – Київ: Академія, 1993. – 120 с.
4. Калашникова І., Мінаєва І., Чапала В. Взаємозв'язок роботи логопеда і ортодонта. М., 2004. 40-56 с.
5. Лопатіна Л. Порушення мимічної мускулатури і артикуляційної моторики у дітей зі стертою формою дизартрії // Мовні і нервово-психічні розлади у дітей та дорослих. - Л.: ЛГПІ, 1987. – с. 33-37.

ХИМИЯ САБАҒЫНДА ӨМІРМЕН БАЙЛАНЫС ПРИНЦИПІН ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Жекен Нұржанат

химия кафедрасының 4-курс студенті

С.Аманжолов атындағы

Шығыс Қазақстан Университеті, Қазақстан

Келешек ұрпақты жеке тұлға ретінде қалыптастырып, бәсекелестікке қабілетті біліммен қаруландыру – бүгінгі күннің басты талабы.

Қазақстан Республикасы білім беру жүйесі қазіргі таңда өзгермелі және өскелең талаптар мен қажеттіліктерді қанағаттандыра отырып, отандық білім саласын әлемдік білім кеңістігіне кіріктіруге бетбұрыс жасауда. Білім мазмұнын жаңарту – білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнын, оқыту мен тәрбиелеудің әдістері мен тәсілдерін қайта қарастыру болып табылады. Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, кез келген өмірлік жағдайда функционалдық сауаттылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсете білетін тұлғаның үйлесімді қалыптасуына және зияткерлік дамуына қолайлы білім беру ортасын тудыру – жаңартылған білім мазмұнын енгізудің нәтижесі болуы керек [1].

Осыған орай химияны оқытудың жаңа әдістемелік жүйесі, мектептерде пәнді оқытып үйретудің – тиімді жолдарының бірі оқушылардың іс-әрекеттерін белсендіру мен тиімділігін арттыру, педагогикалық технологияларымен ұштастыра жүргізу жұмысын практикаға енгізу мәселесіне ерекше көңіл аудару қажеттігін көздейді [2]. Осы тұрғыда негізгі ауыл мектебінде оқытуды ұйымдастыру мәселесіне, оқу тәрбие жұмысының деңгейін көтеруге және оның беделін жоғарылатуға көңіл бөлу қарастырылған. Қазіргі кезде оқытудың тиімді әдістерін зерттеп, оны іс жүзінде қолдануға ұсыну күрделі мәселелердің біріне айналды. Оқушыларды қоршаған орта заттармен құбылыстармен таныстырып, олар жайында ғылыми ұғымдарын жүйелеп, көзқарастарын қалыптастыруда орта мектепте оқытылатын химия пәнінің мәні өте зор. Сондықтан да химияны оқытудың әдіс тәсілдерін сан-салалы бағытта, жан-жақты қарастыру көзделеді.

Химияны оқыту мәселесі белгілі педагогтармен методистердің назарынан тыс қалмай үнемі зерттеу нысанасына айналып келді: Қ.А.Аймағамбетова, А.Г. Сармурзина, Н.Н. Нұрахметов, С.Ж. Жайлау, Т.Т.Омаров, Ж.Ә.Шоқыбаев, К.А. Сарманова, М.Р.Танашева т.б. көптеген зерттеулерде оқу үрдісіне жаңа технологияны енгізу жолдарын қарастыру тенденциясы оқушылардың белсенділігі мен танымдық іс-әрекеттерін, шығармашылығын дамытуға негіз салатындығы көрсетілген.

Ұстаз оқушыларға білім беру барысында оқу үрдісін ұйымдастыру кезінде тұлғаның дұрыс қалыптасу мүмкіндігін зерттеп, жеке бас ерекшелігін бағалап,

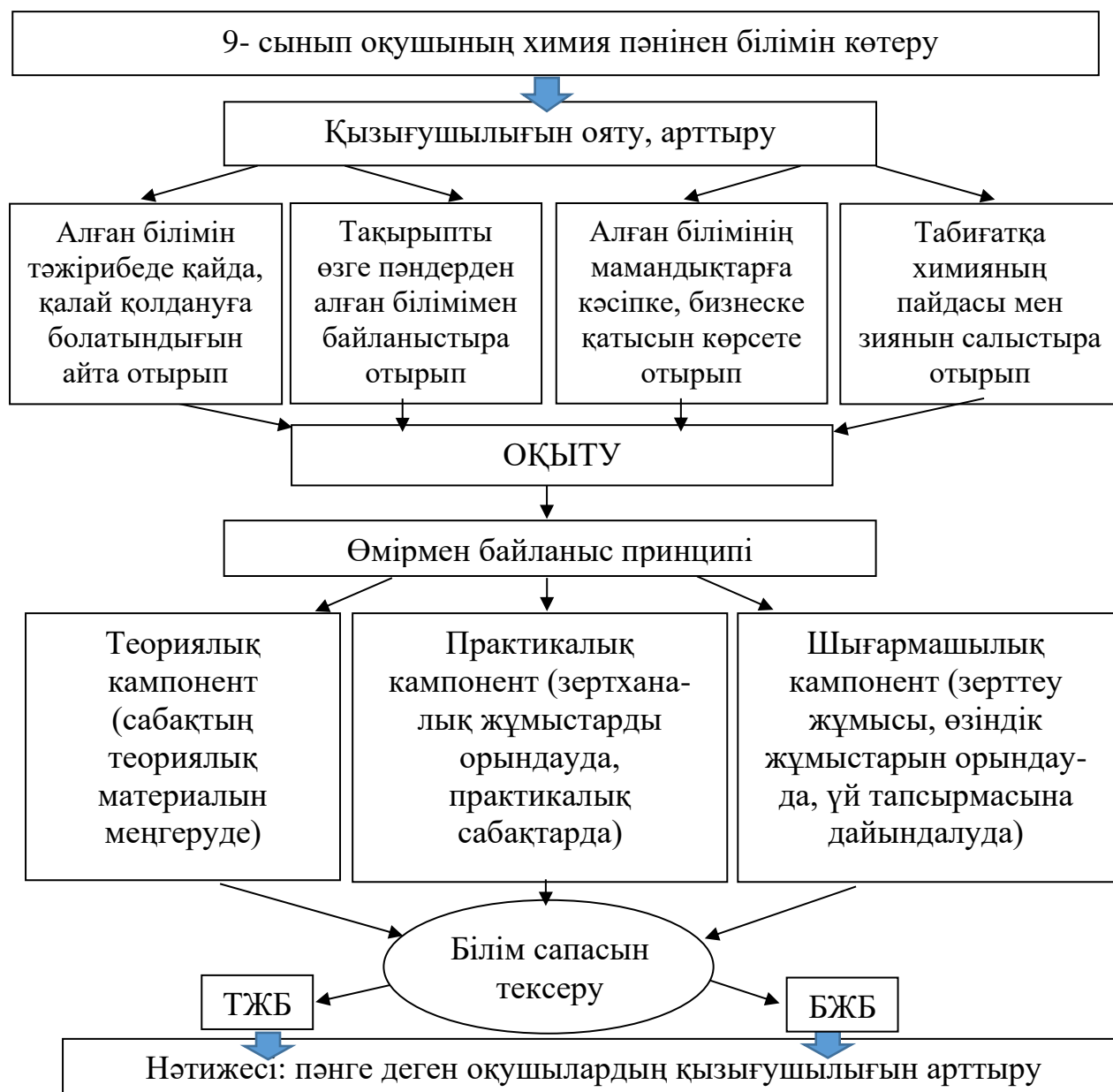
осыған сәйкес жұмыс істегенде ғана орынды педагогикалық шешім табады. Химия пәнінің көптеген мұғалімдері оқушыларды химия ғылымының заңдарымен, қоршаған ортада жүріп жатқан химиялық, құбылыстармен таныстырып, оны көруге, сезінуге, түсінуге жағдай жасау арқылы дүниедегі химиялық, айналулармен оқушыларды қаруландырудың жолдарын таңдай білуі, заттар және олардың көптүрлілігі туралы ұғымды меңгерте отырып, сабақта көркем әдебиетті, поэзияны, оқу ойындарын енгізу арқылы оқушылардың жеке шығармашылығын қалыптастыруға болатындығын дәлелдеді [3].

Республиканың жер қойнауының табиғи кен байлықтарға өте бай Д.И.Менделеевтің периодтық жүйесіндегі элемент бәрі дерлік біздің туған өлкемізден табылады. Солай бола тұрса да, оқулықтарда Қазақстан химиясы тиімділігіне негіздеп оқушылардың танымдық дербестігін қалыптастыру жолдарын қарастырылмаған.

Жоғарыда келтірілген деректер қазіргі таңда химияны оқытудың тиімділігін көтеруде біраз зерттеу жұмыстарының жүргізілгендігін аңғартады. Дегенмен, педагогикалық психологиялық және оқу әдістемелік әдебиеттерді, арнайы зерттеулерді талдау нәтижесінде педагогиканың жалпы теориялық негіздері мен тәрбиелік мәселелеріне баса назар аудару бүгінгі күнге дейін пәнді оның ішінде химияны оқытуда алған білімдерін өмірмен, қарапайым тұрмыспен, қоршаған ортамен байланыстыру әдістемесінің назардан тыс қалғанын көрсетеді.

Әр жасөспірімнің қалыптасып дамуында, өзі күнбе-күн өмірден сезінетін, еститін, көретін заттар мен құбылыстар, оқиғалар үлкен орын алады. Сол себепті алған білімін өмірмен байланыстыра алуы химия пәнін сапалы оқытуда маңызды рөл атқарады.

Жоғарыда айтылған жағдайлар орта мектепте химиядан білім беру стандарты қойып отырған талаптар мен қазіргі таңдағы химияны оқыту үрдісінің арасында қарама-қайшылық тудырады [4]. Білімді өмірмен, салт-дәстүрмен байланыстыру, өлкетану принципін қамтамасыз ету өз деңгейінде жүзеге аспай отыр. Осыған орай, біз өмірмен байланыстыру принципін жаңартылған білім беру бағдарламасы аясында химия пәнін оқытуда қолданудың моделін ұсынып отырмыз. 1-суретте келтірілген суреттегі модельге сәйкес кез-келген сабақты өмірмен байланыстыру арқылы оқушыларға оқытуға болатындығын айта аламыз.

1 сурет. «Химия сабағында өмірмен байланыс принципі» теориялық моделі

Қорытындылай келе, қоршаған ортамен, өмірмен, тұрмыспен, басқа пәнді оқуда алған білімімен ұштастыра отырып, орта мектептердегі химия пәнін оқытуды жүзеге асырудың әдістемесін оқу үрдісінде тиімді қолданудың мүмкіндіктері кең екендігін анық. Жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша орта мектептердегі химия пәнін оқытуда химиялық заттар мен құбылыстарды таныстыруда қарапайым өмірде, тұрмыста қолданылатын құралдарды, кездесетін құбылыстарды, халқымыздың жиі қолданатын ұлттық танымын мысал ретінде келтіріп отырса, оқушының білім сапасын дамытуға, тереңдетуге болатындығына көзіміз жетеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әмір Ш. Педагогикалық инновацияны іске асырудың жолдары. //Қазақстан мектебі – 2000 № 5. 13 б.

2. Арысбаева З. Инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану ерекшеліктері // Қазақстан мектебі.– 2003. - №8. - 20 б.

3. Дидактикалық бірлікті ірілендіру технологиясын жануартану пәнін оқытуда пайдалану / Ун-т «Кайнар». – Алматы, 2005. – № 3/2. – 65–66 бб.

4. Баяшова А.Қ. Жалпы және биобейорганикалық химия: оқу құралы / Ажар Қоспановна Баяшова; әл-Фараби атын. ҚазҰУ.- Алматы: Қазақ ун-ті, 2009.- 98б.

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СПЕЦІАЛІСТА У ГАЛУЗІ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ

Корінська Ольга Олегівна

викладач кафедри теорії та практики перекладу
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Корінська Александра Олегівна

студентка
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Туристична сфера та міжнародний бізнес неможливі без вільного володіння іноземними мовами, оскільки комунікація на різних рівнях потребує швидкого реагування та прийняття рішень. Таким чином, з'являється потреба в англомовній комунікативній компетенції. Звідси з'являється потреба у володінні якнайменш однією іноземною мовою, а саме англійською, яка є засобом міжнародної комунікації у світовому просторі.

Поставлена нами проблема була предметом дослідження ряду науковців. Іншомовну підготовку майбутніх фахівців у своїх працях висвітляли: Й. Берман, О. Бігич, Є. Верещагіна, Р. Гришкова та ін.. Проблеми професійної підготовки фахівців галузі туризму розглядалися в дослідженнях М.М. Галицької, Л.М. Заблоцької, С.П. Кожушко та ін.

Нашою метою є висвітлення методичних аспектів формування англомовної компетентності в професійній підготовці майбутніх фахівців у сфері готельно-ресторанної справи (ГРС).

Через нестачу кадрів, та зростаючий попит у туристичній сфері, з'являється потреба у професіоналах з досконалим знанням англійської мови. Так, з'являється потреба у більш продуктивних методах навчання англійської мови у вищих навчальних закладах, як засобу спілкування на різних рівнях суспільного та професійного життя.

Англомовна компетентність включає в себе не тільки навички комунікації, ведення ділових переговорів, уміння працювати в команді та організовувати її діяльність, а також є засобом самореалізації та самовдосконалення.

На думку Н.І. Костенко, «результатом сформованості іншомовної компетентності виступає мовна особистість, що є універсальною, загальнопедагогічною категорією, яка характеризується такими якостями особистості індивіда, як розкритість, творчість, самостійність, здатність будувати взаємодію й взаєморозуміння з партнерами спілкування, включатися в сучасні світові процеси розвитку цивілізації, вдосконалення людського суспільства» [1,

с. 87], що насамперед є критично важливою характеристикою фахівця галузі туризму.

Випускник спеціальності «Готельно-ресторанна справа» повинен в рівній мірі випрацювати комунікативні компетенції (спілкування з клієнтами та досягнення домовленості з питань житла, харчування, подорожі, медичного страхування та безпеки життя, фінансових та банківських операцій, відвідування визначних місць та пам'яток тощо, ведення необхідної документації, написання листів, опрацювання скарг, складання рекламних матеріалів та інше), та вміти використовувати їх як українською, так і англійською мовами.

Курс «англійської мови за професійним спрямуванням» повинен викладатися після шкільного курсу англійської мови, який не завжди відповідає вимогам. Саме тому ми розглянули методи, які можуть допомогти викладачам та студентам з вирішенням цієї проблеми.

Так, використання методики Content Language Integrated Learning (CLIL) може покращити рівень мотивації до вивчення та оволодіння комунікативними навичками та професійними компетенціями.[2] CLIL розглядає вивчення англійської мови, що в свою чергу забезпечує формування компетенцій як іноземною, так і рідною мовами. Але, ця методика є успішною, лише при високому рівні підготовки викладача ВНЗ як у професійній, так і в мовній сфері. В результаті чого викладач буде виступати лідером та мотиватором для студентів, що допомагатиме дисциплінувати загально-професійні та професійні компетентності.

До новітніх методів та форм подачі матеріалу сьогодні можна віднести – комплекс e-learning, який включає в себе електронні освітні платформи та курси для дистанційного навчання (мобільні додатки; соціальні мережі; on-line та offline трансляції; відеохостінги; симулятори; VR (virtual reality, віртуальна реальність); AR (augmented reality, доповнена реальність); і тд). Ці методи мають стимулювати мислення спеціалістів, знімати мовний бар'єр в професійній діяльності та збільшити використання іноземних мов.

Розробка, адаптація, та впровадження в педагогічну діяльність та використання інноваційних технологій при навчанні іноземних мов в сфері готельно-ресторанної справи вкрай необхідне.

Для цього ВНЗ необхідно переосмислити формат подачі матеріалу та звернути особливу увагу на культуру викладання, забезпечивши безперервне самовдосконалення та підвищення кваліфікації викладачів сфери готельно-ресторанної справи, туризму, та зокрема, викладачів іноземної мови.

Список Літератури

1. Костенко о Н.І. Особливості формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей / Н.І. Костенко // Мовна комунікація: наука, культура, медицина: зб. матер. наук.-практ. конф. до 55-річчя ТДМУ ім. І. Я. Горбачевського. – Тернопіль, 2012. – С. 86–89.
2. Коченкова О.М. Возможности профилизации преподавания иностранных языков с помощью применения элементов методики CLIL (интегрирование преподавания иностранного языка и других учебных дисциплин) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://kochenkova.ru/publ/vozmozhnosti_profilizacii_prepodavaniya_inostrannykh_jazykov_s_pomoshhju_primenenija_elementov_metodiki_clil_integrirovanie_prepodavaniya_inostrann/1-1-0-1

3. Крашенинникова А.Е. К вопросу об использовании предметно-языкового интегрированного обучения CLIL [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/3_ANR_2013/Pedagogica/5_126661.doc.htm

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

Левченко Фессалоніка Григорівна

Кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу профільного навчання
Інститут педагогіки НАПН України

Першочерговим завданням сучасної освіти є підготовка не лише носія знань, а й творчого індивіда, який здатен використовувати здобуті знання для конкурентоспроможної діяльності у будь-якій сфері суспільного життя, інакше кажучи формувати компетентну особистість. З метою забезпечення зазначеного освітній процес організовується на засадах компетентнісного підходу.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392) дається тлумачення таких понять як «компетентність», «ключова компетентність», «компетентнісний підхід». Зокрема, компетентність трактується як набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. За текстом стандарту ключова компетентність є спеціально структурованим комплексом характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів. Разом з тим, компетентнісний підхід розглядається як спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності.

У документі також визначено ключові компетентності, які мають бути сформовані в процесі освітньої діяльності в навчальному закладі: громадянська, загальнокультурна, здоров'язбережувальна, інформаційнокомунікаційна, комунікативна, міжпредметна естетична, міжпредметна, предметна (галузева), предметна мистецька, проектно-технологічна, соціальна [1].

Освітній процес у загальноосвітніх закладах освіти здійснює вчитель, який має бути готовий до формування компетентності школяра. Проте проведене дослідження свідчить, що незначна кількість педагогів (приблизно 26,6% серед 125 опитаних) готові до нововведень в освітньому процесі.

З метою підвищення фахового рівня педагогів, зокрема, формування у них готовності до реалізації завдань компетентнісного підходу і виховання компетентної особистості учня було застосоване науково-методичне забезпечення, що являє собою комплекс форм і методів, що сприяють створенню умов до формування творчої особистості педагога і підтримки професійної форми його діяльності.

Найбільш поширеними формами роботи з вчителями є вправи для самопідготовки, тренінги, творчі індивідуальні і групові завдання, практикуми, семінари тощо.

У зв'язку з цим було проведено дослідження, які з форм самоосвітньої діяльності вчителя будуть сприяти формуванню ключових компетентностей учнів.

Результати дослідження показали, що серед індивідуальних форм найбільш ефективною є професійний саморозвиток.

Професійні саморозвиток і самовиховання – це свідомо діяльність, спрямована на вдосконалення своєї особистості відповідно до вимог професії до людини [2].

Сутність професійного саморозвитку педагога базується на двох підходах. Перший пов'язаний з саморозвитком самої особистості педагога, другий – зі статусом цього педагога в тій чи іншій системі професійної діяльності. Загальним для того і іншого підходу є, те що індивідуальні здібності певної людини і соціальне середовище, в якому вона перебуває взаємопов'язані, що процес саморозвитку має свої етапи, що особистісний розвиток залежить від професійного.

Основними компонентами професійного саморозвитку вважаються: самопізнання себе з професійної точки зору, постійне самовизначення, розвиток професійних навичок, самопроекування, створення певної стратегії для зростання з професійної точки зору своєї діяльності, самоорганізація і самоврядування [3].

У структурі процесу саморозвитку педагога виокремлено чотири основні логічні взаємопов'язані етапи: самоусвідомлення себе як педагога та прийняття рішення зайнятись професійним саморозвитком; цілепокладання, планування й розробка програми саморозвитку; безпосередня практична діяльність щодо реалізації поставлених завдань у роботі над собою; самоконтроль і корекція професійної діяльності.

На сьогоднішній день великої популярності набули вправи для саморозвитку, а саме: «Чарівний глечик», «Оплески», «Крок до успіху», «Поле вражень». Такі вправи включають до програм тренінгів з професійного зростання, бо використання даних вправ дає можливість виявити сильні і слабкі сторони професійного саморозвитку вчителя, сприяти формуванню професійних якостей, зокрема, в умовах реалізації компетентного підходу у закладах загальної середньої освіти. А також перевірити яким чином вчителі засвоїли нові прийоми, форми, методи, методики роботи із учнями.

Здійснення професійного саморозвитку педагога на основі запропонованих вправ передбачало:

- застосування прийомів психологічної корекції і поведінки та педагогічної діяльності педагогів, подальше формування педагогічних і спеціальних професійних здібностей;

- підвищення ефективності професійної підготовки педагогів з проблемних питань соціально-психологічного управління, методики індивідуально-виховної роботи, психологічного аналізу поведінки та діяльності;

- опрацювання пропозицій щодо подальшого формування професійнопедагогічної спрямованості вчителів у освітньому процесі;
- психолого-педагогічний вплив на розвиток професійних якостей з урахуванням динаміки цього процесу;
- засвоєння теоретичних основ і впровадження інноваційних технологій у освітній процес.

Проведена робота із педагогами, зокрема 125 осіб, що брали участь в експерименті дає підстави для висновків, зокрема, на 9,3% збільшилась кількість вчителів з високим і на 29,7% – з достатнім рівнями готовності до саморозвитку, і відповідно зменшилась частка вчителів із середнім (на 24,2%) і з низьким (на 15,2 %) рівнями. Оцінювання занять, проведених вчителями, що приймали участь в експерименті, показало, що більша частина педагогів готові формувати компетентності у учнів.

Отже, впровадження такої форми самоосвітньої діяльності, як професійний саморозвиток вчителя із використанням вправ для самоосвітньої підготовки позитивно вплинула на якість проведених педагогами занять та сприяли формуванню ключових компетентностей учнів.

Список літератури:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: вилучено із <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011>.
2. Смолюк А. І. Теоретичний аналіз проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи. Педагогічний часопис Волині. 2016. 2(3). С. 40–47.
3. Жорова І.Я., Кузьмич Т.О., Назаренко Л.М. Самоосвіта педагога як умова підвищення його професійної компетентності: методичні рекомендації. Херсон. РІПО, 2012. 80 с.

КОМУНІКАТИВНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ НАВЧАННЯ АУДІЮВАННЯ УЧНІВ 5–6 КЛАСІВ ГІМНАЗІЇ

Полонська Тамара Костянтинівна,

канд. пед. наук, старш. наук. співроб.,
провід. наук. співроб. відділу навчання інозем. мов
Інститут педагогіки НАПН України

Аудіювання (сприйняття на слух) посідає важливе місце серед інших видів мовленнєвої діяльності, котрі використовуються на уроках іноземної мови в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). Аудіювання (англ. *listening comprehension*) є рецептивним видом мовленнєвої діяльності, який означає процес сприйняття і розуміння мовлення на слух. Воно становить основу спілкування, оскільки саме з нього починається оволодіння усною комунікацією.

У процесі оволодіння іноземною мовою аудіювання як вид мовленнєвої діяльності є водночас **метою** і **засобом** навчання. **Метою навчання** іншомовного аудіювання в гімназії є *сприймання й розуміння учнями усної інформації в умовах безпосереднього й опосередкованого міжкультурного спілкування*. Реалізація мети навчання аудіювання можлива за допомогою спеціальних аудитивних вправ. Аудіювання виступає **засобом навчання** в разі поєднання аудитивних вправ з елементами інших видів мовленнєвої діяльності (говоріння, читання й письма), що досягається шляхом використання неспеціальних вправ. Оптимальним варіантом навчання аудіювання є, на нашу думку, створення такої системи вправ, котра б поєднувала спеціальні та неспеціальні вправи.

Відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти [1] та чинної навчальної програми з іноземних мов для основної школи [2] **загальними очікуваними результатами** аудіювання на кінець 6-го класу є *сприймання усної інформації, а конкретними – розуміння розмови між іншими особами, інформації, висловленої особою для аудиторії, змісту оголошення, інструкції та аудіозапису; сприймання усної інформації з відеозаписів*. Окрім того, учні повинні вміти *ідентифікувати* окремі факти і *здогадуватися* про значення невідомих слів із контексту, якщо прослухана інформація доступна та стосується повсякденної тематики. Чітке й повільне мовлення є неодмінною умовою розуміння й сприймання учнями мовлення на слух. Згідно з вимогами навчальної програми обсяг прослуханого в запису матеріалу для 5–6 класів має становити 2–3 хв. Зазначені параметри стосуються лише оцінювання учнів і не слугують основними орієнтирами в навчанні.

У сучасній методиці навчання іноземних мов учнів ЗЗСО утвердилася така типологія вправ: **мовні, умовно-мовленнєві й мовленнєві (або комунікативні)**. Саме цю типологію ми пропонуємо використовувати для навчання аудіювання на уроках іноземної мови у 5–6 класах сучасної гімназії, оскільки вона найбільше відповідає реалізації компетентнісного підходу в сучасній іншомовній освіті в цілому та формуванню іншомовної комунікативної

компетентності в аудіюванні зокрема. У публікації акцент зроблено на комунікативних вправах.

Насамперед визначимося з термінологією схожих понять: «комунікативна вправа» і «комунікативне завдання».

Новий словник методичних термінів і понять трактує **комунікативні вправи** як «вид творчих вправ, які забезпечують формування мовленнєвих умінь і найвищий рівень практичного володіння мовою» [3, с. 103],

Комунікативні або мовні вправи передбачають розвиток умінь логічно осмислювати сприйняту інформацію, критично оцінювати події, виділяти головне, давати особистісну оцінку, аргументувати свою точку зору, коментувати, використовуючи елементи оцінювального характеру.

Щодо поняття «**комунікативні завдання**», то вони визначаються як «комплексний вид навчальної діяльності, який передбачає не тільки використання умінь вербальної взаємодії, що зумовлює інтегрування мовленнєвого досвіду, набутого у вивченні теми, яка наразі опановується, а кількох тем, які вивчалися раніше, й адекватної комунікативної поведінки під час спілкування та здатності успішно користуватися різноманітними стратегіями для досягнення його мети» [4, с. 288].

Тобто, комунікативні завдання окреслюють осмислені та цілеспрямовані вербальні дії для досягнення поставленої мети в конкретній комунікативній ситуації з використанням наявного мовленнєвого досвіду учнів.

Як зазначає український учений-методист В.Г. Редько, «комунікативні завдання сприяють формуванню готовності учнів до спілкування в усній та письмовій формах внаслідок комплексного використання мовних навичок, мовленнєвих умінь і набутого іншомовного навчального досвіду (загальнонавчальних компетентностей), що забезпечує становлення мовленнєвого динамічного стереотипу» [4, с. 303].

Зазвичай виконання комунікативних завдань у процесі навчання аудіювання здійснюється за допомогою уявних навчально-мовленнєвих ситуацій, які потребують розв'язання нестандартних проблем і наближають навчальне спілкування до реальних умов. Під **навчально-мовленнєвою ситуацією** ми розуміємо запропоновані вчителем умови, необхідні для здійснення учнями мовленнєвої дії відповідно до поставленого комунікативного завдання. Зміст кожної навчально-мовленнєвої ситуації потребує чітко визначеного об'єкту спілкування та конкретного завдання.

Пропонуємо окремі приклади комунікативних завдань, спрямованих на оволодіння учнями гімназії іншомовним аудіюванням:

- До вашого класу прийшов новий учень. Для знайомства з іншими учнями він вирішив розповісти про себе. Послухай його розповідь і постав йому запитання, що тебе цікавлять (*його вік, звідки він приїхав, улюблене заняття тощо*).
- Послухай зміст казки (подивись фільм/мультфільм) та опиши усно свого улюбленого казкового героя/герою фільму чи мультфільму (*ім'я, зовнішність, хто він/вона, де проживає, що вміє робити, чим він/вона тобі подобається*).
- Послухай текст про літні канікули Енн і розкажи, як ти провів ці канікули.

- Твій друг з Канади збирається приїхати до тебе в гості на літні канікули. Він зателефонував тобі й поцікавився, якими видами транспорту можна доїхати до твого міста, яка зазвичай погода влітку, які визначні місця можна відвідати. Послухай уважно його запитання і не забудь у своїй відповіді використовувати коректні формули ввічливості: привітання (*Dear...*), прощання (*Best regards / I am looking forward to seeing you*) тощо.

- Уяви, що твоя сестра/брат поїде на дитяче «Євробачення-2021». На пресконференції їй/йому потрібно буде розповісти *про себе, свою країну, пісню, яку виконуватиме*. Заздалегідь послухай її/його виступ і підкажи, що ще вона/він має сказати.

Комунікативні завдання, спрямовані на оволодіння учнями аудіюванням, сприяють розвиткові їхніх творчих здібностей, самостійності та забезпечують формування готовності до усного спілкування внаслідок комплексного використання мовних навичок, мовленнєвих умінь і навчального досвіду. Оволодіння іншомовним аудіюванням нерозривно пов'язано з навчанням інших видів мовленнєвої діяльності. Воно дозволяє зберегти мовні та фактичні знання учнів, слугує надійним інструментом мислення та пам'яті, стимулює говоріння, читання й письмо іноземною мовою. Саме через вправи на сприймання й осмислення учнями змісту нескладних висловлювань, що стосуються особистісної, публічної, освітньої сфери спілкування, повідомлень, оголошень тощо, відбувається плавний перехід до розуміння нескладних текстів пізнавального й соціокультурного характеру та автентичних аудіотекстів із різним ступенем і глибиною проникнення у їх зміст у межах програмових вимог.

Список літератури

1. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16> (дата звернення 17.05.2021).

2. Іноземні мови. 5–11 класи: навчальні програми та методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2018–2019 навчальному році / уклад. М.Н. Шопулко. Харків : Ранок, 2018. 256 с.

3. Азимов Э. Г., А. Н. Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва : ИКАР, 2009. 448 с.

4. Редько В. Г. Конструювання змісту шкільних підручників з іноземних мов: теорія і практика : моногр. Київ : Пед. думка, 2017. 628 с.

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО»

Суласва Наталія Вікторівна

доктор педагогічних наук, професор,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Сьогодні педагогічної науки й практики вирізняється вибором найефективніших шляхів підвищення якості надання майбутнім учителям освітніх послуг. Така якість визначається сформованими у здобувачів освіти загальних та фахових компетентностей, необхідних їм у повсякденному житті та подальшій професійній роботі. На формування таких компетентностей спрямована діяльність закладів вищої педагогічної освіти України, в яких здійснюється підготовка педагогічних кадрів, зокрема, учителів мистецтва (музичного, образотворчого, хореографічного) загальноосвітньої школи.

Вітчизняними науковцями здійснено ґрунтовні дослідження з проблем формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного (Г. Падалка, Є. Проворова, О. Ростовський, О. Щолокова), образотворчого (С. Коновець, М. Пічкур, Г. Сотська, Т. Стрітьєвич, В. Щербина), хореографічного (Л. Андрощук, Л. Роговик, І. Радченко, О. Філімонова) мистецтва та власне учителів інтегрованого курсу «Мистецтво» (О. Гайдамака, О. Калініченко, Л. Масол, В. Рогозіна та ін.). І якщо система підготовки учителів за окремими напрямками мистецтва є традиційною, постійно вдосконалюваною та випрацьованою, то питання формування фахових компетентностей у викладачів інтегрованого курсу «Мистецтво» до сьогодні залишаються дискусійними. Зокрема, йдеться про підготовку фахівців, які були б спроможні на однаково високому рівні надавати загальну музичну та образотворчу мистецьку освіту та передавати свої знання, вміння й навички в царині мистецтва учням загальноосвітніх шкіл.

Сьогодні української системи професійної підготовки майбутніх учителів мистецтва у ЗВО характеризується реалізацією освітньо-професійних програм Середня освіта (Музичне мистецтво), Середня освіта (Образотворче мистецтво) та Середня освіта (Хореографія). Такий підхід означає, що заклади вищої педагогічної освіти спрямовують свою діяльність окремо на підготовку вчителя музичного, образотворчого та хореографічного мистецтва. Водночас в умовах закладів середньої освіти викладання інтегрованої дисципліни «Мистецтво» покладається здебільшого на одного вчителя (лише в поодиноких випадках використовується дуальний підхід, коли учитель музичного мистецтва презентує учням один складник, учитель образотворчого – інший).

З огляду на це заклади вищої педагогічної освіти вносять корективи в освітньо-професійні програми, уводячи, наприклад, для майбутніх учителів

музичного мистецтва такі освітні компоненти, котрі спрямовані на формування образотворчих та хореографічних компетентностей, для майбутніх учителів образотворчого мистецтва уводять ОК з музичним та хореографічним змістом, хореографам – музичним та образотворчим.

І саме тут виникають труднощі. Оскільки студент, який вступає на ОПП Середня освіта (Музичне мистецтво) вирізняється з-поміж інших високим рівнем розвитку музичності й володіє грою принаймні на одному музичному інструменті (переважно фортепіано, баяні чи акордеоні). І він, як правило, не має нахилів, здібностей до образотворчої діяльності та за визначену кількість кредитів, відведених на ОК образотворчого змісту, з досить великими труднощами опановує різноманітні художні техніки й так само непросто йому даються хореографічні завдання. Водночас ті здобувачі освіти, які обрали фах учителя образотворчого мистецтва, не можуть за відведену кількість кредитів на освітні компоненти з музичним та хореографічним змістом оволодіти музичним інструментом, голосовим апаратом, а також хореографічною діяльністю настільки, щоб на достатньому рівні демонструвати учням загальноосвітньої школи вокальні, інструментальні чи хореографічні зразки (за окремими винятками).

Слід зауважити, що система вітчизняної загальної мистецької освіти, яка надається учням загальноосвітніх навчальних закладів має досить потужні напрацювання, учителі музичного мистецтва, образотворчого мистецтва та хореографії мають високі результати власної професійної діяльності. Наразі не можна допустити, щоб їм на зміну прийшли фахівці, котрі виявлятимуть нижчий рівень готовності до здійснення мистецько-педагогічної діяльності. Умови ж, у які потрапили сьогодні вищі заклади педагогічної освіти, не сприяють формуванню на високому рівні однаково всіх (музичних, образотворчих та хореографічних) мистецьких компетентностей в одного студента.

Дискусійним залишається й питання підготовки студентів ЗВО означених спеціальностей на однаково високому рівні здійснювати керівництво вокальним, образотворчим та хореографічним колективом у процесі позакласної діяльності школярів. Знову ж таки йдеться про високий рівень мистецьких колективів (хорів, ансамблів, образотворчих студій чи хореографічних гуртків), керівництво якими у закладах загальної середньої освіти на сьогодні здійснюють так би мовити «вузькі спеціалісти».

Окремі заклади вищої педагогічної освіти спрямували свою діяльність на надання додаткової спеціалізації «учитель інтегрованого курсу "Мистецтво"» студентам, які навчаються за освітньо-професійними програмами Середня освіта (Музичне мистецтво), середня освіта (Образотворче мистецтво), Середня освіта (Хореографія). У такому випадку, для прикладу, майбутні учителі образотворчого мистецтва за 60 кредитів (тих, що відводяться на вільний вибір студентів) мають не тільки засвоїти теорію та історію музики та хореографії, але й оволодіти музичним інструментом та різними танцювальними техніками, засвоїти диригування, постановку голосу тощо. Водночас як майбутні учителі музики та хореографії так само отримати ґрунтовну освіту з двох інших видів мистецтва. Досягнення таких освітніх цілей викликає досить великі сумніви.

Створення та реалізація однієї освітньо-професійної програми з підготовки майбутніх учителів до викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» має передбачати відбір абітурієнтів для формування всіх програмних результатів навчання, які б мали приблизно однаковий рівень розвитку музичності, здібностей до образотворчої та хореографічної діяльності. Що також є дуже проблемним з огляду на те, що таких молодих людей буде небагато.

Тож залишається невирішеним питання професійної підготовки високого рівня учителя інтегрованого курсу «Мистецтво». Одним із варіантів вирішення проблеми якісного його викладання є підготовка майбутніх учителів окремо з кожного виду мистецтва та проведення уроків «Мистецтво» кваліфікованими учителями музичного мистецтва, образотворчого мистецтва та хореографії. І за такого підходу можна буде говорити про створення всіх умов для надання якісних освітніх послуг учням загальноосвітніх середніх закладів, зокрема, з формування у них загальних мистецьких компетентностей.

Список літератури

1. Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи у системі інтегративної мистецької освіти: метод. посіб. для вчителів / Л. Масол, Н. Миропольська, В. Рагозіна, І. Руденко, Л. Хлебнікова; Ін-т проблем виховання НАПН України; За наук. ред. Л. Масол. – К. :Педагогічна думка, 2010. – 227.

ОРТА МЕКТЕПТЕ ХИМИЯ САБАҒЫНДА ТӘРБИЕ БЕРУ ПРИНЦИПІН ҚОЛДАНУДЫҢ МОДЕЛІ

Тілеубергенова Жансая Оразбекқызы

химия кафедрасының 4-курс студенті

С.Аманжолов атындағы

Шығыс Қазақстан Университеті, Қазақстан

Қазіргі заманда оқыту бағдарламасының жаңартылуына байланысты білім беру саласында көптеген өзгерістер енгізілген. Химияны жаңартылған әдістермен оқытумен қатар тәрбие беру, яғни химиялық сауаттылықты қалыптастыру, теориялық білімдерді барынша тану барысында тәрбиелік мәні бар жұмыстардың да атқарылуы маңызды. ХХІ ғасырды құрушы іскер, өмірге икемделгіш, жан-жақты мәдениетті жеке тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру педагог-тәрбиешілердің міндеті болып табылады. Қоғам дамуы процесінде тәрбие мазмұны өзгереді, алайда педагогика тәрбие субъектісі ретінде үнемі адамды қарастырады, ал тәрбие әсері оны жетілдіруге бағытталады [1].

Оқыту деп шығармашылық қабылдау мен практикалық қызметтер, мәдени және моральдық-этикалық идеялардың түрлі тәсілдері мен деңгейлері арқылы білім, білік және дағдыға ие болу түсіндіріледі. Бұл жағдайда тәрбие этностық, эстетикалық, моральдық, әлеуметтік және т.б. түрлі қарым-қатынастардың, сол сияқты мінез-құлық, дағдылар мен сезімдердің әртүрлі деңгейлерінің туындау және қалыптасу процесін білдіреді [2].

Пәнді оқыту процесінде тәрбие қызметін іске асыруда мұғалім ең алдымен сабаққа тәрбие міндеттерін қоюы тиіс. Мұғалімдердің көпшілігіне осы кезең қиындық тудырады. Нақты нені және қалай тәрбиелеу керек? Жеке оқушының және тұтас алғанда сыныптың тәрбие деңгейінің диагностикасы қажет, ол тәрбиенің проблемалы тұстарын бірден байқауға және тәрбие мақсаттарын мақсатты түрде құрылымдауға мүмкіндік береді [1].

Сабаққа дайындалу барысында мұғалім білімдік міндеттермен қатар, оқушыларда әлеуметтік және тұлғалық маңызды қасиеттер мен ерекшеліктер, қоршаған әлемге, адамдарға, іс-әрекетке және өзінің жеке басына адамгершілік-құндылықты қатынас қалыптастырумен, достарымен, ересек және кіші жастағы оқушылармен, ата-аналармен, түрлі әлеуметтік топ өкілдерімен өзара іс-әрекет дамытумен байланысты тәрбиелік міндеттерін анықтайды [3].

Химия сабағының тәрбиелік мүмкіндіктерін қарастыратын болсақ, химия сабағы барысында тәрбие берудің әдістеріне мына әдістерді жатқызуға болады:

1. Пікірталастар;
2. Өнеге-өрнек тәрбие әдісі;
3. Түсіндіру [4].

Химия сабағы барысында оқушыларға құқықтық, еңбек, экологиялық, экономикалық, адамгершілік және эстетикалық тәрбие беру мүмкіндіктері зор.

Химия, өзге пәндерден оқушыларда экологиялық мәдениет негіздерін қалыптасуына жауап беруімен ерекшеленеді. Экологиялық мәдениетті қалыптастыру үшін оқушыларда табиғат қорғау қызметінде экологиялық мақсатты мінез-құлық және белсенділікті тәрбиелеу маңызды. Химия сабақтарында оқушылармен тұрмыста және күнделікті өмірде экологиялық мақсатты мінез-құлықты талқылау үшін зор мүмкіндіктер беріледі. Салауатты өмір салты құндылықтарын химия сабақтарында қалыптастырудың мүмкіндіктері үлкен. Көптеген химия пәні мұғалімдерінің тәжірибесі маскүнемдік, нашақорлық пен уытқұмарлықтың (токсикомания) химиялық аспектілерін қарастырудан тұрады [3]. 1- суретте көрсетілген химия пәнін оқытуда тәрбие беру принциптерін қолданудың моделін қолдана отырып 9-сыныпта «Азот қышқылы мен нитраттардың өзіне тән қасиеттері» [4] тақырыбында сабақ жүргіздік. Нәтижесінде оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, білім сапасы да көтерілді. Осы сабақ нәтижесінде оқушының бойында төмендегі тәрбие қалыптасады:

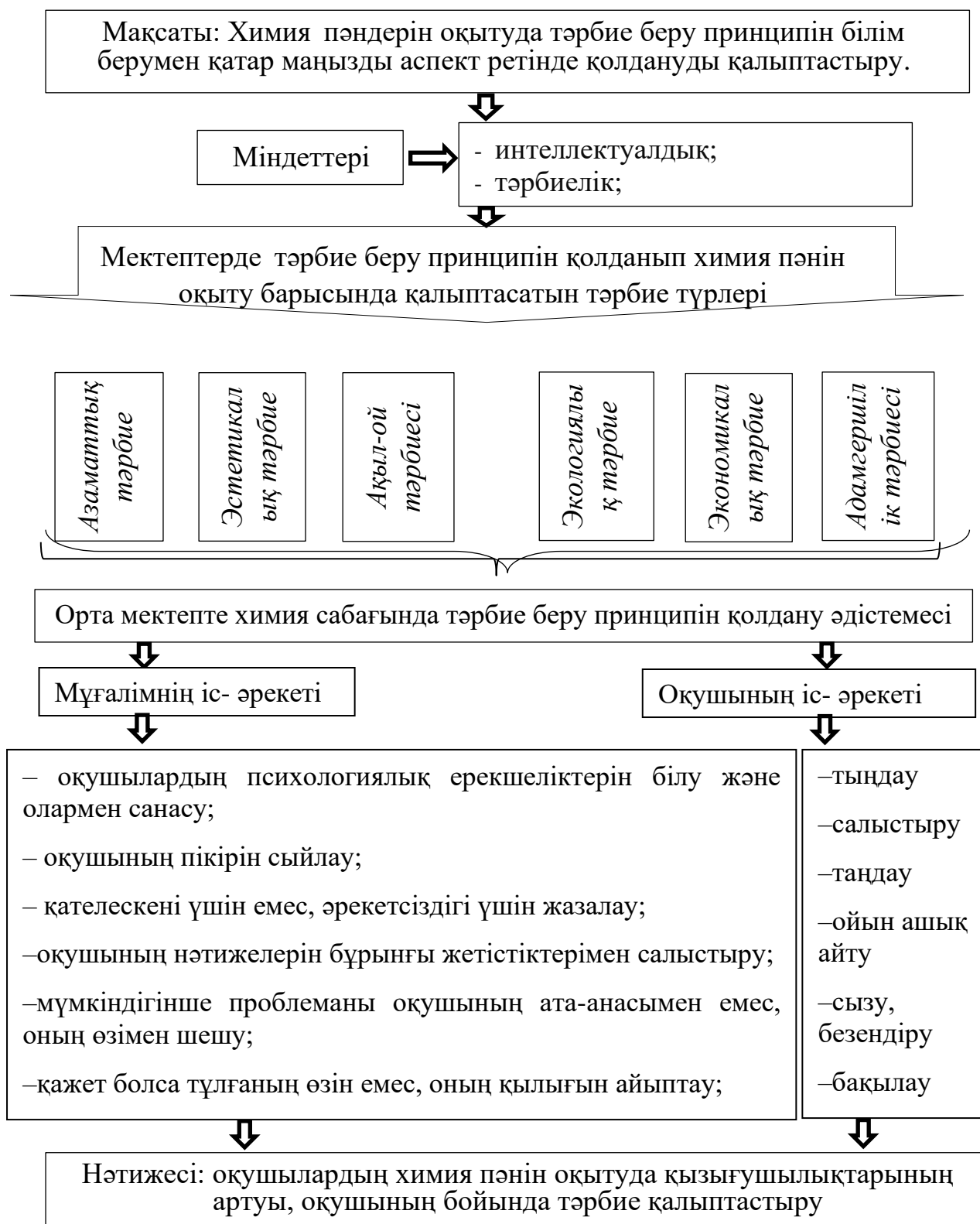
1. Эстетикалық тәрбиелілігі оқушының бойында дамыту бағытында сабақ барысында дәптерге берілген есептерді, көрсетілген азот қышқылының қасиеттерін өрнектейтін теңдеулерді, формулаларды, белгілі бір тәртіпті сақтап, әдемі жазуды талап етіледі.

2. Адамгершілік тәрбиесін ұйымдастыру кезеңінде «Өрмекшінің торы» әдісін пайдаланып, оқушылар бір- біріне жақсы тілектер айту арқылы жіпті лақтыру барысында өзгені тыңдау, сыйлау, өзгенің пікірін сыйлау дағдыларын дамытуға бағытталады. Осы сабақты қортындылау барысында алған жаңа білімін өмірмен, тұрмыспен, қоршаған ортамен байланыстырып, азоттың адам өміріндегі ролін ескеріп адамгершілік тәрбие беруге тырыстық.

3. Ақыл-ой тәрбиесі, яғни жаңа білім алу.

4. Экономикалық тәрбие бағытындағы сы сабақ барысында да мұғалім жұмысты орындаудың тиімді жолдарын айтып, оқушыларға экономикалық тәрбие беріп отырды.

5. Экологиялық тәрбие азот қышқылы мен нитраттардың табиғатта алатын орынын оқыта отырып, экологияға әсерін оқыту. Мысалы, азоттың ауада кездесетін қосылыстарының маңызы, олардың ШРК көрсеткіштері көрсету.

Сурет – 1. Химия пәнін оқытуда тәрбие беру принциптерін қолдану моделі

Сонымен, сабақ барысында оқушыларға тәрбие беру өте күрделі процесс. Бірақ «білім мен тәрбие–егіз» деген тұжырымдаманы алға қоя отырып, әрбір мұғалім өз сабағы барасында оқушыларға еңбек, эстетикалық, адамгершілік, экологиялық және экономикалық тәрбие негіздерін қалыптастыру қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания: практикум / Е.Н. Степанов, Л.М. Лузина. -М.: ТЦ Сфера -М, 2003г. – С. 167.
2. Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасы / Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 ж. 16 қарашадағы №521 бұйрығы // ресми мәтін. – Астана, 2009
3. Оржековский, П.А. Обучение химии, ориентированное на выполнение требований нового образовательного стандарта основной школы. / П.А. Оржековский, Г.Л. Маршанова. // Сб. научных трудов, МИОО. -20017г. – С. 212.
4. Оспанова М.Қ. Химия. Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арнылған оқулық. 2-бөлім / М.Қ.Оспанова, Қ.С.Аухадиева, Т.Г.Белоусова. – Алматы: Мектеп, 2019. – 184 б.

ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ КОМБІНОВАНОГО НАВЧАННЯ

Черниш Валентина Василівна

Професор, доктор педагогічних наук,
завідувач кафедри методики викладання іноземних мов й інформаційно-комунікаційних технологій
Київський Національний Лінгвістичний Університет

Балаян Вікторія Валеріївна

Студентка II курсу
Київський Національний Лінгвістичний Університет

Стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІКТ) безсумнівно урізноманітнив освітнє середовище сучасного студента і призвів до появи одного з найбільш перспективних підходів до організації освітнього процесу – комбінованого навчання.

Комбіноване навчання (КН) – це сукупність технологій та традиційного аудиторного навчання на основі гнучкого підходу, який враховує переваги тренувальних та контролюючих завдань в мережі, що може значно покращити якість навчання, одночасно знижуючи витрати на організацію навчального простору (Tomlinson & Whittaker, 2013).

КН поєднує найкращі риси традиційного навчання і інтерактивної взаємодії в мережі Інтернет, представляє собою систему, що працює в постійній кореляції і утворює єдине ціле (Андрєєв & Бугайчук & Каліненко & Колгатін & Кухаренко & Люлькун & Ляхоцька & Сиротенко & Твердохлебова, 2013).

Х. Стейкер та М. Горн (2013) визначають чотири моделі комбінованого навчання: ротаційну або обертання (Rotation model), гнучку (Flex model), самостійного змішування (Self-Blend model) і поглиблену віртуальну (Enriched-Virtual model) (с. 8).

Модель обертання характеризується чергуванням офлайн- та онлайн-форми навчання за встановленим графіком чи вказівками викладача. Існують такі ротаційні моделі заняття: робота всією групою, групові проекти, індивідуальні заняття під керівництвом викладача, самостійні письмові завдання, тощо.

Виділяють наступні підвиди ротаційної моделі:

1) Ротація за станціями – модель організації курсу чи навчальної дисципліни, в якій аудиторна робота студентів відбувається за певним графіком чи вказівками викладача.

2) Ротація за лабораторіями – модель організації курсу чи предмету, за якою чергування видів діяльності відбувається не лише в межах аудиторії, а й закладу освіти.

3) Перевернутий клас – модель організації навчання, яка відбувається завдяки чергуванню роботи за графіком офлайн та онлайн.

4) Індивідуальна ротація – модель комбінованого навчання, у якій комбінується робота в аудиторії та індивідуальний графік роботи.

Гнучка модель відзначається особистим онлайн інструктуванням студентів. Останні мають гнучкий графік, який може варіюватися відповідно до їх потреб.

Модель самостійного змішування дає студентам можливість опанувати конкретний курс цілковито онлайн.

Поглиблена віртуальна модель надає студентам право самостійно розподіляти курси на офлайн та онлайн частину. Більш того онлайн частину можна прослуховувати як у закладі освіти, так і поза ним. (Staker & Horn, 2012).

Очевидними перевагами інтеграції моделей змішаного навчання в освітній процес є оптимізація витрат на використання приміщень, розроблення додаткових матеріалів та сприяння підвищення рівня залученості студентів завдяки соціальній взаємодії.

Отже, КН є ефективним симбіозом традиційного та інноваційного, що сприяє покращенню якості змісту навчання, відкриває нові можливості презентації навчального матеріалу та надає студентам мобільність і право самостійно керувати власною траєкторією навчання.

Список літератури

1. Андреев, О.О., & Бугайчук, К. Л., & Каліненко, Н. О., & Колгатін, О. Г., & Кухаренко, В. М., & Люлькун, Н. А., & Ляхоцька, Л. Л., & Сиротенко, Н. Г., & Твердохлебова, Н. Є. (2013). *Педагогічні аспекти відкритого дистанційного навчання : монографія*. Харків: Міськдрук.
2. Березенська, С. М., & Бугайчук, К. Л., & Кухаренко, В. М., & Олійник, Н. Ю., & Олійник, Т. О., & Рибалко, О. В., & Сиротенко, Н. Г., & Столяревська, А. Л. (2016). *Змішане навчання: монографія*. Харків.
3. Бігич О. Б., & Бориско Н. Ф., & Борецька Г. Е. та ін. (2013). *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів*. Київ: Ленвіт.
4. Staker, Н., & Horn, М. В., (2012). *Classifying K–12 Blended Learning*. Innosight Institute, Inc.
5. Tomlinson, В., & Whittaker, С. (2013). *Blended learning in English teaching: course, design and implementation*. London. (pp. 12–14).

ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ «ПЕРЕВЕРНУТЕ НАВЧАННЯ» ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ

Шуплат Анастасія Ігорівна

асистент кафедри педагогіки та інноваційної освіти,
НУ «Львівська політехніка»

Підвищення професійного розвитку вчителів є важливим процесом, який впливає на розвиток суспільства загалом. Активне впровадження новітніх технологій в усі сфери освіти, вимагає якісних перетворень у системі післядипломної освіти, оскільки багато заходів, в яких беруть участь вчителі все ще зосереджені більше на теоретичних знаннях, а ніж вмінню застосувати їх на практиці. Часто повертаючись в клас, вчителі змушені самотійно вирішувати складне завдання, яке полягає в розробці і впровадженні того, чого вони навчилися. Тому існує проблема, коли частина вчителів вважають професійний розвиток марною тратою часу. Саме використання новітніх підходів і застосування змішаних моделей навчання для організації професійного розвитку вчителів можуть вирішити проблему, що склалася.

Модель змішаного навчання «Перевернутий клас» широко використовується для навчання учнів та студентів, проте, незважаючи на її ефективність, все ще мало використовується для організації заходів професійного розвитку вчителів. Основна ідея цієї моделі – опрацювання навчального матеріалу самотійно, за межами освітньої установи, а очні зустрічі використовуються для виконання практичних завдань, проєктів, та ін.

При «перевернутому» навчальному підході вчителі опрацюють навчальну тему самотійно переглядаючи відео чи мультимедійні презентації, читаючи онлайн чи друквані матеріали до очного навчального заходу.

Це дозволяє ознайомитись та добре обдумати нові ідеї, інформацію та концепти. Тоді під час очної сесії, вчителі можуть брати участь в глибшому, побудованому під їх запити дослідницькому навчанні. Вони практикуються у створенні нової та перегляді існуючої навчальної діяльності для застосування у класі з учнями, опираючись на нову інформацію.

Використання моделі «перевернутий клас» при організації заходів професійного розвитку вчителів має ряд переваг.

По перше, цей підхід переосмислює парадигму професійного розвитку. При «традиційному» професійному розвитку формальне навчання вчителя, часто є одноразовим заходом і вчитель активно обробляє інформацію тільки після його завершення, саме тоді, коли він/вона відчувать найбільше навантаження і найменше підтримки. «Перевернутий» підхід, на протигагу «традиційному», підтримує професійний розвиток вчителя під час 3 етапів – до, під час та після [2].

По друге незважаючи на невелику кількість досліджень, які б стосувались використанню «перевернутого» навчання саме для вчителів, основоположні аспекти і результативність використання цієї моделі представлені у науковій літературі [1,2,3,4].

По – третє з'являється можливість залучення до процесу професійного розвитку різних експертів, завдяки використанню технологій та мережі інтернет.

Отже використання моделі «перевернутий клас» для навчання вчителів, може стати альтернативою традиційно організованим заходам підвищення кваліфікації вчителів в Україні. Проте можливість його використання в реаліях вітчизняної післядипломної освіти потребують подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Flipped learning. Higher Education Academy. [Electronic Resource]. Mode of access: URL:
<https://www.heacademy.ac.uk/knowledge-hub/flipped-learning-0>.
2. Doolittle, P. Flipping the classroom: Leveraging technology in the design of instruction to foster student learning. Teaching with Technology Symposium, Medford, MA: Tufts University. 2014.
3. Kurshan B. What you should know before flipping for flipped learning. Forbes: education /#change the world. [Electronic Resource]. Mode of access: URL:
<https://www.forbes.com/sites/barbarakurshan/2017/04/26/what-you-should-know-before-flipping-for-flipped-learning/#1f97e80f23cc>.
4. O'Flaherty J, Phillips C. The use of flipped classrooms in higher education: a scoping review. Internet High Educ. 2015;25:85–95.

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВВНЗ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ

Щерба Андрій Анатолійович,

кандидат технічних наук, доцент,

слухач гуманітарного інституту

Національний університет оборони України, Україна

Метод моделювання – один із ефективних способів дослідження у сучасній педагогічній теорії і практиці. [1].

Спроектвана професійно орієнтована модель формування військово-професійної компетентності (ВПК) майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) представлена через закономірності, функціонально пов'язані компоненти цілісної системи навчання, які поєднані в блоки та відтворюють цілеспрямований процес формування ВПК майбутніх офіцерів.

Стисло проаналізуємо призначення і зміст структурних компонентів професійно орієнтованої моделі формування ВПК майбутніх офіцерів.

Концептуальний блок моделі включає мету, завдання, методологічні підходи та принципи формування ВПК із урахуванням досвіду.

Метою розробленої моделі є цілеспрямоване формування ВПК майбутніх офіцерів під час освітнього процесу у ВВНЗ.

Основними *завданнями* формування ВПК майбутніх офіцерів із урахуванням досвіду є:

формування мотивації до навчально-пізнавальної діяльності;

формування військово-професійних знань, умінь, навичок і досвіду;

формування особистісно-професійних цінностей та якостей;

формування готовності до застосування військово-професійних знань, умінь, навичок і досвіду;

формування здатності до рефлексування та подальшого саморозвитку.

Формування ВПК майбутніх офіцерів ґрунтується на основних ідеях та положеннях системного, компетентнісного, контекстного та суб'єктно-діяльнісного *підходів*.

Процес формування ВПК майбутніх офіцерів у ВВНЗ із урахуванням досвіду підпорядковується *принципам*, які визначають основні вимоги до організації освітнього процесу, його змісту, форм, методів, засобів щодо формування такого інтегрального професійного утворення. Найважливішими дидактичними принципами, що забезпечують успішне урахування досвіду, є: науковість, системність і послідовність, оптимізація навчання, наочність, активність, свідомість та самостійність. Пріоритетного значення набувають у процесі формування ВПК майбутніх офіцерів з урахуванням досвіду також андрагогічні принципи навчання: актуалізації результатів навчання, розвитку освітніх потреб, усвідомлення навчання та контекстності [2].

Організаційно-змістовний блок моделі включає організаційно-педагогічні умови їх формування, а також форми і методи їх реалізації.

Основними організаційно-педагогічні умови формування ВПК майбутніх офіцерів у ВВНЗ із урахуванням досвіду визначено: формування цінності творчого застосування досвіду; удосконалення навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін військово-професійного спрямування; впровадження авторської контекстної методики формування ВПК майбутніх офіцерів.

Змістовий компонент спрямовується на врахування кінцевої мети освітнього процесу у ВВНЗ, тобто формування ВПК майбутніх офіцерів та її структурних *компонентів* (ціннісно-мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного, професійно-важливих якостей та суб'єктного).

Процес формування ВПК майбутніх офіцерів у ВВНЗ із урахуванням досвіду буде успішним за наступних умов:

корегування навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін військово-професійного спрямування з урахуванням вивченого досвіду;

залучення до викладання навчальних дисциплін досвідчених фахівців (із практичним досвідом служби у військах і особливо з бойовим досвідом);

запровадження обов'язковим елементом у вступній частині заняття підтвердження актуальності теми заняття вивченим досвідом;

наповнення змісту занять всіх видів прикладами вивченого досвіду;

активне упровадження інтерактивних методів навчання [3];

упровадження курсу «Аналіз проведених дій» для викладачів та курсантів.

Аналіз проведених дій є одним з базових принципів в армії США, невід'ємною складовою проведення заходів підготовки [4];

запровадження обов'язковим елементом у заключній частині заняття проведення аналізу проведених дій.

Останнім складником професійно орієнтованої моделі формування ВПК майбутніх офіцерів є **результативний блок**, функція якого полягає у моніторингу сформованості ВПК майбутніх офіцерів відповідно до визначених критеріїв та показників.

Для проведення подальшого дослідження було співвіднесено запропоновану систему *критеріїв* з теоретично обґрунтованими компонентами структури в такий спосіб: ціннісно-мотиваційний критерій з ціннісно-мотиваційним компонентом; знанієвий критерій з когнітивним компонентом; діяльнісний критерій з операційно-діялісним компонентом; індивідуально-психічний критерій з показником професійні важливі якості; рефлексивний критерій з суб'єктивним компонентом.

Потім на підставі цих критеріїв були визначені рівні та *показники сформованості* ВПК майбутніх офіцерів у ВВНЗ з урахуванням досвіду, а саме: низький, достатній та високий.

Таким чином, було розкрито суть компонентів та обґрунтовано доцільність їх включення у професійно орієнтовану модель формування ВПК майбутніх офіцерів. Аналіз наукової літератури з порушеного питання та власний досвід підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ дозволяє гіпотетично припустити, що

реалізація розробленої професійно-орієнтованої моделі дозволить підвищити ефективність процесу формування ВПК майбутніх офіцерів.

Список літератури

1. Лодатко Є. О. Моделювання освітніх систем в контексті ціннісної орієнтації соціокультурного простору. Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. Вип. 112. Черкаси, 2007. С. 32–40.
2. Ягупов В. В. Військова дидактика : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський ун-т», 2000. 400 с.
3. Вітченко А. О., Осьодло В. І., Салкуцян С. М. Технології навчання у вищій військовій школі : теорія і практика : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. М. Телелима. Київ : НУОУ, 2016. 272 с.
4. A Leader's Guide to After-Action Reviews. Headquarters Department of the Army, Washington, DC, 30 September 1993, TC 25-20.

DIACHRONIC PLURALITY OF UKRAINIAN RETRANSLATIONS OF SHAKESPEARE'S TRAGEDIES IN THE LIGHT OF TRANSLATION STYLE

Boiko Yana Viktorivna,

Candidate of philology, Associate Professor,
Senior lecturer at Department of Translation
Dnipro University of Technology

A “wave” of literary retranslations was occurring at the beginning of the 21st century, due to various factors including the ageing of previously translated texts, ideological considerations in connection with changing of cultural norms, and the ever-continuing search for the perfect translation. [2; 3; 5] The three aforementioned factors for retranslation share at least one overarching consideration – the translator’s desire to leave a trace in the history of culture and literature by creating a personal, updated and fully acceptable version [9] and at the same time artistically innovative interpretation of the great works of ‘World Literature’.

Long-lasting interest in Shakespeare's literary heritage means that his writing has constantly been the object of new interpretations and recontextualizations in Europe and beyond. The first retranslations of Shakespeare's plays appeared in Ukraine only in the 40s of the 19th century. [7] The Ukrainian retranslations reflected the traces of national self-consciousness, and, accordingly, specifics of self-identification of the Ukrainian nation in the line with romanticism. It is worth noting, however, that the revival of the Stratford bard was not purely romantic, despite romanticism as the prevailing literary method at the time.

The plays of the great playwright Shakespeare were written in the late 16th and early 17th centuries and belong to the world literature treasury. They have been translated repeatedly into Ukrainian, but they continue to be a challenge for modern translators. The presence of several retranslations of the same work of art indicates its popularity or deep meaning, which can be interpreted differently. [1] Shakespeare was glorified as the world's greatest playwright because of the so-called “great tragedies”, which were shaped in Ukrainian retranslations:

Romeo and Juliet (1594) – P. Kulish (1901), V. Misik (1932), A. Gozenpud (1937), I. Steshenko (1952), I. Kostetsky (1957), Yu. Andrukhovych (2016).

Macbeth (1605) – P. Kulish (1900), T. Osmachka (1930), U. Koretsky (1940), B. Ten (1986), O. Gryaznov (2008).

King Lear (1605) – P. Kulish (1880), M. Rylsky (1941), V. Barka (1969), O. Gryaznov (2008).

Hamlet (1600) – M. Staritsky (1882), P. Kulish (1899), Y. Klen (1930), G. Kochur (1935), L. Hrebinka (1939) and Y. Andrukhovych (2000), O. Gryaznov (2001).

Othello (1604) – P. Kulish (1882), M. Kropyvnytsky (1890), I. Steshenko (1986), O. Gryaznov (2008).

Titus Andronicus (1591) – V. Misik (1986), B. Ten (1986).

Julius Caesar (1599) – P. Kulish (1886), V. Misik (1986).

Antony and Cleopatra (1606) – P. Kulish (1901), B. Ten (1986).

Coriolanus (1607) – P. Kulish (1882), D. Pavlychko (1986).

Troilus and Cressida (1601) – P. Kulish (1881), M. Lukash (1986).

Cymbeline (1609) – P. Kulish (1886), O. Zhomnir (1986).

A comparison of the diachronic plurality [4] of these Ukrainian retranslations of Shakespeare's tragedies gives a fuller notion of the play's in-depth meanings of the original plays. [8] In addition, such comparison of the retranslations of Shakespeare's dramatic works clearly demonstrates the implementation of translators' various strategies determined by the creative potential of the target culture.

M. Starytsky's retranslation combines poetic style, accuracy of translation with its inherently natural manner in the line of the romantic school.

P. Kulish's retranslation reflects all Ukrainian language wealth in historical and regional aspects. He left behind noticeable Ukrainization of realities, focused on literary norms and has a balanced clear style and inherently natural manner.

I. Kostetsky combines traditional basis with modern aesthetics. His retranslation is enriched in peculiar stylistic means and extraordinary artistic presentation manner.

G. Kochur's retranslation focuses more on the original text as the literary basis. He reproduces the author's idea skillfully and consistently, adhering to the equivalence at the lexical level, cultivating the poetic line balance and the rhetoric nobility, preserving the tone and sublimity of verbal expression.

Yu. Klen's retranslation appears as a unique fusion of rationalist and romantic principles. He avoids artificiality and vulgarization of the translation language, preserving the original text content as much as possible.

M. Rylsky's retranslation is based on the aesthetics of neoclassicism. It sounds so natural in Ukrainian that it is perceived not as a translation, but more like a text originally written in Ukrainian.

M. Lukash skillfully recreated the psychological, lexical, and rhythmic uniqueness of each of the characters in *Troilus and Cressida*.

Prominent Ukrainian translator V. Misik – a victim of Soviet repressions in the 60s of the 20th century – translated *Titus Andronicus* and thus proved his originality and uniqueness, because he was almost the only one who turned to this play.

V. Misik increased the number of poetic lines in comparison with the original, but at the same time his translation is complete and accurate, and fully conveys the properties of Shakespeare's poetics.

I. Steshenko reproduces the original text in detail, without omitting secondary details (meanings), even sometimes expanding the context by adding a few relevant and conceptually related lines. She accurately retranslates the original text by using a wide range of translation transformations.

V. Barka's retranslation, marked with a deep knowledge of culture, is intimate, sensual, rich in synonymy and polysemy, and vernacular in line of the neo-romantic tradition.

L. Hrebinka's translation demonstrates a truly vernacular Ukrainian language with a vivid stylistic expression of the lower Baroque element and its inherently natural manner.

In T. Osmachko's retranslation, we observe an increase in the number of verse lines, but in spite of this the translator reproduced the author's ideological idea as accurately as possible and kept the emotionality.

The postmodernist style of Yu. Andrukhovych's retranslation impresses with the modernization of the work's stylistics, figurative simplification, and radical modernization of the original text at the expense of modern colloquial vocabulary and phraseology.

The study shows that cultural reality is determined by language, which specifies the communicative system of linguistic and cultural society, which, in its turn, contributes to the creation of the linguistic reality. The text of the translation mediates the link between cultures and the context, which determines its ability to bring a sense of interacting cultures. The translation reflects the translator's individuality [6], formed in different historical conditions, his aesthetic and social views. The variability of the diachronic plurality of different Ukrainian retranslations of Shakespeare's tragedies is determined by the literary style of the epoch as a component of spiritual culture and the individual style of translation.

Literature

1. **Boiko, Y., Nikonova, V.** (2021) Cognitive model of the tragic in Ukrainian retranslations of Shakespeare's plays. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17 (Special Issue 2). P. 1034–1052.
2. **Gass, W. H.** (2002) Re-Translation. *Translation Review*. № 63. P. 75–76.
3. **Gürçağlar, S. T.** (2008) Retranslation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London, New York : Routledge. P 232–236.
4. **Holmes, J. S.** (1994) The Cross-Temporal Factor in Verse Translation. Amsterdam; Atlanta : Meta. 119 p.
5. **Kaiser, R.** (2002) The Dynamics of Retranslation: Two Stories. *Translation Review*. № 63. P. 84–85.
6. **Knittlova, D.** (2000) On the Degree of Translators' Creativity. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica. Philosophica*. № 73. P. 9–12.
7. **Kolomiets', L. V.** (2011). Perekladoznavchi seminary: aktual'ni teoretychni kontseptsii ta modeli analizu poetychnoho perekladu [Translation seminars: current theoretical concepts and models of analysis of poetic translation]. Kyiv : Kyivs'kyj universytet, 527 p.
8. **Paloposki, O., Koskinen, K.** (2004) A Thousand and One Translations: Revisiting Re-translations. *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies* :selected contributions from the EST Congress, Copenhagen 2001 / [ed. by Gyde Hansen, Kirsten Malmkjær, Daniel Gile]. Amsterdam : John Benjamins. P. 27–38.
9. **Venuti, L.** (2004) The Translator's Invisibility. A history of Translation. London, New York : Routledge. 353 p.

HISTORICAL SITUATION OF HISTORICAL DOCUMENTS

Omarov Nurlybek Kuralbekovich,

candidate of philological sciences,
associate professor of kazakh language and
literature department, M.Auezov South
Kazakhstan University, Kazakhstan

Ақланова Akzat,

Master's degree student of philology of kazakh
language and literature department, M.Auezov
South Kazakhstan University, Kazakhstan

Overcoming objective and subjective difficulties, Republican archival institutions have done a lot of work on collecting and storing written data in a single center, as well as organizing their research and publication. Due to the formation and establishment of unified archival networks, the documentary basis of historical science in the Republic has been preserved and increased. In 1927-1929, a special archive for storing Party documents was opened at the Bureau of party history of the Republic. Later, this institution was colloquially called the party archive - the archive of the Institute of party history under the Central Committee of the Communist Party of Kazakhstan-a branch of the Institute of Marxism-Leninism under the OK CPSU. Since January 14, 1994, this institution has been called the archive of the president of the Republic of Kazakhstan. On the eve of the 10th anniversary of the October Revolution in 1927, the party history Commission under the leadership of Saken Seifullin collected about 100 Memoirs of participants in historical events. These memories formed the basis of the foundation No. 811, which received a high rating for the scientific value of the party archive [1].

The main part of the set of documents selected for storage in the funds of party archives of the Republic of Kazakhstan(B)P - JV(B)P - Decisions and resolutions of the Central Committee of the Communist Party of Kazakhstan of the Kazakh Organization of the CPSU, minutes of meetings of the Bureau of the secretariat of the Communist Party of Kazakhstan OK 1937-1991 in 1925-1937, documents sent with them, materials of plenums, meetings, constituent meetings of Republican and local party organizations, Party committees and organizations of all levels, party, Soviet control state bodies, people's commissariats and ministries, institutions and structures, prepares reports on the work of public organizations, analytical notes, certificates, reports, letters, statistical data and other documents. These documents describe, in general, a complex and extensive system of historical information created within the framework of a totalitarian society. [2]. The main value of these documents is the presence of a sufficient amount of information accumulated in party affairs about people, from activists of primary party organizations to senior employees of the nomenclature of the Central Committee of the Communist Party of Kazakhstan. Party

documents are not just a list of every step of a person on the ladder of activity — biographical data, characteristics and questionnaires, references, they are full of information of great historical significance about the past history of Kazakhstan, the fate of the entire nation. In this 4th volume of "history of Kazakhstan", the above-mentioned group of huge data was widely used, which comprehensively describes the problems of politics, economy, culture and everyday life, the way of Kazakhstanis, up to the fate of individuals. The creation of two banking funds, as well as the creation of two separate party and state systems of archives, had a negative impact on the development of historical science in Kazakhstan. In accordance with it, two directions of science were formed - leading-guiding party Science and subordinate civil historical science.

In the research, the content of the details that were previously based on the study of the history of the Soviet era is evaluated from the point of view of new approaches. From the new searches related to the study of the history of the Soviet period, the previous platform positions on the use of banking details were excluded. Abandoning the extreme sophistication of their selection, researchers began to pay more attention to such details as the activities of lower-level organizations, the specific circumstances of local places, and the testimony of individuals and personalities that were not previously considered subjective issues.

Scientists M. Burabayev, K. Nurpeisov, M. Tatimov, D. Mahat have published in their books a whole range of documents and materials of historical significance. The practice of including full texts of archival documents in research has become increasingly common, especially in relation to individuals. A significant achievement of the scientist is the inclusion in scientific circulation of D. Amanzholova rare data in terms of content obtained from the archives of Russia. . During his search, O. Konyratbayev found new materials about the life and work of T. Ryskulov. For the first time, M. Kazybek and G. Maimakov published the transcript of the so-called Independent Council of responsible employees of national republics and regions in Moscow on 12-14 November 1926.

During the years of independence of Kazakhstan, many memoirs have been published, which are an important component of historical sources. They are divided into three large groups: Memoirs of state and public figures, scientists, writers and artists. These are the memoirs of O. Zhandosov, zh. Shayakhmetov, N. Ondasynov, as well as D. Kunaev, I. Omarov and others, which tell about the political life of the Republic as a witness of the time. you can name it. Memories of the scientific and pedagogical activities of scientists, creative and social work of literary and artistic figures help to convey in a new way the state of life and work of their authors.

Among the details of the history of the Soviet period, periodicals also occupy a large place. Among the sources of this volume, materials of newspapers and magazines were used, which were not previously taken into account in academic publications "history of Kazakhstan". This category includes materials of the periodical press of 1917-1940, mainly those that were not previously included in scientific circulation. "Kazak tarikh", which publishes documentary data, has been published since 1993, "Otan tarikh — domestic history" in 1998, "Zhas Turkestan" in 1998, "Akyk", "Mysl" in 1998, as well as periodical scientific publications of higher educational institutions

have contributed to the expansion of the database of national history. The scientific and cognitive significance of these publications is noteworthy.

All this made it possible to create a new generation of textbooks and textbooks on national history. School textbooks were cleared of monotonous documents of party congresses. In recent years, collections of archival documents on the forced migration of peoples to Kazakhstan have been published. In their research, scientists widely used foreign documents containing information about Kazakhstan-new documentary publications.

In recent years, scientists of the Republic have begun to systematically search and use data from archival warehouses and libraries of foreign countries. During the celebration of the 10th anniversary of independence of Kazakhstan, the president of the Republic N. A. Nazarbayev handed over documents and materials from the M. Shokai fund in France to the central state archive of the country. Within the framework of the state program "madeni Mura", a large-scale work was carried out to search for and obtain copies of documents related to the history of Kazakhstan stored abroad. This search work continued. The state support for the search and collection of materials on national history and the replenishment of their banking bases has borne fruit. By the decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 1, 2005 No. 183, the state institution "National Center for Archeography and source studies of the committee of Information and archives of the Ministry of Culture, Information and sports of the Republic of Kazakhstan" was opened in Astana. Its branch was opened in Almaty.

The XX century has accumulated a rich experience of combining historians, archivists, social scientists and humanitarian scientists in the study and use of historical data. In recent decades, Kazakhstan has established new branches of knowledge related to historical data — archival science, source studies, archeography, and document studies. Ten changes were reflected in the formation of archival funds and their use for scientific and educational purposes. All this serves to increase the importance of historical data as a particularly important branch of Science and spiritual values.

List of literature

1. Abdimanuly O. Kazakh literature at the beginning of the XX century. A., "Kazakh University", 2002. -430 P.
2. Pralieva G. internal monologue. - Almaty: Er-Daulet Kazakhstan, 1994.—138 P.

TRANSFORMATION OF HISTORICAL DOCUMENTS INTO HISTORICAL WORKS

Omarov Nurlybek Kuralbekovich,
candidate of philological sciences,
associate professor of kazakh language and
literature department, M.Auezov South
Kazakhstan University, Kazakhstan

Ақланова Akzat,
Master's degree student of philology of kazakh
language and literature department, M.Auezov
South Kazakhstan University, Kazakhstan

History is a science that is constantly evolving. Without knowing the past, it is impossible to assess the present and future, historical literacy and activity of citizens are of great importance for the development of society in the right direction. The proverb that without a people - there is no history, without a history - there is no people. Through historical research, historical consciousness, culture, traditions, and continuity of generations are formed. History develops the ability to see events in detail and in depth and helps to take the right step into the future. The word history comes from the ancient Greek concept of "inquiry", "research". History was necessary to establish the authenticity of events and facts. In ancient Roman historiography (modern historiography is a branch of historical science that studies history), this word was used not for the purpose of recognition, but for the purpose of narration. Later, history began to refer to all events, facts, and fictional stories. Formation and development of history. In ancient times, there were people who remembered historical stories and told them to the country. The Kazakh people called them chroniclers or chroniclers. The word "genealogy" means memory, knowledge in memory, spiritual treasure. The founder of written history is considered to be the ancient Greek historian Herodotus, who lived in 484-425 BC. He first wrote the work "history" and became known to the Western world as the "father of history". And in the East, the father of history is called Sima Qian [1]. He lived between 145-86 BC and left "Shi ji", a "historical record" consisting of 130 chapters. One caveat is that China, like other kingdoms, has a long tradition of writing Chronicles. Sima Qian summarized and systematized all of them. He wrote down history from the 3rd millennium BC to his time. One of the historians who wrote down history from ancient times to the medieval Mongol khanates was Rashid Al – Din. He lived from 1247 to 1318 and wrote the book "Zhami at-taşaih", "collection of Annals", in Persian. This book begins with legends about the leaders of the civilization of the Great Steppe-Alasha Khan, uyz Khan. The value of writing history was understood by kings and Khans in individual countries. They kept special people recording what had happened in the vicinity of their palace. Such people were called chroniclers. Thus, the tradition of written history began to form, which became an educational tool, a subject studied in schools. Why do you need to read history? Studying our own history, the

history of other peoples and states is necessary for us to know and comprehensively differentiate what our ancestors were before, what we are now. We remember very important events through our history. We know the history of our native land, the heroic traditions of our ancestors, and the life of our ancestors. We take an example, predict our future, and try not to repeat our mistakes. Only from the younger generation, who have studied the heroic traditions of individual personalities of the past, will men come out of their country-land. History and genealogy educate citizens.

In general, through historical works, we orient our past and predict our future. Thanks to the works of art, legends and legends, we set an example for the future of the younger generation, leaving behind the good deeds of our ancestors from generation to generation. Of course, the transformation of historical documents into historical works is one thing.

Prose (derived from the Latin word *Rhos*) is a literary genre, a work of art written in the word *black* gives the concept of a story, a story, or a novel.[36.52] prose is associated with the epic origin of literature, there are lyrical prose or prose poems. Prose lived a mixed life with poetry in the art of words until the middle of the XVII century. Historical chronicles, Chronicles, treatises, memoirs, visits, religious sermons, etc. are typical works of the genre of poetry. In fact, prose was formed in the Renaissance and separated from poetry. Since then, prose has taken a leading place in the development of literature. Prose, which originates from the works of *rabguzi*, *Babur*, *M. Cervantes*, *D. defo*, was formed as an independent, distinctive form of *Word Art*. In the history of *Word Art*, prose has developed a close connection with poetry. In prose, a wide range of phenomena of life and human characteristics is covered and described in detail.

The first examples of various ideological and artistic searches born in the twenties are of great importance for the evolutionary growth of Kazakh prose, which has a high degree of development, maturity, and has a strong cognitive, educational, and aesthetic impact, which are now in the hands of readers around the world. *S. Seifulin's* novels "The Diggers", "Aisha", the novel "narrow road, slippery Keshu"; *B. Maylin's* novels "The Rose – Communist", "Kadyr Night Miracle", "Sharia order", "on the road", etc.; "The works of *M. Auezov*" "Korgansyzdyn Kuni", "Orphan", "Kara Sulu", etc. are not only a series of works that reflect the pace of development of Kazakh prose of the twenties, political and social significance, ideological and artistic level, but are also National classics that are included in the Golden fund of our literature."

Modern Kazakh literature has fallen into a normal rhythm of development, where the ultimate goal of literature in general is a deep perception of the human soul, its artistic and realistic representation. In general, at present, Kazakh literature has become a multi - faceted traditional literature with a rich history, which occupies a place in world literature[2].

Kazakh literature is a spiritual, cultural heritage of the Kazakh people, a precious treasure of the art of speech, passed down from generation to generation from the depths of centuries. The origin of the Kazakh word art begins with the fact that the Turkic-speaking tribes did not form a people themselves.

A special role in the knowledge of the ancient era of the history of Kazakh literature is played by artistic Chronicles written on a historical theme. Such Chronicles, which

have been passed down from father to son for centuries, both oral and written, were well known by Kazakh intellectuals, poets and zhyrau. Among such exhibits in the Turkic language, which are directly related to the history and literature of the Kazakh people, a special place is occupied by Abelgazy Bahadur Khan's "Shezhire-I Turk", "Turkish shezhire", Kydyrgali Zhalayiri's "Zhamig-at taurih", "collection of Shezhire", Zahir ad-Din Muhammad Babur's "Babur-name", Muhammad Haidar Dulat's "Tarikh-i Rashidi". They have long been perceived by Kazakh readers as works of art written on a historical theme. According to the Legends of the Saks and Huns of the Khadim era, the ancient heroic Chronicles of the Blue Turks directly influenced the ideological and artistic formation of Kazakh heroic poems. In the period of the Islamic religion, epics of ethical and didactic content and Sufi wisdom, moral and philosophical treatises, words of edification, etc. found their logical, historical and artistic continuation in the poems of Kazakh poets-zhyrau.

The history of Kazakh national literature begins with the formation of Kazakhs as a nation and the creation of an independent state. Since the XIX century, Kazakh written literature-understanding the social state, began to take care of the country, poetry, as before, began to serve as a community, rather than a fun, interesting, entertaining, combining the political opinion of the country and feelings such as desire, purpose, sadness, ZAR, forming a new basis of thought, ritual consciousness, which was not yet a sociological motif, civic object. Historical events that multiplied such a sociological motif were born in this era in connection with Russian colonialism. The formation of the Russian Empire, as well as changes within the native country, increased exploitation, narrowing of the sphere of vital activity of the people, and the trampling of National Honor were widely reflected in the works of Kazakh poets.

Democratic educational literature, born in the second half of the XIX century, occupies a special place in determining the growing direction of Kazakh literature.

List of literature

1. Abdimanuly O. Kazakh literature at the beginning of the XX century. A., "Kazakh University", 2002. -430 P.
2. Pralieva G. internal monologue. - Almaty: Er-Daulet Kazakhstan, 1994.-138 P.

ПУТИ АКТИВИЗАЦИИ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Малдыбаева Ботакоз Амангалиевна

Старший преподаватель кафедры казахского и русского языков
Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати

Активизация умственной деятельности обучающихся способствует формированию внутренних стимулов к учению, познанию новых тем в нашем случае грамматики. Активизирующие приемы обучения развивают такие качества подростка, как целенаправленность, настойчивость, ответственность, критичность и гибкость мысли, творческий подход к решению познавательных задач.

При изучении нового материала на уроке очень важную роль в возбуждении активности играет интерес. В век технологии, цифровизации достичь ожидаемого результата не совсем то и сложно. На занятиях можно использовать множество элементов новых технологий. На примере изучения темы «Имя существительное» рассмотрим, как можно разрешить задачу активизации умственной деятельности учащихся. При ступенчатом построении программы эта тема изучается в течение ряда лет. Поэтому особенно важно соблюдать принцип преемственности и последовательного развития, умений учащихся, использовать ранее полученные теоретические знания для обобщения и систематизации материала.

Учащегося должно увлечь само содержание предмета, а стимулы к познавательной деятельности надо искать «внутри» самой познавательной деятельности. Логически взаимосвязанная цепь проблем, вызывающих удивление, - вот основа возбуждения интереса школьника. В умении учащегося анализировать факты, сопоставлять, сравнивать, доказывать, опираясь на них, делать выводы из ряда посылок, строить предположения и состоит активность познавательной деятельности учащихся.

Активизация мыслительной деятельности учащихся обеспечивается путем установления объективных связей, путем переноса знаний в систему ранее усвоенных, путем создания проблемной ситуаций, эвристической беседы и т.д. Перенос знаний способствует как закреплению изученного материала. Для активизации мыслительной деятельности учащихся необходимо проведение различного вида диктанта. После написания диктанта ученики обмениваются листками для взаимопроверки. Ответственность учащихся за невыполнение повышается, когда организуется взаимопроверка. Этот прием способствует активизации мыслительной деятельности ученика и вызывает большой интерес.

Для того чтобы быстро проверить, как понят или усвоен объясняемый материал, часто использую разные виды обратной связи: перфокарты,

индивидуальные доски, сигнальные карточки и другие виды, элементы новых технологий.

Чтобы раскрыть перед учениками красоту и богатство родного языка, заставить их полюбить «великий, могучий и правдивый русский язык», помочь овладеть им, нужно на каждом уроке активизировать всех учеников класса. Уроки русского языка дают богатейшие возможности для развития речи, потенциала, воспитания чувств, для их духовного обогащения и созерцания.

Список литературы

1. Современный урок русского языка и литературы. Под редакцией З.Смелковой, Л.1990г
2. Сборник упражнений по морфологии современного русского языка. А.Аникина, Н.Бессарабова. М.1976г.
3. Русский язык. Р.Абылкайрова. Алматы, 2016г.

ПРОБЛЕМА ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ У РОМАНІ БАРБАРИ КОСМОВСЬКОЇ «УКРАЇНКА»

Нестерук Сніжана Миколаївна,

кандидат філологічних робіт, доцент
кафедри теорії та історії світової літератури
Рівненського державного гуманітарного університету

Єленець Алла Володимирівна,

Студентка 4 курсу Рівненського державного гуманітарного університету

Міграційні проблеми у сучасному глобалізованому світі та пов'язаний із ними феномен заробітчанства отримали ознаки транснаціональних. Зі зміною політичних реалій активізуються спроби їх осмислення засобами художньої літератури. Монографія «Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів ХХІ століття» за редакцією У.Я. Сядова, повідомляє: «Нині Україна постала перед загрозою п'ятої хвилі української міграції, яка на думку експертів (І.Марков та ін.), розпочалася з 10-х років ХХІ ст., охопила молодь, причому, перш за все, добре освічену, та на відміну від попередньої (економічної), вирізняється переходом до міграції населення як способу життя. Нова міграційна мотивація є відповіддю людей на численні глобальні й національні виклики розвитку держави, її економіки й суспільства» [3].

Еміграційна тематика активно увійшла в новітню масову культуру, сформувавши в національних літературах свій потужний струмінь та привернула увагу як вітчизняного, так і зарубіжного науково-критичного товариства. Серед досліджень виділяються праці С.Павличко, В.Агеєвої, П.Будіна, Г. Грабовича, Т. Гундорової, О.Вознюк, Н.Зборовської, Ф.Погребенника, М. Ревакович, Л. Рудницького, М.Сороки, Л.Оляндер, Г.Скуртул, що артикулюють різні аспекти життя і творчості в еміграції, репрезентують еміграційний дискурс материкових авторів, а також привертають увагу до проблематики ідентичності людини в чужокультурному просторі.

Про заробітчанство в Україні розповідають такі твори: романи «Не думай про червоне» С. Пиркало, «Гастарбайтерки» та «Заплакана Європа» Н. Доляк, «Шлюб із кухлем пльзенського пива» Л. Степовички; повісті «Колекція пристрастей, або Пригоди молодої українки» та «Фрау Мюллер не налаштована платити більше» Н. Сняданко, «Нянька-ненька. Зі щоденника заробітчанки» О. Драчковської, «Я знаю, що ти знаєш, що я знаю» Ірен Роздобудько, «Ключі від ліфта» М. Іванцової, «Листи синові, або Легенди Неаполітанських гір» О. Пронюк, «Не залишай», «Чотири дороги назустріч» Л. Романчук, «Царівна не плаче: Правда історія з життя українських заробітчан в Італії» Г. Дрібнюк; новели «Дзеркальне блудище» Л. Таран, «Янгол з України» Г. Тарасюк, збірки новел «Повії теж виходять заміж» та «Нема раю на всій землі» Є. Кононенко.

Барбара Космовська – польська письменниця, що не має українського коріння, проте у своєму романі вирішила порушити тему міграції українців, розповісти про життя за кордоном та долю українських заробітчани. Цей роман є особливим ще й тому, що написаний для дорослої аудиторії, на відміну від попередніх. У своєму інтерв'ю для газети «День» Б. Космовська ділиться власними роздумами, висловлює свою точку зору та змальовує своєрідний, терпимий, погляд на іммігрантів з сусідньої держави. «Я вважаю, що міграція задля заробітку завжди свідчить про величезну сміливість тих, хто покидає знайомий, зручний, затишний світ. Зазвичай люди роблять це зі шляхетною метою, думаючи не лише про себе, а й про найближчих» [4], – говорить Барбара. З досвіду місцевих, що у свій час вирішили виїхати до Німеччини з метою заробити, вона дізналася про проблеми, що можуть з підкати іноземців на заробітках: «...розповідям про приниження, скаргам, болісним переживанням не було кінця» [2]. З того часу Б.Космовська зрозуміла, що її ставлення до заробітчани підтримує далеко не кожний, і, як не дивно, сумний досвід не вплинув на ставлення поляків до емігрантів. «Мені здавалося, що, набувши такого досвіду, Польща виявиться мудрішою й цінуватиме чужу працю. Проте цього не сталося. І хоча я знаю багатьох моїх співвітчизників, які чудово живуть і знаходять спільну мову з українцями, які в них працюють, доводиться чути й інші коментарі й шкодувати, що ми так скоро забули наші особисті негаразди й кривду» [2].

Авторка розповідала, що для написання книги вона мала зробити колосальну попередню роботу. Вона зустрічалася з українським емігрантами, навмисне приїздила до України, а саме до Львова. Головна ідея її роману – це саме поїздки молоді за кордон у пошуках кращої долі, бажанні реалізувати себе за кордоном. Авторка зазначає, що шукала дівчину, яка була б талановитою та розумною, для цього образ створювала поступово: спочатку характер, потім зовнішність, ім'я. Ділиться: «Хочу розповісти секрет: зовнішній образ Іванки з'явився вже після виходу книги. Я зустріла дівчину в консерваторії, яка грала на віолончелі. Це було ніби осяяння» [4]. Очевидно, що для того, щоб історія була правдивою, наскільки це можливо, письменниця змушена була дізнатися якомога більше про Україну. Вона вивчала літературу нашого краю, читала багато книжок, знайомилася із традиціями та вивчала звичаї, навіть зверталася до фольклору.

Б. Космовська мала на меті показати Польщу зсередини, такою, яка вона є для заробітчани від початку, з центрального вокзалу: скосі погляди, настороженість, дратівливість, байдужість. У своїй історії Барбара не боїться показати свою країну, населення подекуди не в найкращому вигляді, адже її мета – відкрити очі читачів на проблему, побачити та, можливо, виправити недоліки. Ставлення поляків до українців у романі зумовлене їх особистими проблемами, незакритими питаннями стосовно їхнього життя, власними комплексами. Кожний персонаж наділений певними якостями, всі вони мають власні радощі та біль, що намагаються задавити примарними радощами. Кожний живе так, як вміє, допускає свої помилки, які у свою чергу змінюють їх життя та життя оточуючих. Космовська не розділяє своїх персонажів за віком, статтю, статусом

– кожний має свої недоліки чи переваги, вади людського характеру, менталітету країни, що не залежать від цих аспектів.

Розглядаючи історії героїв роману Б.Космовської, розуміємо, що кожний з них – окрема життєва історія, котра відіграє певну роль у житті головної героїні. Вся розповідь про головну героїню вміщена у невеликий відрізок часу – все починається з Варшави і тут же закінчується. Кожного разу ситуації стають все більш напруженими, кожного разу здається, що розв'язати їх вже не вдасться, і, наприкінці історії саме так і стається – серце історії, Іванка, воліє покинути цей світ, аби не приймати участі у цих актах.

Погляд Космовської – інший, не кращий, не гірший, а просто не схожий, адже Барбара пише свою історію зі сторони спостерігача, а не учасника. Вона намагається показати «світ», тобто Польщу, яка дивиться на приїжджу «українку» і вказує на те, що цей «світ» недобачає, він «сліпий» і не здатний побачити повну картину життя.

Образ українки-заробітчани художньо осмислений письменницею через протиставлення понять Свій – Чужий і акцентування її Інакшості. Оповідь про особисту історію героїні будується на співвіднесенні минулого життя (постійні спогади про реалії, події, постаті) та заробітчанського існування в якості Чужого, Інакшого, що можна прокоментувати поняттям межі.

З розгортанням сюжетної дії все виразніше вимальовується комунікативний розрив між своїм та чужим світами. Авторка зауважує, що світоглядні установки традиційного українського світу суперечать способу життя європейського соціуму, де повага та ставлення оточуючих залежить від кількості потрачених коштів. Відповідно, постулюється, що побутовий та матеріальний комфорт не є для Іванки визначальним складником життєвого успіху.

Авторка показує власні слабкості – особисті чи суспільні. Вона намагається вказати на стереотипи мислення, проте вона знаходить нове питання: а що тоді? Не дивно, що твір Космовської нагадує усім відому казку про Попелюшку, вічну служницю у світі «заможних пані», вона утікає до «свого» королівства «принцеса, час якої закінчується». Проте історія «Попелюшки-українки» не є казковою наприкінці – очікувано героїня повертається додому, забуває про нещасне кохання, про невдачі та невинувдані очікування і намагається жити далі, будує нові стосунки, знаходить роботу, дякує за набутий досвід. Проте Космовська проти такого розвитку подій, вона надає читачеві інакшу розв'язку твору, неочікувану і не послідовну. Космовська закликає побачити що з'явилася у тих, хто залишає власний дім задля заробітку. Очевидно, що одним романом цю проблему вирішити неможливо, але важливо вже те, що авторка наважилася її озвучити, вказати на неї і дати можливість виправити.

У своєму інтерв'ю для газети «День» Б.Космовська виражає свою думку так: «Будь-який стереотип породжується якимось прикрим випадком, непорозумінням і звичайною недалекоїстю й нерозважливістю, які заважають виникнути в суть проблеми, натомість спричиняються до банального повторювання беззмістовних фраз. Наші проблеми з історичним минулим мене в цьому разі зовсім не цікавлять, хоча Іванка в певний момент відчувається винною в усіх скоєних злочинах по обидва боки кордону! Мене як жінку боляче

вважає те, що українські дівчата часто через вроду чи сміливий макіяж дістають якісь химерні моральні оцінки, коли їх підозрюють, наприклад, у проституції. У даному випадку моральними пов'язаними є не вони, а ті, хто так думає. Мій роман не змінить шкідливих поглядів, визначених ментальністю, але, може, мої співвітчизники усвідомлять, якими є сучасні українки. А вони часто освіченіші й більше заслуговують на повагу, ніж їхні чужоземні хазяйки...» [2]

У романі Б.Космовська порушує тему історичної неприязні між Україною та Польщею. Звісно, події розгортаються у наш час і головна героїня не зазнала тої війни, проте вона стовідсотково чула про події Другої світової війни, про те, що відбувалося на польсько-українському кордоні і, вочевидь, знає, що колись поляки вирізали якесь українське село і чомусь зараз, коли минуло вже стільки років, вона є деякою мірою, відповідальна за ті події: «Але війна була давно, я нічого поганого не зробила. Навпаки, я сучасна європейська дівчина, талановитий музикант» [1].

Авторка з позицій спостерігача виразно діагностує незворотні зміни у структурі польського суспільства і родини. Важливим чинником художнього задуму є акцентування світоглядного конфлікту персонажів.

Список літератури

1. Космовська Б. Українка/пер. з пол. О.Теслюк. – Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2017. –224 с.
2. Семченко М., «День»/ Газета 46, 2012. - <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/barbara-kosmovska-ya-vorog-slipogo-didaktizmu>
3. Сядов У.Я. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів 21 століття/ наукове видання, Львів, 2019 с.110
4. Шалова Д. Букфорум/ Львів, 2020. - <https://bookforum.ua/p/ukrayinka-polskymu-ochuma>

ОБРАЗНІСТЬ ТА ЕКСПРЕСІЯ ІНДИВІДУАЛЬНО- ОБРАЗНИХ НЕОЛОГІЗМІВ У ПОЕТИЧНОМУ СЛОВНИКУ Б. ОЛІЙНИКА ТА М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

Прокопович Лідія Сигізмундівна

к.філол.н., доц.

зав. кафедри філологічних дисциплін

та соціальних комунікацій

Мукачівський державний університет

Мова української поезії другої половини ХХст. вражає надзвичайним багатством різноманітних лексичних, синтаксичних, словотворчих засобів, неповторною звучністю, мелодійністю, ідейно-темантичною сконденсованістю, глибоким ліризмом. Для поетичної мови характерна особлива виразність і емоційність, своєрідна організованість, орієнтація на естетико-емоційний вплив, що в значній мірі зумовлено індивідуально-авторським словотворенням. В українському мовознавстві індивідуально-авторське словотворення досліджували В. Русанівський, Н. Сологуб, С. Єрмоленко, Г. Вокальчук, В. Чабаненко, Г. Сюта, О. Стишов, Ж. Колоїз, В. Герман, Н. Адах, О. Жижома, Л. Пашко, Т. Юрченко та ін.

Індивідуально-авторське словотворення – це "живе" джерело збагачення виражальних засобів мови, оскільки авторським неологізмам властиві семантико-естетична гнучкість та поліфункціональність у художньому мовленні. "Кожен автор привносить в оповідь свій тон, свої інтонації (філософсько-медитаційні, епічно-фольклорні, усно-розмовні тощо), послуговується своєю образною системою. Індивідуально-художня манера письма окремих письменників характеризує мовний контекст усієї епохи, рівень розвитку літературної мови [1, с. 117].

Одне із найкращих і найповніших визначень неологізмів належить відомому філологу, досліднику стилістики художньої літератури і поетики Б. Томашевському: "Неологізми – це такі слова, які створює сам митець, сам поет, письменник не для того, щоб дати їм загальний ужиток, ввести їх до загальноновживаної мови, в загальний словник, а для того, щоб читач відчув процес сприйняття самого художнього твору, як перед ним народжується нове слово. Неологізм повинен сприйматися як певний винахід саме цього митця, він неповторний. Як тільки починають його повторювати, вводити до загального словника, він втрачає той стилістичний ефект, на який розраховував митець. Митець розраховує на неологізм як на слово, що створюється на очах у читача й винятково для цього контексту" [2, с.176].

Здебільшого неологізми виникають так: уведене кимось слово або підхоплюється іншим і набуває чи то якогось спеціального, чи загальнонаціонального поширення; або навпаки, залишається відомим тільки незначному колу осіб чи зафіксованим у даному тексті.

В українській мові розмежують дві основні групи словотворення: афіксальні і безафіксні. В афіксальних способах словотворення основним засобом вираження дериваційного значення похідного слова є афікс (сам чи у сполученні з іншими засобами, насамперед з парадигмою словозміни похідного слова). В безафіксних способах словотворення афікси не беруть участі. Для вираження дериваційного значення похідного слова є інші засоби, наприклад порядок частин похідного слова, усічення твірної основи, зміна парадигми словозміни, єдиний наголос.

Афіксальний спосіб словотворення розмежують виходячи з того, якого типу афікси (суфікси, префікси) беруть участь у вираженні дериваційного значення.

«Категорія зменшеності-збільшеності, що історично сформувалася на основі вираження реальних ознак предметів – малого або великого розміру, об'єму, зросту, віку, ваги, малих форм, малої насиченості тощо, – поступово стала виражати і суб'єктивне ставлення до реалій. Для її вираження в українській мові використовуються зменшувано-емоційні суфікси та суфікси збільшеності, які, приєднуючись до твірної основи, надають новоутвореному слову відтінків здрібнілості, формують різні емоційно-оцінні значення слів» [3, с.249].

Значну групу суфіксальних оказіональних утворень в поетичних текстах Б. Олійника, М. Вінграновського складають демінутиви з позитивним забарвленням: *Виходжу в поле, а місяць висне, як срібен / **серпик*** (Олійник, 104); *Маленький, сірий птах, / невидимий у вітті, / В солодкім забутті, закинувши **дзьобок**, – / Як розпочав пеан іще в палеоліті, / То вже й двадцятий вік, / а він веде смичок* (Олійник, 325); *Цвіте при хмарі **хмареня**, / І зірка недалечко* (Вінграновський, 236); *Коло **тебенько** я - дивись! / Ходять хмари нехмарним небом, / По воді сон зорі повивсь / Біля **тебенько**, коло тебе* (Вінграновський, 337); *Та в лісі темно. І чорти. / А їхня **вдаченька** відома...* (Вінграновський, 352); *Поводимо **гусочку** по воді / **Недалечко**, / Та у неї **очечка** / голубі. **Ще й крилечко!*** (Вінграновський, 386).

Зменшувально-емоційні іменники, прикметники, займенники з позитивним забарвленням утворені від похідного слова за допомогою суфіксів: *-ик, -ок, -чик, -очок, -еньк(о), -оньк(о)-ечк(о), -ен(я)*.

Миколі Вінграновському доступні найтаємничіші резерви слова. Які, наприклад, своєрідні і художньо місткі образні тавтології творить поет. Незбагнену експресивну силу відкриває він у власне своїх лексичних формах: *"сосеняточка і сосенята", "Україночка моя", "літенятонько моє", "По крапельці, по краплі, по мокренькій. До маку, до маківоньки, до нас...": Красо моя! **Вкраїночко** моя! / Ну що мені робити – я не знаю* (Вінграновський, 118); *Димко дихають в сивих снігах / **Сосеняточка й сосенята*** (Вінграновський, 141).

Показовими для національної поетки і продуктивними є суфікси іменників з відтінками збільшеності і суб'єктивної оцінки згрубілості, негативного ставлення: *-ищ(е), -иськ(о): Прости мене за **тюрмища** твої, / Що дух в мені **гноїли** й **гвалтували**, / Прости мене за мене, **батьківцино?**!*

(Вінграновський, 145); *Ганьбо! Ганебино! Ганьбище, Ти над нами! / Твій віщий зір на нашому чолі* (Вінграновський, 188); *Коли ж побачимо і в кривавищі за волю, / Що на народ вже тереном зацвів* (Вінграновський, 230); *Лежать руйновища, затихли, / Зогулі лет – ні в тих ні в сих* (Вінграновський, 340);

Залежно від контекстуального оточення ці суфікси можуть втрачати значення негативної оцінки і набувати відтінків іронії, гумору: *Удар! Удар! – і колом – кумельгом / З хвоста на голову, із голови на хвилю / Летить, і котиться, і в'ється батогом / В манері рок-н-ролівського стилю / Щучисько юне* (Вінграновський, 230); */ Це – кавуни! Усі вони такі! / Свої рябі погладжують пузища* (Вінграновський, 368).

Загалом констатуємо, що поява авторських лексичних інновацій зумовлена передусім бажанням уникнути стандартності вислову, намаганням віднайти відповідні індивідуальній мовно-естетичній картині світу експресивізовані форми для показу звичного.

Таким чином, новотвори розкривають невичерпні виражальні можливості мови, віддзеркалюють особливості української мовно-поетичної картини світу.

Список літератури

1. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: нав. посіб. / І. М.Кочан.– К.: Знання, 2008.– 423с.
2. Томашевський Б. В. Стилистика. Учебное пособие.– Ленинград, 1983.– 288с.
3. Сучасна українська мова: Підручник А. П. Грищенко, ЛІ Мацько, М. Я. Плющ та ін., За ред А. П. Грищенко.– 3-тє вид. допов.– К.: Вища шк., 2002.– 439с.

Умовні позначення

Олійник..... Олійник Б. Вибрані твори: в 2 т.Т. 1
 Вінграновський Вінграновський М. Вибрані твори: У 3т. – Т.1:
 Поетії/ Вступна стаття Т. Салиги.:– Тернопіль:Богдан, 2004.– 400с.

«ДОСВІД ВИЖИВАННЯ В ЛІТЕРАТУРІ УЦІЛІЛИХ»**Павловська Анжеліка Сергіївна**

студентка IV курсу

Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження висвітлено на Міжнародній науково-практичній конференції «Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів», яка відбувалася в м.Рівне 13–14 квітня 2021 року у публікації «Досвід виживання в літературі уцілілих» .

Матеріали даного дослідження можуть бути використані при проведенні лекційних, семінарських та практичних занять у вищих та середніх навчальних закладах і при підготовці до спецкурсів із зарубіжної літератури. Скористатися ними можна буде також на уроках світової літератури в школі.

Проведено аналіз проблематики та специфічних рис «літератури уцілілих» як літературного напрямку другої половини ХХ століття, який склався в результаті взаємодії документального оповідання, заснованого на свідченнях очевидців, що вижили в нацистських концтаборах, з усталеними жанровими формами класичного роману. У вітчизняній традиції під «літературою уцілілих» розуміють твори, присвячені опису трагічних подій Голокосту та Голодомору.

Література ХХ ст. пронизана контрастами. Це збереження традицій минулого, виникнення цілком нових жанрів та розвиток тих, які виникали впродовж літературної історії. Роль реалізму, психологізму та соціального аналізу, як і в попередній епосі, займала важливе місце в літературному процесі.

У творах, що зараховують до «літератури уцілілих», розповідь відрізняється прагненням до зображення приватного, особистого переживання історичного моменту, соціально-політичних конфліктів і протиріч. Особливого значення набуває установка на документальність, достовірність, гарантом якої виступає безпосередній очевидець подій.

Одним з популярних жанрів в різних літературах другої половини ХХ ст. став жанр свідцтва, який, як довгий час вважали дослідники, своєю появою був зобов'язаний свідченнями жертв Голокосту. Так, наприклад, Елі Візель, американський і французький єврейський письменник, громадський діяч, Лауреат Нобелівської премії миру 1986 р., писав, що «подібно до того, як греки винайшли трагедію, римляни – епістолярний жанр, епоха Відродження – сонет, наше покоління створило новий літературний жанр – свідцтво». Очевидно, що тут йдеться про опис травматичного досвіду жертв Голокосту.

У сучасній культурі напрямок «літератури уцілілих» переживає новий виток інтересу у зв'язку з увагою гуманітарних наук і мистецтва до питань історичної пам'яті. Так, художня література пропонує нові нарративні рішення, що дозволяють по-особливому осмислити трагічні сторінки історії.

Саме збереження і передача наступним поколінням історичної пам'яті є необхідною умовою існування культури, життєдіяльності суспільства загалом і окремої людини зокрема. Історичність як найхарактерніша ознака людського буття є здатністю поєднувати у власному існуванні всі три виміри часу: минуле, сучасне та майбутнє, здатність усвідомлювати плинність власного існування як перелік згаданих вимірів, дбаючи про «зв'язок часів» цього існування, а відтак – співвідносячи його історичність із перебігом подій у всьому довколишньому світі.

Підводячи підсумки проведеного дослідження зазначимо, що існує величезний масив літератури, в якому ми знаходимо свідчення страшних подій часів Другої світової війни, геноциду, голодомору. Автори свідчень залишили нам цінні описи, що містять не тільки і не стільки якусь фактографію, скільки різні реконструкції граничного досвіду, де людина опиняється на межі людяності. Будь-яка війна є дегуманізуючою стихією, а досвід людей, які пережили війну висвічує радикальний зсув людського існування на власні кордони.

Літературні твори, що містять авторські свідчення та відносяться до «літератури уцілілих», відносяться до особливого розряду. У таких творах автор, з одного боку, виступає в ролі історика, намагаючись відтворити ситуацію і атмосферу, які не можна відчутти, просто знайомлячись з історичними хроніками. З іншого боку, авторські описи містять суб'єктивні переживання, які є, тим не менш, універсальними. Персонажі таких творів є не просто відображенням окремої людської долі певного часу. Вони виступають свідками і суддями, досвід яких містить мірило і оцінку події. Аналіз таких творів з точки зору вироблення ставлення до подій страшних часів виявляється утруднений тим, що автори в них йдуть від звичних нам стереотипів і образів. Відображені в цих творах події, що відбуваються під час соціальної катастрофи, неможливо адекватно оцінити з точки зору критеріїв людини, що живе звичайним життям в «нормальному» суспільстві. Тому твори, присвячені темам Голокосту та Голодомору, виступають для нас як такі, що містять образи людини і суспільства, нетипові для того чи іншого мирного соціуму.

Нова для літератури тема репресій, документальна природа текстів і складне письменницьке завдання відтворити образ епохи, спираючись на факти особистої біографії, зажадали від письменників, представників «літератури уцілілих», пошуку нових жанрових структур, розширення та оновлення існуючих.

У національній пам'яті прикладом найрадикальнішого досвіду катастрофічної (травматичної) кризи, «межового досвіду» історії, який неможливо інтегрувати в якийсь когерентний інтерпретаційний зразок історії, є Голодомор. Це така подія, у якій модерна національна ідентичність шукає опертя для внутрішньої консолідації. Досвід свідка та уцілілого стає ключовим для літературних свідчень про Голодомор Віктора Кравченка, Олекси Воропая, Павла Макогона, Мирона Долота, і ще інтенсивніше репрезентується художніми текстами Уласа Самчука, Тодося Осьмачки, Василя Барки, Ольги Мак, Олекси Гай-Головка, Мирона Долота.

Європа ж об'єднана навколо пам'яті про Другу світову війну. У межах цієї пам'яті подією, яка сягає межі світового горизонту морального виміру пам'яті, є Голокост. Серед найвідоміших зразків «літератури уцілілих» книги Прімо Леві, Елі Візеля, Інге Ауербахер, Імре Кертеша, Рут Клюгер, Христини Хігер. Ці літературні спогади про Голокост – відомі, впізнавані, розглядаються як найбільш цінне джерело реконструкції історії про знищення євреїв. Особливо вагомим стає те, що частина авторів не є професійними письменниками, а тому їхні літературні свідчення часто виступають першими спробами письма. Отож, такі тексти стають утвореннями на перетині жанрів: автобіографічного роману, мемуарів, історичного роману, публіцистики. У цьому контексті європейська ідентичність українців не може скластися поза прилученням до космополітичної пам'яті, яка означає необхідність визнати і включити до своєї історії також історію та історичну пам'ять «іншого», тим більше, що історія Голокосту – це невід'ємна частина історії України.

Список використаної літератури

1. Алексієвець Л. Україна новітньої доби: концепт історичної пам'яті / Л. Алексієвець, І. Васірук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – 2013. – Вип. 1(1). – С. 164-1686
2. Бежан О.А. Жанрова варіативність літератури про Голокост (на матеріалі прози В. Гроссмана, В. Стайрона, А. Кузнецова) / О.А. Бежан // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2012. – Вип. 30. – С. 19-24

ТІЛДІК РЕФЛЕКСИЯНЫҢ ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ БЕЙНЕСІ

Токтанова Асель Керимовна

Оқытушы, пед.ғыл.магистрі, 2 курс докторанты

I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Нусупова Асима Женисбековна

фил.ғыл.кандидаты, доцент

Тараз өңірлік университеті

Бүгінгі таңда барлық жоғары оқу орындарының білімгерлері өз ортасы деңгейіне байланысты сөйлеу мәдениетін дамыту қажет екендігін біледі. Бұл қазіргі білім беру жүйесіне сәйкес оқытудың жаңа технологияларының белсенді қолданылуының маңыздылығын білдіреді. Студенттің тілдік рефлексиясын дамыту оқытушыға тікелей байланысты. Оқытушы студенттің мамандығына байланысты, оның тілдік рефлексиясын дамыту үшін қандай әдіс-тәсілдер, жаңа технологиялар қолдануы керектігін ғылыми тұрғыдан зерттеп, тану үстінде. Осыған байланысты, тілдік рефлексияны анықтаудың алғышарттары ұғымына тоқталу, оның тіл біліміндегі бейнесін айғақтау – міндетіміз.

Тілдік рефлексия - сөйлеу мәдениетінің қарым-қатынастық тұрғысынан сөйлеушінің өз сөзіне саналы түрде есеп беруі. Тілдік сананың осы деңгейінің дамуы студенттің зор күш-жігерін қажет етеді. Біздің пікірімізше, студенттің тілдік рефлексиясын анықтаудың алғышарттары болып табылатын тілдік категориялар – таным, тілдік сана, метатілдік сана, тіл мен ойлау, тіл мен сөйлеу, лексикалық бірліктер, яғни рефлексивтер.

«Тілдік сана» ұғымын ғылымға енгізген ғалым В.фон Гумбольд болды. Ол тілдік сананы негізгі шығармашылық өзгеруші принцип деп атады. Тілдік сананың дамуының көрсеткіші- рефлексия жасау қабілеті [1.112].

Философиялық сөздікте сана ұғымына мынадай анықтама береді: «Сана – объективті шындықты бейнелеудің адамға ғана тән жоғарғы формасы, оның дүниеге және өзіне адамдардың қоғамдық-тарихи қызметінің жалпыға бірдей формаларының жанама түрдегі қатынасының тәсілі. Сана объективті дүниені және өзінің жеке болмысын ой елегінен өткізуге белсене қатысатын адамның психикалық процестері бірлігін көрсетеді. Ол адамның еңбек, қоғамдық-өндірістік қызметі процесінде пайда болады және сананың өзі сияқты байырғы тілмен айтарлықтай байланысты...» [2.371]. Яғни, жеке тұлғаның жеке болмысын- жасаған іс-әрекеттерін, сөйлеген сөздерін ой елегінен өткізуге белсене қатысатын құбылыс сана болса, осы қасиеттер арқылы біз адамның рефлексиясын анықтаймыз деген сөз.

Тілдік сана адамның дүниеге келгеннен пайда болып, өмірінің соңына дейін толығып қалыптасады. Ресейлік ғалым Т.Н.Ушакова тілдік сана жас сәбидің алғашқы жылауынан, дыбыстауынан бастау алатынын айтады.

Ғалымның пікірінше, жас сәби әртүрлі дыбыстарды шығару, яғни жылау арқылы өзінің психикалық жай-күйін (қарны ашқанын немесе ауырғанын, қорыққанын) білдіріп, санасында жатталған адамдар мен бейнелерді көргенде гуілдеп, күліп санадағы түсініктер мен ақпаратты білдіре бастайды. Бұл – тілдік сананың ең бастапқы бейвербальді формасы [3.9]. Ғалымның айтуынша, сана дүниеге келген сәттен бастап адам миында пайда болады. Олай болса, тілдік рефлексия адамның тілі шығып, сөйлей бастаған кезінен бастап қалыптасады деп тұжырымдаймыз. Себебі, санаға қабылданған құбылыстар міндетті түрде тіл арқылы бейнеленуі тиіс. Сана ұғымының анықталуы метатілдік сананың зерттелуіне жол ашты.

Метатілдік сана қарапайым тілмен байланысты. Өйткені жеке тұлға метатілдік сана арқылы өзі оқыған, көрген, естіген жаңалықтары мен мәліметтерін ешқандай ғылыми негіздемелерге сүйенбей, өз бетінше ой қорытып, оны жеткізуге тырысады.

Лингвистикада метатілдік аспектіге қызығушылық алғаш Р.О. Якобсоннан басталды. Ол тілдің коммуникативті, аппелятивті, поэтикалық, экспрессивті, фатикалық қызметтерімен қатар метатілдік қызметті атап көрсетті [4. 113].

R.Berry тілдің метатілдік қызметіне төмедегідей анықтама берді: «... метатіл-тек қана логиктер мен тіл мамандары қолданатын қажетті зерттеу құралы емес, ол біздің күнделікті тілімізде маңызды рөл атқарады». Ғалым өз зерттеуінде метатілді «*language about language*» деп атады [5.156]. Біздің пайымдауымызша, метатіл белгілі бір топқа тән. Ол топ тілдің қыр-сырын түсініп, зерттеп жатпаса да, олардың бір-біріне түсінікті қарапайым тілдесу құралы бар. Тілдік сананы, тілдік рефлексияны зерттеуші ғалымдар ең алдымен метатілдік сананы зерттеп, соның нәтижесінде ғана тілдік сананың ерекшеліктерін түсіне алады деген ой түйеміз.

Ойымызды қорытындылай келе, тілдік рефлексияның тіл біліміндегі бейнесін анықтаудың алғышарттары ретінде тілдік сана, метатілдік сана, метатілдік мінез және осы метатілдік сананы бейнелеуші рефлексивтерді атай аламыз. Аталған категориялар тұлғаның бойында ол дүниеге келген сәттен бастап қалыптасып, дами бастайды. Сол категориялардың негізінде жеке тұлға өзіне рефлексия жасай алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Гумбольд В. Фон Язык и философия культуры- М.:Прогресс, 1985
2. Философиялық сөздік/редкол. Р.Н. Нұрғалиев, Ғ.Ғ. Ақмамбетов, Ж.М. Әбділдин – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» 1996.-525б.
3. Ушакова Т.Н. Понятия языкового сознания и структура рече-мысле-языковой системы//Языковые сознания: теоретические и прикладные аспекты.-Москва-Барнаул.2004
4. Jakobson R. Metalanguage as a linguistic problem. S. Rudy (ed.), //selected Writings. VII Contributions to comparative mythology, 1972-1982. Mouton Publishers. – Berlin, New York, Amsterdam 1985.-p113-121.

5. Berry R. Terminology in English language teaching: nature and use//Linguistic insights: studies in language and communication. – Bern, 2010. – Vol.93.275p.

ПРИНЦИП СОПРЯЖЁННЫХ ПОДСИСТЕМ И ПОЛИТИКА

Геодакян Сергей Вигенович,
кандидат медицинских наук

Если победа республиканцев на промежуточных выборах губернаторов штатов и выборах в Сенат и Палату представителей Конгресса США (2014 г.) не была столь неожиданной, то победа Д. Трампа (2016 г.) стала реальным сюрпризом. В 2016 г. Х. Клинтон представляла интересы меньшинства (финансовых элит, ВПК, нелегальной иммиграции и проекта ЛГБТ) и сторонники сенатора Б. Сандерса утверждали, что партия выдвинула не того кандидата. Вместо честной борьбы, на Б. Сандерса повесили ярлык социалиста, ошельмовали и в результате он проиграл внутривыборные выборы (праймериз). Не удивительно, что многие люди почувствовали себя обманутыми и голосовали не «за Трампа, а против Хиллари. Итог выборов вызвал массовые протесты. Сначала демократы пробовали разобраться в реальных причинах провала, но очень быстро отказались признавать свои ошибки и объяснили свой проигрыш вмешательством «Русских хакеров».

Победа демократов в 2020 г. также вызвала массовые протесты и обвинения в фальсификации уже со стороны республиканцев. Подозрение вызывает и то, что к началу выборов кандидаты приходят с примерно равными результатами опросов, что увеличивает неопределенность конечного результата и возможности внешнего вмешательства.

Американская политическая система переживает глубокий кризис. Многие жизненно важные вопросы мало обсуждаются (военные расходы, наркотики, свободное ношение оружия, образование, неравенство доходов) и ещё реже решаются. Как у демократов так и у республиканцев отсутствует простое и четкое определение программ развития страны. Нет согласия между партиями и даже внутри партий в казалось бы очевидных вещах (мир – война, развитие инфраструктуры, медицинская помощь для всех, помощь малоимущим слоям населения и детям). Так на выборах 2008 и 2012 гг. часть республиканцев дистанцировалась от Д. Буша, а в 2016 и 2020 годах от Д. Трампа. В 2014 г. многие демократы отмежевались от Б. Обамы. Борьба кандидатов все больше становится похожа на спектакль, а вместо позитивной программы предлагается только критика действий оппонента. Причем само это отрицание выходит на первый план и часто борьба идет против своих же взглядов и позиций высказанных ранее. К примеру республиканцы были против реформы медицинской системы Б. Обамы, которая имела существенное сходство с весьма успешной системой республиканского же губернатора М. Ромни в штате Массачусетс [1]. Всё больше граждан США, недовольных работой как

демократов так и республиканцев, поддерживает идею создания новой системообразующей политической партии [2].

Попробуем понять как должна быть организована оптимальная система управления, трансформирующая индивидуальные запросы граждан и их групп во внутреннюю и внешнюю политику страны. Сколько партий необходимо и достаточно? Какие экологические ниши политических джунглей они должны занимать? Как преодолеть неопределенность на выборах? Иными словами, какой должна быть общественно-политическая система, способная формировать адекватную повестку и отвечать интересам всего общества?

Чтобы ответить на поставленные вопросы попробуем применить системный подход. Представим страну как систему, существующую в изменяющейся среде. Окружающая среда – это не только климат и земля, но и другие страны, демографические и технологические изменения, а также новые болезни и угрозы. Страны и люди в них живущие, адаптируются к окружающей среде с помощью обычаев, законов, машин и личностных особенностей. Через какое-то время население адаптируется и не требуется существенных изменений. В отдельных изолированных странах в стабильных условиях (например, в Японии) традиции могут существовать в течение многих поколений.

При изменении условий среды, система (страна) должна меняться соответствующим образом. В то же время уже существующие полезные функции, законы и обычаи должны быть сохранены. Как **сохранение**, так и **изменение** настолько важны, что для выполнения их многие системы делятся на две подсистемы специализированные на этих задачах. Во многих случаях, когда система вынуждена следовать за "поведением" окружающей среды, разделение на консервативную и оперативную части повышает её стабильность. Корабль имеет киль и руль, самолет – крылья, элероны и закрылки, популяция – женский и мужской пол. Оперативная подсистема меняется первой, и только потом, после проверки, изменения переходят в консервативную часть.

ПРИНЦИП СОПРЯЖЕННЫХ ПОДСИСТЕМ

РАЗДЕЛЕНИЕ АДАПТИВНЫХ СИСТЕМ, ЭВОЛЮЦИОНИРУЮЩИХ
В ИЗМЕНЧИВОЙ СРЕДЕ, НА СОПРЯЖЕННЫЕ ПОДСИСТЕМЫ
С КОНСЕРВАТИВНОЙ И ОПЕРАТИВНОЙ СПЕЦИАЛИЗАЦИЕЙ,
ПОВЫШАЕТ ИХ УСТОЙЧИВОСТЬ.

Принцип сопряженных подсистем был сформулирован советским ученым В.А. Геодакьяном в 1965 г. [3,4] и позднее успешно применен для системного анализа проблем биологии, генетики, социологии, управления и культуры. Можно ли применить его к политике?

Сколько партий необходимо и достаточно для управления?

Однозначного ответа на этот вопрос пока нет. В различных странах можно найти как одно-, так и многопартийные системы. При многопартийности счет может идти на десятки партий, хотя с ростом их числа падает их известность для широкой публики и участие в управлении. Понятно, что должен существовать некий оптимум по числу партий, то есть некий их минимум, при котором удается

представить интересы большинства членов общества. Иными словами, программа каждой отдельной партии должна быть достаточно широкой (чтобы привлекать как можно больше членов) и в тоже время достаточно гомогенной и непротиворечивой (чтобы не отпугивать людей в целом согласных с основными положениями программы). С точки зрения принципа сопряженных подсистем должно быть вполне достаточно двух партий, специализирующихся по аспектам сохранения и изменения.

Следует отметить, что в зависимости от условий среды к управлению страной предъявляются разные требования. В стабильных условиях, когда все хорошо и большая часть общества довольна существующим положением вещей, могут править консерваторы (аспект сохранения) и можно позволить плюрализм мнений, свободу слова, права человека и демократию. Напротив, в экстремальных условиях (кризис, войны, стихийные бедствия и катастрофы), на первый план выходят задачи поиска новых решений, быстроты их принятия и четкости исполнения. В таких ситуациях система управления должна приобретать сходство с армейской (диктатура, однопартийность, жесткая иерархия, цензура и подчинение интересов индивидуума интересам общества).

С таких позиций становятся понятными проблемы внедрения демократии в странах с нестабильной экономической и политической ситуацией, возникновения диктатур и запрета оппозиционных партий. Кроме того, зачастую под флагом демократизации общества, защиты оппозиции, свободы слова и прав человека скрывается вмешательство во внутренние дела других государств, сопровождающееся иногда прямой военной агрессией.

Специализация партий по аспектам сохранения и изменения

Какая партия приходит на ум, когда мы говорим об изменениях (лозунг - Change), оперативной подсистеме, "оболочке", "авангарде", и какая партия позиционирует себя как консервативная (лозунг - Restore), «ядро», хранители семейных, духовных и религиозных ценностей, и ссылается на Р. Рейгана и отцов-основателей США?

Хотя в общих чертах можно сказать, что Республиканцы более консервативны, а Демократы – более оперативны, в настоящее время перемены предлагают обе партии, только решения часто диаметрально противоположные, скажем запретить – разрешить аборты, увеличить – уменьшить налоги. В то же время важные, но неудобные вопросы не обсуждаются (выбор внешних врагов, сокращение военных расходов, вывод войск, запрет на личное оружие).

Интересно, что в разные периоды истории, обе партии играли роль агентов перемен. Демократическая партия утвердилась в начале истории как "старая гвардия" ("old guard"). Республиканская партия возникла в 1854 г. для борьбы с рабством и содействия в модернизации экономики. То есть, в то время Республиканская партия была «прогрессивной» партией перемен. В 1869 г. они предложили и утвердили Пятнадцатую поправку к конституции США (запрещающую ограничения права голоса на основании расы и цвета кожи). Они также ввели и поддержали Девятнадцатую поправку (право женщин голосовать) в 1919 г.

Позже, после того, как Демократическая партия поддержала движение за гражданские права для своей политической выгоды, она стала рассматриваться как "прогрессивная". Изменения в трудовом законодательстве, выдвижение Афро-Американца и женщины на пост президента и поддержка меньшинств являются последними примерами. В то же время, Республиканская партия, опирающаяся на консервативные слои населения, перешла в «арьергард» общественного развития. Действительно, многие положения программы республиканцев, такие как "маленькое правительство", законы, ограничивающие участие в голосовании, свободное ношение оружия и запрет аборт можно рассматривать как попытки вернуться назад в прошлое.

Если Демократическая партия будет более последовательно позиционировать себя на оси времени как партия перемен, партия будущего и партия прогресса, она сможет избежать многих неправильных ярлыков или ярлыков, несущих отрицательный подтекст ("левый", "социалистический", "либеральный"). Когда страна (экономика) нуждается в изменениях, должна побеждать «партия перемен». После того, как новые изменения прошли проверку временем и признаны полезными, они становятся нормой, «ядром», новыми ценностями и включаются в программу республиканцев. Поэтому можно сказать, что Демократы (по их программе) это «будущие Республиканцы», а Республиканцы – это «Демократы из прошлого».

Поскольку в каждой ситуации выгоду получают разные группы (производители оружия, ВПК, богатые), в ход идут ложь, подтасовка фактов, запугивание населения и другие нечестные приемы. Объективный анализ условий среды, положения страны во времени, сравнение с другими странами и штатов между собой и определение приоритетов (краткосрочные выгоды против долгосрочных) позволит прояснить и существенно облегчить процесс принятия решения на данном этапе развития страны. А ясная позиция партий на оси времени должна упростить процедуру выборов, поскольку основной вопрос будет «Оставить все как есть или меняться».

Список литературы

1. R. Reich. The irony of Republican disapproval of Obamacare. The Christian Science Monitor, October 28, 2013. <https://www.csmonitor.com/Business/Robert-Reich/2013/1028/The-irony-of-Republican-disapproval-of-Obamacare>
2. В США 62% опрошенных поддержали идею создания третьей партии власти. Известия, 15 февраля 2021, <https://iz.ru/1125287/2021-02-15/v-ssha-62-oproshennykh-podderzhali-ideiu-sozdaniia-tretei-partii-vlasti>
3. Геодакян В.А. Роль полов в передаче и преобразовании генетической информации. Пробл. передачи информации. М.: Наука, 1965, I, № 1, с. 105.
4. Геодакян В.А. Бинарно-сопряженные системы. Происхождение, природа и эволюция. Асимметрия, Том 15, №1 март 2021, с. 36–52. http://www.cerebral-asymmetry.ru/Asymmetry_15_1_2021.pdf

THE INFLUENCE OF HUMAN FACTOR ON FLIGHT SAFETY

Anton Ihnatovich

Cadet of Belarusian State Academy of Aviation

Anatoli Hranchyk

Cadet of Belarusian State Academy of Aviation

Abstract: In aviation, the "human factor" is considered to be the most important factor that affects the level and determines the state of flight safety of any kind of aircraft. The human being is the most adaptable and important element of the aviation system, but also the most vulnerable from the point of view of the possibility of a negative impact on his activities.

Key words: human factor, flight safety, problem, solution, International Civil Aviation Organization (ICAO), to reduce risk

The problem of providing flight safety has existed as long as flights themselves and will exist as long as mankind operates different types of aircraft as mean of transportation. Aviation belongs to one modern type of human activity and each type of activity has some kind of probability of an emergency, accident or even catastrophe.

Nowadays flying is considered to be the safest way of transportation. This is due to very sophisticated equipment installed on board aircraft as well as on the ground and providing safety. If a sufficiently high level of safety was not ensured during flights, mankind would hardly agree to their usage in their modern volume and form.

If we compare aviation today and, in the past, the process of flying is becoming more and more automatic. In the past pilots flew where they wanted. At present flight is controlled by well-qualified air traffic controllers (ATCs) with the help of different systems that not only give possibility to track the aircraft, but also calculate possible problems. Special avoidance and warning systems make a collision between aircraft very unlikely. And the reason for most accidents is not a technical failure but human error, inability of people to use the information provided by computers.

The solution of the transport and economic problems facing international civil aviation is possible, on the one hand, only when solving the main problem and namely ensuring flight safety, however, on the other hand, today it is known that providing absolute safety is an insoluble task in principle.

Reducing the risks of negative events in aviation (as in any other area of human activity) is possible only to a certain generally recognized level allowable in some specific conditions of human life, depending on the magnitude of possible losses. This level is called the level of acceptable risk [1].

The problem of safety ensuring during flights is a demanding task. This task is explained by a large number of constituent elements from aircraft design and construction to its flight operation, including numerous types of aircraft maintenance and repair. Many people of different professions, qualifications, age, knowledge, experience, health status are involved in aforementioned procedures. All these aspects are united by the general term human factor and it is used for explaining many of existing problems of our days.

Interesting is, that the severity and importance of the security problem of all kinds has increased significantly in recent years. First of all, this is applied to ensuring flight safety and aviation security, against the backdrop of a steady intensity increase of air transportation over the past quarter century. Statistics shows, that the growth is projected to continue [2].

According to official data, in the European aviation sector, from 1990 to 2014, the number of flights increased by 80%, and for the period from 2014 to 2035 a growth of another 45% is expected. Unfortunately, air traffic growth in the Commonwealth of Independent States (CIS) over the past 11 years caused a significant accident and incident raise. To solve this problem, in particular, the Council of the International Civil Aviation Organization (ICAO), in February 2013, adopted a new 19th Annex to the Chicago Convention on International Civil Aviation "Safety Management"[2].

The human factor is a specific definition, explaining the role of a person in the system of social, economic, industrial, scientific and technical, organizational and managerial and other relations. It is everything that relates to a person as a subject of activity in various spheres of social life.

The human factor is the main component of the accelerating process of social and economic development of society. The term characterizes people in the environment they live and work in, engagement with machines, procedures and the environment, as well as interacting with each other. The concept of human factor covers also a large sphere of various kinds of human cooperation with technical systems. In aviation, a person can make a mistake not only when operating an aircraft in flight, but also at any stage of aircraft preparation and maintenance on the ground. Thus, the problem of reducing the number of negative aviation events, primarily aviation accidents, to improve flight safety is extremely important [3].

According to statistics, for many decades, the main culprit for all incidents and accidents with various technical systems was the person himself, who violated the rules for operating the system, did not fulfill the requirements for protection, allowed indiscipline, etc. To eliminate these problems, there is an idea in the near future that an airliner might take off with no pilots on board. The airline can also benefit from such idea and save a lot of money by not employing pilots. In fact, the technology is almost in place for this to be feasible. Everybody knows, that commercial flights can and often do conduct the entire cruise and landing phases on autopilot. Take-offs are manual for the simple reason that the decision to take off or to abort a flight is still best made by a trained human pilot. Once this last remaining problem is addressed, the only argument resting against the implementation of pilotless commercial flights is the reaction of passengers and their likely refusal to board such aircraft.

In conclusion it should be said, that it is necessary to reduce the human factor effect on maintaining of safety flight. The most important task of the aviation organization management in order to ensure the professional and psychological reliability of aviation specialists and the reliability of their work is to maintain high efficiency and moral and psychological state. This task is achieved by taking into account the environmental factors and personal characteristics, characteristics, qualities of specialists in their work, by creating the most favorable above-mentioned environmental factors, by activating the human factor, preventing the manifestation of factors that reduce the efficiency of flight controllers, pilots and other specialists [3].

REFERENCES

1. Козлов, В.В. Человеческий фактор: история, теория и практика в авиации / В.В. Козлов. – М. : Полиграф, 2018. – 280 с.
2. Doc 9683 / AN 950. Руководство по обучению в области человеческого фактора. – Монреаль, 1998.
3. Авиационная психология и человеческий фактор: учеб. – метод. пособие / сост. Д.А. Евстигнеев. – Ульяновск : УВАУ ГА, 2005. – 103 с.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ УСПЕШНОСТЬ И КАРЬЕРНЫЙ РОСТ ЖЕНЩИНЫ

Kolyukh Olga Anatolievna

candidate of psychological sciences, associate professor, Pavlodar State Pedagogical University, Pavlodar, Republic of Kazakhstan

Abisheva Anzhela Asylbolatovna

Pavlodar state pedagogical University master's degree
Pavlodar, Republic of Kazakhstan

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются проблемы влияния на профессиональную успешность женщин определенных факторов. Кроме этого, рассматривается взаимосвязи мотивации достижений и некоторых личностных характеристик у женщин, ряд психологических и социальных особенностей, влияющих на профессиональную подготовку женщин. В статье выделены объективные и субъективные факторы, влияющие на профессиональную успешность женщины. Рассматривается понятие «профессиональная успешность» и выделены несколько его факторов. Определена роль поддержки окружающих женщины, влияющих на ее успешность.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: карьера, карьерные ориентации, гендерная социализация, профессиональное становление, профессиональные компетенции, профессиональная успешность, мотивация, роль поддержки женщины, личностные особенности женщины.

Для полного изучения механизмов воздействия на характер карьерных траекторий необходимо учитывать, как сложность элементов структуры карьеры, так и сложность построения траекторий личностного и профессионального развития..

Важность исследуемой темы состоит в том, что в настоящее время последствия гендерной социализации порождают проблемы социализации женщин. Среди них боязнь неудачи, боязнь утратить женственность, боязнь общественного отвержения, недостаток уверенности в себе, недостаток настойчивости в достижении цели. Вышеперечисленные особенности сказываются на общем психическом развитии, на семейных взаимоотношениях, влияют на жизненный выбор, на профессиональную реализацию.

Современные исследования показали, что в то время, как часть женщин находит удовлетворение в роли домохозяйек, в целом удовлетворенность жизнью, включая самооценку и чувство собственной компетенции, выше у работающих женщин. Те же женщины, которые видят себя только в роли матери и жены, чаще всего испытывают так называемый «синдром домохозяйки». Он проявляется в чувстве беспомощности и безнадежности, частых депрессиях, низкой самооценке. Как показал опыт многих исследований, годы, посвященные только семье, лишают женщин ощущения самостоятельности и компетентности,

приводят, как правило, к потере собственного «Я», могут вести к алкоголизации, психическим и сексуальным расстройствам, к суициду и другим неблагоприятным состояниям и последствиям. [1]

Кудрявцев Т.В., Шегурова В. Ю. отмечают, что «особенно тяжело положение одаренных женщин, вынужденных довольствоваться ролью домохозяйки. В большинстве своем, одаренные женщины воспринимают карьеру как одну половину своей жизни, оставляя вторую для будущей семьи. Согласно данным многолетних исследований, одаренные женщины, отказавшиеся от получения высшего образования и посвятившие себя семье, чаще всего указывают на неудовлетворенность жизнью и наличие психологических проблем во взаимоотношении с окружающими». [3]

Сегодня негативным последствием распространения стереотипов является «синдром домохозяйки», выявленный американской феминисткой и психологом Бетти Фридан, которая обратила внимание, что «многие домохозяйки страдают невротами. Как показало проведенное исследование, причина в том, что женщины не чувствовали удовлетворения от своей роли домохозяйки. Их труд не оценивался высоко, статус был невысоким, мир ограничивался семьей. Женщины жаловались, что мужу часто неинтересно говорить с ними, потому что их интересы не выходили за рамки домашних забот. После того как женщины начинали реализовываться в профессиональной сфере, «синдром домохозяйки» пропал». [2]

В случае соперничества представителей разных полов, для того чтобы обойти мужчину по карьерной лестнице, женщина должна быть намного образованнее, способнее, ответственнее и т. д. Мужчине, чтобы обойти женщину, достаточно уже того, что он – мужчина. Увы, женщина оказывается в паутине стереотипов, мешающих ее росту. В последние десятилетия эти стереотипы постепенно разрушаются, давая женщинам возможность не страдать от принадлежности к биологическому полу.

Поэтому как для женщины, избирающей карьеру в качестве одного из путей постижения жизненного смысла, так и для среды ее социального взаимодействия важным моментом является оказание ей моральной поддержки. Успешная карьера и личностное развитие повлияет и на саму женщину, и на ее личность в целом. В этом и состоит основной аспект значения карьеры и социализации. [5]

Поэтому важно в данном вопросе рассмотреть факторы, влияющие на профессиональную успешность женщины.

А. Маслоу рассматривал работу одновременно как психическое переживание и экономическое занятие, считая, что бизнес обладает потенциалом преобразования и поддержки самоактуализирующихся людей. Таким образом, успешный человек, по А. Маслоу, это самоактуализирующийся человек, а по К. Роджерсу – «полноценно функционирующий человек». [4]

Еще одним фактором, влияющим на успешность женщины, является недостаток мотивации. Бендас Т.В. обнаружил феномен избегания успеха у женщин (у мужчин его не было), которые отказались от него, чтобы не конкурировать с близким мужчиной. Нам представляется это слишком простым

объяснением недостаточной успешности женщин (по сравнению с мужчинами). Гораздо более весомыми являются препятствия, которые женщина должна преодолеть, для достижения успеха, даже в тех странах, где декларируется «политика равных возможностей». Метафора о «стеклянном потолке» для женщин (невидимой, но реальной преграде) отражает реальную ситуацию в деловом мире [6].

Поддержка окружающих (и особенно мужчин) кажется нам очень важным фактором. Это обнаружено и в западных исследованиях, и в наших собственных. Речь идет об отце, муже, любимом человеке, а также начальнике.

Терминальные ценности распределились следующим образом: терпимость, ответственность, жизнерадостность, честность, воспитанность, непримиримость. Наиболее значимыми среди пирамидальных ценностей были здоровье, любовь, счастливая семейная жизнь, активная деятельность, наличие хороших верных друзей и творчество. [7]

Из вышеизложенного можно сделать вывод, что, каких бы профессиональных вершин ни достигла женщина, для нее всегда будут важны семья, любовь и материнство. К этому выводу также пришли И.Ю. Дьяконов и М.Л. Бутовская, рассматривая психологические особенности и эмоционально-ценностную сферу у неработающих женщин. Для испытуемых значимой ценностью оставалась семья. [8]

Как считает М.В. Сафонова, ключевым фактором, влияющим на относительно низкое количество женщин в высшем эшелоне, является выбор «не той» профессии. По данным проведенного ей опроса, 80 % крупных компаний отбирают новые кадры на руководящие посты среди сотрудников с экономическим, инженерным и естественнонаучным образованием. Тем не менее, большинство женщин продолжают учиться на гуманитариев и социологов. Из естественных наук они выбирают преимущественно биологию, в то время как на бирже труда спросом пользуется информатика и химия. По общим оценкам, 20 % выпускников, овладевших в вузе «перспективной» профессией – женщины. Вот почему, по мнению С. Бишоф, доля женщин в руководящих кадрах (в среднем 13 %) не «ужасающе мала». «Нужно оценивать пропорции» (С. Бишоф), карьерный рост проявит себя спустя какое-то время. Половина современного студенчества – женщины. В крупных концермах 27 % кадров, которые предположительно сменят нынешних руководителей, тоже женщины. Это означает, что потенциал «женских» постов в сфере управления далеко не исчерпан [9].

В целом, обобщая вышеизложенное, можно выделить объективные и субъективные факторы, влияющие на профессиональную успешность женщины.

Среди объективных:

- отношение общества в целом и в организации, где работает женщина, к ее успехам;

- «мужская» или «женская» сфера деятельности;

- уровень управления организации (для женщин-менеджеров);

- поддержка в семье и на работе (особенно со стороны мужчин).

Среди субъективных факторов:

- наличие-отсутствие у женщины ролевого конфликта «работа-семья»;
- мотивация достижения женщины (и, разумеется, отсутствие феномена избегания успеха);
- личностные особенности.

Список литературы

1. Алешина Ю.Е., Лекторская Е.В. Ролевой конфликт работающей женщины // Вопросы психологии. – 2018. - № 5 – С. 80–88.
2. Котоманова О.В., Самсонова А.Л. Особенности профессиональной карьеры женщины // Вестн. Бурят госун-та. Вып. 5: Психология, социальная работа. – УланУдэ: Изд-во Бурят, гос. ун-та, 2018. – С. 218.
3. Кудрявцев Т.В., Шегурова В. Ю. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности // Вопросы психологии.— 2017.— № 2.— С. 51–59.
4. Маслоу А. Мотивация и личность. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2013. – 452 с.
5. Дьяконов М.Л., Бутовская И.Ю. Психологические особенности и эмоционально-ценностная сфера у женщин // Вопросы психологии. – 2018. - №3. – С. 83–91.
6. Бендас Т.В., Ковалева О.А. Факторы, влияющие на профессиональную успешность женщины // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии : сб. ст. По матер. LXIX междунар. науч.-практ. конф. № 10(67). – Новосибирск: СибАК, 2016. – С. 75-82.
7. Богословская М.В., Вербова К.В. Взаимосвязь мотивации достижений некоторых личностных характеристик у женщин, стремящихся к лидерству // Всероссийская психологическая газета. – М.: Юридические науки. - № 2. - 2017. – С. 32–34.
8. Дьяконов И.Ю., Бутовская М.Л. Организационная культура и лидерство.— СПб.: Питер, 2016.— 336 с
9. Сафонова М.В. социально-психологические особенности женщин, успешных в карьере: дисс. ... канд. психол. наук. – Спб., 2019. – 214 с.

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАСОБІВ АРТ-ТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ЕМОЦІЙНИМ СТАНОМ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ

Кучинова Наталя Миколаївна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарної підготовки та права
Західнодонбаський інститут Міжрегіональної
Академії управління персоналом, Україна

Мазур Анжела Олександрівна

студентка VI курсу
Міжрегіональної Академії управління персоналом, Україна

Системні дослідження вікової та педагогічної психології переконливо доводять, що саме дошкільний вік особливо сприятливий для розвитку емоційної сфери. У цей період дитина здатна навчитися розрізняти щирі і зовнішньо-притаманні емоції, переживати їх, розуміти емоційний стан інших людей та виявляти співчуття [1].

Аналіз наукових джерел доводить, що особливу роль у збагаченні емоційного досвіду дитини відіграє мистецтво. Отже, необхідність розглядати мистецтво не тільки як фактор розвитку і формування особистості, але і як ефективний засіб профілактики і корекції психосоматичних та емоційних порушень, захисту дитячої психіки від агресивних впливів зовнішнього середовища є актуальною темою сучасних досліджень [2].

З'ясовано, що саме засоби арт-терапії мають широкі можливості використання мистецтва для досягнення позитивних змін в інтелектуальному, соціальному, емоційному й особистісному розвитку дитини. Спектр проблем, які вирішуються за допомогою технік арт-терапії, дуже великий. В процесі терапії відбувається корекція емоційної поведінки за допомогою малювання, ліплення, конструювання з природних матеріалів, казок.

Значущість цього методу полягає в тому, що арт-терапевтичне середовище психологічно безпечне і вільне. Процес арт-терапії викликає у дітей позитивні емоції, допомагає здолати пасивність, сприяє формуванню активнішої життєвої позиції. Дитина переживає задоволення, яке виникає в результаті виявлення прихованих умінь і їх розвитку [2].

Вітчизняні й зарубіжні фахівці відмічають такі позитивні психолого-педагогічні можливості арт-терапії: створює позитивний емоційний настрій у групі; сприяє творчому самовираженню, розвитку уяви, фантазії та практичних навичок; дає можливість дитині виражати свої почуття та емоції у соціально прийнятній формі; знижує негативні емоційні стани та їх прояви; розвиває відчуття внутрішнього контролю; сприяє розвитку комунікативних навичок дитини [3].

Виходячи із засобів впливу, розрізняють види арт-терапії: імаготерапія, ігрова терапія, лялькотерапія, казкотерапія, музикотерапія, танцювальна терапія, ізотерапія, піскова терапія тощо.

Дослідження емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку проведено на базі закладу дошкільної освіти м. Павлоград за методиками:

1. Методика «Веселий - сумний» (за Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен).
2. Методика «Вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці» (автор Г.А. Урунтаєва, Ю.А. Афонькіна).
3. Проективна методика «Кактус».
4. Методика «Що – чому – як». (Автор Нгуєн Мінь Ань).

Виявлено, що у дітей старшого дошкільного віку, які приймали участь у дослідженні, переважає середній рівень емоційного розвитку (53%) зі спрямованістю на світ людей, готовності до співпереживання, піклування про іншого, орієнтації на себе, а також домінування таких особистісних поведінкових проявів як прагнення до домашнього захисту, егоцентризм, тривожність, демонстративність, агресивність, що часто призводять до нерозуміння власних емоцій та емоцій інших, а також невміння керувати ними. Нами здійснено якісний аналіз сформованості здатності дітей старшого дошкільного віку до розпізнавання емоцій. У ході аналізу було виявлено, що у дітей найвищими показниками у розпізнанні емоцій стали радість, страх та гнів, розпізнавання цих емоцій було переважно на середньому та високому рівнях. Такі результати зумовлені тим, що саме ці емоції є базовими. Діти мали суттєві труднощі щодо розпізнавання емоцій смутку, здивування, спокою.

За результатами емпіричного дослідження запропоновано впровадження корекційної програми «Гармонія», метою якої є гармонізація особистості дитини через розвиток здібностей самовираження і самопізнання, подолання розладів в емоційній сфері (тривожності, страхів, агресивності, замкнутості) за допомогою засобів мистецтва.

Програма «Гармонія» сприяє успішній адаптації дитини в умовах колективу, стабілізації емоційної сфери, зниженню тривожності, невпевненості в собі, агресивності. Група однолітків дає можливість задовольнити потребу у взаємодії з дітьми, навчитися зважати на думку інших і відстоювати свою, проявляти активність, стриманість тощо.

Програма складається з двох розділів:

1-й розділ «Казкотерапія», спрямований на організацію корекційної роботи з дітьми, які мають певні порушення емоційного розвитку, труднощі в спілкуванні та адаптації в закладі дошкільної освіти.

2-й розділ «Ізотерапія» дозволяє працювати з емоційним станом дитини. Можливість не говорити, а виражати свої переживання у вигляді малюнка є однією з найважливіших переваг арт-терапевтичного методу у роботі з дітьми, особливо з тими, які мають порушення у психоемоційній сфері.

Слід зазначити, що унікальність арт-терапевтичної програми «Гармонія» полягає в тому, що вона має універсальний характер і розрахована на будь-яку дитину, тобто ініціює резервні можливості як дітей з нормою, так і з проблемами в розвитку, різниця полягає лише в якості досягнутого результату.

Казкотерапія – це створення особливої казкової атмосфери, яка робить мрії дитини дійсністю, дозволяє дитині вступити у боротьбу зі своїми страхами, комплексами. Казку для казкотерапії необхідно скласти для кожної дитини окремо, з урахуванням її особливостей, відштовхуючись від тих проблем та страхів, які притаманні конкретній дитині. Така казка має надати дитині можливість вдатися до самоаналізу. Головний герой переживає ті ж емоції, що і дошкільник, долає ті ж страхи та комплекси, знаходить виходи із проблемної ситуації. Таким чином, дитина порівнює себе з персонажем, аналізує його поведінку і, як результат, вчиться долати труднощі у реальному житті [4].

В процесі реалізації арт-терапевтичних занять блоку ізотерапія ми намагалися чергувати самотійну роботу дітей та активного діалогу з обговоренням, асоціаціями, обміном думками та інтерпретацією одержуваного творчого результату. Було використано різні засоби зображення (відбиток печатками, малювання сипучими матеріалами, клясографія, зображення методом відбитку, пластилінографія, каракулі, монотипія та ін.). Будь-який з цих методів представляє маленьку гру, яка приносить дітям позитивні емоції, радість, захоплення. Створюючи малюнки, передаючи певний сюжет, діти проявляють свої почуття, застосовують свою шкалу моральності, індивідуального розуміння ситуації. На заняттях з використанням нетрадиційних технік створювались такі умови, щоб діти вчилися мислити сміливо і вільно, думати, розвивати впевненість у собі, творити, фантазувати, нестандартно, креативно, в повній мірі проявляти свої здібності.

Аналіз результатів впровадження дозволяє зробити висновок про те, що запропонована система роботи з використанням арт-терапевтичних технік, спрямована на розвиток емоційної сфери дітей, була не тільки цікавою, але й виявилася для більшості з них ефективною. З'ясовано, що значно знизилася число дітей з низьким рівнем розвитку емоцій. Дошкільники навчилися виражати власний емоційний стан (радість, образу, гнів, здивування, смуток тощо) мімікою, жестами, інтонацією; розповідати про свої почуття. Діти стали адекватніше реагувати на емоції інших, формувати відповідні форми поведінки (якщо людина скривджена – пожаліти її; радіє – порадіти разом з нею; сердита – зрозуміти причину). Від цього залежить чуйність дитини, її емпатія (співпереживання емоційного стану іншого як свого власного, співчуття і реальне сприяння, надання допомоги).

Отримані результати свідчать про необхідність й доцільність розробки і впровадження зі старшими дошкільниками програми корекції, спрямованої на стабілізацію психоемоційного стану засобами арт-терапії.

Список літератури

1. Кульчицька О.І. Розвиток почуттів і емоцій у дітей раннього та дошкільного віку / О.І. Кульчицька. – К., 2006. – 249 с.
2. Підлипна Л.В. Психотерапія мистецтвом: програма з основ арт-терапії (продовження) / Л.В. Підлипна // Психологічна газета. – 2008. – №6. – С. 3-15.
3. Сорока О.В. Арт-терапія: теорія і практика: навчально-методичний посібник / О.В. Сорока. - Тернопіль: Астон, 2014. - 195 с.

4. Шик Л.А. Казкотерапія у роботі з дошкільниками / Л.А. Шик. – Харків: Основа, 2011. – 240 с.

СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

Стахова Ольга Олександрівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Комашевська Світлана Михайлівна

студентка-магістрантка спеціальності «Початкова освіта»
навчально-наукового інституту педагогіки,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Демократизація й гуманізація суспільства, які виступають основними, пріоритетними лініями сьогодення, безпосередньо позначаються на функціонуванні тих державних сфер, котрі визначають загальний розвиток країни та її громадян. Серед них варто виокремити сучасну систему освіти, насамперед той рівень її організації, який пов'язаний із професійною підготовкою фахівців усіх напрямів, зокрема педагогів. Головною метою викладачів-наставників, що забезпечують фахову підготовку майбутніх учителів, є не лише озброєння останніх необхідними знаннями, вміннями та навичками, а й формування у студентської молоді важливих професійних якостей, від яких значною мірою залежить успіх, ефективність і результативність педагогічної діяльності. Серед цих якостей особливого значення набуває спостережливість як основа пізнання та розуміння індивідуальної ідентичності особистості дитини.

Як показав аналіз теоретико-прикладних досліджень представників педагогічної та психологічної науки (М. Гамезо, Ю. Гільбуха, В. Давидова, Г. Костюка, Б. Ломова, С. Максименка, Д. Ніколенка, Н. Цибуляк й ін.), у науковій літературі педагогічна спостережливість розглядається як професійна якість педагога, сутність якої полягає у розумінні та інтерпретації суттєвих, характерних і навіть малопомітних зовнішніх проявів індивідуальних характеристик освітнього процесу.

На думку Н. Цибуляк, здібності бачити суттєве на основі непомітних знаків засновані на відчутті та сприйнятті. За допомогою спостереження вчитель розрізняє ознаки та об'єкти, що мають незначні відмінності, помічає різницю, іноді бачить її у швидкому русі з різних кутів, мінімалізує час сприйняття індивідуальних особливостей дітей, навчально-виховного процесу. Однак спостереження – це не просто сприйняття, а систематичне та вибіркоче сприйняття певного процесу чи об'єкта.

Водночас спостережливість, якою охоплені всі дії педагога, базується на увазі, думці та пам'яті, уяві. І вихователь, і вчитель, зокрема початкової школи, повинен розвивати вміння спостерігати, розуміти, аналізувати, порівнювати, узагальнювати [1].

Погляди, співзвучні попереднім, відображені й у науковому доробку В. Сухомлинського, який досить тісно пов'язував між собою спостережливість педагога з його допитливістю, системністю, гнучкістю, незалежністю та критичним мисленням [2, с. 347].

У свою чергу, А. Макаренко, наголошуючи на значенні спостережливості у професійній діяльності представників педагогічної спільноти, закликав їх дбати про постійний її розвиток: «Можна й потрібно розвивати зір, просто фізичний зір. Це необхідно вихователю. Ви повинні вміти читати по людському обличчю, по обличчю дитини, і це читання може бути навіть описано в спеціальному курсі. Нічого хитрого, нічого містичного немає в тому, щоб по обличчю дізнаватися про певні ознаки душевних проявів».[3, с. 260].

К. Ушинський, розглядаючи спостережливість як здатність «... бачити очима розуму...», вказав на необхідність її залучення при здійсненні багатьох освітніх дій, особливо в ситуаціях взаємодії та спілкування [2, с. 347].

Виступаючи, як бачимо, однією з умов ефективного здійснення педагогічної діяльності, спостережливість водночас виступає маркером, ознакою професійного розвитку особистості вчителя, вихователя.

Так, як показали результати емпіричних досліджень вітчизняних науковців, для педагогів із високим рівнем спостережливості, які відрізняються глибоким, різнобічним, усвідомленим розумінням її значення для професійної діяльності та можливості самореалізації в ній, характерними є домінування професійних мотивів вибору фаху, стійкий інтерес до нього, сформована позитивна настанова на процес і результат власної педагогічної діяльності, любов, повага до дитини, уважне ставлення до неї.

З огляду на зазначене вище, варто наголосити на необхідності свідомого, цілеспрямованого, систематичного підвищення кількісних та якісних показників педагогічної спостережливості особистості. З цією метою вихователю, вчителю слід створити умови, що сприяють реалізації його потреби у спостережливості, у поглибленні знань про вікові особливості дітей дошкільного та підліткового, юнацького віку, методи викладання окремих предметів, способи оцінювання досягнень дітей, особливості міжособистісної взаємодії учасників освітнього процесу тощо. Зрозуміло, що цей процес є тривалим, розтягнутим у часі та вимагає організованості, дисциплінованості педагога, від яких залежатиме успішність розвитку його особистісної та професійної спостережливості.

Таким чином, педагогічна спостережливість – одна з найважливіших професійних якостей особистості педагога, яка потребує постійного вдосконалення, цілеспрямованого, систематичного розвитку, набуття нових можливостей і глибини.

Список літератури

1. Цибуляк Н.Ю. Розвиток спостережливості майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: теоретико-практичні аспекти: [монографія]. Бердянськ: ФОП Ткачук О.В., 2015. 288 с.
2. Педагогічна майстерність: Підручник. К.: Вища школа, 1997. 349 с.
3. Макаренко А.С. Собрание сочинений: В 5 т. М.: Правда, 1971. Т. 4. 432 с.

ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН

Курбанова Аида Наби

Кизи

кандидат философских наук

доцент кафедры «социально-гуманитарной

подготовки и права»

Западнодонецкого института «ПрАТ «ВУЗ «МАУП»

г. Павлоград

Цель важности данного тезиса заключается в том что в современном мире вполне очевидна необходимость в широком формате участия всех общественных сил для преодоления расколов гражданского мира и социокультурного согласия. Так как наряду с ускорением всех аспектов развития человечества нарастают и все более интернационализируются перманентные волны насилия этнических и религиозных конфликтов. С конца XX столетия именно эта потребность во все возрастающей степени определяет попытки международной общественности использовать наработанный многими веками потенциал мирного сосуществования народов и религий. Особый интерес в этом плане представляют регионы мира, которые в результате уникального стечения исторических условий, стали своего рода перекрестками межцивилизационных, межэтнических и межконфессиональных взаимодействий. Наряду с проблемами экономическими, экологическими и демографическими, весьма остро встали проблемы духовные, вызванные выхолащиванием нравственных ценностей.

В принятой 16 ноября 1995 года Генеральной конференцией ЮНЕСКО Декларации принципов терпимости международное сообщество объявило достижение религиозного мира и согласия одним из своих основных приоритетов. (1ст3).

Современные международные конфликты еще раз показали, что толерантность — не просто культурно-психологическая установка на совместимость, а один из важнейших инструментов обеспечения мира на всех уровнях человеческого общежития: локальном, региональном и даже глобальном, В докладах Всероссийской научной конференции "Проблемы сохранения толерантности в условиях полиэтничного много конфессионального региона" (Махачкала, март 2007 г.) утверждалось, что этническая толерантность — особая черта любого этноса, неотъемлемый элемент структуры этнического менталитета» (3 ст 23-24), К сожалению, жесткая действительность начала XXI века, не дает оснований для столь оптимистичных обобщений.

Сегодня весьма актуальным является налаживание диалога между культурами и религиями в целях сохранения культурного разнообразия

человеческой цивилизации, и показательным в этом отношении может стать опыт тех стран и регионов, в которых сильны традиции толерантности и веротерпимости. Азербайджан в этом отношении представляет собой уникальный пример мирного сосуществования и сотрудничества многих народов и религиозных конфессий.

В Азербайджане религиозная толерантность возникла не вдруг и не под давлением международных организаций. Ее корни уходят в глубь веков — в двухтысячелетнюю историю сосуществования на равных условиях разных религий: зороастризма, христианства, иудаизма, ислама. Иначе говоря, толерантность нельзя принести извне. Она должна исходить из самой сути народа, его ментальных характеристик и как историческая традиция должна передаваться из поколения в поколение. Как справедливо отметил глава Центра Симона Визенталя Абрахам Купер, "...о толерантности декларируют многие страны, это очень удобная политическая фишка, но не всем удается реально добиться ее. В этом смысле Азербайджан — исключение, здесь о толерантности говорят не столь часто, она просто присуща вашим людям как национальная черта... Толерантность в Азербайджане — категория неиссякаемая" (2ст18).

В Азербайджане христианство появилось примерно 1700 лет тому назад. В 313 году албанский народ во главе с царем Урнайром принял крещение от святого Григория Просветителя и эта религия стало государственной в Кавказской Албании.

После развала СССР и оттока части русскоязычного населения из Азербайджана в республике сократилось количество православных. Однако это религиозное направление свободно исповедуют около 2,5% населения, то есть примерно 200 тыс. представителей разных национальностей (русских, белорусов, украинцев, греков и т.д.). В настоящее время русские православные храмы страны объединены в Бакинско-прикаспийской епархии, деятельность которой была восстановлена 28 декабря 1998 года. А в состав епархии, которой на территории Азербайджана управляет епископ Александр (Ищеин), входят пять храмов: в Баку — собор Рождества Пресвятой Богородицы, кафедральный собор святых Жен-мироносиц, Михаило-Архангельский храм; в Гяндже — храм Александра Невского; в Хачмазе — Никольский храм.

Глава Бакинско-прикаспийской епархии, преосвященный епископ Александр, отмечал; "В Азербайджане выработана та модель жизни представителей разных национальностей, которая является оптимальной для нашего времени... Мы благодарны Богу, что живем в этой стране среди такого замечательного народа" (3ст26).

Многолетний опыт, накопленный Азербайджаном в этой сфере, заинтересовал ряд других стран. К примеру, в 2015 году межрелигиозную делегацию Азербайджана пригласили в Кувейт и Беларусь. Цель визитов — поделиться опытом мирного сосуществования традиционных мировых конфессий и взаимодействия в реализации тех или иных проектов. Ведь на этой территории проживали (и проживают) представители разных традиционных религий: иудаизма, ислама, христианства. Все это время их приверженцы вместе делили и радость побед, и горечь поражений.

По некоторым данным, история иудаизма в Азербайджане насчитывает около двух тысяч лет, и за все это время практически не зафиксированы факты недружественного отношения к его последователям. Во многом этим можно объяснить уникальный феномен знаменитой Красной Слободы (в Губинском районе), в которой в 1920 году было 11 синагог и до сих пор живут около 4 000 горских евреев, — единственное место на всем постсоветском пространстве столь компактного их проживания. В настоящее время еврейские граждане принимают активное участие в научной, культурной, социальной и политической жизни республики, они достойно исполняют свои обязанности граждан общества в ходе создания независимого государства"(3 ст86).

В Азербайджане проживает более 40 меньшинств, включая талышей, аваров, лезгин, русских, украинцев, грузин, поляков и др., сказал он.

Высокий уровень религиозно-этнической толерантности в республике подчеркивался на международной научно-практической конференции "Взаимоотношения между прессой этническими группами" (США, Нью-Йорк, 2007) а также в ряде зарубежных публикаций. В частности, после визита в Азербайджан редактор крупнейшей испаноязычной газеты Лос-Анджелеса "La Opinion" Габриель Вернер, опубликовавший в "Los Angeles Jewish Journal" статью "Евреи Азербайджана: пример многовекового проживания рядом", (5ст46) охарактеризовал республику как модель религиозной свободы в мире,

Исполнительный директор Еврейского комитета США Дэвид Харрис отмечает: "Азербайджан — действительно модель толерантности. Это мы слышим и от еврейской общины Азербайджана, с которой у нас сложились очень хорошие отношения. Такая модель толерантности, в сегодняшнем мире очень нужна"(6ст34) .

В начале XX столетия в Азербайджане создали католическую общину и построили интересный по архитектуре костел в центре города. Посещение Папой Иоанном Павлом II Азербайджана в 2007 году, на церемонии открытия католического храма Непорочного зачатия Пресвятой Девы Марии, отмечалось: "Ватикан высоко ценит царящую в Азербайджан религиозную толерантность, и открытие этого храма лишнее тому доказательство"(5ст69) Сегодня в Баку есть приют сестер милосердия Матери Терезы Калькуттской для бездомных.

На устойчивый характер спокойной атмосферы этноконфессиональных отношений в республике, успешное развитие связей между Азербайджаном и Ватиканом указывает и то, что их достойно оценил Папа Римский Бенедикт XVI: "Религиозная толерантность в Азербайджане находится на высоком уровне"(3ст56)

16 ноября 2018-го года в Баку состоялась конференция "Азербайджан — образец толерантности", на которой представители разных конфессий страны отмечали: "Толерантность в Азербайджане является примером для всего мира"(3ст78)

Однако ясно и другое: ни действия государственной власти, ни призывы религиозных иерархов не будут иметь успеха, если нет благоприятной социальной и культурно-духовной среды, в которой разные народы и конфессий чувствуют себя комфортно. Азербайджанский народ имеет много своих

положительных культурных особенностей, главная из которых — удивительная в масштабах истории способность терпеливо искать и находить взаимопонимание с людьми разных этносов и религий. .

Литература

1. Декларация Генеральной конференции ЮНЕСКО (резолюция № 5,61) 1995г.
2. ВЕК ТОЛЕРАНТНОСТИ. НАУЧНО-ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК. / Редакционный коллектив: Главный редактор: Александр Асмолов. Москва 2011г.
3. Алиев И.Г. Азербайджан – пример толерантности. «ЭЛМ».Баку-2016.158 ст.
4. Гришаева Л.И. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учеб. пособие для высш. учеб. заведений / Л.И.Гришаева, Л.В. Цурикова. 3-е изд., – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 336 с.
- 5.Безюлева Г.В., Шеламова Г.М.. Толерантность: взгляд, поиск, решение. – М.: Вербум-М, 2013. – 168 с.
- 6.Гришаева Л.И. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учеб. пособие для высш. учеб. заведений / Л.И.Гришаева, Л.В. Цурикова. 3-е изд., – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 336.

CONSTRUCTIONS OF DRUM BRAKES FROM CREATION TO OUR TIME

Mikheyev Denis Mikhailovich

Master's student

Eurasian Technological University,

Almaty, Kazakhstan

A modern drum brake is a type of brake in which braking is performed by pressing the brake pads against the inside of a rotating drum.

It is surprising that disc brakes were invented a little earlier, but despite this, cars created at the beginning of the 20th century were equipped with drum brakes. An important role was played by the relative cheapness of the design and the simplicity in the production of drum brakes, because at that time the industry was not sufficiently developed to produce difficult-to-manufacture disc brakes.

The earliest drum brakes consisted of a drum attached to a hub and a flexible band wrapped around it. Braking was carried out by pressing the tape to the surface of the brake drum.

A significant drawback of this design was the tape. The tape was erased quite quickly, and dirt and small debris that got between the tape and the brake drum disabled the drum itself.

The modern drum brake was invented by Louis Renault in 1902 [1]. He was the first to place the pads in the inner part of the brake drum. This increased the reliability of the structure, and also had a positive effect on the braking efficiency.

As we know, brake pads are subject to intense wear. And before the invention of self-adjusting drum brakes in the 1950s, the brakes required periodic adjustments.

In the 1960s and 70s, the power and weight of cars began to increase. Which led to the need to install disc brakes. But the rear axle continued to be equipped with drum brakes, because developing a parking brake for a disc brake system was not easy.

The layout of drum brakes has been preserved since the invention. Since then, the materials of some elements have changed more than once and various useful design solutions have been introduced.

The brake drum is the main element of the drum brake mechanism. This is a movable part of the brake in the form of a cast iron bowl with a polished inner surface [2].

Brake pads, with a working surface equipped with friction linings, are needed to stop the vehicle by pressing them against the inside of the brake drum.

The hydraulic cylinder consists of a body, pistons, rubber seals and anthers. It is designed to press the brake pads against the drum.

The protective disc, which is attached to the hub or support shaft, serves to hold the brake parts in the correct position, to protect them from various damage and contamination. A hydraulic cylinder and pads are installed on it.

Coupling springs are designed to prevent the divergence of the brake pads during the movement of the car [3]. They are attached to the pads from the bottom and top side.

The principle of operation of a brake system with a drum brake is as follows. The force of pressing the brake pedal is transmitted to the piston of the brake master cylinder. Due to this force, the piston begins to move and push the brake fluid out of the cylinder. The liquid displaced in this way is transported through the connecting pipelines to the brake cylinders [4]. The brake fluid exerts pressure on the pistons of the brake cylinder. As a result of the movement of the pistons, the pads begin to press against the inner working part of the brake drum, thereby reducing its rotation speed. Braking of the car occurs due to the forces of friction arising between the friction linings and the drum attached to the wheel. When the brake pedal is released, the pads return to their original position by return springs.

Based on the design of drum brakes, we can determine their advantages and disadvantages.

Advantages.

1) The drum mechanism, in comparison with the disc, is more durable due to its tightness and corrosion resistance. Pad wear is much slower than open disc brakes, hence the lower maintenance frequency.

2) A drum brake provides more braking force than a disc brake of the same diameter, due to the larger area of the working surface (due to the possibility of increasing it in width). For this reason, drum brakes are used in heavy vehicles. The increased working surface area also increases the resource.

3) In comparison with disc brakes, it has less heat generation and a lower requirement for inlet pressure, which makes it possible to use less expensive and safer brake fluids.

4) The drum brake is cheaper to manufacture and repair. It is also easier to set the parking brake when using a drum brake.

Disadvantages.

1) The first disadvantage follows from the first advantage. Due to the tightness, all brake pad wear products that form inside the drum remain inside it. This accelerates the wear of the working surfaces and, as a result, leads to earlier replacement of the friction linings.

2) Drum brakes work slower than disc brakes, due to the fact that the compression force of the return springs must be overcome before the pads begin to move towards the drum.

3) The braking force on the drum brake pads is limited by the tensile strength of the drum. In disc brakes, the disc is loaded in compression, due to this, a greater force of pressing the pads against it can be achieved.

4) As in other types of brakes, the working parts of the drum brakes are exposed to high temperatures from friction. In the case of drums, this heat dissipates more slowly into the environment and can lead to overheating of the rest of the brake components.

Excessive heating of the brake drum can cause evaporation of the brake fluid and deterioration of the properties of the friction material of the pads.

The positive and negative aspects of this mechanism indicate that its use, first of all, is advisable on budget cars due to the relatively lower costs of manufacturing and repairs, as well as on trucks and buses due to the possibility of increasing the working area in width, and thus achieving high indices of braking force.

Despite the relatively longer resource of drum brakes than disc brakes, it is important to carry out periodic maintenance of this mechanism, which significantly affects traffic safety. Wear of the working surface, malfunctions of the elements of the brake mechanism can lead to serious consequences.

REFERENCES

1. Kosenkov A. Arrangement of brake systems for foreign cars and domestic cars. Rostov-on-Don: Phoenix, 2003 .- 224 p.
2. Pekhal'skiy A.P., Pekhal'skiy I.A. The device of cars. Moscow: Academy, 2005 .- 528 p.
3. Savich E.L., Gursky A.S., Lagun E.A. The device of cars. Minsk: RIPO, 2020.- 449 p.
4. Tishin B.M. Car security systems. Vologda: Infra-engineering, 2019 .- 153 p.

PROBLEMS OF USING THE GENETIC ALGORITHM

Muhamediyeva Dildora Kabilovna

Doctor of Technical Sciences,

Docent

Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad Al-Khwarizmi

The minimization of knowledge bases can be formulated as a combinatorial optimization problem for the simultaneous achievement of two goals: minimization of the recognition error and the number of fuzzy rules "IF ... THEN" in the knowledge base. To solve this problem, genetic algorithms are used in the work. Genetic KB optimization methods can be divided into three types [1-3]: Michigan, Pittsburgh and iterative. In the first approach, each chromosome corresponds to a single rule, in the second, each chromosome contains a number of rules, in the third, each chromosome encodes one rule (as in the first case), but only the best rule from the population is returned as a solution, the rest are deleted.

The work investigates the first approach for training and optimization of the rule base, since in this case the selection of the necessary rules is carried out between populations, and not within one population, which makes it possible to increase the search space for the best solutions.

This approach is implemented in two stages:

- at the first stage, the genetic algorithm is used to find candidates for fuzzy rules in knowledge bases;
- at the second stage, using a genetic algorithm, the knowledge base optimization procedure is performed in order to exclude from consideration the worst rules that have little effect on the final decision.

As you know, fuzzy neural networks are hybrid models that combine the main advantages of neural networks (the possibility of adaptive self-learning) and fuzzy systems (good interpretability of the result obtained with their help). In this case, a fuzzy neural network is similar to a fuzzy inference system. The difference between them is that a fuzzy inference system is able to make decisions based on a ready-made (for example, formed with the help of an expert) knowledge base, while a fuzzy neural network as a result of training itself forms a system of rules.

Among the many models for the representation of expert knowledge, production rules are now widespread due to their flexibility and simplicity of describing the regularities of the subject area. In addition, with the help of products, it is easier to simulate an expert's mental activity, his reasoning, inferences, and the decision-making process.

However, most of the tasks in various fields of human activity have to be solved in conditions of indistinctness, incompleteness and unreliability of the initial data. Using

the usual production rules, it is impossible to solve such problems. For this, it is necessary to apply fuzzy products and fuzzy inference systems.

Thus, the task of this study is to select a flexible fuzzy-production model for representing knowledge and develop a neuro-fuzzy system based on a fuzzy neural network, which allows, as a result of training, to form a knowledge base of an expert system with rules in the form of fuzzy productions.

Consider models and algorithms for tuning fuzzy knowledge bases using genetic optimization algorithms. Forms of membership functions and rule weights are subject to customization.

The expert's confidence in each IF-THEN rule included in the fuzzy knowledge base can be different.

The weight of a rule is a number in the interval $[0,1]$, which characterizes the subjective measure of the expert's confidence in this rule.

Thus, the expediency of combining the method of fuzzy inference and genetic algorithms in problems with indefinite or linguistic information, as well as in problems that are characterized by intuitive solutions, is shown. The proposed method makes it possible to significantly improve the quality of solving multicriteria optimization problems with indistinctly specified parameters and criteria. In the future, it is planned to study various hybrid methods in relation to optimization problems, as well as methods for automatically generating a base of fuzzy rules, which will allow the automation process to be transferred to a new level.

References

- [1] Muhamediyeva D.T. and Sayfiyev J. 2012 *Approaches to the construction of nonlinear models in fuzzy environment// IOP Conf. Series: Journal of Physics Series*1260.
- [2] Sotvoldiev D., Muhamediyeva D.T., Juraev Z. *Deep learning neural networks in fuzzy modeling*.1441.
- [3] Muxamediyeva D.K. 2019 *Methods for solving the problem of the biological population in the two-case. IOP Conf. Series* 1210.

CONFIGURING FUZZY KNOWLEDGE BASES USING GENETIC OPTIMIZATION ALGORITHMS

Muhamediyeva Dilnoz Tulkunovna

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Leading Researcher
Science and innovation center for information
and communication technologies
at the Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad Al-Khwarizmi

To build fuzzy systems, it is necessary to solve the important problem of finding a suitable series of fuzzy rules that reflect the specifics of the subject area. This problem can be solved in two ways. The first is to extract the necessary knowledge directly from experts in a certain subject area and translate this knowledge into fuzzy rules. However, this is a difficult path, since experts, as a rule, do not know fuzzy theory, and engineering knowledge is not always adequate to reality.

The second method is associated with the automatic extraction of knowledge from data, which are examples of solving specific problems. Currently, there are a fairly large number of methods that automatically extract knowledge from data: neural networks, classification and clustering algorithms, evolutionary methods and genetic algorithms [1, 2].

Many subject areas use knowledge-based systems - expert systems. They have found wide application for solving a large number of non-formalized or poorly formalized tasks, such as training, diagnostics, management, forecasting, and others.

This class of intelligent information systems is characterized by the fact that they are able to simulate the process of reasoning of an expert when he makes a decision and explain why this or that result was obtained. This is achieved by processing input data and implementing an inference procedure based on formalized knowledge of the subject area.

The main problems in the development of expert systems are the acquisition and formalization of knowledge. The first problem is related to the great difficulties that arise when the knowledge engineer interacts with the knowledge source - an expert. When solving complex problems, an expert often intuitively quickly finds the right solution; attempts by a knowledge engineer to analyze and understand the expert's reasoning may be unsuccessful.

The second problem is related to the need to represent the expert's knowledge in a formal model, taking into account the constraints present in any of them. In this case, part of the useful knowledge may be lost, and the knowledge base of the expert system formed in this way will be incomplete, unreliable, contradictory, which may lead to the impossibility of its practical use.

This determines the relevance of the tasks of developing and using intelligent systems for detecting knowledge and patterns in the database for the automated formation of knowledge bases of expert systems, as well as the choice of flexible models for representing knowledge that are adequate to the subject area under consideration. A special fuzzy neural network using GA can solve these problems.

The paper deals with the problems of minimizing a fuzzy rule base based on a genetic algorithm, which is of great importance for the practical implementation and further development of hybrid technologies used in intelligent systems.

Fuzzy systems are a fundamental technology for the presentation and processing of fuzzy information, which can be incomplete, inaccurate and unreliable. Currently, this type of system is widely used in control systems, for solving problems of modeling, classification, etc. [3]. One of the central points in the formation of fuzzy knowledge bases in intelligent systems is the problem of eliminating their redundancy in order to increase the reliability of the inference and reduce the time for viewing the rules during inference.

Further improvement of the solution can be performed using a genetic algorithm with artificial selection.

The paper proposes a technique for automatic learning and reduction of rules of fuzzy knowledge bases based on a genetic algorithm, which allows you to optimize the bases of fuzzy rules, which, in turn, will lead to an increase in the efficiency of intelligent systems.

References

- [1] Bekmuratov T.F. 2006 *Tabular models of production rules of fuzzy inference systems. Problems of Informatics and Energy* Issue 5. pp 3–12.
- [2] Muhamediyeva D.T. and Sayfiyev J. 2012 *Approaches to the construction of nonlinear models in fuzzy environment// IOP Conf. Series: Journal of Physics* Series1260.
- [3] Sotvoldiev D., Muhamediyeva D.T., Juraev Z. *Deep learning neural networks in fuzzy modeling.*1441.

ASSESSMENT OF THE LEVEL OF FORMATION OF THE COMPETENCE OF THE UNIVERSITY STUDENT

Muhamediyeva Dilnoz Tulkunovna

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Leading Researcher
Science and innovation center for information
and communication technologies
at the Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad Al-Khwarizmi

Kabilova Ozoda

magistr
National University of the Republic of Uzbekistan

At the same time, the formation and comprehensive assessment of the level of students' competencies is carried out in universities in the form of attestation [1], on the basis of the point-rating system [2], the organization of the information and educational environment and design, allowing to identify and diagnose personal potential, intellectual, professional and creative abilities students [3], as well as expert assessment and self-assessment for compliance with the requirements. The quality of specialists graduated by the university is assessed from the standpoint of the systemic and competence-based approaches [1], appropriate monitoring systems are created for the process of forming competencies in the university [3]. The aim of the work is to develop a procedure for determining the level of formation of a student's competence on the basis of a point-rating system traditionally used in many universities. Statement and analysis of the problem. The competence of a student during the period of study at the university is acquired on the basis of the disciplines studied. Disciplines have varying degrees of significance μ for competence, described on the basis of the entropy approach [2] and expressed by a numerical value. In addition, the degree of study of a discipline by a student is characterized by an integral score that the student scored in a given discipline. A characteristic of the degree of study of a discipline can be: 1) the rating, scored by a student in a given discipline; 2) the results of the Internet exam, revealing the assimilation of the didactic units of the discipline; 3) the results of the exam in the discipline; 4) the average integrated score for the discipline; Determining the level of competence formation is a decision-making task with a fixed number of criteria expressed by target functions. Therefore, the decision-making process can be reduced to a vector optimization problem.

There are several methods for solving multicriteria optimization problems: - highlighting the main criterion; - lexicographic optimization; - convolution of a vector criterion into a scalar one. In the method of identifying the main criterion, the decision-maker assigns one main criterion, the rest are included in the list of restrictions, i.e. the boundaries within which these criteria may be located are indicated. Disadvantage of the method: it makes no sense to conduct a deep systemic study if all but one criteria

are not taken into account. Obviously, in solving the problem of assessing competence, this method is unacceptable. In the lexicographic optimization method, it is assumed that the criteria that make up the vector criterion B can be ordered based on the absolute preference ratio. This method is unacceptable for solving the problem of competence assessment, because the process of ordering the criteria that make up the vector is not possible due to the specifics of the problem. Competence depends on a variety of disciplines, it is impossible to neglect one of them, and even more so to choose one and to assess competence on it, is impossible due to the definition of competence. The main difficulty with this approach is the construction of a function f called convolution. To overcome it, it is necessary to solve four problems:

1. Justification of the admissibility of the convolution.
2. Normalization of criteria for their comparison.
3. Consideration of the priorities (importance) of the criteria.
4. Construction of a convolution function that allows you to solve the optimization problem. Justification of the admissibility of the convolution requires confirmation that the considered performance indicators are homogeneous.

References

1. The Education and Training of Learning Technologists: A Competences Approach / Hartley R., Kinshuk Koper R., Okamoto T., & Spector J.M. // Educational Technology & Society. 2010.13 (2): 206-216.
2. Lystras M.D. Competencies Management: Integrating semantic web and technology enhanced learning approaches for effective knowledge management. Journal of Knowledge Management. 2008.12 (6): 1-5.
3. New methods of mathematical modeling of dynamics and management of the formation of competencies in the process of teaching at a university: monograph / Bolshakov AA, Veshneva IV, Melnikov LA, Perova LG. M.: Hotline - Telecom, 2014.250 p.

ANALYSIS OF MATERIAL COMPONENT EFFICIENCY OF THE HYDROELECTRIC POWER STATIONS

Radchenko Vitalij Vasiljevich.

Ph. D, Associate professor, Associate professor of thermal energy and hydro-energy department
Zaporizhzhia State National University, Ukraine

Riabenko Oleksandr Antonovich

Dr. Tech. Sc., professor, head the department of hydropower engineering, heat-power engineering and hydraulic machines National University of Water and Environmental Engineering, Rivne city, Ukraine

The analysis of efficiency of the hydro energetic stations has certain complications, directly related to the necessary accounts of heterogeneous operating factors of influencing. In such cases necessary result it is possible to attain a complex approach [1, 2] to the analysis. His essence following. It is possible to present a technical object or process as functionally homogeneous plurals of operating factors: material (M), energy (E), and informative (I). Then the proper resulting description of influencing has the appearance of reflection on the object of S

$$\varphi: (\{M s\} \{E s\} \{I s\}) \rightarrow \{S s\}.$$

The noted approach allows a selection of necessary plurals after the types of factors, to go into detail, to localize and explore them operate in the composition of the system of S. The through a link of the process of primary technological transformations is so engulfed.

Information and energy of material constructions of the hydroelectric stations (HES) are directly related to their deformations and tensions [3]. The functions of tension correctly represent the energy-information influencing the material systems. The terms of the indissolubility of flat deformations concerning the function of tension of φ have the appearance of biharmonikal equalization of Maxwell

$$\frac{\partial^4 \varphi}{\partial x^4} + 2 \frac{\partial^4 \varphi}{\partial x^2 \partial y^2} + \frac{\partial^4 \varphi}{\partial y^4} = 0$$

In the case of the use of differential operator Laplace

$$\nabla^2 = \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2},$$

equalization has resulted in a double operator Laplasa represents in a compact form

$$\nabla^4 \varphi = 0.$$

So possibly at the level to physical to take into account influencing of energy-information factors at a material level. Polysubject (weeds subject) analytical approach, [2] gives a possibility of clarification of plurals of operating factors, in an including at the level of useful and revolting effects.

Power transformations of HES are mainly determined by the level of their resource providing: power, information, and material. A financial component provides stability of current technological terms. It is build and mechanical components, features of constructions of the structure of transformers, and property of stream of the power transmitter.

It is possible to define the index of power efficiency of the hydro energetic system as

$$R_E = \sum_{i=0}^N G_i + \sum_{k=0}^M M_k + \sum_{l=0}^J E_l ,$$

where G_i , M_k , E_l – accordingly hydraulic, mechanical, and electric operating constituents of efficiency.

The mechanical factors of buildings and equipment of HES influence not only functional efficiency but also reliability. Large attention is spared the reliability of the hydroelectric power stations. The reliability of buildings and equipment of the hydroelectric stations is determined by a row of factors. One of the important factors there is character and size of vibration of aggregate and his separate knots. The vibration of aggregates causes the vibration of equipment of building of HES, control panels, and also separate elements of a building. The reaction of the system on an impulsive action, that vibration, and deformation of separate elements of constructions can have as stationary so unstationary casual character.

Often enough vibrations and deformations of unwithstand modes of hydro equipment are imposed on vibration and deformation of the permanent modes as separate brief impulses or attenuation vibrations [4].

On hydroaggregates in the period of synchronization, there is beating when the frequency of aggregate insignificantly differs from the frequency of the network. The beating of blocking the floor of the machine hall and supporting constructions of aggregate is possible in this case. Also characteristic vibrations of pipelines of pressures of the hydroelectric power station, [5].

The kinematics vibrations of separate knots of mechanisms and buildings of HES are related to other elements of construction. Thus the vibrations of a knot can substantially differ from the vibrations of the linked constructions. An example is the trestle of the dike of Dnipro HES, part of which is a building in which a swaying segment mechanism is adjusted. Because of the character of motion, standings waves are instrumental in the destruction of a dike.

The factors of vibrations have influences on the technological efficiency of hydro energetic equipment. The vibration of power equipment additionally loads the constructions of HES and creates in them additional tension. The presence of considerable vibrations, the details of machines collapse, not having remaining deformations. It is meant that tension more small scopes of the fluidity of materials have dynamic destructive influences. It is set that destruction takes place also as a result of gradual development of cracks in the material, which arise up at the action of the variable loadings. This phenomenon has the name of «fatigue of material». Just like this, it is possible to explain sudden destruction heaved up regulators of sending vehicles of hydroaggregates of Dnipro HES 1. Destruction of metals from fatigue often

takes place suddenly. Such fracture has two characteristic areas: area of gradual development of cracks and area of the fresh fracture. Dynamic resistance of materials at the sign is variables loadings far fewer resistance at the static loadings.

Such mechanical phenomena are instrumental in the substantial decline of power efficiency of basic equipment, as cavitation, flutter, and hydro blow. Given tests of running highway of Dnipro HES lead to the uneven enough change of charges on crossings after a sending vehicle. An unevenness after speeds and pressure can arrive at 43%. The spiral chambers of hydro-turbines create the uneven fields of speeds on the circle of the entrance of sending vehicle. The frequency revolting of force on a turbine is within the limits of 5 – 300 Hz. It increases the phenomena in an out pipe, by shots and pressure fluctuations. The last, in some terms, spread on all running part of the turbine, including a spiral chamber and pressure water flow.

Conclusions

The analysis of components of the mechanical constituent of HES allows determining the factors of influence on efficiency at the different modes, terms, and settings of the equipment.

Substantial losses fall out on the stake of running highway which is low enough dynamic characteristics, that is why expedient is the use of technologies of redemption of standings waves by relief.

References

1. Клир Дж. Системология. Автоматизация решения системных задач. Пер. с англ. Под ред. А. И. Горлина. – М.: Радио и связь, 1990. – 544 с.
2. Радченко В. В. Основа поліпредметного підходу в енергетиці. НТЗ „Гірнична електромеханіка та автоматика” № 96, 2016 р. С. 9 – 13.
3. Мартиненко А. О. Універсальна функція напруг в алгебричних поліномах. – Рівне: НУВГП, 2007. – 142 с.
4. Шамровський О. Д., Шевченко В. О., Радченко В. В., Кучер В. Г., Кобець В. А. Вплив спільних коливань лопатей поворотно-лопатевої гідротурбіни на рух її робочого колеса./Нові матеріали і технології в металургії та машинобудуванні, № 2, 2011, с. 100 – 103.
5. Radchenko V. V. System requirements the efficiency of hydro electric power stations. XIII ISPC «Tasks of and problems of science and practice», Berlin, Germany, 10.05 – 12.05.2021. p. 250 – 252.

MECHANICAL BEHAVIOR OF AUSTENITE-MARTENSITIC STEELS UNDER TRIBO LOADING

Sevalneva Tatiana Gennad'evna,

4-year graduate student
IMET RAS, Russia

Kolmakov Alexey Georgievich

doctor of technical science, Corresponding Member of RAS
IMET RAS, Russia

In heavy machine building units experiencing a high level of mechanical stress the most well-known and commercially used material is the wear-resistant 110G13L steel of the austenitic class, which has the TRIP effect [1,2]. A promising analogue with the same effect of metastable austenite [3] and additionally hardened during heat treatment is austenitic-martensitic class steel VNS9-Sh [4-6]. It has high strength after cold plastic deformation ($\sigma_B = 1700$ MPa), but the mechanical behavior of this steel under tribo loading hasn't studied.

For a comparative analysis of the mechanical behavior under tribo loading, we studied steel of the austenitic-martensitic class VNS72-Sh, which is hardened by heat treatment. The strength after heat treatment is 1750 MPa, and the structure is martensite with a small fraction of austenite. Structures after hardening treatments are shown in Fig. 1.

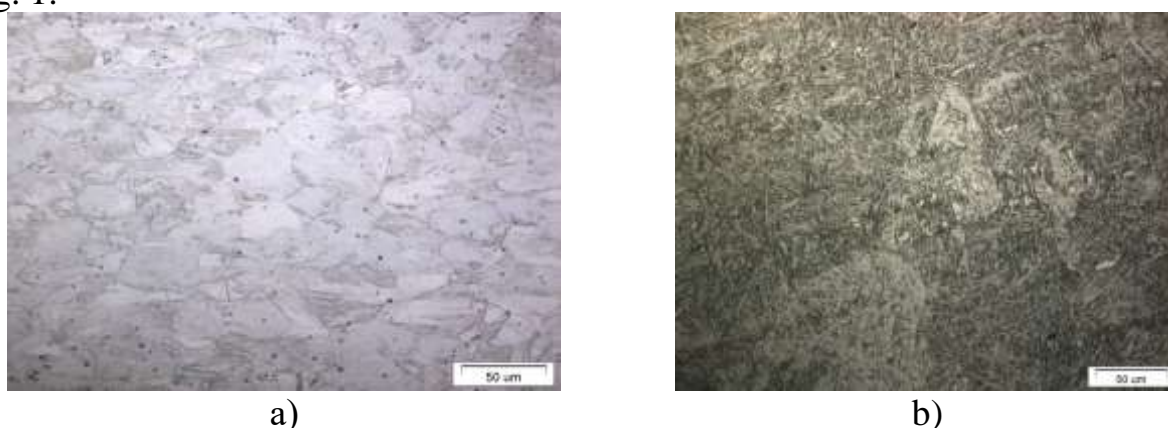

Figure 1. Structure after hardening treatment of steel: a) VNS9-Sh; b) VNS72-Sh, $\times 500$

Tests for wear under conditions of dry sliding friction of steels made it possible to establish that steel with the TRIP effect has a higher wear resistance. The hardness of steels after hardening is at the same level (Fig. 2, a), and the wear rate of VNS9-Sh steel is 4 times less than that of VNS72-Sh steel (Fig. 2, b).

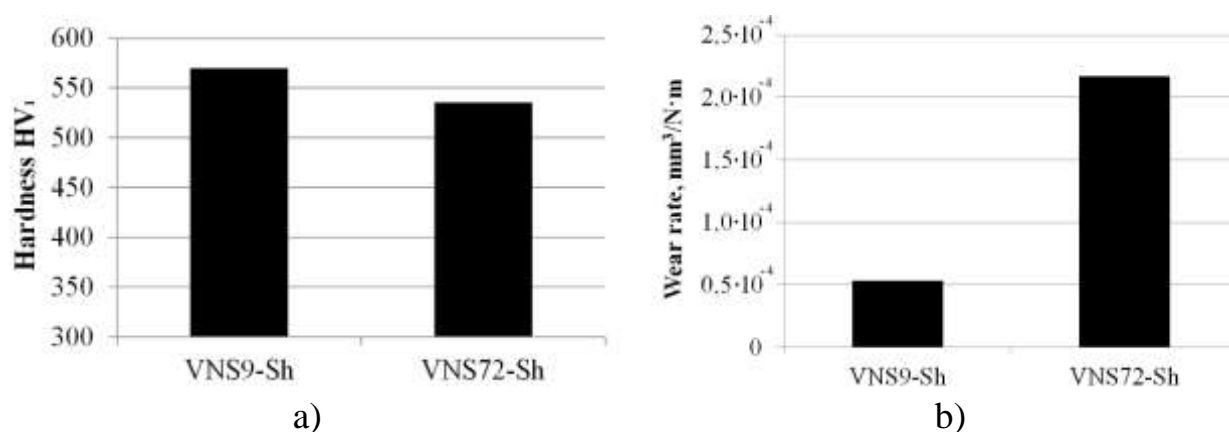

Figure 2. Hardness (a) and wear rate (b) of VNS9-Sh and VNS72-Sh steels

This work was performed in terms of state assignment № 075-00328-21-00.

References

1. Fillipov M.A., Litvinov V.S., Nemirovskiy U.R. Steel with metastable austenite. Moscow: Metallurgy, 1988. 256 p.
2. Zhavnerov A.N., Lozovatskaya K.A. Influence of heat treatment modes of steel 110G13L on the quality of a tracked track // Science and military security, 2017. №. 1 (8). P. 69-72.
3. Seval'nev GS et al. Increasing the tribotechnical characteristics of austenitic steel by the method of deforming cutting // Metallurg. 2021. №. 2. P. 42-47.
4. Terent'ev VF et al. Investigation of the dependence of the mechanical properties and structure of trip-steel VNS9-Sh on the tempering temperature. Deformation and destruction of materials. 2018. №. 6, P. 20-25.
5. Terent'ev VF et al. Influence of tempering temperature on the structure and mechanical behavior of VNS9-Sh trip-steel with a high martensite content. Deformation and destruction of materials. 2019. №. 6. P. 31-38.
6. Sevalneva TG et al. Features of the formation of the structure of a wire from austenitic-martensitic trip-steel VNS9-Sh during drawing // Deformation and destruction of materials. 2021. №. 2. P. 26-31.

ЭФФЕКТИВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВЯЗКОУПРУГОСТИ МЕТАЛЛИЧЕСКИХ И ПОЛИМЕРНЫХ КОМПОЗИЦИОННЫХ МАТЕРИАЛОВ

Архипов Игорь Константинович,
доктор технических наук, профессор,
ведущий научный сотрудник кафедры технологии и сервиса
Тульский государственный педагогический
университет им. Л.Н. Толстого, Россия

Абрамова Влада Игоревна,
кандидат технических наук, доцент,
доцент кафедры технологии и сервиса
Тульский государственный педагогический
университет им. Л.Н. Толстого, Россия

Рассматриваются зависимости между напряжениями и деформациями в металлических пористых композитах, изготовленных по 3D-технологиям, а также дисперсно-упрочненных полимерных композитах с наследственным ядром релаксации или ползучести [1-5]. При применении принципа соответствия Вольтерра с использованием преобразования Лапласа эффективные характеристики вязкоупругости композита вычисляются в изображениях. Оригиналы этих характеристик получены путем обратных преобразований по стандартной методике операционного исчисления. Для композитов с полимерной матрицей применяется метод интегральных операторов Ю.Н. Работнова [5]. В результате для металлических композитов получены эффективные характеристики релаксации напряжений. Для полимерных композитов получен эффективный закон ползучести при одноосном нагружении. Теоретические результаты по ползучести сравниваются с аналогичными результатами из эксперимента.

Предложенная модель наследственного экспоненциального ядра ползучести вполне удовлетворительно коррелируется с экспериментальными результатами эффективного закона ползучести при небольших концентрациях наполнителя. При увеличении концентрации наполнителя требуется увеличить точность при вычислении эффективных упругих модулей с учетом рекомендаций работ [6-10].

Список литературы

1. Москвитин В.В. Сопротивление вязкоупругих материалов. – М: Наука, 1972. – 327 с.
2. Шермергор Т.Д. Теория упругости микронеоднородных сред. М.: Наука, 1977. – 399 с.

3. Дёч Г. Руководство к практическому применению преобразования Лапласа и Z-преобразования. – М.: Наука, 1971. – 286 с.

4. Archipov I. Untersuchungen zum Einfluß von Struktur und Belastungsart auf die Festigkeits, Verformungs und Kriechgesetze von regellos verstärkten Polymerverbunden. // Plaste und Kautschuk. – В.31. – № 7. – Leipzig, 1984, p. 77-78.

5. Работнов Ю.Н. Ползучесть элементов конструкций. – М.: Наука, 1966. – 752 с.

6. Эффективные характеристики вязкоупругости металлических и полимерных композитов / И.К. Архипов, В.И. Абрамова, О.М. Губанов, А.Е. Гвоздев, С.Н. Кутепов // Технология металлов. – № 10. – С. 14-18.

7. Определение амплитудной зависимости внутреннего трения при крутильных колебаниях пористого металлического композита / И.К. Архипов, В.И. Абрамова, А.Е. Гвоздев, С.Н. Кутепов, А.А. Калинин // Известия Тульского государственного университета. Технические науки. – 2020. – № 4. – С. 190-196.

8. Математическое моделирование свойств упругости в механике композиционных материалов / И.К. Архипов, В.И. Абрамова, А.Е. Гвоздев, О.В. Кузовлева // Чебышевский сборник. – 2020. – Т. 21. – № 3 (75). – С. 262-271.

9. К построению амплитудной зависимости внутреннего трения при колебаниях пористых металлических композитов / И.К. Архипов, В.И. Абрамова, А.Е. Гвоздев, Е.В. Агеев, С.Н. Кутепов, А.А. Калинин // Известия Юго-Западного государственного университета. – 2020. – 24(2). – С. 37-48.

10. Моделирование микропластичности и механического поведения пористых материалов / И.К. Архипов, В.И. Абрамова, А.Е. Гвоздев, А.Г. Колмаков, А.В. Панин // Деформация и разрушение материалов. – 2021. – № 1. – С. 29-33.

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ОКЕАНА – ЗАДАЧА ПЛАНЕТАРНОГО МАСШТАБА

Данилян Анатолий Григорьевич,
старший преподаватель
Дунайского института
Национального
университета
«Одесская морская академия»

Вступление Главы 14 государств и правительств, представляющих население всех океанских бассейнов, примерно 40 % прибрежных и 30 % экономических зон мира, на заседании комиссии ООН по охране водных ресурсов признали, что океан — это источник жизни нашей планеты. Он имеет огромное значение для благосостояния человека и процветающей мировой экономики.

В последние годы массовый вылов рыбы и загрязнение вод мирового океана продуктами деятельности человека, привели к истощению рыбных ресурсов на фоне постоянного увеличения кислотности вод, снижения показателя Ph, который негативно действует на фауну и флору. Только за последние 10 лет промысловые особи рыб сократились более чем в три раза. Все это послужило принятием резолюции главами государств и правительств по окончанию работы комиссии при ООН от 23 апреля 2020 года. В резолюции конкретно заявлено, что участники заседания обязуются к 2025 году обеспечить 100% устойчивое управление океанической акваторией, находящейся под национальной юрисдикцией, в соответствии с Планами устойчивого развития океана. Главы государств и правительств, официально обратились ко всем государствам океанического бассейна с призывом, чтобы уже к 2030 г. обеспечить устойчивое управление всеми океаническими акваториями, находящимися под национальной юрисдикцией. Планы устойчивого развития океана подводят свой итог реализации к 2030 году и охватывают все сферы жизни океанического пространства, останавливая деградацию биологического и химического состава вод и популяции фауны и флоры [1].

Описание основного материала Нарушение экологического равновесия океана происходит из-за повышения средней температуры на нашей планете, которая может уже в ближайшие годы перешагнуть отметку в 2⁰ С. Основной причиной этого потепления является насыщение воздушной атмосферы диоксидом углерода CO₂. Сценарии этого насыщения были просчитаны учеными IPCC - Intergovernmental Panel on Climate Change [2].

IPCC AR5 Greenhouse Gas Concentration Pathways

Representative Concentration Pathways (RCPs) from the fifth Assessment Report by the International Panel on Climate Change

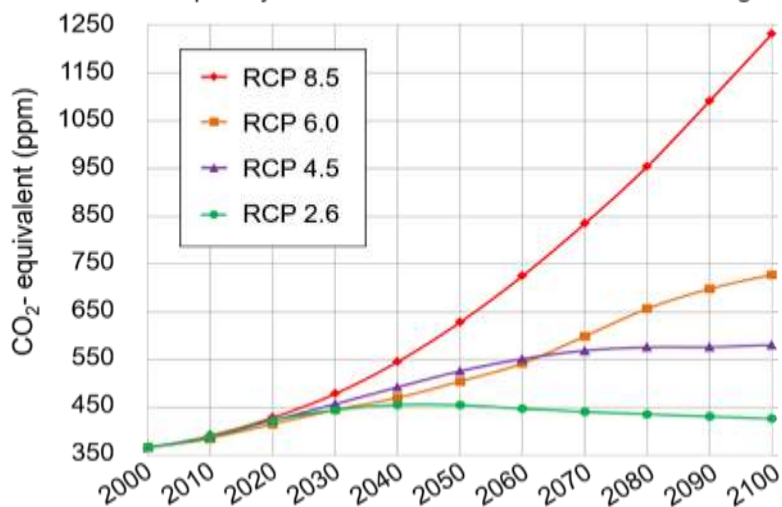

Рис.1 Предполагаемые сценарии концентрации CO₂

Парижские соглашения, принятые 12 декабря 2015 года, были направлены на активизацию рамочной конвенции ООН по изменению климата и установили норматив понижение средней температуры, ограничив ее рост не выше 1,5⁰С [3]. Эти меры должны остановить активное таяние льдов Антарктиды, в противном случае, уровень мирового океана повысится к концу нашего столетия до 30 сантиметров, затопив площади проживания 148 млн. человек и снизив мировой ВВП на 20%.

Выводы В работе показано основное направление локализации деградации океанических вод, вскрыты основные причины, влияющие на экологическое здоровье океана.

Использованная литература

1. Отчет Преобразование устойчивой экономики океана. Издательство oceanpanel.org, 2020. – 74 с.
2. Отчет (IPCC) Межправительственной группы экспертов по изменению климата Australian Government 2019. – 38 с.
3. Парижское соглашение (2015), ru. Wikipedia.org/

ИССЛЕДОВАНИЯ МИКРОСТРУКТУРЫ И МЕХАНИЧЕСКИХ СВОЙСТВ МЕТАЛЛИЧЕСКИХ ПОКРЫТИЙ ХТН-23, ХВС-3 И ХВС-7

Кутепов Сергей Николаевич,

кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры технологии и сервиса
Тульский государственный педагогический
университет им. Л.Н. Толстого, Россия

Гвоздев Александр Евгеньевич,

доктор технических наук, профессор,
главный научный сотрудник кафедры технологии и сервиса
Тульский государственный педагогический
университет им. Л.Н. Толстого, Россия

Исследовали образцы с покрытиями ХТН-23, ХВС-3 и ХВС-7 после испытаний на растяжение. Испытания на растяжение проводились на специальных разъемных образцах. Каждым сплавом напыляли по 2 образца по одному и тому же режиму, после чего производили нагрев газовым пламенем для оплавления напыленного слоя. Далее проводили испытания на растяжение для определения механических свойств и микротвердости напыленного слоя. После проведения механических испытаний готовили микрошлифы и проводили их металлографическое исследование. Механические свойства и микротвердость исследуемых покрытий приведены в таблице [1].

Механические свойства и микротвердость исследуемых образцов

Марка сплава	№ образцов	σ_B , МПа	Микротвердость, НВ
ХТН-23	18	165	320,2...497,6
	9	290	320,2...477,2
ХВС-3	23	235	289,6...565,9
	24	185	336,5...565,9
ХВС-7	11	165	394,6
	22	198	336,5...394,6

При металлографическом исследовании установлено, что на границе покрытие-подложка несплошность металла, скопление окислов и пор отсутствуют. В покрытиях наблюдается значительное количество окислов и пор. Существенного различия в количестве окислов и пор не наблюдается.

Микроструктура покрытий ХВС-3 и ХВС-7 аналогична – твердый раствор легирующих компонентов на основе железа + карбиды, карбиды в виде сплошной тонкой сетки по границам зерен. Величина зерна по сечению слоя

неравномерная. Как правило, в крупных слабодеформированных частицах зерно более крупное, чем в мелких деформированных частицах. Различная величина зерна обусловлена различной температурой нагрева, скоростью охлаждения и степенью деформации частиц напыленного порошка. Микротвердость по сечению покрытия также неравномерна – крупные, слабодеформированные частицы с большей величиной зерна имеют более низкую твердость, чем сильнодеформированные частицы с мелким зерном.

Микроструктура покрытий ХТН-23 неоднородна по сечению покрытия: наблюдаются частицы тонкодисперсного эвтектического строения. Состав эвтектики – твердый раствор на основе железа + весьма мелкие бориды. Кроме того, в слабодеформированных частицах наблюдается структура – эвтектика + бориды, где бориды имеют строение сравнительно крупных игл.

При поверхностном нагреве во всех исследуемых образцах оплавление поверхности и изменения в структуре наплавленных слоев не наблюдаются.

Таким образом, в результате металлографических исследований установлено, что существенных различий в структуре покрытий с различными механическими свойствами не обнаружено. Различия в механических свойствах могут быть связаны с наличием дефектов как внутри покрытия, так и на поверхности образцов.

Полученные результаты могут быть использованы при создании ресурсосберегающих процессов обработки материалов с использованием новых наноконпозиционных покрытий [1-3].

Список литературы

1. Физико-механические и коррозионные свойства металлических материалов, эксплуатируемых в агрессивных средах: монография / Н.Н. Сергеев, А.Н. Сергеев, С.Н. Кутепов, А.Е. Гвоздев, М.В. Ушаков, В.В. Извольский. – Тула: Изд-во ТулГУ, 2019. – 553 с.
2. Технология конструкционных, эксплуатационных и инструментальных материалов: учебник 2 изд., доп./ А.Е. Гвоздев, Н.Е. Стариков, Н.Н. Сергеев, В.И. Золотухин, А.Н. Сергеев, С.Н. Кутепов, А.Д. Бреки. Тула: Издательство ТулГУ, 2018. – 406 с.
3. Разработка прогрессивных технологий получения и обработки металлов, сплавов, порошковых и композиционных наноматериалов: монография / М.Х. Шоршоров, А.Е. Гвоздев, В.И. Золотухин, А.Н. Сергеев, А.А. Калинин, А.Д. Бреки, Н.Н. Сергеев, О.В. Кузовлева, Н.Е. Стариков, Д.В. Малий. – Тула: Издательство ТулГУ, 2016. – 235 с.

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ НАПЫЛЕНИЯ ПОКРЫТИЙ НА ОСНОВЕ ДИОКСИДА ЦИРКОНИЯ

**Сироватка Вячеслав
Леонидович**

кандидат технических наук, старший научный сотрудник
Институт проблем материаловедения НАН Украины

Приоритетным направлением увеличения мощности и эффективности работы современных ГТД является увеличение температуры и давления рабочего газа, образуемого при сжигании топлива. Среди большого количества решаемых задач одной из важных является проблема новых материалов, способных противостоять воздействию высокотемпературных газовых сред. Эффективным её решением служит применение в конструкциях серийных и новых теплозащитных покрытий. Основное назначение теплозащитных покрытий на деталях газотурбинных двигателей – это создание тепловых барьеров, снижающих температуру металлической поверхности в процессе эксплуатации. В результате теплозащитные покрытия позволяют либо увеличить рабочие температуры газа и тем самым увеличить мощность двигателя, либо снизить потери мощности в турбине путем снижения расхода охлаждающего ее детали воздуха. Еще одна возможность, реализация использования теплозащитного покрытия, это снижение стоимости двигателя при прочих равных параметрах путем использования более дешевых менее дефицитных материалов [1,2].

Основные два фактора, которые определяют функциональную эффективность работы теплозащитного слоя термобарьерного покрытия: теплопроводность и модуль упругости. Оба фактора зависят от микроструктуры и в первую очередь от размера, формы и количества пор, а также от размера и формы зерен, которые в свою очередь во многом зависят от технологии формирования теплозащитного слоя из диоксида циркония. В настоящее время в технике являются две технологии: электронно-лучевое осаждение и плазменное напыление из порошков. Первая технология наиболее часто применяется для защиты авиационных лопаток. Вторая для крупногабаритных деталей, например для камер сгорания. Общим для всех методов является обязательное присутствие пор в микроструктуре покрытия теплопроводности теплозащитного слоя. В то же время их наличие отрицательно сказывается на характеристиках прочности.

Детонационный метод позволяет формировать покрытия с меньшей пористостью и более тонкими структурными компонентами по сравнению с плазменным напылением. Возможность формировать более тонкую структуру позволяет надеяться на достижение более низкой теплопроводности и повышенных механических характеристик.

Известно, что теплопроводность существенно зависит от кристаллической решетки фаз и различных структурных дефектов. Существует мнение, что именно формирование покрытий с повышенной дефектностью структуры является стратегическим направлением их дальнейшего усовершенствования. Детонационное напыление ведется при более низких температурах, чем плазменное, но при более высоких скоростях. Эти факторы также должны содействовать формированию более тонкодисперсной структуры. Однако, при этом для обеспечения требуемой когезионной прочности напыляемого материала возрастают требования к выбору оптимальных технологических параметров (соотношение ацетилена и кислорода в горючей смеси; размер напыляемых частиц исходного порошка; количество выстрелов в секунду; расстояние до напыляемой поверхности; масса порошка, напыляемого за один выстрел). Выбор параметров во многом зависит от особенностей детонационного оборудования.

Показано, что за счет регулирования размера исходных частиц и массы порошка $ZrO_2-7Y_2O_3$, напыляемой за один выстрел, можно положительно воздействовать на микроструктуру и фазовый состав напыляемых детонационных покрытий. Напыление осуществлялось с помощью детонационно-газовой установки типа „Днепр-5МА”, разработанной в Институте проблем материаловедения НАН Украины.

При напылении с оптимальной порцией порошка на один выстрел формируется покрытие с большим количеством межслойных границ и пор с вытянутой формой. Внутри формируемого из порошковых частиц слоя, между ними также образуются поры, имеющие более округлую форму. Чем тоньше напыляемый слой, тем эти поры будут иметь меньшие размеры.

Это накладывает особо жесткие ограничения на качество используемых материалов и точность поддержания технологических режимов нанесения покрытия. Воспроизведение подобных технологических процессов осуществимо только в рамках их автоматизации и контроля качества. Кроме того, предъявляют дополнительные требования к конструкции изделий с покрытиями.

Список литературы

1. Оликер В.Е., Сироватка В.Л., Тимофеева И.И., Гречишкин Е.Ф., Гридасова Т.Я. Влияние особенностей порошков алюминидов титана и условий детонационного напыления на фазо- и структурообразование покрытий // Порошковая металлургия . – 2005.- №9/10.-с.74-84.

2. Olikier V.E., Sirovatka V.L., Timofeeva I.I., Gridasova T.Ya, Hrechyshkin Ye.F. Formation of detonation coatings based on titanium aluminide alloys and aluminium titanate ceramic sprayed from mechanically alloyed powders Ti-Al-B // Surface and Coatings Technology 200 (2006). – p. 3573-3581.

МЕТОДИКА ОТРИМАННЯ СПОЛУЧЕНИХ ПОВЕРХОНЬ ЗУБІВ НЕЕВОЛЬВЕНТНИХ ЗУБЧАСТИХ КОЛІС

Третяк Тетяна Євгенівна,
страший викладач кафедри інтегрованих
технологій машинобудування ім. М. Ф. Семка
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Україна

Мироненко Сергій Олександрович,
студент V курсу
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Україна

З механічних передач, що застосовуються в машинобудуванні, найбільш поширеними є зубчасті передачі з евольвентним профілем бічних поверхонь зубів. Передачі, складені з таких коліс, відрізняються рядом переваг: зберігають сталість кутових швидкостей і передавального відношення навіть при наявності коливання міжосьової відстані; задовольняють умові змінності коліс з різною кількістю зубів, але однаковим модулем; зберігають правильність зачеплення при переточуваннях; їх виготовлення є високотехнологічним. Однак вони мають при цьому і цілий ряд недоліків: великий коефіцієнт тиску між зубами, погані умови передачі сил; малий коефіцієнт перекриття коліс і звідси недостатня плавність зачеплення, неможливість використовувати малу кількість зубів. Тому однією з сучасних тенденцій є дослідження зубчастих передач зі складним неевольвентним профілем бічних поверхонь зубів, які в ряді областей застосування мають переваги перед евольвентними зубчастими передачами.

При нарізуванні зубчастих коліс методом обкатки як інструмент може виступати як інструментальна рейка, так і інструментальне зубчасте колесо. Інструментальна поверхня та поверхня деталі є дотичними поверхнями з миттєвим лінійним торканням. Дотичні поверхні є взаємноогиначаючими в їх відносному русі. У точці контакту взаємноогиначаючих поверхонь виконується умова їх торкання – вектор швидкості їх відносного руху є перпендикулярним спільній нормалі до поверхонь.

Поверхні зубів двох евольвентних зубчастих коліс, що є огиначаючими поверхонь зубів одного і того ж інструмента, є сполученими. Для отримання сполучених поверхонь зубів двох неевольвентних зубчастих коліс потрібно два різних інструменти. Так, наприклад, якщо інструментами є дві інструментальні рейки, то профілі бічних поверхонь зубів рейок повинні бути зворотними по відношенню один до одного, тобто профіль зуба рейки 1 повинен збігатися з профілем западини рейки 2 (рис. 1). Відповідно, зубчасті колеса 1 і 2, бічні поверхні зубів яких є огиначаючими бічних поверхонь зубів інструментальних рейок 1 і 2, можуть брати участь у зубчастому зачепленні.

Рисунок 1. Інструментальні рейки зі зворотними профілями бічних поверхонь зубів

На першому етапі формоутворення пари зубчастих коліс як інструменти можуть розглядатися інструментальні рейки 1 і 2 із зворотними по відношенню одна до одної нелінійними профілями бічних поверхонь зубів. За допомогою цих рейок моделюється процес виготовлення двох невольвентних зубчастих коліс із заданими кількостями зубів. Ці колеса можуть надалі вважатися інструментальними, за допомогою яких на наступному етапі формоутворення моделюється процес нарізування інших зубчастих коліс з іншими кількостями зубів. Ця послідовність повторюється до тих пір, поки не будуть формоутворені зубчасті колеса, з яких складається зубчасте зачеплення.

Послідовності формоутворення колеса 1 і колеса 2 можуть містити різну кількість етапів, однак ця кількість для обох коліс має бути або непарною, або парною. Наприклад, як зубчаста пара можуть бути обрані зубчасте колесо 1, отримане на першому етапі однієї послідовності формоутворення, і зубчасте колесо 2, отримане на першому або на третьому етапах іншої послідовності формоутворення.

Крім того, на першому етапі формоутворення кожного з коліс зубчастої пари інструментом може бути одна і та ж інструментальна рейка (інструментальна рейка 1 або 2). Бічні поверхні зубів, що сполучаються, матимуть зубчасті колеса, виготовлені в одній послідовності формоутворення, в тому випадку, якщо кількість формоутворень для одного колеса буде непарною, а для іншого колеса – парною. Наприклад, як зубчаста пара можуть бути обрані зубчасте колесо 1, отримане на першому етапі формоутворення, і зубчасте колесо 2, отримане на другому або на четвертому етапах тій же послідовності формоутворення.

Методика отримання профілів сполучених поверхонь зубів невольвентних зубчастих коліс як огинаючих заданих поверхонь зубів інструментів відповідно до запропонованої схеми формоутворення пар зубчастих коліс передбачає наступну послідовність дій: [1, 2]:

1. Здається кількість етапів формоутворення для коліс 1 і 2.

2. У репері, пов'язаному з інструментальною рейкою на першому етапі формоутворення (або інструментальним зубчастим колесом на наступних етапах формоутворення), задається набір координат і геометричних характеристик точок вихідного профілю інструменту, також задаються параметри оброблюваного зубчастого колеса.

3. На основі алгоритму розрахунку профілю огинаючих поверхонь [3] виконується розрахунок координат і геометричних характеристик точок профілю оброблюваного зубчастого колеса в репері, пов'язаному з зубчастим колесом.

Пункти 2 і 3 виконуються у циклі для заданої кількості етапів формоутворення для зубчастого колеса 1 і зубчастого колеса 2.

Як нелінійний профіль бічної поверхні зуба інструментальної рейки може бути розглянута деяка ділянка однієї із змодельованих плоских кінематичних кривих [4, 5].

Таким чином, створено передумови для вибору з отриманого в результаті геометричного моделювання поля плоских кінематичних кривих таких профілів зубів інструментів, які б забезпечували найбільш раціональне поєднання профілів зубів оброблених ними зубчастих коліс і необхідні якісні показники зубчастого зачеплення.

Список літератури

1. Кривошея А.В. Особенности совместного геометрического проектирования зубчатых колёс и зубообрабатывающих инструментов // Труды междунар. конф. «Высокие технологии в машиностроении: тенденции развития, менеджмент, маркетинг». Харьков: ХГПУ. 1997. С. 291.

2. Кривошея А.В. Структура многопараметрического отображения, обобщающая станочные и рабочие зубчатые зацепления // Тр. междунар. конф. «Высокие технологии в машиностроении: моделирование, оптимизация, диагностика». Харьков: ХГПУ. 1995. С. 71.

3. Кондусова Е.Б. Алгоритм расчета профиля огибающих поверхностей для обкаточных инструментов и деталей / Е.Б. Кондусова, Т.Е. Третьяк, А.В. Кривошея // Тр. пятой междунар. конф. «Новые технологии в машиностроении» [Рыбачье, 18-21 сент. 1996 г.]. – 1996. – С. 140-141.

4. Кривошея А.В. Структурный подход к математическому описанию кинематических кривых / А.В. Кривошея, Т.Е. Третьяк, Е.Б. Кондусова // Резание и инструмент в технологических системах. 2001. Вып. 59. – С. 129-134.

5. Tretyak T. Structural approach to the mathematical description and computer visualization of plane kinematic curves for the display of gears / T. Tretyak, A. Mironenko, Yu. Gutsalenko et al. // *Fiability & Durability*, Editura “Academica Brâncuși”, Târgu Jiu, No. 1 / 2018, 7-11.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ НАСОСІВ ЗАНУРЕНОГО ТИПУ НА КАНАЛІЗАЦІЙНІЙ НАСОСНІЙ СТАНЦІЇ

Шевченко Тамара Олександрівна,

Кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри водопостачання, водовідведення і очищення вод
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

Галкіна Олена Павлівна

Кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри водопостачання, водовідведення і очищення вод
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

Необхідність скорочення витрат на технічне обслуговування каналізаційних насосних станцій все частіше призводить до відмови від застосування решіток, які затримують сміття, що висуває дуже високі вимоги до каналізаційних насосів.

Розширення каналізаційних мереж вимагає перекачування на великі відстані стічних вод до найближчої головної насосної станції або очисної споруди. У напірних каналізаційних системах під великим тиском перекачуються невеликі кількості рідини. Для виключення закупорок каналізаційних насосів з невеликими геометричними розмірами проточної частини потрібні спеціальні технічні рішення [1, 2].

Різні заходи щодо економії води і санітарно-гігієнічні умови, які змінилися, в цивілізованих промислово розвинених країнах значно підвищили вміст твердих і волокнистих часток в стічних водах і, відповідно, вимагають більш високого захисту насосів від закупорювання.

Волокна і тверді частинки можуть осідати в колекторах і стічних трубах і при подальшому зливі змиватися в вигляді грудок на насосну станцію. В цьому випадку при неправильному виборі геометричної форми робочого колеса виникає небезпека закупорювання насосів.

Навіть сучасні насоси можуть виявитися ненадійними при неправильно обраній геометричній формі робочого колеса, що не відповідає конкретним випадкам застосування або специфічному складу стічних вод [3].

Для економічного транспортування стічних вод необхідно вибирати геометричні форми робочих коліс каналізаційних насосів суворо відповідно до складу і характеристик середовища, що перекачується.

При обранні типу насосу для перекачування стічних вод серед багатьох варіантів від різних виробників слід звернути увагу на такі аспекти: тип робочого колеса насосу, значення ККД насосу, характер залежності напору насосу від його

подачі та вартість насосного обладнання.

Встановлено, що найбільше значення ККД близько 80% мають насоси з багатоканальним робочим колесом. При співставленні характеристик насосів найбільш відомих фірм-виробників: ABS, Grundfos, ITT Flygt, KSB, було виявлено, що характеристики залежності напору від подачі насосів практично ідентичні. І ймовірно, слід вибрати насос, ґрунтуючись на найдешевшому з розглянутих варіантів. Також було встановлено, що відносне енергоспоживання насосів ABS, Grundfos, ITT Flygt, KSB на перекачування рівних об'ємів рідини (в кВт·год.) відрізняється майже на 22%, найменше енергоспоживання було у насосів KSB [4].

Тому питання встановлення оптимального енергоспоживання для каналізаційних насосних станцій (КНС) є актуальним у зв'язку з розробкою та впровадженням проектів реконструкції КНС у багатьох містах України.

Сучасним енергоефективним методом регулювання роботи насосів є застосування частотного перетворювача, який дозволяє змінювати кількість обертів валу насосу і відповідно регулювати подачу та тиск насосу з максимальним збереженням ККД насосної установки. Проте застосування частотного перетворювача для регулювання роботи каналізаційних насосів є не завжди доцільним. Умови, за яких застосовувати частотний електропривід доцільно, сформульовані Б. С. Лезновим [4].

Українські підприємства житлово-комунального господарства щороку споживають десятки млрд. кВт електроенергії. При цьому розтрати енергоресурсів на одиницю виготовленої продукції та даних комунальних послуг більше, ніж в півтора рази перевищують європейські показники. Тому зменшення енергоспоживання, досягнення щороку економії і зниження енергоемності послуг є основними завданнями житлово-комунального підприємства.

Важливим споживачем електроенергії в даній сфері є каналізаційна насосна станція. Так, в м. Харкові Головна каналізаційна насосна станція в складі комплексу біологічної очистки «Диканівська» на перекачку стоків тільки в 2008 році було витрачено більше 20 млн кВт. год.

Насосна станція побудована в 1974 році для перекачування побутових і дощових стоків на очисні споруди. Насосне обладнання встановлено «про запас», з розрахунком перспективного зростання витрат стоків.

Зменшення енергоспоживання в даному випадку було можливим лише за рахунок заміни насосних агрегатів на такі, які за своїми технологічними параметрами відповідали б фактичними витратами стоків, були б надійними і забезпечували безперебійну роботу насосної станції в умовах катастрофічного затоплення підземної частини споруд, мали б високий коефіцієнт корисної дії і вимагали мінімальних експлуатаційних витрат.

Було прийнято та реалізовано рішення про заміну п'яти насосних агрегатів з дев'яти, а саме № 1, 3, 5, 6, 7. Були встановлені насоси марки «Flygt» СТ 3531 з потужністю 6кВ, кількість агрегатів – 5шт. Кожен насос повинен працювати на окремий напірний трубопровід, без взаємних перетинів.

За період експлуатації (2008 по 2020 рр.) Головної каналізаційної насосної

станції «Диканівська» (м. Харків) енергоспоживання її змінилося, як показано на Рис. 1.

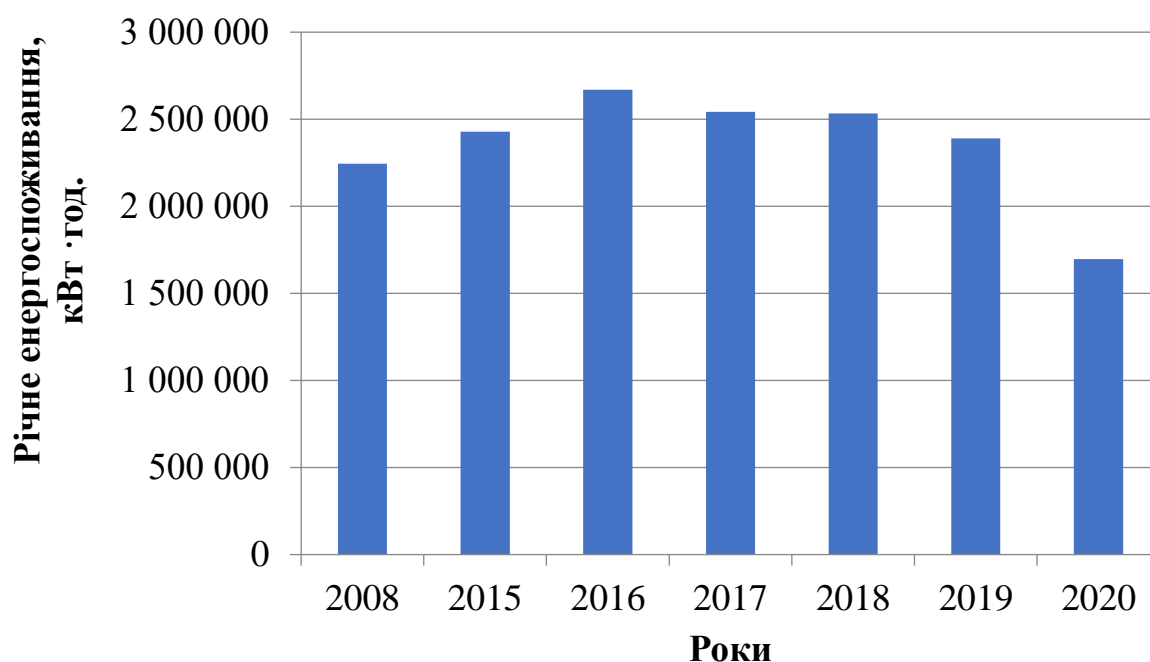

Рисунок 1. Енергоспоживання ГКНС після впровадження проекту реконструкції

З 2016 року почалося поступове зниження енергоспоживання. У 2020 році загальне річне енергоспоживання ГКНС у порівнянні з 2008 роком знизилося на 24,1%, що дозволило істотно скоротити плату за спожиту електричну енергію підприємством.

Список літератури

1. Березин С. Е. Оптимальные параметры насосных станций с погружными насосами сухой установки / С. Е. Березин // Водоснабжение и санитарная техника. – 2006. №3–2. – С. 20–25.
2. Твердохлеб И. Б. Энергоэффективная эксплуатация насосного оборудования / И. Б. Твердохлеб, А. В. Костюк // Водоснабжение и канализация. – 2010. – №1. – С. 124–127.
3. Влияние геометрической формы рабочего колеса канализационных насосов на их эксплуатационную надежность и срок службы / Радке М., Бросс Ш., Пенслер Т., Шпринглер П. // Водоснабжение и санитарная техника. 2006. №6. С. 48.
4. Лезнов Б. С. Энергосбережение и регулируемый привод в насосных и воздуховодных установках / Б. С. Лезнов. – М.: Энергоатомиздат, 2006. – 360 с.

АКТИВНІСТЬ ГЛУТАТІОНОВОЇ СИСТЕМИ У КРОВІ КОРІВ ІЗ ФІЗІОЛОГІЧНИМ ПЕРЕБІГОМ ТІЛЬНОСТІ ТА У КОРІВ, З РОЗВИТКОМ ЕНДОТОКСИКОЗУ

Гримак Ярослав Ігорович,

кандидат ветеринарних наук

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького, Україна

Гутий Богдан Володимирович,

доктор ветеринарних наук, професор

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького, Україна

Надлишкове утворення активних форм кисню та інтенсифікація процесів вільнорадикального окиснення ліпідів є універсальним механізмом пошкодження клітин і тканин. Оксидативний стрес – важливий патогенетичний фактор в розвитку багатьох захворювань. Для його попередження в організмі є захисна система – антиоксидантна, яка регулює інтенсивність радикалоутворення та знешкоджує продукти пероксидації [1]. Дана система клітин організму тварин діє завдяки наявності сполук — антиоксидантів, у складі яких міститься рухливий атом водню, що не дуже міцно з'єднаний з вуглецем (С-Н) або сіркою (S-H) [2]. У результаті реакцій молекул антиоксидантів та вільних радикалів утворюються радикали антиоксидантів, які не є потужними окисниками і які не можуть продовжувати перебіг вільно-радикальних реакцій окиснення, тобто вони обривають дані ланцюги. Радикали молекул-антиоксидантів виводяться у вигляді кінцевих продуктів, що є результатом взаємодії з молекулами інших антиоксидантів [3, 4].

Особливе значення при антиоксидантному захисті належить глутатіоновій системі антиоксидантного захисту [3]. Компонентами даної системи є метаболіт глутатіон та ензимна ланка, а саме: глутатіонпероксидаза глутатіонредуктаза та глюкозо-6-фосфатдегідрогеназа [4]. Узгоджена дія всіх її компонентів сприяє встановленню оптимального рівня пероксидних сполук і збереженню антиоксидантного гомеостазу.

Тому метою нашої роботи було дослідити активність глутатіонової системи в організмі корів із фізіологічним перебігом тільності та у корів, з розвитком ендотоксикозу.

Для вирішення поставлених завдань було сформовано дві групи тільних корів української чорно-рябої моочної породи по 10 голів у кожній: контрольну і дослідну. У тварин дослідної групи були клінічні ознаки ендотоксикозу: застійні набряки зовнішніх статевих органів, набряки молочної залози, анемія слизових

оболонок, тварини пригніченні, порушення апетиту, функціональні розлади передшлунків і кишечника, порушення протеїнсинтезувальної функції печінки, облісіння навколо очей.

На основі отриманих даних (рис. 1) було встановлено зниження активності глутатіонпероксидази у сироватці крові корів у яких були характерні клінічні ознаки ендотоксикозу. Так, на 8-му місяці тільності у хворих корів активність досліджуваного ензиму становила $20,5 \pm 1,02$ нмоль GSH/хв/мг білків, що на 21 % нижче від контролю. На 9-ому місяці тільності у крові корів дослідної групи спостерігали подальше зниження активності глутатіонпероксидази, де порівняно з контрольною групою тварин вона знизилася на 28 %.

Аналогічні зміни відмічали і при дослідженні активності глутатіонредуктази. Так, у корів контрольної групи активність досліджуваного ензиму коливалася у межах $3,2 \pm 0,13$ – $3,5 \pm 0,07$ нмоль NADPH/хв/мг білків, тоді як у дослідної групи корів активність ензиму коливалася у межах $2,4 \pm 0,16$ – $2,0 \pm 0,14$ NADPH/хв/мг білків.

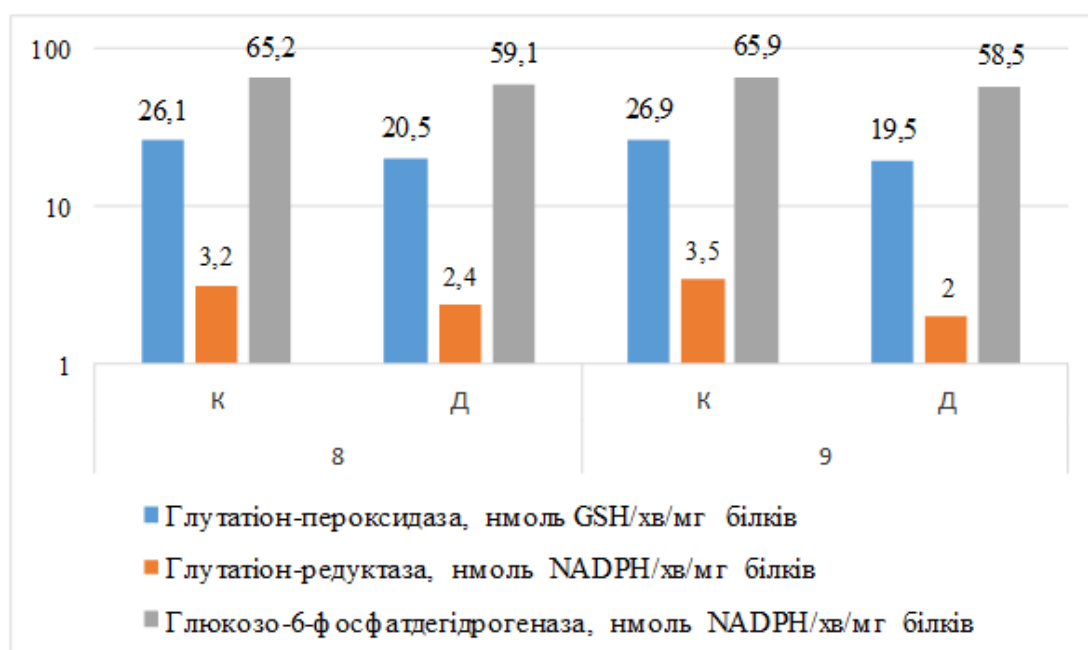

Рис. 1. Активність глутатіонової системи в організмі корів із фізіологічним перебігом тільності та у корів, з розвитком ендотоксикозу

Відомо, що активність глутатіонредуктази в клітині знижується при накопиченні окисненої форми NADP. Каталітична активність ензиму залежить від регенерації NADPH, одного з продуктів дегідрогеназних реакцій пентозо-фосфатного шляху окиснення глюкози.

Таким чином, реалізується метаболічний зв'язок між енергетичними процесами та функціональною здатністю антиоксидантної системи в тканинах.

При визначенні активності глюкозо-6-фосфатдегідрогенази у крові дослідної групи корів встановлено, що на 8-у місяці тільності вона знизилася на 9 %, а на 9 місяці тільності — на 11 %

Отже, за розвитку ендотоксикозу у тільних корів пригнічується активність ензимів глутатіонової системи антиоксидантного захисту, на що вказує вірогідно низька активність глутатіонпероксидази, глутатіонредуктази та глюкозо-6-фосфатдегідрогенази;

Порушення рівноваги в сторону переважання генерації активних форм кисню та їх метаболітів, виснаження антиоксидантної системи і порушення її збалансованості призводять до оксидативного стресу.

Список літератури

1. Martyshuk, T., Gutyj, B., & Vishchur, O. (2018). Indicators of functional and antioxidant liver status of rats under oxidative stress conditions and on the action of the liposomal drug "Butaselmavit". *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Agricultural Sciences*, 20(89), 100–107. doi: 10.32718/nvlvet8919

2. Slobodian, S. O., Gutyj, B. V., & Leskiv, K. Y. (2019). The level of lipid peroxidation products in the rats blood under prolonged cadmium and lead loading. *Ukrainian Journal of Veterinary and Agricultural Sciences*, 2(3), 15–18. doi: 10.32718/ujvas2-3.04

3. Гутий Б.В., Мартишук Т.В. (2021). Стан глутатіонової системи антиоксидантного захисту щурів за умов оксидативного стресу та дії кормової добавки «Бутаселмевіт-плюс». *Current issues, achievements and prospects of Science and education. Abstracts of XII International Scientific and Practical Conference. Athens, Greece 2021*. P. 273-275.

4. Лавришин Ю.Ю., Мартишук Т.В., Гута З.А., Іванків Л.Б., Паладійчук О.Р., Мурська С.Д., Гутий Б.В., Гуфрій Д.Ф. (2016). Біологічне значення системи антиоксидантного захисту організму тварин. *Наук. вісник ЛНУВМБТ ім. С.З. Гжицького. Львів*, 18(2(66), 100-111.

Scientific publications

MATERIALS

The XV International Science Conference «Modern approaches to the introduction of science into practice»

San Francisco, USA. 272 p.

(May 24 – 26, 2021)